

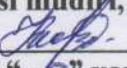

**MAKTABGACHA, BOSHLANG'ICH VA MAXSUS TA'LIM
METODIKALARI KAFEDRASI
O'QITUVCHISI JO'RAYEVA MAFTUNAXONNING**

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI BOSHLANG'ICH
TA'LIM O'QITUVCHILARI UZLUKSIZ KASBIY
RIVOJLANTIRISH (MALAKA OSHIRISH) KURSI UCHUN FANNI
O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR BLOKI BO'YICHA
(oliy va I-toifali o'qituvchilar uchun)**

O'QUV –USLUBIY MAJMUA

"KIRITILDI"

**Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim metodikalari
kafedrası mudiri, PhD v.b.b.
dotsent N. Karimova
2026-yil "5" yanvar**

"KELISHILDI"

**Akademik faoliyat bo'yicha
direktor o'rinbosari
 O. Qurbonov
2026-yil "5" yanvar**

Andijon-2026 yil

3	Boshlang'ich ta'limni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar	48	48	8	40
3.1	Boshlang'ich ta'limning DTS va yangi avlod darsliklari tahlili	6	6	2	4
3.1.1	Boshlang'ich ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va zamonaviy darsliklar bilan ishlashga oid uslubiy tavsiyalar		4	2	2
3.1.2	Boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalari tahlili		2		2
3.2	Boshlang'ich ta'lim samaradorligini xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, TIMSS) asosida oshirish	8	8	2	6
3.2.1	Xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, TIMSS) o'tkazishning maqsad va vazifalari		2	2	
3.2.2	PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari		2		2
3.2.3	O'qish darsliklaridagi matnlar uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash		2		2
3.2.4	TIMSS xalqaro dasturi asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqish va ular ustida ishlash yo'llari		2		2
3.3	O'qish savodxonligi va ona tili darslarida XXI asr ko'nikmalari hamda kompetensiyalarni rivojlantirish	6	6		6
3.3.1	Boshlang'ich sinflarda savodxonlik darslarini zamonaviy yondashuv orqali tashkil etish.		2		2
3.3.2	Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish usullari.		2		2
3.3.3	Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni badiiy asarni tahlil qilishga o'rgatishda interfaol usullardan foydalanish.		2		2
3.4	Matematika fani va mantiqiy fikrlash	6	6	2	4
3.4.1	Matematika darslarida algebraik va geometrik materiallar ustida ishlash.		2	2	
3.4.2	Matematika darslarida murakkab mavzularni o'yin texnologiyalari orqali tushuntirish.		2		2
3.4.3	Matematika darslarida ma'lumotlar (jadval, sxema, diagramma) bilan ishlashning zamonaviy shakllari.		2		2
3.4.4	Matematika darslarida mantiqiy topshiriqlarni kichik guruhlarda ishlash orqali tushuntirish.				
3.6	Tabiiy (SCIENCE) fanlarda innovatsiya va integratsiya	6	6	2	4
3.5.1	Tabiiy (SCIENCE) fanlarda murakkab mavzularni STEAM yondashuvi asosida tashkil etish		2	2	
3.5.2	Tabiiy fanlarda tabiatni muhofaza qilishga doir "O'quv loyihasi" ishlab chiqish		2		2
3.5.3	Tabiiy (SCIENCE) fanlarda amaliy tajribalar orqali o'quvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantirish		2		2
3.6	Boshlang'ich ta'limda amaliy ishlarni rejalashtirish va tashkillashtirish	6	6		6
3.6.1	Texnologiya darslarida o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.		2		2
3.6.2	Tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlar yaratish.		2		2
3.6.3	Informatika va axborot texnologiyalari darslari orqali o'quvchilarni hayotiy vaziyatlarga tayyorlash.		2		2
3.6.4	Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari va inkluzivlik.		2		2
3.6.5	Boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishi.		2		2
3.7	Tanlov moduli	4	4		4
3.7.1	Boshlang'ich ta'limda inkluziv ta'lim yondashuvlari		2		2
3.7.2	Amaliy topshiriqlarni kompetensiyaviy yondashuv orqali rejalashtirish		2		2

**3.1. “BOSHLANG‘ICH TA‘LIMNING DTS VA YANGI AVLOD
DARSLIKLARI TAHLILI” MODULI**

**3.1.1-mavzu. Boshlang‘ich ta‘lim bo‘yicha davlat standarti, o‘quv dasturi va
zamonaviy darsliklar tahlili
(2 soat ma‘riza)**

O‘quv bloki	3.Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy yondashuvlar				
O‘quv modul	3.1 Boshlang‘ich ta‘limning DTS va yangi avlod darsliklari tahlil				
Mavzu	1. Boshlang‘ich ta‘lim bo‘yicha davlat ta‘lim standarti, o‘quv dasturi va zamonaviy darsliklar bilan ishlashga oid uslubiy tavsiyalar				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg‘ulotning maqsadi	DTSning mazmun- mohiyati, tarkibiy qismlari, o‘quv dasturlari, o‘quv rejalarining mazmuni, ularning tuzulishi haqida ma‘lumot berish. Pedagogik faoliyati davomida ta‘limga oid hujjatlar bilan ishlash ko‘nikmalari rivojlantirish. Amaliy mashg‘ulot jarayonida o‘quv dasturi talablari mazmuni haqida bilim, ko‘nikmalari takomillashadi.				
Mashg‘ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Mavzu, darsning maqsadi, rejasi bilan tanishtirish Mashg‘ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O‘qituvchilar mashg‘ulotga tayyor bo‘lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol "Mavzuning dolzarbligi" haqida qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O‘qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag‘batlanadi.
3. Nazariy qism	Kichik guruhga boshlang‘ich sinf darsliklari bo‘yicha nazariy ma‘lumot yig‘ish va taqdimot tayyorlash vazifasi beriladi Slaydlar bilan tushuntirish	15	Taqdimot, tayyorlash	A3 formatdagi qog‘oz	O‘qituvchilar darsliklarga oid ma‘lumotlarni nazariy jihatdan o‘rganadi.
4. Amaliy mashg‘ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darsliklarda keltirilgan murakkab mavzular bo‘yicha muhokama tashkil qilinadi	30	Guruhlarda ishlash,	A3 formatdagi qog‘ozda taqdimot tayyorlaydi.	O‘qituvchilarda darsliklar bilan ishlashga oid amaliy ko‘nikmalar hosil qiladi.

5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	"Aqliy hujum" usuli orqali xulosa qilish	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Reja:

- 1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha davlat standarti.**
- 2. O'quv reja va o'quv dasturining tavsifi**
- 3. Fanlar kesimida darsliklar va ularning tahlili**

Davlat ta'lim standarti umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi hamda oliy ta'lim uchun alohida-alohida ishlab chiqarildi. "Standart" so'zi inglizcha bo'lib, "nusxa", "o'lcham", "me'yor" degan ma'nolarni anglatadi.

Umimiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'quvchilar umumta'lim tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilab beradi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartini ishlab chiqishda quyidagi printsiplar asos qilib olingan:

-davlat ta'lim standartining davlat va jamiyat talablariga, shaxs ehtiyojiga mosligi;

-o'quv dasturlari mazmunining jamiyatimizda ro'y berayotgan ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, fan-texnika taraqqiyoti bilan bog'liqligi;

-umumiy o'rta ta'limning uzluksiz ta'limning boshqa turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi;

- umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi;

-ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;

- umumiy o'rta ta'lim mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsiya texnologiyalariga tayanish;

Umumta'lim fanlarini o'qitishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni tashkil etish maqsadida Vazirlar mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarori qabul qilindi.

Davlat ta'lim standartining maqsadi

Umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat.

Davlat ta'lim standartining vazifalari

-umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

-milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

-o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'quvchilari va bitiruvchilarining malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

-kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash;

-ta'lim va uning pirovard natijalari, o'quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini, shuningdek ta'lim-tarbiya faoliyati sifatini nazorat qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish, davlat ta'lim standartlari talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartining tarkibiy qismlari

- umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi;

- umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi;;

- umumiy o'rta ta'limning malaka talablari;

- baholash tizimi.

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi

► Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitiladigan o'quv fanlari nomi, o'quv yuklamasining minimal hajmi hamda ularning sinflar bo'yicha taqsimoti belgilangan hujjat hisoblanadi.

► Tayanch o'quv reja umumiy o'rta ta'lim muassasalarining dars jadvalini ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

► Tayanch o'quv reja umumta'lim fanlari bo'yicha belgilangan ta'lim mazmunini o'quvchiga etkazish uchun ajratilgan o'quv soatlari (davlat ixtiyoridagi va maktab ixtiyoridagi soatlar)ning minimal hajmini belgilaydi.

O'quv rejasi tuzishda quyidagi omillarga asoslanadi.

► Oquv rejasi o'quv-tarbiya ishining maqsad va vazifalariga asoslanadi. Maqsad - ilmiy bilimlar berish, olgan bilimlarni hayotda qo'llay olishga o'rgatish.

► Maktablarning birligi o'z qoidalariga asoslanadi. (ya'ni: boshlang'ich maktab –1-4 sinflar, to'liqsiz maktab-5-9 sinflar, umumiy ta'lim maktabining 10-11 sinflarining o'zaro bog'liqligi).

► To'liqsiz va o'rta maktablarda o'quvchilarga bir butun tugal bilim beriladi.

► O'quv rejasiga kiritilgan fanlarning hajmi qaysi sinfda o'qitilishi, ajratilgan soati, bollarning yosh va bilim saviyasiga qarab beriladi. Fanning hajmi, og'ir-yengilligi, didaktik-ahamiyati ham e'tiborga olinadi. O'quv rejasiga kiritilgan fanlar umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgandir. Unda ta'limning ilmiyligi g'oyaviylik hamda O'zbekistonning kelajagiga munosib barkamol insonning tarbiyalab, voyaga yetkazish nazarda tutiladi. Shuning uchun ham unda tabiat va jamiyat haqidagi ilmiy bilimlar, ishlab chiqarish asoslari, san'at va jismoniy tarbiya, sog'lom avlodning manaviy qiyofasi asosiy o'rinni egallaydi.

► Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 26-martdagi “Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2024-2025-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejani tasdiqlash to'g'risida” 94-sonli buyrug'iga ko'ra tasdiqlandi.

Ta'lim o'zbek tilida bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2024-2025-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejaga

TUSHUNTIRISH XATI

I. O'quv soatlarining taqsimlanish

1. “Ona tili va adabiyot” fani uchun ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi:

1-sinfda o'quv yilining 1-2-choraklarida 4 soat “Alifbe”, 4 soat “Yozuv”, 3-4-choraklarida 4 soat “Ona tili”, 4 soat “O'qish savodxonligi” fani; 2-4-sinflarda 4 soatdan “Ona tili”, 3 soatdan “O'qish savodxonligi” fani;

2. Chet tili fani uchun ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi: 1-sinfda 1 soatdan; 2-4-sinflarda 2 soatdan;

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida xorijiy (ingliz, nemis, fransuz va boshqa) tillardan birini chet tili fani sifatida o'qitishda ota-onalarning talabi va o'quvchilarning xohish-istaklari, shuningdek, ta'lim muassasasida ushbu fan bo'yicha malakali fan o'qituvchisi mavjudligi inobatga olinishi lozim.

Bunda, umumiy o'rta ta'lim muassasasining Kuzatuv kengashi 1-sinflarda ota-onalarning talabi va o'quvchilarning xohish-istaklari asosida ular tomonidan tanlangan chet (ingliz, nemis, fransuz va boshqa) tillardan birini chet tili fani sifatida o'qitish to'g'risidagi iltimosnoma bilan ta'lim muassasasining Pedagogik kengashiga murojaat qiladi. Ushbu murojaat ta'lim muassasasining Pedagogik kengashida muhokama qilinadi va kengashning ushbu fanni chet tili sifatida o'qitilishi yoki asosli sabablari ko'rsatilgan holda o'qitish imkoniyati yo'qligi to'g'risida qaror qabul qiladi.

**Ta'lim o'zbek tilida olib boriladigan umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun
2024-2025-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv reja**

T/r	Fan yo'nalishlari va nomlari	Haftalik o'quv soatlari (sinflar kesimida)											Haftalik umumiy soat
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
I.	Filologiya fanlari	9	11	11	11	12	12	10	10	10	9	8	113
1	Ona tili va adabiyot	8	7	7	7	6	6	5	5	5	4	4	64
2	Rus tili		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
3	Chet tili	1	2	2	2	4	4	3	3	3	3	2	29
II.	Ijtimoiy fanlar	1	1	1	1	3	3	4	5	5	4	4	32
4	Tarix					2	2	3	3	3	2	2	17
5	Davlat va huquq asoslari								1	1	1	1	4
6	Tarbiya	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
III.	Aniq fanlar	6	6	5	5	6	6	6	6	7	7	7	67
7	Matematika	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	55
8	Informatika va axborot texnologiyalari	1	1			1	1	1	1	2	2	2	12
IV.	Tabiiy va iqtisodiy fanlar	1	1	2	2	2	3	8	8	8	8	8	51
9	Fizika va astronomiya							2	2	2	2	3	11
10	Kimyo							2	2	2	2	2	10
11	Biologiya							2	2	2	2	2	10
12	Geografiya va iqtisodiyot							2	2	2	2	1	9
13	Tabiiy fan (Science)	1	1	2	2	2	3						11
V.	Amaliy fanlar	4	5	5	5	6	6	6	4	4	3	3	51
14	Musiqqa madaniyati	1	1	1	1	1	1	1					7
15	Tasviriy san'at va chizmachilik	1	1	1	1	1	1	1	1	1			9
16	Texnologiya	1	1	1	1	2	2	2	1	1			12
17	Jismoniy tarbiya	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	21
18	Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik										1	1	2
Jami		21	24	24	24	29	30	34	33	34	31	30	314

Mazkur qaror asosida chet (ingliz, nemis, fransuz va boshqa) tillardan biri umumta'lim maktabida yoki ma'lum bir sinfida chet tili fani sifatida o'qitiladi.

3. **“Matematika”** faniga ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi: 1-6-sinflarda “Matematika” fani haftasiga 5 soatdan;

4. **“Informatika va axborot texnologiyalari”** fani uchun ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi: 1-2- va 5-8-sinflarda 1 soatdan;

5. **“Tabiiy fan (Science)”** fani uchun ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi: 1-2-sinflarda 1 soatdan; 3-5-sinflarda 2 soatdan; 6-sinfda 3 soatdan o'qitiladi;

6. **“Tasviriy san'at va chizmachilik”** faniga ajratilgan haftalik o'quv soatlari quyidagicha taqsimlanadi: 1-7-sinflarda “Tasviriy san'at” fani haftasiga 1 soatdan o'qitiladi.

Umumiy o'rta ta'limning malaka talablari

bilim — o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;

ko'nikma — o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish;

malaka — o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish;

kompetensiya — mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

O'quv dasturi va darslik. Har bir o'quv fani uchun o'quv dasturi tuziladi. O'quv dasturi o'quv rejasi asosida ishlab chiqiladi. O'quv dasturi har bir o'quv fanini o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjatidir. O'quv dasturida o'quv yili davomida har qaysi sinfda alohida fanlar bo'yicha o'quvchilarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab beriladi. Dasturda har qaysi fanlarning mazmuni izchillik bilan yoritiladi va ma'lum mavzular orqali ko'rsatiladi. Ma'lum mavzu yuzasidan o'quvchi o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar qisqacha ifodalab beriladi. O'quv dasturi quyidagi bir qator qoidalarga amal qilgan holda tuziladi.

1. Dasturning qat'iyligi. O'quv dasturlari jamiyatimiz taraqqiyotning har bir bosqichda fan, texnika, ishlab chiqarish hamda ijtimoiy munosabatlar sohasida erishilgan darajani aks ettirishi lozim. Bu ular har yili ko'rib chiqilishi kerak, degan gap emas, aksincha, hamma o'quv fanlariga oid dasturlarning bir nech yillar mobaynida qat'iy bo'lishiga erishmoq darkor. Dasturining qat'iyligi qat'iy darsliklar ishlab chiqish uchun katta ahamiyatga egaki, bu darsliklar uzoq yashashi va o'quv jarayonida uzoq foydalanishi kerak.

2. O'quv dasturida ilmiylik qoidasi. Dasturga borliqni aniq, haqqoniy aks ettirgan, ilmiy jihatdan tekshirilgan ishonchli materiyallar kiritiladi. Ilmiy bilimlarning tobora rivojlanib borishi va uni ishlab chiqarishda tadbiq etilishiga doir ma'lumotlar maktab o'quv fanlariga ham o'zgarishlar kiritishiga olib

kelganidek, o'quv dasturidagi ayrim eskirgan massalalar o'quv fanlaridan chiqarib tashlanadi.

3. O'quv materiallari mazmunini to'g'ri tanlash, fan materiyallarini tanlashda unda isbotlar, misollar mantiqiy umumlashma va xulosalarning to'g'ri uyg'unlashuviga alohida e'tibor beriladi. Aniq misollar bo'lmasa o'rganilayotgan hodisalarni nazariy jihatdan tushunish mumkin emas.

4. Nazariyaning amaliyot bilan birlik qoidasi. O'quv dasturida nazariyaning amaliyot bilan birligi qoidasi, birinchi navbatda, eng avvalo, ilmiy bilimlarni turmushda, ishlab chiqarish amaliyotida tutgan o'rni ko'rsatib beriladi. Ilmiy bilim ko'nikma va malakalarning o'zaro mustahkam bog'liq bo'lishi hamda ta'lim jarayonidagi nazariy ma'lumotlarni amalda qo'llab borish jarayonida o'z aksini topadi.

5. O'quv dasturlarida tarixiylik qoidasi. O'quv dasturlari tarixiylik qoidasiga asoslangan holda tuziladi. Bunda o'quv fanlarining nazarda tutiladi. Masalan, tarix fanini o'qitishda tarixiy voqealar izchillik va xronologik tarzda bayon etilsa, matematika, infarmatika, fizika va boshqa qator fanlarni o'qitishda fan olamidagi ma'lum bir ilmiy hodisa, qoida va qonunlarni paydo bo'lishi, uning kelajak istiqboliga oid ma'lumotlar berib o'tiladi.

6. Dastur ikki usul bilan: ketma-ket (muntazam) va konsertik (markazlashgan) tarzda joylashtirilishi mumkin.

Darslik ma'lum predmet bo'yicha dasturda ko'zda to'tilgan o'quv materialini o'z ichiga olgan, ta'lim mazmunini o'zlashtirishga imkon beradigan vositadir. Darsliklar o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlarida bosh manba, o'qituvchining o'quv jarayoniga rahbarlik qilishining muhim qo'llanmasi, o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, bilimga qiziqishni rivojlantirishi, mustaqil ishlash malakasi, xotira, tafakkur, nutk va til estetik tarbiya kabilarning muhim vositasi hisoblanadi.

Darsliklarga qo'yiladigan pedagogik talablar quyidagilardan iborat:
1. Material bayonining qat'iy ilmiyligi va hozirgi zamon fan va texnika rivojiga mosligi.

2. Yuksak g'oyaviylik va o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash vazifalariga bo'ysunishi.

3. Darslik mazmunining hayot bilan bog'liqligi har bir nazariy masalalar yetarlicha asosli misollar, ko'rsatmalar bilan bo'lishi va ularning hayotiy ahamiyati ko'rsatilgan bo'lishi lozim.

4. O'quvchilarning yosh va bilish xususiyatlarini hisobga olib, materialni izchil va tizimli joylashtirilishi.

5. O'quvchilarning mustaqil ishlash malakasiga muvofiq ko'rsatma va ma'lumotlarning mavjudligi, darslik mazmuniga kuzatish va mashq uchun topshiriqlar, o'z-o'zini tekshirish uchun savollar, takrorlash uchun savollar bo'lishi.

6. Materialni o'zlashtirishni yengillashtirish uchun bayonning oddiy, badiiy va obrazli bulishi.

7. Materialni o'zlashtirishni yengillashtirish uchun chizma, diagramma, rasm va illustratsiyalarning mavjudligi.

8. Darsning tashkiliy ko'riniishi yaxshi bo'lishi.

Boshlang'ich ta'lim sharoitida darsliklar tuzishda o'ziga xosliklar va qiyinchiliklar bo'ladi.

Maktab va hunar-texnika bilim yurtlari dasturning tuzilishi uch bo'limdan iborat bo'lib, birinchi bo'limda mazkur dasturga amal qilish yuzasidan yo'l-yo'riqlar – qisqacha o'qitirish xati; ikkinchi bo'limda – o'quv materiallarining mazmuni; uchinchi bo'limda esa o'quvchilarning qo'shimcha ravishda o'rganishlari lozim bo'lgan adabiyotlar ro'yxati beriladi

Yangi 2023-2024 -o'quv yilidan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta'lim olmoqda. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri – ularning 4K tamoyili asosida ishlab chiqilganidadir. Ya'ni bu tamoyilda quruq ma'lumotlarni yodlatish yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanilmaydi. O'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

Darsliklardan biri boshlang'ich sinflar uchun “O'qish savodxonligi” darsligidir. O'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimida, balki boshqa sohalarda ham yutuqlarga erishish uchun asos hisoblanadi. Eng asosan Xalqaro dasturlar PISA, PIRLS, TIMSS, TAILS kabi tadqiqotlar talabiga javob beradigan va ular asosiga qurilgan dastur va darsliklar yaratildi. Matematika fani boshlang'ich sinflardan boshlab inson hayotining mazmuni ekanligi ko'rsatib boriladi. Matematika haqiqiy olamning miqdoriy munosabatlari va fazoviy formalari haqidagi fandir. Matematikadan masalalar yechish o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. To'rtinchi sinf bitiruvchilari uchun TIMSS masallaridan namuna keltiramiz. Masala. Tohir nonning qismini yedi, ukasi esa qolgan nonning qismini yedi. Ular ikkalasi jami qancha nonni yedi? Darsliklar kesimida boshlang'ich sinflar matematika darsligini oladigan bo'lsak, avvalgi darsliklardan tubdan farq qiladi desak mubolag'a bo'lmaydi. Boisi, darslikda berilgan topshiriqlar o'quvchini nafaqat hisob-kitobga, balki, mavzularni oson anglashga, mantiqiy va tanqidiy fikrlashga undaydi. Darslikda berilgan rasmlar, chizmalar va jadvallar juda ham qiziqarli, shu bilan birgalikda o'quvchining tushunishi uchun sodda va aniq shaklda berilganligi o'quvchi hamda pedagoglar uchun qulaylik tug'diradi.

Masalan matematika darsining yetakchi mavzusi hisoblangan “Ko'paytirish jadvali” mavzusini ko'radigan bo'lsak, o'quvchiga to'liq tushuntirishga harakat qilinadi. Boisi, bu mavzuni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi juda ko'p mavzularni o'zlashtirishda, turli misol va masalalarga yechim topishda hech qanday qiyinchiliklarga duch kelmaydi. Bu darslikda “Sonlarni ko'paytirish” mavzusi uchun berilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarga kerakli bilim, ko'nikma va malakalarni berilishi mumkin. Bunda bizga darslikda berilgan rasmlar ko'rgazmalarning turli shaklda sifatli va mazmunli qilib ifodalanishi katta yordam beradi. Ayniqsa, karraning son nurida ifodalanishi yoki narsalarning guruhlar shaklida ko'rinishi o'quvchilarning karrani shunchaki yod olishi uchun emas, balki, ongli tushunishiga asos bo'lib xizmat qildi. Tadqiqotlarga ko'ra, hisob-kitobni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchidan ko'ra, matematik mushohada hamda

mantiqiy fikrlash ko'nikmasiga ega o'quvchi hayotda ko'proq muvaffaqiyat qozonar ekan. Bu ko'nikma orqali odam matematik bilimlarini hayotda qo'llaydi, turli vaziyat va muammolarga tez yechim topadi. Shuni hisobga olib, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya va milliy tajriba asosida tayyorlangan Milliy o'quv dasturida ham o'quvchining matematik tafakkurini rivojlantirishga e'tiborni qaratilgan. Shuningdek, ilg'or o'quv dasturi asosida yaratilgan 1-sinf Matematika darsligida ham ilk bor farzandlarimizni matematik mushohadaga chorlaydigan mashg'ulot va topshiriqlarga keng o'rin berildi. 1-sinf matematika darsligining I bob, 5-darsida narsalarning miqdori haqida tushuncha berilgan bunda oldingi darslik asosidan ko'ra yuqori pog'onada darslik tuzilganini ko'rishimiz mumkin. Endi bunda o'quvchilar miqdorlarni sanab taqqoslashdan foydalanmay, ko'rib fikrlab sifatlar orqali yechim topadi. Masalan katta-kichik, keng-tor, baland-past, qisqa-uzun, og'ir- yengil kabi javoblar berishi mumkin. Tabiiy fan kesimida ham ko'radigan bo'lsak ham, bu darsliklardagi mavzular avvalgiga qaraganda biroz murakkab berilgan bo'lsa-da, lekin, juda ham qiziqarli, tushunarli va amaliy mashg'ulotlarning ko'p berilganligi o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham zavqli bo'ladi. XXI asr bolalari bu mavzularni hech qanday qiyinchiliklarsiz, balki, katta qiziqish bilan o'rganadilar. Darslikda berilgan mavzular o'quvchilarni real hayotni o'rganishga, anglashga undaydi. Darslikning 2-bobidagi "O'simlik organlari" mavzusi uchun berilgan "O'simlik qanday oziqlanadi?", "Olmaning hayot sikli", "Qoqi o'tning hayot sikli" kabi rasmlar ko'rgazmalar o'quvchilarning oson o'zlashtirishi uchun manba bo'lmoqda. Ayniqsa, "Urug'ning unib chiqish jarayonini o'rganish" mavzusida berilgan amaliy mashg'ulot barcha o'quvchilarda yorqin taassurot qoldirdi.

Bu ma'lumotlardan shuni hulosa qilishimiz mumkinki, avvalo o'quvchilarga faqatgina bilim beribgina qolmay, ularni olgan bilimlari asosida yuksaltirish va ularni mantiqiy, tanqidiy fikrlashga chorlash, o'rgangan narsalarini hayotda tadbiq qila olish qobiliyatiga ega qilib tarbiyalash, ularda yetuk va barkamol shaxsni tarbiyalash asosiy maqsad qilib qo'yilgan.

3.1.1.2-mavzu. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha davlat standarti, o'quv dasturi va zamonaviy darsliklar tahlili (2 soat amaliy)

O'quv bloki	3.Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.1 Boshlang'ich ta'limning DTS va yangi avlod darsliklari tahlil				
Mavzu	1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va zamonaviy darsliklar bilan ishlashga oid uslubiy tavsiyalar				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	- DTSning mazmun- mohiyati, tarkibiy qismlari, o'quv dasturlari, o'quv rejalarining mazmuni, ularning tuzulishi haqida ma'lumot berish. Pedagogik faoliyati davomida ta'limga oid hujjatlar bilan ishlash ko'nikmalari rivojlantirish.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija

1. Tashkiliy qism	Salomlashish Maqsad va reja bilan tanishtirish Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol "Mavzuning dolzarbligi" haqida qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Nazariy qism	DTSning mazmun-mohiyati, tarkibiy qismlari, o'quv dasturlari, o'quv rejalarini tushuntirish Slaydlar bilan tushuntirish	15	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	1-6-slaydlar	O'qituvchilar yangi texnologiyalarni nazariy jihatdan o'rganadi.
4. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Misollar va vaziyatlarni muhokama qilish	30	Guruhlarda ishlash,	Tarqatmalar	O'qituvchilar interfaol vositalar yordamida amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar Qiyinchiliklarni muhokama qilish Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	"Klaster" usuli orqali xulosa qilish "Assisment" orqali o'z-o'zini baholash	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Maktabgacha va maktab ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasida o'qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, o'tgan vaqtda darsliklarni yangilash bo'yicha muayyan ishlar

bajarildi. Xususan, ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1–4-sinf darsliklari yangidan tayyorlandi. Yangi darsliklardagi topshiriq va vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarimizda boshlang'ich sinflarda bilimni baholaydigan PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA kabi xalqaro dasturlarning masalalarini yechish malaka ko'nikmasi shakllanadi.

Bir qator ilg'or xorijiy davlatlarda informatika fanini kichik yoshdan o'qitish yo'lga qo'yilgan. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ga a'zo mamlakatlarning ko'pida dasturlash asoslarini 1-sinfdan boshlab o'qitiladi. Bizda ham shu yangilikni joriy qilish uchun ilg'or xorijiy tajriba asosida 1-sinf uchun yangi zamonaviy informatika darsligi yaratildi.

Darsliklar zamonaviy axborot jamiyatiga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakani shakllantirishga qaratilgan. Jumladan, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish uchun ijodiy fikrlash, muloqot qilish va samarali hamkorlik kabilarni rivojlantirish ko'zda tutilgan. Ushbu ko'nikmalarni egallash o'quvchilarga o'zgaruvchan dunyoda faol ishtirok etish, muammolarni hal qilishda analitik yondashuvni qo'llash, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va boshqalar bilan muvaffaqiyatli muloqot qilishga tayyor bo'lishni o'rgatadi.

2023/2024 o'quv yilidan boshlab maktablarda o'qitiladigan kompyuter savodxonligi darslari 1-sinfda haftasiga 1 soat qilib belgilandi.

Informatika darsida o'quvchilar kompyuter bilan to'g'ridan-to'g'ri ishlashi shart emas. Darsliklarda asosan axborot nimaligi, algoritim tushunchasi, amallar ketma-ketligi kabi bazaviy bilimlar aks etgan. Ya'ni yuqori sinflarda informatika fanini tushunish uchun kerak bo'ladigan boshlang'ich tushunchalar berilgan.

Yangi avlod darsliklarining afzalliklari-yangi avlod darsliklari o'quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik ehtiyojlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan. Masalan, darsliklar qismlarga bo'lingan bo'lib, bu o'quvchilarga qo'shimcha qulaylik yaratadi. Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi direktori Vohid Hamidovning ta'kidlashicha, yangi darsliklarni yaratishda bolalar psixologiyasi ham hisobga olingan.

O'quv qo'llanmalari va metodik yondashuvlar-boshlang'ich ta'limda yangi avlod darsliklari bilan bir qatorda, o'qituvchilar uchun turli o'quv qo'llanmalari ham ishlab chiqilgan. Masalan, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" nomli qo'llanma boshlang'ich sinf o'qituvchilari, tarbiyachi-pedagoglar va ijtimoiy soha xodimlari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda zamonaviy ta'lim texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar haqida ma'lumotlar berilgan. Integratsiyalashgan yondashuvning ahamiyati-yangi avlod darsliklarida juda katta. Bu usul o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, o'z fikrini erkin ifoda etish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Mamlakatimizdagi boshlang'ich sinflarda amalga oshirilayotgan yangi tajribada o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini erkin bayon eta olishiga ko'proq ahamiyat berilmoqda. Yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalari boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan muhim qadamdir. Ular

o'quvchilarning qiziqishini oshirish, bilim olish jarayonini yengillashtirish va o'qituvchilarning samarali ishlashiga ko'maklashadi.

Yangi avlod darsliklari 4K modeliga asoslangan. Bu metodologiya bolalarning rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ va tanqidiy fikrlash kabi asosiy kompetentsiyalarni qamrab oladi.

Ushbu kompetentsiyalar asosidan tasavvur etish, g'oyalarni ilgari surish, dalillar keltirish, ma'lumot yetishmasligini ta'kidlash va izlash, o'z g'oyalarini shakllantirish va boshqalarning g'oyalarini rivojlantirish, taxmin va mulohazalarini baholay olish, guruh maqsadlarini qabul qilish va umumiy natijani baholash kabilar o'rin oladi. Ular maktab o'quvchilariga mustaqil o'qish va boshqalar bilan birgalikda tadqiqot olib borish, o'zini ko'rsatishga imkon beradi. Ushbu muhim kompetentsiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o'quv jarayonini bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirish zarur. Maktabdagi har bir dars o'quvchilar faqat fan mazmunini o'zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini mustaqil rivojlantiradigan jarayondir.

Kollaboratsiya o'quvchilarning biror maqsadga erishish uchun jamoada ishlash ko'nikmasidir. Bu orqali o'quvchilarda hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va bir-birini qo'llab-quvvatlash o'rgatiladi. Shu tariqa o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyati rivojlantiriladi.

Biror masalani hal qilishda jamoaviy hamkorlik asosida fikr bildirish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, tushunish muhim rol o'ynaydi. Darsliklardagi mazmun aynan mana shu 4K modelining birinchi jihati — kollaboratsiyaga asoslangan holda berilgan. Ko'pgina topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar jamoaviy fikrlab, xulosa chiqarishi mumkin.

Kommunikativlik o'quvchilarning boshqalar bilan muloqotga kirishish qobiliyatini anglatadi. Yangi darsliklar yordamida bolalar fikrini aniq-ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash, tushunish, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishni o'rganadi. Shuningdek, o'rinli savol berish, fikrlarni aniq-tiniq ifodalay olish, mulohazasini to'g'ri talqin etish va himoya qilish ham muhim.

Kreativ fikrlash ijodiy tafakkur va yangilik qilish qobiliyatini bildiradi. O'quvchilar maqsadiga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi. Innovatsion yechimlarni ishlab chiqadi va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Masalan, bolalar kreativ yondashib, darsliklardan o'rin olgan topshiriqlarni nostandart usulda hal etish ko'nikmasini shakllantiradi.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, shaxsiy fikr-mulohazalarni shakllantirish ko'nikmasidir. Bolalar muammolarga tahliliy nuqtai

nazardan yondashishni o'rganadi. Mantiqiy fikrlash asosida nuqtai nazarini shakllantiradi.

Darsliklarda statistik ma'lumotlarni sintez, analiz qilib, axborot to'g'ri yoki noto'g'ri berilayotganini anglash, aynan tanqidiy fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishga e'tibor qaratilgan. Ya'ni qaysidir ma'lumot noto'g'ri talqin etilayotganini anglab olish qobiliyatini rivojlantirish ko'zda tutilgan Har bir yangi darslik zamonaviy dizayn tendetsiyalariga muvofiq bo'lishi shart. Bu nafaqat jozibali vizual muhit yaratadi, balki materialni samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan darsliklarda quyidagi yangiliklar kiritildi. Kitoblar mutlaqo boshqacha dizaynda yaratilgan. Bunda bolalarning yoshi hisobga olingan. Ishlatilgan grafika, ranglar palitrasidan tortib, tasvirlar, obrazlar, foto, portretlar barchasi ilmiy yondashuv, bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda berilgan. Yangi darsliklardan rang-barang illyustratsiyalar o'rin olgan. Ular nafaqat o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi, balki mavzularni yaxshiroq tushunish va tasavvur etishga yordam beradi. Darsliklarni tayyorlashda vazni ham e'tiborga olindi. Kitoblarning qalinligi, o'quvchining yoshiga mosligi, bolaning fiziologik holati hisobga olingan. Darsliklarda qalinlik va og'irlikning optimal kombinatsiyasi mavjud bo'lib, bu, ayniqsa, kichik yoshdagi o'quvchilar uchun tashish va ishlatish jarayonini osonlashtiradi. Ilgari ma'lumot manbai asosan darslik bo'lgan. Hozir internet rivojlangani tufayli ko'plab ma'lumot manbalari vujudga keldi. Yangi darsliklarning boshqa manbalardan afzalligi o'quvchi kitob bilan yuzma-yuz muloqot qila oladi. Darslik o'quvchining emotsional intellektidan kelib chiqqan holda, yoshiga mos ravishda u bilan o'zining tilida suhbatlashadi. Darsliklarda bosh qahramon sifatida 6 personaj 3 o'g'il va 3 qiz tasvirlangan. Ular butun o'quv jarayonida o'quvchiga hamroh bo'lib, sinfdan sinfga, darslikdan darslikka birga ko'chadi, do'stlik va yaqinlik hissini paydo qiladi. Bosh qahramonlar orasida har ikki jins vakillarining namoyon bo'lishi o'quvchilarning gender xilma-xilligiga hurmat ko'rsatish, o'zini teng va hurmatli his qiladigan o'quv muhitini yaratishga yordam beradi. Bola personajlar bilan 1-sinfdan boshlab 4-sinfgacha birga ulg'ayadi. Kerak bo'lsa, fikrlashadi, musobaqalashadi. Hamkorlikda qaysidir masalalarni hal qiladi. Bu personajlar o'quvchilarni hamjihat ishlashga o'rgatadi. Yangi o'quv qo'llanmalarda bitiruvchining munosib portreti, ta'lim muhitini yaratishga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu darsliklar har bir o'quvchining muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi, uzluksiz kasbiy o'sishi va barkamol rivojlanishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Shu bilan birga, darslikdagi topshiriqlar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim kontseptsiyasidan kelib chiqqan holda bolalarning bilimi, o'zlashtirish darajasiga moslashtirilgan. Ya'ni topshiriqlar osondan murakkabga qarab boradi. Bu yerda fanni o'zlashtirish imkoniyatidan kelib chiqqan holda har bir o'quvchiga

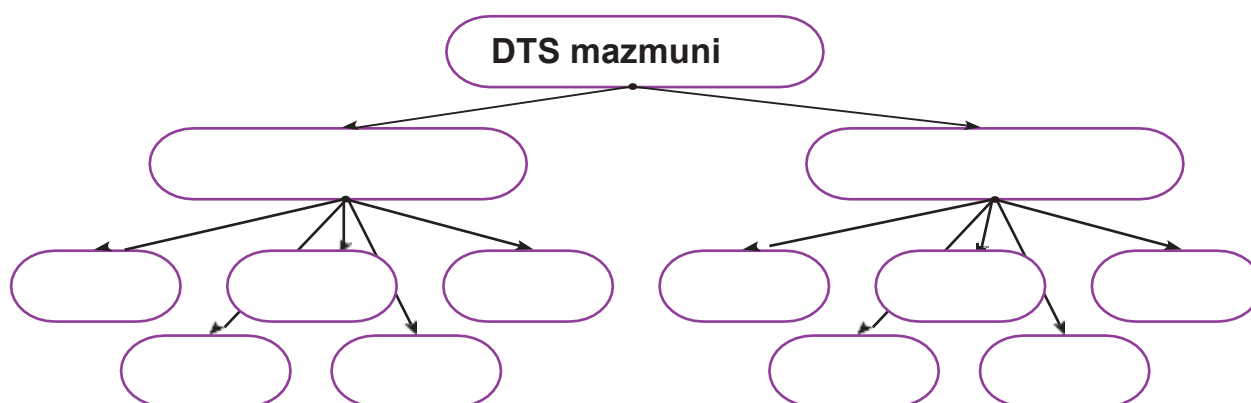
alohida topshiriq berish mumkin. O'qituvchining boshqa qo'shimcha metodik qo'llanmalar, topshiriqlarga murojaaaat qilishiga zarurat qolmaydi. Darslikning o'zida bu masala keltirilgan.

Kasbiy faoliyatni rivojlantirishda individual va hamkorlik faoliyatini tashkil etish metodikasi

Topshiriqlar 1-topshiriq. “Tushunchalar tahlili” usuli. Tushunchalarni tanlang, mazmunini anglab, lug'at maqolasi yozing. Har bir tushunchaning ma'nosi haqida o'ylab ko'ring.

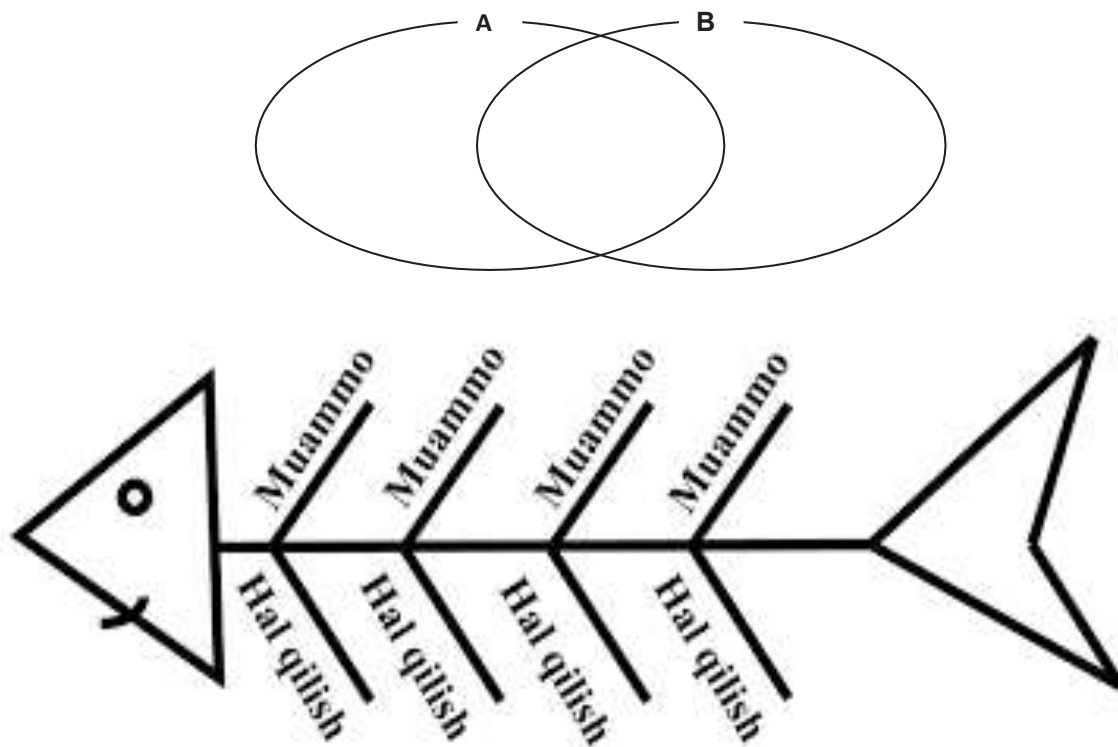
Tushunchalar	Izohi
DTS	
O'quv dasturi	
O'quv reja	
Darslik	

2-topshiriq. “Klaster” usulida tahlil qiling.

3- topshiriq

4 – topshiriq. Darsliklarni tahlil qiling.

3.1.2-mavzu. Boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalari tahlili

(2 soat amaliy)

O'quv bloki	3.Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.1 Boshlang'ich ta'limning DTS va yangi avlod darsliklari tahlil				
Mavzu	Boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalari tahlili				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Boshlang'ich ta'limning yangi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalari tahlili haqida ma'lumot berish. Pedagogik faoliyati davomida yangi avlod darsliklaridagi topshiriqlar bilan ishlash ko'nikmalari rivojlantirish. Alifbe, ona tili, o'qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar, tarbiya, informatika va axborot texnologiyalari, tasviriy san'at, texnologiya fanlari darsliklarining tahlili, muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Maqsad va reja bilan tanishtirish Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli	5	Muammoli vaziyat	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi

	savol "Mavzuning dolzarbligi" haqida qisqa muhokama		yaratish, muhokama		va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Nazariy qism	- Yangi avlod darsliklaridagi o'zi xos xususiyatlari haqida Slaydlar bilan tushuntirish	15	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	1-6- slaydlar	O'qituvchilar yangi avlod darsliklarning nazariy jihatdan o'rganadi.
4. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darslikdagi yutuq va kamchiliklarni muhokama qilish	30	Guruhlarda ishlash,	Tarqatmalar	O'qituvchilar interfaol vositalar yordamida amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar Qiyinchiliklarni muhokama qilish Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikir-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	"T jadvali" usuli orqali xulosa qilish "Assisment" orqali o'z-o'zini baholash	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Darsliklar ta'lim uzviyligi printsipli asosida ishlab chiqilgan. Maktabgacha ta'lim muassasalarida berilgan dastlabki bilimlar uzviyligi ta'minlangan. Shu bilan birga, darslikdagi topshiriqlar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim kontseptsiyasidan kelib chiqqan holda bolalarning bilimi, o'zlashtirish darajasiga moslashtirilgan. Ya'ni topshiriqlar osondan murakkabga qarab boradi. Bu yerda fanni o'zlashtirish imkoniyatidan kelib chiqqan holda har bir o'quvchiga alohida topshiriq berish

mumkin. O'qituvchining boshqa qo'shimcha metodik qo'llanmalar, topshiriqlarga murojaat qilishiga zarurat qolmaydi. Darslikning o'zida bu masala keltirilgan.

Differentsial yondashuvga ega darsliklar individual ta'lim uchun noyob imkoniyat. Ushbu darsliklar asosida yaratilgan metodika o'quvchilarning o'rganish sur'ati va uslublari turlichaligini hisobga oladi. Shunday qilib, har bir o'quvchi o'z sur'atida rivojlanishi, o'z tushunchasini chuqurlashtirishi va o'quv vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishi mumkin. Ushbu yondashuv to'siqlarni olib tashlash va har bir bola uchun qulay ta'lim muhitini yaratish, uning muvaffaqiyatga erishishi va o'zini-o'zi rivojlantirishiga imkon beradi.

Differentsial ta'lim, o'quvchilarni yoshi, qobiliyati, ishtiyoqi, o'ziga xosligi, qiziqishlari, o'zlashtirish darajalarini inobatga olgan holda ularga yondashuv qilingan ta'lim. Ya'ni yakka tartibdagi ta'lim.

Darsliklardagi topshiriqlar aynan differentsial ta'lim asosida tuzilgan

Yangi darsliklar asosida sifatli dars o'tish uchun pedagoglar malakasini oshirish jarayoni o'ziga xos xususiyatlarni kasb etadi. Darslikni o'quvchiga yetkazishda o'qituvchi, shubhasiz, asosiy rol o'ynaydi. Agar pedagog bunga tayyor bo'lmasa, u ma'lumot, bilimni o'quvchiga yetkazolmasa, darslik qanchalik mukammal yaratilgan bo'lmasin, undagi bilimni o'zlashtirish, ta'lim sifati kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shuni ko'zda tutib, shu yil 14–17 avgust kunlari Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda Abdulla Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti hamkorligida “Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi” mavzusida boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun malaka oshirish kursi tashkil etildi.

Kursda yurtimizning barcha hududidan taklif etilgan 300 dan ortiq ilg'or pedagog va metodistlar hududiy trener sifatida o'z malakalarini oshirdilar. Aynan ular joylarda yangi darsliklar bilan ishlash bo'yicha o'qituvchilarni zamonaviy kaskad usulida tayyorladilar. To'rt kunlik kursda boshlang'ich sinflarda fanlarni o'qitish metodikasi, o'quvchilar natijalarini baholash, fanlararo integratsiyani ta'minlash kabi mavzularda mashg'ulotlar tashkil etildi.

O'qituvchi o'z ustida ishlab, uni o'quvchiga to'g'ri tushuntira olishi, zamonaviy darsliklardagi g'oyalarni o'quvchiga yetkazib bera olsagina, o'quvchilarning bilim olishga qiziqish va ishtiyoqlari o'sib boradi.

01

Darsliklar tubdan mazmun va shakl jihatidan o'zgartirildi.

02

Unda tanqidiy fikrlash, mulohaza yuritib qaror qilinishi kerak bo'lgan jihatlar ham bor.

03

Amaliyotga bog'lash

Yangi darsliklar XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda 4K modelini qo'llash orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Kurs davomida trenerlar o'qitishning 4K modeli va uni boshlang'ich sinflarda qo'llash, o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik yechimlari bo'yicha mashg'ulotlarda ham ishtirok etib, tajriba oshirmoqda. Shu bilan birga, pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislariga ham bu darsliklar asosida dars berish usullari singdirib boriladi.

Zamonaviy va xalqaro talablar asosida yaratilgan 1-4-sinflar uchun maktab darsliklari 4K modeliga asoslangan innovatsion yondashuv taqdim etilgan. Ushbu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi:

Kollaboratsiya, kommunikatsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Darsliklardagi tanqidiy fikrlashga qaratilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarda tahlil qilish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish, ma'lumotlarining sifati va muvofiqligini baholash, mustaqil xulosalar chiqarish, muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirishga asoslangan.

Shu bilan birga, pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislariga ham bu darsliklar asosida dars berish usullari singdirib boriladi.

Kreativlik (ijodkorlik) ko'nikmasini shakllantirish o'quvchilarning qiziquvchanlik – tevarak-atrofdagi olamga qiziqish va u haqida ko'proq bilishga intilish, dunyo obyektlari o'rtasidagi sabab-natija munosabatlarini aniqlash, axborotni mustaqil izlash va o'z savollariga javob topish, tasavvur – ko'plab original va nostandart g'oyalarni ishlab chiqish, optimallashtirish –

maqsadga tez va samarali erishish uchun bir nechta usullarni solishtirish, g'oyalarni rivojlantirish hamda turli nuqtayi nazardan baholash, ularning kuchli va zaif tomonlarini izlash, o'zgaruvchan sharoitlarda va yangi ma'lumotlarning paydo bo'lishida o'z faoliyatini tezda qayta qurish qobiliyatini rivojlanishiga olib keladi.

Muloqot qilish ko'nikmasi bolalarni muloqotdan cho'chimaslik va muloqotni uyushtira bilishi, savollar berish va ularga javob berishga tayyorlik, muloqot maqsadi hamda mazmuniga, shuningdek, suhbatdoshga moslashish, muloqot qoidalari ma'nosini tushunish, ishonch darajasini oshirish, boshqa odamlarning fikrini tinglashni o'rganish, o'zining ijobiy obrazi shakllanishini ta'minlash, o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalash, taqdim etish, qabul qilish, qayta aloqani aks ettirish, katta va kichik jamoada boshqalar bilan ishlash ko'nikmalarini amaliyotga bog'lagan holda rivojlanishiga zamonaviy darsliklardam keng imkoniyat yaratib berilgan .

Jamoaviy ishlash ko'nikmasi o'sib kelayotgan yosh avlodni umumiy maqsadlarni o'z maqsadidek qabul qilish, ularga erishish uchun birgalikda harakat yo'nalishini qurish, ijtimoiy o'zaro ta'sir, ya'ni umumiy maqsadlarni muhokama qilish, muzokaralar olib borish, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan muvofiqlashtirish, o'z rejalari va g'oyalarini amalga oshirish uchun yetakchilik ko'nikmalarini va o'z jamoasini shakllantirish qobiliyatini rivojlantirish, o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni bajarishni o'rgatadi.

Bu ko'nikmalarni rivojlantirish darsliklar bilan ishlash jarayonida amalga oshirib boriladi. Darsliklarda berilgan topshiriqlar, qiziqarli ma'lumotlar, mantiqiy topshiriqlar o'quvchilarni fanlarga bo'lgan qiziqishlarini ortirib boradi.

Darsliklarni ishlab chiqishda bolalar ruhiy holati ham hisobga olinadi. Ularda ijodkorlar va fikrlash qobiliyatini oshirish uchun rasmlar va illyustratsiyalardan keng foydalanilgan. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola matnlarga nisbatan, tasvirlar orqali ma'lumotni tezroq qabul qiladi. Shu bois yangi darsliklarni yaratishda matnlar bilan birga, rang tasvirlarga ham alohida e'tibor qaratilgan.

1-4-sinf darsliklarda oltita grafik qahramonlar bor. Ular dars jarayonida o'quvchilar bilan g'oyibona suhbatlashadi, qiziqarli o'yin va topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarga hamrohlik qiladilar.

Boshlang'ich ta'limda avvalgi darsliklar matematika fanidan 1-2 sinflarda mavzular juda sodda bo'lsa, 3-4 sinflarda qator muammo va qiyinchiliklarga tug'dirar edi. Yangi matematika darsligidagi misol va masalalar tabaqalashtirish

ko'rinishida berilgan, ya'ni ular osondan bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. Tabiiyki, o'quvchilarning bilim darajalari turlicha bo'ladi. Oson ko'rinishidagi masalalar ko'p bo'lgani uchun o'zlashtirishi yaxshi bo'lgan iqtidorli o'quvchilar uchun qo'shimcha adabiyotlardan foydalanishga to'g'ri kelardi. Yangi chop etilgan matematika darsligida esa o'qituvchi o'quvchisining bilim darajasiga qarab, misollarni taqsimlab berishi mumkin. Har bir o'quvchi barcha misol va masalalarni yechimini topishi shart emas. O'quvchilar ularni darsdan tashqari, bo'sh vaqtlarida yoki matematika fan to'garaklarida mustaqil bajarsa ham bo'ladi.

2. Sonlarni xatjildga soling. Qaysi sonlar qoldi?

2 9 1 10 3 5 4 0 6 7

Natural sonlarga
kirmagan sonlar

Ikki xonali sonlar

Toq sonlar

IQTIDORLI O'QUVCHILAR UCHUN TOPSHIRIQLAR

Ularni alohida o'quvchilar bilan darsda yoki matematika to'garagida yechish mumkin.

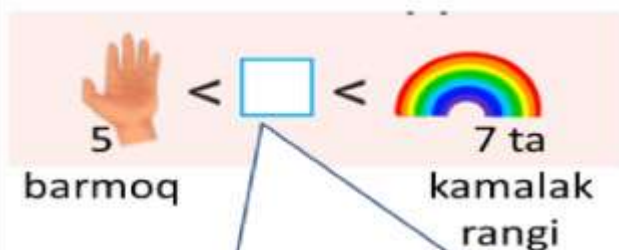
7. Komil kompyuteriga parol kiritib qo'ydi. Shu raqamlarni toping. Har bir katakka bittadan raqam yozish kerak.

Parol:

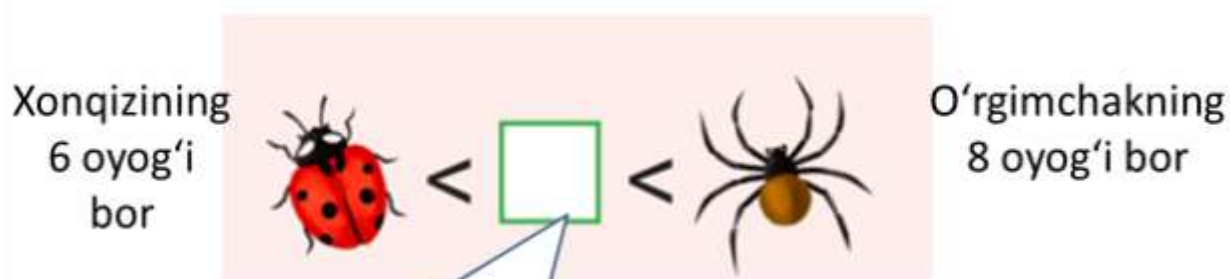

IQTIDORLI O'QUVCHILAR UCHUN TOPSHIRIQLAR

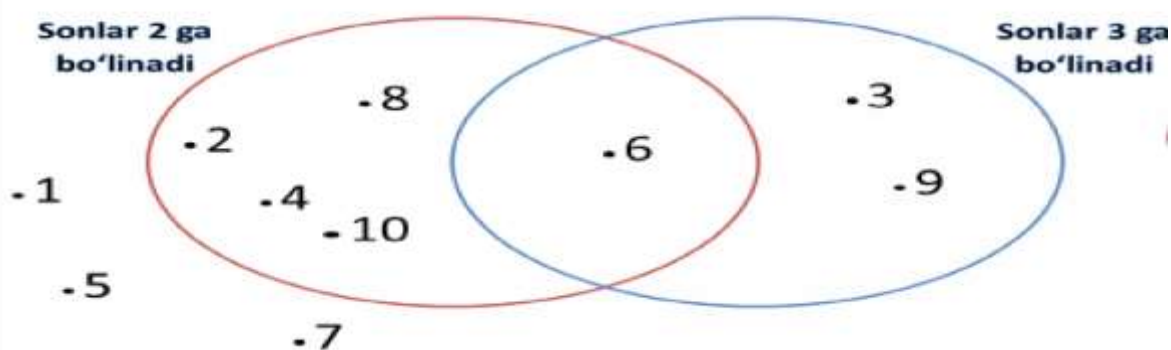
5 bilan 7 oralig'idagi son 6 ga teng.

IQTIDORLI O'QUVCHILAR UCHUN TOPSHIRIQLAR

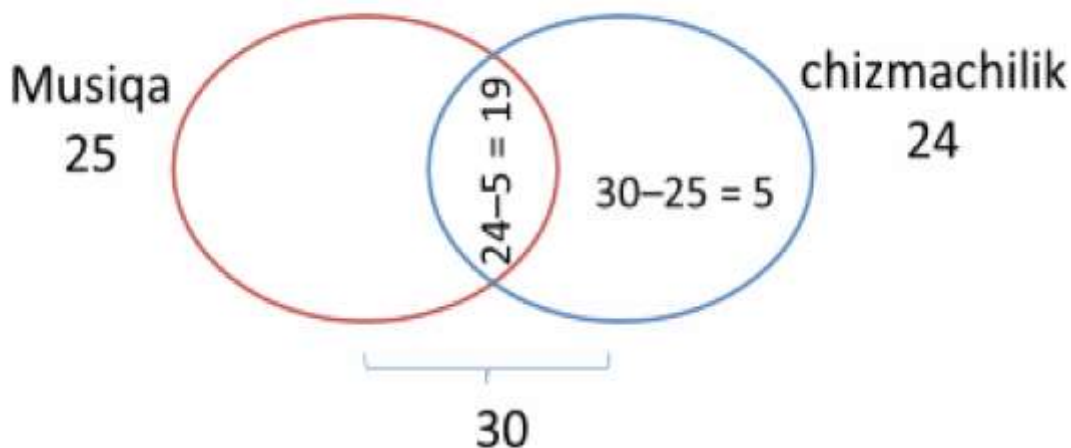
6 bilan 8 oralig'idagi son 7 ga teng.

VENN DIAGRAMMASI

VENN DIAGRAMMASI

Sinfda 30 kishi bor. Barcha bolalar kamida bitta to'garakka qatnashadilar. Musiqa to'garagiga 25 kishi, chizmachilik to'garagiga 24 kishi qatnashadi. Ikkala davraga ham nechta bola qatnashadi?

Differensial ta'lim, o'quvchilarni yoshi, qobiliyati, ishtiyoqi, o'ziga xosligi, qiziqishlari, o'zlashtirish darajalarini inobatga olgan holda ularga yondashuv qilingan ta'lim. Ya'ni yakka tartibdagi ta'lim. Darsliklardagi topshiriqlar aynan differensial ta'lim asosida tuzilgan. Aslida matematikada faqat misol va masalalar yechishdan iborat emas, balki to'g'ri qaror qabul qilish ham muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o'quvchi mantiqiy va tanqidiy fikrlashi kerak. Darsliklarda shunday o'yinlar borki, ular o'quvchini jamoaviy bo'lib ishlashga o'rgatadi. Jamoada o'z fikrini ifodalay olishi esa bolada liderlik qobiliyatini oshiradi.

Undagi masalalar hayotiy misollar bilan berilgani esa o'quvchini yanada fanga bo'lgan qiziqishi va bilimni orttiradi. Ma'lumki bugungi kunda iqtidorli o'quvchilar ko'payib boryapti. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ilgari darslikdan tashqari, yana boshqa adabiyotlardan foydalanishga majbur bo'lardi. Bu iqtidorli o'quvchilarni 45 daqiqalik dars davomida cheklanib qolmasdan, bir qancha misol va masalalar bilan ishlash imkoniyati yaratilgan. Chunki yaxshi o'zlashtiruvchi o'quvchilar, boshqa bolalarga qaraganda ko'proq mustaqil ishlashga intiladilar, darsliklardagi misol va masalani son jihatdan ko'p kiritilgani iqtidorli o'quvchilarni talablariga mos keladi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari yangi darsliklar bilan ishlash jarayonida, unda berilgan topshiriqlarni o'zi yaxshi anglab, keyin o'quvchilarga tushuntirishlari lozim. Darsliklar tubdan mazmun va shakl jihatidan o'zgartirildi. Unda tanqidiy fikrlash, mulohaza yuritib qaror qilinishi kerak bo'lgan jihatlar ham bor. Darsliklardagi topshiriqlar o'quvchilarni amaliyotga bog'lash bilan bir qatorda hayotga ham tayyorlab borish kabi dolzarb masalalarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, o'quvchini har tomonlama rivojlanishiga

keng imkoniyatlar yaratilgan, faqatgina o'qituvchi o'z ustida ishlab, uni o'quvchiga to'g'ri tushuntira olishi, zamonaviy darsliklardagi g'oyalarni o'quvchiga yetkazib bera olsagina, o'quvchilarning bilim olishga qiziqish va ishtiyoqlari o'sib boradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olishi salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarshi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga jismonan sog'lom bo'lishga moddiy borliq go'zalliklarni xis eta olishga, g'o'zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o'zida singdirish va ardoqqash, ularga rioya qilishga o'rgatadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi oldiga qo'yilgan vazifalarning bajarilishini nazorat qilish ta'lim standarti orqali amalga oshiriladi. Ta'lim standarti asosida davlat boshlang'ich sinf o'quvchilaridan standartda belgilab qo'yilgan ko'rsatkichlarga erishishni talab qiladi va o'z navbatida bu ko'rsatkichlarga erishish uchun zarur bo'lgan ta'limiy xizmatlar va vositalar bilan ta'minlaydi. Boshlang'ich ta'lim davlat standarti o'quv predmeti bo'yicha emas, balki ta'lim sohalari bo'yicha belgilandi. Ta'lim sohalari bo'yicha standart ko'rsatkichlari 7(6)-11 yoshdagi bolalarning rivojlanish darajasi, ehtiyoj va imkoniyatlardan kelib chiqqan holda ijtimoiy talab taqozo qilgan ta'lim mazmunining miqdoriga asoslanib belgilanadi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standartining belgilanishi shu bosqichda ta'lim mazmuni ko'lamini chegaralash, ta'lim sohaslarini integratsiyalash imkonini beradi. Davlat ta'lim standartini belgilash boshlang'ich ta'lim mazmunini konseptual asosga tayangan holda modernizatsiyalashni ko'zda tutadi. Davlat ta'lim standarti boshlang'ich ta'lim jarayoni oldiga qo'yilgan ijtimoiy talabga asoslangan holda o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarga qo'yiladigan talablarni belgilab beradi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni baholash mezonlarni belgilashga imkon yaratadi. Boshlang'ich ta'lim standartining asosini davlat va jamiyatning dolzarb ehtiyojlarini hisobga olgan holda ayni shu boshlang'ich sinf o'quvchilarida ko'nikma va malaka hosil qilishga qaratilgan ta'lim sohaslarining mujassamlashgan predmentlari tashkil qiladi. Boshlang'ich ta'lim standarti mazkur ta'lim bosqichining har bir ta'lim sohasi uchun belgilangan standart predmentlari mazkur ta'lim sohasining modernizatsiyalashtirilishi shu mazmunning tarkibiy qismlari, ta'lim jarayonining vosita va metodlari hamda umumiy pedagogik, psixologik, texnologik tizimi va darajasini belgilab berishga xizmat qiladi. Bunda butun e'tibor boshlang'ich ta'lim berishning maqsadi yuzasidan butunlik, uzviylik, tadrijiylik va to'laqonlilikni saqlab qolishga qaratiladi. Boshlang'ich ta'lim bosqichiga davlat va jamiyat tomonidan qo'yildigan talabda ta'lim sohalari bo'yicha o'zaro muvofiqlik, mutanosiblik, uygunlik to'la ta'minlangan bo'lmog'i kerak. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim standartini belgilash ta'lim jarayonining tarkibini va xuddi shu tarkib komponentlarining mazmunini modernizatsiyalash, boshlang'ich ta'lim jarayonida yangi zamonaviy pedagogik texnologiyani qo'llash imkonini beradi. quyidagi pedagogik omillar ta'lim jarayonida yangi

texnologiyalarni qo'llash uchun asos yarata oladi: - boshlangich ta'lim jarayoniga kiritilgan har bir ta'lim sohasi bo'yicha belgilanadigan ta'lim mazmuniga o'quv materiallarning tadrijiy tarzda berilishini ta'minlash;

- ta'lim jarayonini ta'lim sohalarining maqsadiga bo'ysundirish va ta'lim sohalararo maqsadlarga mutanosibligini ta'minlash; Boshlangich ta'lim standarti ta'lim sohalariga qo'yilgan standart ko'rsatkichlarini mujassamlashtiradi. Standartning mezon va parametrlarini ta'lim sohalarida belgilab qo'yilgan ta'lim standartining ko'rsatkichlari tashkil etadi. Ta'lim sohalar bo'yicha ta'lim natijasining sifati xuddi mana shu ko'rsatkichlarga asoslangan holda aniqlanadi. Bu o'rinda belgilab qo'yilgan ko'rsatkichlar umumlashtiriladi hamda aniq o'lchov birliklarida ifodalanadi. Davrning dolzarb talablari va jamiyat taraqqiyoti bilan barobar rivojlanib boruvchi ta'lim tamoyillariga asoslanib jahon tajribasiga tayangan holda O'zbekiston Respublikasidagi boshlang'ich ta'lim tayanch o'quv rejasi doirasiga ona tili, matematika, tabiat hamda inson va jamiyat ta'limi sohalar kiritiladi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida xorijiy tillarni o'rganish ixtiyoriy bo'lib, u maktab komponentidagi soatlar hisobiga amalga oshirilishi mumkin. O'zbek maktablari uchun rus tili, o'qishlar boshqa tillarda (rus, qozoq, turkman, tojik, qirgiz va boshqa) olib boriladigan maktablarda davlat tili (o'zbek tili) ni o'qitish konsepsiyasidan hamda "Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda o'zbek tili davlat ta'lim standarti" da o'z ifodasini topadi. Shuning uchun ham bu sohalarida olib boriladigan ta'lim mazmuni mazkur standart talablariga tayangan holda belgilanishi lozim. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda "Maktabning birinchi sinfiga bolalar yetti yoshdan qabul qilinadi. Buni uchun yetti yoshli bolalar, maktabning moddiy-texnik bazasi o'qituvchilar pedagogik va psixologik talablar asosida qat'iy diagnostika qilishi shart". Boshlang'ich ta'lim o'qish, yozish, sanash, o'quv faoliyatining asosiy malaka va ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash, o'zini-o'zi nazorat qilish uquvi, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi asoslarini egallab olishni ta'minlaydi.

Hozirgi davrda umumiy o'rta ta'lim, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun darsliklar tayyorlashda anchagina muammolar mavjud. Bu muammolar O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida uzluksiz ta'lim dasturi mazmuni tizimi uchun o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish konsepsiyasi talablaridan kelib chiqib hal etishni taqozo etadi. Davlat ta'lim standartlari asosida ilmiy, o'quv darsliklar, o'quv qo'llanmalar hamda zamonaviy elektron darsliklar, masofaviy o'qitish, internet tizimi bilan bog'liq axborot texnologiyalarini yaratish, tayyorlash kabi pedagogik muammolar amalga oshirilishi kerak. Darsliklar yaratishda mualliflararo raqobat, sog'lom muhitni yuzaga keltirish, ularning sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ta'limning o'quv moddiy, nashriyot bazasini rivojlantirishda muammolar hal etilsa, darsliklarning barqaror tizimi yaratiladi. Oqibatda barcha tipdagi ta'lim

muassasalarida ta'lim oluvchilarning bilim darajalarini takomillashtirib borishga erishiladi.

O'quv-metodik qo'llanmalar-umumta'lim maktablari o'qituvchilariga mo'ljallangan va O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan o'quv jarayonida foydalanishga tavsiya etilgan kitob shaklidagi o'quv nashri.

Yo'nalishi va hal qilinadigan vazifalariga ko'ra o'quv qo'llanmalarni quyidagilarga bo'lish mumkin:

- o'quv materialini chuqurlashtiruvchi va uning eslab qolishiga yordam beruvchi qo'llanmalar (xrestomatiyalar, mashqlar to'plami, ma'lum fan bo'yicha o'qish kitob kontur kartalar);

- o'rganilgan masalalarni illyustratsiyalovchi va bu bilan ancha aniq tasavvur hosil qilishga yordam beruvchi qo'llanmalar: (mulyajlar, rasmlar, plakatlarni, diagrammalar, atlaslar),

- ko'nikma va malakalarni hosil qilishga yordam beruvchi qo'llanmalar (bosma asosdagi daftarlar, topshiriqlar kartochkasi);

- ma'noni tushunishni yengillashtiruvchi qo'llanmalar (lug'atlar);

- ko'p maqsadda ishlatiluvchi qo'llanmalar: kinofilmlar, ensiklopediyalar va h.k.

Hozirgi davrda umumiy o'rta ta'lim, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun darsliklar tayyorlashda anchagina muammolar mavjud. Bu muammolar O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida uzluksiz ta'lim dasturi mazmuni tizimi uchun o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish konsepsiyasi talablaridan kelib chiqib hal etishni taqozo etadi. Davlat ta'lim standartlari asosida ilmiy, o'quv darsliklar, o'quv qo'llanmalar hamda zamonaviy elektron darsliklar, masofaviy o'qitish, internet tizimi bilan bog'liq axborot texnologiyalarini yaratish, tayyorlash kabi pedagogik muammolar amalga oshirilishi kerak. Darsliklar yaratishda mualliflararo raqobat, sog'lom muhitni yuzaga keltirish, ularning sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ta'limning o'quv moddiy, nashriyot bazasini rivojlantirishda muammolar hal etilsa, darsliklarning barqaror tizimi yaratiladi. Oqibatda barcha tipdagi ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarning bilim darajalarini takomillashtirib borishga erishiladi.

Bugungi kunda maktablardagi sifatli ta'lim ko'p jihatdan yaratilayotgan darsliklarga bog'liq. Darsliklar davlat ta'lim standartlariga javob berish bilan birgalikda o'quvchini qiziqtirish va fanga bo'lgan mehrini uyg'otishi, bilim olishga bo'lgan ishtiyoqlarini oshirishi kerak. Bu yil boshlang'ich sinf darsliklarining tubdan yangilangani nafaqat o'quvchi va ustozlarni, balki ota-onalarni ham quvontirdi.

Nazorat savollari:

1. Yangi avlod darsliklari bilan avvalgi darsliklarning faqi nimadan iborat?
2. Yangi avlod darsliklarining avzallik tomonlarini misollar asosida izohlang.

3. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining bugungi kun muammosi nimalardan iborat?

4. Siz faoliyat olib borayotgan sinfingizdagi o'quvchilarning darsliklarga munosabati qanday?

5. "Informatika va AT" fanining afzalliklarini izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2024-yil 26-martdagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2024-2025-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejani tasdiqlash to'g'risida" 94-sonli buyrug'i.

2. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3- sinfi uchun darslik. IV qism. U.B.Aydarova, N.K. Azizova. – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.

3. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O'quv qo'llanma/ T.Gaffarova. – T.: Tafakkur, 2011.-160 b.

4. "Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi" dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. Toshkent – 2023

5. M.E.Toirova. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

6. Sh.Tahmetova, N.R.Normatova. Ozbek tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

7. I.V.Repyova. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

8. I.V.Repyova. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

9. I.V.Repyova. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

10. I.V.Repyova. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

11. Y.V.Malikova. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023.

12. R.R.Ismailova. Tasviriy san'at. Umumiy orta ta'lim maktabining maktablarining 1-sinf uchun darslik. –Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023

IV. Elektron ta'lim resurslari

1. www.uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining rasmiy veb sayti

2. www.yaklass.ru – Maktab o'quvchilari uchun ta'limiy internet resursi.

3. www.google.com – ommabop axborot-qidiruv tizimi

3.2. BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS, TIMSS) ASOSIDA OSHIRISH MODULI

3.2.1.mavzu: Xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, TIMSS) o'tkazishning maqsad va vazifalari. (2soat ma'ruza)

O'quv bloki	III. Fanni o'qitishga zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.2. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini xalqaro baholash dasturlari (pirls, timss) asosida oshirish				
Mavzu	3.2.1.Xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, TIMSS) o'tkazishning maqsad va vazifalari.				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Ta'limiy maqsad: PIRLS va TIMSS tadqiqotlari doirasida turli ta'lim tizimiga ega bo'lgan davlatlarning 4-sinf bitiruvchilarining o'qish sifati va o'qilgan matnni tushunish, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha. Tarbiyaviy maqsad: O'qituvchilarga o'z o'quvchisini darsda mustaqil fikrlash va jamoa bo'lib ishlashga erishish yo'llarini ko'rsatish. Rivojlantiruvchi maqsadi: O'qituvchilarning Xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, TIMSS) ga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Mavzu bilan tanishtirish. 1. O'tilayotgan mavzu nazariy tarzda tashkil etilishi, topshiriqlar mazmuni e'lon qilinadi. 2. O'qituvchilarning mavzuga oid bilimlari aniqlanadi. 3. Mashg'ulot qoidalari e'lon qilinadi.	5	Suhbat, tushuntirish, Savol-javob	1-slayd	O'qituvchilar mashg'ulot mavzusi bilan tanishadilar
2. Motivatsiya	“Debatlar” metodi. Guruhlariga muammoli savol beriladi, guruhlar o'zaro munozaraga kirishadi. Masalan: Boshlang'ich sinf	10	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama qilish	“Debatlar” metodi uchun tayyorlangan savollar	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.

	o'quvchilarining xalqaro tadqiqotlarda qatnashishi nima uchun muhim?				
3. Nazariy qism	Xalqaro baholash dasturlarini (PIRLS, TIMSS) o'tkazishning maqsad va vazifalari taqdimot orqali tushuntiriladi.	20	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	2-15-slaydlar	O'qituvchilar yangi texnologiyalarni nazariy jihatdan o'rganadi.
4. Amaliy mashg'ulot	Xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, TIMSS) o'tkazishning maqsad va vazifalari yuzasidan test sinovi o'tkaziladi.	10	Test, savol-javob	Test varaqalar i	O'qituvchilar Xalqaro baholash dasturlari haqida ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar Test savollarini muhokama qilish Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Test bo'yicha muhokama, tahlil	Test varaqalar i	O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	"Feedbek" usuli orqali xulosa qilish	10	"Feedbek"	"Feedbek" varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	10	Suhbat	Rag'bat varaqalar i	O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida

Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (keyingi o'rinlarda Ta'lim inspeksiyasi deb ataladi), Xalq ta'limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi hamda Moliya vazirligining:

a) quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni (keyingi o'rinlarda xalqaro tadqiqotlar deb ataladi) tashkil etish:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnini o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun;

b) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini (keyingi o'rinlarda Milliy markaz deb ataladi) tashkil etish to'g'risidagi takliflariga rozilik berilsin.

2. Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilansin:

xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;

ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish; ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash; umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish; o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A. ARIPOV
Toshkent sh., 2018-yil 8-dekabr, 997-son (2-slayd)

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yilning 29-aprel kuni "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonni imzoladi.

Farmon bilan Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi va uni amalga oshirish uchun yo'l xaritasi tasdiqlandi. Mazkur konsepsiyada O'zbekistonning 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment), **PIRLS** (*Progress in International Reading and Literacy Study*) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish ko'zda tutilgan.

O'quvchilarda ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturlari quyidagicha nomlanadi:

PISA (*The Programme for International Student Assessment*) –turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur.

PIRLS (*Progress in International Reading and Literacy Study*) – boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot.

TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study*) – 4, 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini aniqlovchi xalqaro monitoring. . **(3-4-slayd)**

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study — xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir.

Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo'ylab ta'limni baholash, tushunish va yaxshilash bo'yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir. Mazkur notijorat va mustaqil tashkilot tarmog'ida 60 dan ziyod mamlakatlar hamda 100 dan ortiq ta'lim muassasalari ishtirok etmoqda. 1958-yildan buyon IEA o'quvchilarning matematika, tabiiy fanlar hamda o'qish salohiyati bo'yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta'lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa xalqaro tashkilotlardan ajralib turadi.

PIRLS tadqiqotlari Xalqaro ta'lim institutlari assotsiatsiyasi (**IEA**) tomonidan muvofiqlashtiriladi. PIRLS loyihasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish qobiliyatini rivojlantirish darajasini aniqlash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar orasida yetakchi hisoblanib kelinmoqda. **(5-slayd)**

PIRLS Xalqaro tadqiqotining maqsad va vazifalari, o'tkazish tartibi

PIRLS Ta'limni sinovdan o'tkazish xizmati (AQSh), Kanada statistika markazi (Kanada), Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining ma'lumotlarni qayta ishlash markazi (Germaniya) va Boston kollejining xalqaro markazi (AQSh) kabi dunyoning yetakchi ilmiy markazlari ishtirok etmoqda) Ushbu tashkilotlarning eksperimental ravishda sinovdan o'tgan xalqaro standartlar asosida maktab o'quvchilarining o'quv yutuqlarini baholash bo'yicha pedagogik

o'lchovlarni ishlab chiqishda ishtirok etishi PIRLS tadqiqotlarini tashkil etish va o'tkazishning yuqori sifatini ta'minlashga imkon beradi.

PIRLSni o'rganish maqsadi dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan to'rtinchi sinf o'quvchilari tomonidan matnni tushunish darajasini taqqoslash, shuningdek, milliy ta'lim tizimlarida o'qish savodxonligi o'rtasidagi tafovutlarni aniqlash.

Tadqiqotning xalqaro lug'atiga ko'ra, "o'quvchi savodxonligi" - bu insonning hayotda o'zini to'liq namoyon qilishi va o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan turli yozma tillarni tushunishi va mantiqiy ravishda anglash qobiliyatidir.

(6-slayd)

Tadqiqot ishtirokchilarining o'quv va o'qishdagi yutuqlarini baholash o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarining muayyan darajalariga asoslangan holda maktab ta'limi sifatini baholash sohasidagi xalqaro ekspertlarning ko'rsatmalariga muvofiq amalga oshiriladi. Ushbu darajalar ishda taklif qilingan matn bilan ishlashda turli murakkablikdagi o'quvchilarning o'quv faoliyatini tavsiflaydi. Aniq darajadagi mezonlar sizga bolalarning natijalarini statistik jihatdan alohida guruhlariga ajratish imkonini beradi, ularning tayyorgarligini o'qish savodxonligi jihatidan ma'lum darajani tavsiflovchi aniq vazifalar yordamida tasvirlash mumkin.

Bajarilgan ishlarni baholash tizimi sifatli va miqdoriy baholashni birlashtiradi. PIRLSni baholash 1000 balli shkala bo'yicha amalga oshiriladi (asosan davlatlar natijalari 300 dan 700 ballgacha).

O'rtacha qiymat - 500 ball, standart og'ish - 100 ball. Har bir topshiriq uchun topshiriqning qiyinligiga qarab ma'lum ball beriladi. Xalqaro ekspertlar o'qish savodxonligini badiiy va axborotli matnlarni o'qish sifatini va o'qish qobiliyatining individual guruhlarini baholash ko'lamiga muvofiq baholaydilar.

PIRLS tadqiqotlarida xalqaro miqyosda hammasi bo'lib, to'rtta daraja ko'rsatilgan: Eng yuqori daraja 625 ball

Yuqori daraja 550 ball

O'rtacha daraja - 475 ballga

Past daraja - 400 ballga to'g'ri keladi **(7-slayd)**

TIMSS – The Trends in International Mathematics and Science Study

TIMSS tadqiqotlari ta'lim yutuqlarini baholash Xalqaro assotsiatsiyasi tashabbusi bilan 1990 yilda tuzilgan. Tadqiqot doirasida matematik va tabiiy bilimlar sifati baholanadi. 1995-2011 yillar mobaynida ushbu tadqiqotning 5 sikli o'tkazilgan. Unda 50 dan ortiq mamlakatlar ishtirok etgan.

TIMSS (TIMSS - Trends in Mathematics and Science Study) maktab matematikasi va tabiatshunoslik ta'limining sifatini xalqaro monitoring o'rganish Xalqaro IEA akademik yutuqlarni baholash assotsiatsiyasi tomonidan tashkil etilgan dasturdir. Ushbu tadqiqot dunyoning turli mamlakatlarida boshlang'ich maktabning 4-sinf o'quvchilari va 8-sinf o'quvchilarining matematik va tabiiy-tabiat ta'limi darajasi va sifatini taqqoslash, shuningdek milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga imkon beradi.

TIMSS tadqiqotlari uchun "TIMSS baholash asoslari va texnik shartlari" maxsus qo'llanma ishlab chiqilgan bo'lib, faoliyatda mazkur hujjatidan foydalaniladi. Bu

matematika va fan bo'yicha ta'lim yutuqlarini baholash, testlar va test topshiriqlarini ishlab chiqishda umumiy yondashuvlarni belgilaydi, shuningdek matematika va tabiatdagi tekshiriladigan tarkibni tavsiflaydi, topshiriqlarni bajarishda talabalar ko'rsatishi kerak bo'lgan bilim faoliyati turlari, talabalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarini tavsiflovchi asosiy omillarni sanab o'tadi, ularni tahlil qilish uchun anketa jarayonida ma'lumotlar to'planadi.

TIMSS xalqaro tadqiqot qo'llanmasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Harakat testlari;

anketalar (talabalar, o'qituvchilar, ta'lim muassasasi ma'muriyati, ta'lim bo'yicha mutaxassislar, tadqiqotlar sifatini kuzatuvchilar uchun);

uslubiy qo'llab-quvvatlash (tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha milliy koordinatorlar uchun ko'rsatmalar, namuna olish bo'yicha ko'rsatmalar, maktab koordinatorlari uchun ko'rsatmalar, test o'tkazish uchun ko'rsatmalar, bepul javoblar bilan narsalarni tekshirish bo'yicha ko'rsatmalar, ma'lumotlarni kiritish bo'yicha ko'rsatmalar va boshqalar);

dasturiy ta'minot (sinflar va talabalarni tanlash uchun, ma'lumotlarni kiritish uchun).

Xalqaro testlar quyidagi printsiplar asosida ishlab chiqilgan:

sinovdan o'tgan o'quv-bilim faoliyati turlarini yetarli darajada qamrab olish;

xalqaro testlar tarkibining qatnashgan mamlakatlarning ko'pchiligida o'rganilayotgan materialga maksimal darajada muvofiqligi;

testlarning aloqasi;

matematika va tabiiy ta'limni rivojlantirish nuqtai nazaridan tekshirilayotgan tarkibning ahamiyati;

yutuqlarini baholash uchun test sinovi ishlab chiqilgan talabalarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi;

ommaviy tadqiqotlar uchun talablarga muvofiqligi. **(9-slayd)**

TIMSS yordamida o'quvchilarning quyidagi ta'limiy yutuqlari baholanadi

Singapurda

O'qish va matematik savodxonlikning mustahkam poydevorini yaratishga alohida e'tibor qaratilishi;

O'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlarini aniqlash va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan qo'shimcha fanlarni tanlov asosida o'qitilishi;

O'quv dasturlarida o'quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirishning beshta o'zaro bog'liq komponentlari qo'llab-quvvatlanadi: tushunchalar, ko'nikmalar, jarayonlar, metakognitivlik va ustanovkalar. Ushbu tizim matematikani o'qitish, o'rganish va baholash yo'nalishlarini ta'minlab beradi.

Ta'limning xalqaro talablarga javob bera oladigan (xalqaro tadqiqotlarda birinchi 3 likda mustahkam joylashgan) ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilganligi.

(10-slayd)

Janubiy Koreyada

Oliy ma'lumotli bo'lish va kelajakda ijtimoiy - iqtisodiy farovonlikka intilish zaruriyatini madaniyat darajisida tan olinish;

O'quv dasturlari mazmunining o'quvchilar hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilganligi;

Mamlakat muntazam ravishda aholi savodxonligi darajasi va maktab ta'limi sifati (97,9%) etakchi hisoblanadi;

O'quvchilar o'quv faoliyati natijalarini baholashning differensiallashgan tizimining joriy etilganligi;

O'quvchilarning qiziqishlariga ko'ra individual yondashuv asosida fanlarni tanlash imkoniyatining yaratilganligi;

Jamiyatda o'qituvchi mavqeining yuksakligi va ularning kasbiy rivojlanishga motivatsiyasi yuqoriligi va boshqalar.

Xulosa. Xalqaro PIRLS va TIMSS tadqiqoti eng yaxshi o'quv dasturlari va yosh o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish tajribasi haqida noyob axborot materiallarini taqdim etadi. PIRLS va TIMSS ga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Refleksiya.

1. Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etilishi yuzasidan qanday ma'lumotlarga ega bo'ldingiz?
2. Xalqaro PIRLS tadqiqotining eng yaxshi o'quv dasturi ekanligini isbotlovchi 2 ta fikr bildiring.
3. TIMSS tadqiqotining ahamiyatli jihatlarini sanab bering.

1. Xalqaro tadqiqotlarda qatnashib, muvaffaqiyatlarga erishish uchun eng avvalo.....

- A) O'quvchilar ko'proq kitob o'qishlari kerak
- B) O'qituvchilar tadqiqotlarning mazmun-mohiyatini anglab olishlari kerak
- C) Darsliklar mazmunini tadqiqotlar mazmuni bilan uzviylashtirish lozim
- D) O'quvchilarni tadqiqotlarga tayyorlash lozim

2. PIRLS tadqiqotlari qachondan boshlab, necha yil oralig'ida boshlang'ich ta'lim miqyosida o'tkazib kelinmoqda?

- *a) 2001-yildan boshlab, 5 yil oralig'ida
- b) 2000-yildan boshlab, 5 yil oralig'ida
- c) 2001-yildan boshlab, 3 yil oralig'ida
- d) 2000-yildan boshlab, 4 yil oralig'ida

3. Qaysi hujjatda O'zbekistonning xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi

va bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar belgilandi"

*A) Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarorida

B) Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb –hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida "gi 187-sonli qarorida

C) "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da

D) "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha HAKAKATLAR STRATEGIYASI"da aniqlash;

4. TIMSS xalqaro tadqiqotlarining maqsadi nima?

* a) matematika va tabiiy fanlarni o'rganish natijasida olgan bilim va ko'nikmalarini baholash

b) matematika va tabiiy fanlarni o'qtish bo'yicha xalqaro an'analar deb nomlangan xalqaro tadqiqotlar

s) o'qituvchilar uchun mavzu bo'yicha o'qitish vaqtini uzaytiradi.

d) uyda topshiriqlar bajarish o'quvchilarga maktabda o'rganilgan materialni mustahkamlash imkonini beradi

5. TIMSS dasturiga ko'ra sinfdagi o'quvchilar soni qancha belgilangan?

*a) 16 nafar

b) 10 nafar

c) 15 nafar

d) 22 nafar

6.TIMSS xalqaro dasturi nechanchi sinf o'quvchilari bilimlarini baholashga mo'ljallangan?

*a) 4-sinf va 8-sinf

b) 4-sinf va 5-sinf

c) 8-sinf va 9-sinf

d) 1-sinf va 9-sinf

3.2.2.mavzu: PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari (2 soat amaliy)

O'quv bloki	III. Fanni o'qitishga zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.2. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini xalqaro baholash dasturlari (pirls, timss) asosida oshirish				
Mavzu	2. PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Ta'limiy maqsad: boshlang'ich ta'lim o'qish fanidan PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullarini o'rganish. Tarbiyaviy maqsad: O'qituvchilarga o'z o'quvchisini darsda mustaqil fikrlash va jamoa bo'lib ishlashga erishish yo'llarini ko'rsatish. Rivojlantiruvchi maqsadi: O'qituvchilarning PIRLS Xalqaro baholash dasturiga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Mavzu bilan tanishtirish. 1. O'tilayotgan mavzu amaliy tarzda tashkil etilishi, topshiriqlar mazmuni e'lon qilinadi. 2. O'qituvchilarning mavzuga oid bilimlari aniqlanadi. 3. Mashg'ulot qoidalari e'lon qilinadi.	5	Suhbat, tushuntirish, Savol-javob	1-slayd	O'qituvchilar mashg'ulot mavzusi bilan tanishadilar
2. Motivatsiya	“Moslashtiring”. metodi So'zlar va shu so'zlarning izohlari yozilgan varaqalar aralashtirgan holda ishtirokchilarga tarqatiladi, har bir ishtirokchi o'z so'zining izohini topishi lozimligi tushuntiriladi. O'qituvchi tomonidan xato va kamchiliklar tuzatib boriladi.	10	“Moslashtiring”	“Moslashtiring” metodi uchun tayyorlangan so'zlar	Tinglovchilar bajarayotgan ishlarida o'zlari uchun tanish bo'lgan so'zlarning ma'nosini nechog'lik bilishi yoki bilmasliklarini aniqlash orqali, o'quv jarayoniga kirishib ketishadi

3. Nazariy qism	PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari taqdimot orqali tushuntiriladi.	10	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	2-10-slaydlar	Taqdimot natijasida olingan bilimlar boyitiladi
4. Amaliy mashg'ulot	Boshlang'ich sinf darsliklarida berilgan matnlar uchun PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash	30	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	Mavzu asosida o'rgangan ma'lumotlaridan eng optimal variantlarni tanlashni, natijalarni umumlashtirishni va amaliyotda qo'llashni o'rganishadi. O'qituvchilar Xalqaro baholash dasturlari haqida ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar. Darsliklarda berilgan matnlar uchun tuzilgan PIRLS topshiriqlari namunalari ko'rib chiqiladi va tahlil qilinadi	15	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	Olingan natijalar "RUBRIKA" metodi orqali umumlashtirilib, eng faol guruhlar rag'batlantiriladi. "RUBRIKA" natijalari bilan tanishish va kamchiliklarni bartaf etish, takliflar bo'yicha ishlash tushuntiriladi.	5	"RUBRIKA"	"RUBRIKA" varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat	Rag'bat varaqalari	O'qituvchilar o'z faoliyat natijalari bilan tanishadilar, mavzu yuzasidan yangi ma'lumotlarga ega bo'lishadi..

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro

miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir^[1].

O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS tadqiqotida o'quvchilarning dars vaqtida va maktabdan tashqari vaqtlarida o'qishini ikki turi baholanadi:

1. O'quvchining adabiy tajribasini baholash maqsadida o'qish;
2. Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o'qish. **(2-slayd)**

Tadqiqot qoidalariga muvofiq, badiiy va informatsion matnlarni o'qiyotganda o'qish qobiliyatining to'rtta guruhi baholanadi:

1. *Aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;*
2. *Xulosalarni shakllantirish;*
3. *Ma'lumotlarni talqin va sintez qilish;*
4. *Mazmuni, til xususiyatlari va matn tuzilishini tahlil qilish va baholash. (3-slayd)*

Tadqiqotdagi matnlar murakkabligiga ko'ra, o'rtacha 500 dan 800 tagacha, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400–500 ta, PIRLSda esa, taxminan 1000 ta so'zdan iborat bo'ladi.

Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarga mos, ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlashgan, shuningdek, qiziqarli hamda o'quvchiga unchalik tanish bo'lmaydi.

PIRLS tadqiqotida o'qish savodxonligining darajalari quyidagicha tavsiflanadi: Eng yuqori daraja (625 ball va undan yuqori) – O'quvchilar matnni yaxlit o'zlashtira oladi va ayni paytda uning alohida qismlarini bir-biri bilan bog'liq holda tushunadi. Muallifning g'oyasini izohlashda o'z fikrini asoslash uchun matnga tayana oladi.

Yuqori daraja (550 ball) – O'quvchilar matnning ahamiyatli xabarlarini tushunadi, matnga asoslanib o'z xulosalarini chiqaradi, matn mazmuniga ham, shakliga ham baho bera oladi, uning ayrim til xususiyatlariga e'tibor qarata oladi.

O'rta daraja (475 ball) – O'quvchilar matndan axborot topa oladi, matn shakli va tilining ba'zi xususiyatlaridan foydalanib, matnga asosan o'z xulosalarini chiqaradi.

Quyi daraja (400 ball) – O‘quvchilar matnda aniq berilgan va cheklash oson bo‘lgan xabarni ajratib oladi. **(4-slayd)**

Natijalarni baholash tartibi

PIRLS da bajarilgan ishlarni sifatli va miqdoriy baholash uchun quyidagi tizim qo‘llanadi:

- javobni tanlash usulidagi to‘g‘ri javoblar 1 ball bilan baholanadi;
- mavzu ketma-ketligini belgilash borasidagi to‘g‘ri javoblar 1 ball bilan baholanadi;
- erkin javob berishg kerak bo‘lgan topshiriqlar vazifaning murakkabligiga qarab 1 balldan 3 ballgacha baholanadi.

Natijalarni yakuniy qayta ishlash uchun zamonaviy sinov nazariyasi qo‘llanadi.

PIRLS tadqitotlarida o‘quvchilar bilimini baholash mezonlari

1. Adabiy kitobxonlik malakasini egallash maqsadida o‘qish.

Daraja	Ballar	Mahorat tavsifi
Past	400 - 474	1. Matnning muayyan qismlarini ajratib ko‘rsatish. 2. Ulardan oddiy xulosalarni ifodalashda foydalanish.
O‘rta	475 – 549	1. Voqealar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni ko‘rsatish. 2. Matnning umumiy g‘oyasini aniqlash. 3. Matn tarkibining elementlarini ochib berish. 4. Qahramonlar xatti-harakatiga izoh berish
Yuqori	550 – 624	1. Asar qahramonlarining xatti-harakatlari va his – tuyg‘ularini taqqoslash va qiyoslash. 2. Ularning o‘zaro aloqalarini tushuntirish. 3. Matnda qo‘llangan til vositalarining xususiyatlari ustida birlamchi tahlil o‘tkazish.
Oliy	625 va undan yuqori	1. Matnning asosiy g‘oyasini tushunish, yashiringan axborotlarni aniqlash va umumlashtirish. 2. Matndagi savollarga qahramonlarni asosiy tavsiflari, ularning intilishlari va his- tuyg‘ularini izohlash orqali javob berish. 3. Matndan misollar keltirgan holda, javoblarni asoslash.

(5-slayd)

2. Axborotni o‘zlashtirish va foydalanish maqsadida o‘qish

Daraja	Balla r	Mahorat tavsifi
Past	400 - 474	1. Matda keltirilgan dalillarni aniqlash va tasvirlash. 2. Kerakli axborotni o'zida mujassamlashtirgan gapni ajratish. 3. Xulosalarni izohlash uchun olingan axborotdan foydalanish.
O'rta	475	1. Matnda yaqqol taqdim etilgan axborotga muvofiq xulosa chiqarish. 2. Matnning turli qismlarini tahlil qilish va kerakli axborotni ajratish.
Yuqori	550 – 624	1. Matnda yashirin berilgan axborotni aniqlash. 2. Matndagi alohida gaplar o'rtasidagi mazmuniy aloqalar asosida xulosalarni ifodalash. 3. Matn mazmunini izohlab berish. 4. Turli tipdagi matnlardan foydalanish va alohida tavsiflarni belgilash.
Oliy	625 - 1000	1. Matnning turli qismlaridagi murakkab ma'lumotlarni anglash va asoslash. 2. Matndagi ma'lumotlarni tushunish uchun aniq va noaniq elementlarni baholash va ahamiyatini tushuntirish. 3. Matnlar, xaritalar, illuustrasiyalar, diagrammalar va rasmlar kiritilgan materiallar asosida turli matnlardagi ma'lumotlarni umumlashtirish.

(6-slayd)

“Do'stlik” hikoyasi uchun topshiriqlar tayyorlash

Topshiriqlar

1. Hikoya mazmunini ochib beruvchi 3 ta eng asosiy gaplarni tartib bilan yozing. . **(7-8-slayd)**
2. Hikoyadagi voqealar ketma-ketligini raqamlarda tartiblang.
(Katakchalarga yozing)
Qorong'i tushib, ko'z ko'rmay qolguncha quyonni quvlashdi.
Bir nafasdan so'ng xat ham tayyor bo'lgan edi.
O'sha kuni Abduqodir Vova bilan durustgina tanishib oldi.
«Esingdami, Vova», deb boshladi.

Bu voqea 4-sinfda o'qiyotganlarida yuz bergan edi. **(9-slayd)**

3. “Chiyabo’rining chaqaloqning ingalashiga o’xshash ovozi!” Ushbu jumlaning ta’riflab yozing?

4. Hikoyada bolalarning haqiqiy do’stligi qaysi jumlalarda ayon bo’lgan? (Katakchalarga yozing)

Kerak bo’lsa, olaver.

Ular birga dars tayyorlashar, birga o’ynashar!

Bir nafasdan so’ng xat ham tayyor bo’lgan edi.

Ular olma keltirish uchun bog’ga borishdi.

Ikkovlarini ham cho’chitib yubordi.

5. Bolalar qo’rqmasliklari uchun nimalar qilishdi?

6. Sizning ham Vovadek yaqin do’stingiz bormi? U haqida yozingchi.

7. Asar qahramonlarini xarakterlarini yoritib.

Vova:

Abduqodir: **(10-slayd)**

8. Abduqodir xatida Vovaga nimalar haqida yozdi?

9. Siz o’zingizni haqiqiy do’stman deb ayta olasizmi? Fikringizga 3 ta sabab yozing.

10. Sadoqatli do’st bo’lish uchun insonda qanday fazilatlar bo’lishi lozim deb o’ylaysiz?

11. Do’stlik haqidagi maqollardan yozing. **(11-slayd)**

Xulosa. Bugun mamlakatimizda ta’lim sifatini baholashda yangicha monitoring tizimini xalqaro baholash dasturlari yordamida aniqlash va qiyoslashga asoslangan tizim shakllanmoqda. Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tajribalarni o’rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy va har tomonlama tahlil qilish, tegishli yo’nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi. **(12-slayd).**

Refleksiya.

1. PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqishda nimalarga e’tibor berish kerak?
2. PIRLS tadqiqotida muvaffaqiyatli qatnashish uchun takliflaringiz?
3. PIRLS tadqiqotining ahamiyatli jihatlarini sanab bering. **(13-slayd)**

“Moslashtiring”

<i>PISA</i>	Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi
<i>PIRLS</i>	ICILS- kompyuter va axborot savodxonligini xalqaro o'rganish dasturi
<i>TALIS</i>	The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish dasturi
<i>ICILS</i>	The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash dasturi
<i>TIMSS</i>	Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholashdasturi

3.2.3 O'qish darsliklaridagi matnlar uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash (2soat amaliy)

O'quv bloki	III. Fanni o'qitishga zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.2. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini xalqaro baholash dasturlari (pirls, timss) asosida oshirish				
Mavzu	3.2.3 O'qish darsliklaridagi matnlar uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash (2soat amaliy)				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulot ning maqsadi	Ta'limiy maqsad: boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish. topshiriqlari namunalarini ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullarini o'rganish. Tarbiyaviy maqsad: O'qituvchilarga o'z o'quvchisini darsda mustaqil fikrlash va jamoa bo'lib ishlashga erishish yo'llarini ko'rsatish. Rivojlantiruvchi maqsadi: O'qituvchilarning o'quvchilarni PIRLS tadqiqotlarga tayyorlash jarayoniga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiq a	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy	Mavzu bilan	5	Suhbat,	1-slayd	O'qituvchilar

qism	tanishtirish. 1. O'tilayotgan mavzu amaliy tarzda tashkil etilishi, topshiriqlar mazmuni e'lon qilinadi. 2. O'qituvchilarning mavzuga oid bilimlari aniqlanadi. 3. Mashg'ulot qoidalari e'lon qilinadi.		tushuntirish, Savol-javob		mashg'ulot mavzusi bilan tanishadilar
2. Motivatsiya	“Moslashtiring”. metodi So'zlar va shu so'zlar-ning izohlari yozilgan varaqalar aralashtirgan holda ishtirokchilarga tarqatiladi,	10	“Moslashtiring”	“Moslashtiring” metodi uchun tayyorlangan so'zlar	Tinglovchilar bajarayotgan ishlarida o'zlari uchun tanish bo'lgan so'zlarning ma'nosini nechog'lik bilishi yoki bilmasliklarini aniqlash orqali, o'quv jarayoniga kirishib ketishadi
3. Nazariy qism	PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari taqdimot orqali tushuntiriladi.	10	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	2-10-slaydlar	Taqdimot natijasida olingan bilimlar boyitiladi
4. Amaliy mashg'ulot	Boshlang'ich sinf darsliklarida berilgan mavzular uchun PIRLS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash	30	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	Mavzu asosida o'rgangan ma'lumotlaridan eng optimal variantlarni tanlashni, natijalarni umumlash-tirishni va amaliyotda qo'llashni o'rganishadi. O'qituvchilar Xalqaro baholash dasturlari haqida ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar. Darsliklarda berilgan mavzular uchun tuzilgan PIRLS	15	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.

	topshiriqlari namunalari ko‘rib chiqiladi va tahlil qilinadi				
6. Refleksiya	Olingan natijalar “BBB” metodi orqali umumlashtirilib, eng faol guruhlar rag‘batlantiriladi. “BBB” natijalari bilan tanishish va kamchiliklarni bartaf etish, takliflar bo‘yicha ishlash tushuntiriladi.	5	“BBB”	“BBB” varag‘i	O‘qituvchilar o‘z faoliyatini baholaydi va o‘rganilgan ma‘lumotlarni qayta ko‘rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg‘ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg‘ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat	Rag‘bat varaqalari	O‘qituvchilar o‘z faoliyat natijalari bilan tanishadilar, mavzu yuzasidan yangi ma‘lumotlarga ega bo‘lishadi..

Quyida o‘qish darsliklaridagi matnlar uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash metodikasi bo‘yicha batafsil, amaliy qo‘llanma beraman. Agar sizga aniq bir matn uchun topshiriqlar kerak bo‘lsa — matnni yuboring, tayyorlab beraman. O‘qish darsliklaridagi matnlar bilan ishlash jarayoni odatda quyidagi 4 bosqichga asoslanadi:

Matnni idrok etishga tayyorlash (motivatsiya bosqichi). Bu bosqichda o‘quvchilar matnni o‘qishga ruhiy tayyorlanadi. Tavsiya etiladigan topshiriqlar:

Savol-javob: “Nima haqida bo‘lishi mumkin?”, “Sarlavha sizga nima haqida gapirmoqda?”

Rasmlar asosida taxmin qilish

Kalit so‘zlar bilan ishlash: matndan olingan 3–4 so‘z bo‘yicha mazmunni taxmin qilish

Muammo vaziyat yaratish: “Agar sen shu holatda bo‘lsang, nima qilarding?”

Matnni o‘qish (idrok etish bosqichi)

Bu jarayonda o‘quvchilar matnni tushunish uchun aqliy faoliyatni ishga soladi.

Tavsiya etiladigan topshiriqlar:

Matnni ovoz chiqarib, o‘z ichida o‘qish

Matndan asosiy g‘oyani topish

Qahramonlarni aniqlash va ta‘riflash

Vaqea ketma-ketligini belgilash

Savollarga javob topish (matnga tayangan holda)
 Matn ustida ishlash (tahlil va izoh bosqichi)
 Bu bosqich darsning eng muhim qismi. Matn mazmuni chuqur tahlil qilinadi.

Topshiriqlar: Tahliliy topshiriqlar

Matnning qismlarini topish va nomlash
 Qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish
 Muammo va yechimni aniqlash
 Voqealarni vaqt ketma-ketligiga joylashtirish
 “Nima uchun?” savollariga javob berish

Lug‘at ustida ishlash

Qiyin so‘zlarning izohini topish
 Sinonim/antonim topish
 So‘zlardan gap yoki matn tuzish

O‘quvchi fikrlashini rivojlantiruvchi topshiriqlar

Klaster tuzish (asosiy g‘oya atrofida)
Venn diagramma (qahramonlarni solishtirish)
Insert (bilaman / bilmoqchiman / bildim)

Matn asosida ijodiy ishlash (mustahkamlash bosqichi)
 Bu bosqich o‘quvchining tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan.

Ijodiy topshiriqlar:

Matn davomiga hikoya uydirish
 Qahramonlardan biriga xat yozish
 She‘r/hikoyani o‘zingcha qayta yozish
 Sahnalashtirish
 Rasm chizish va sharhlash
 “Agar men qahramon bo‘lganimda...” mavzusida esse

Topshiriqlarni tuzishning umumiy tamoyillari

- Yoshga mos bo‘lishi
- Matn mazmuni bilan bog‘liq bo‘lishi
- O‘quvchini faollashtirishi
- Turli darajadagi o‘quvchilar uchun variantlar berilishi
- Savollar aniq, tushunarli bo‘lishi

“Koinotga parvozlar” mavzusi uchun topshiriqlar

Matnni o‘qishga tayyorlovchi topshiriqlar

1. Matn sarlavhasiga qarang.

Savol: Sizningcha matn nima haqida bo‘ladi?

2. Rasmlarga qarab (agar bo‘lsa), koinot haqida nimalarni bilasiz?
3. “Koinot”, “kosmonavt”, “raketa” so‘zlarini eshitganda xayolingizda nimalar paydo bo‘ladi?

Matnni tushunish uchun savollar

1. Birinchi koinotga uchgan odam kim edi?
2. Matnda raketaning qanday vazifalari aytilgan?
3. Koinotga parvozlar nega muhim deb o'ylaysiz?
4. Kosmonavtlar parvozga qanday tayyorlanadi?
5. Matndan koinot haqida yangi bilgan 3 ta ma'lumotingizni yozing.

Tahlil qilish topshiriqlari

1. Matndagi voqealarni ketma-ketlik bilan joylashtiring.
2. Koinotga parvoz qilgan odamlarning **jasoratini** qanday baholaysiz? Nima uchun?
3. Matnda aytilgan ilmiy yutuqlarni ajrating va ro'yxat tuzing.
4. Quyidagi jadvalni to'ldiring:

Fakt	Men bilganman	Men uchun yangi

Koinotga oid ma'lumot ☒	☒

Lug'at ustida ishlash

Quyidagi so'zlarning ma'nosini tushuntiring (matn asosida):

Orbita, kosmonavt, kapsula, raketa uchirgich, stansiya

Topshiriq:

Har bir so'z bilan bittadan gap tuzing.

Ijodiy topshiriqlar

1. "Agar men kosmonavt bo'lsam..." mavzusida 5–7 gapli kichik insho yozing.
2. Koinotga uchayotgan raketa tasvirini chizing va tasviringizni sharhlab bering.
3. Matn asosida kichik dialog tuzing:
Kosmonavt va bolaning savollari.
4. Matnning davomiga qisqa hikoya uydiring: "Parvozdan keyin..."

Differensial (darajali) topshiriqlar

Oson

Matndan 3 ta fakti ajratib yozing.

Raketa nima uchun kerakligini tushuntiring.

O'rta

Koinotga parvozlarning insoniyat uchun foydalarini sanab bering.

Kosmonavtlar tayyorgarligi haqida 5 ta gap tuzing.

Murakkab

Koinotga parvozlar bo'lmasa, texnika rivoji qanday bo'lardi? O'z fikringizni izohlang.

Koinotga parvozlar bilan bog‘liq 1 muammoli vaziyat yarating va yechimini taklif eting

“Bitta so‘z bilan” refleksiya .**O‘quvchi darsni bir so‘z bilan baholaydi:**

Qiziqarli, oson, yangi, foydali, murakkab...

Test savollari; . Matn ustida ishlashning asosiy maqsadi qaysi?

- A) Grammatik qoidalarni yodlash
- B) Matn mazmunini tahlil qilish va tushunish
- C) Shaxsiy fikrlarni eslab qolish
- D) Rasm chizish

To‘g‘ri javob: B

2. “Insert” metodi nima uchun qo‘llanadi?

- A) Grammatik mashqlar uchun
- B) O‘qish tezligini oshirish uchun
- C) Matnni o‘qish jarayonida belgilash va tahlil qilish uchun
- D) Qahramonlarni rollarga bo‘lish uchun

To‘g‘ri javob: C

3. Matnni tahliliy o‘qishning birinchi bosqichi qaysi?

- A) Ijodiy topshiriqlar
- B) Matn mazmunini umumlashtirish
- C) Matnni bo‘laklarga ajratish
- D) Reja tuzish

To‘g‘ri javob: C

4. Ifodali o‘qish metodining asosiy vazifasi nima?

- A) Matnni yod olish
- B) To‘g‘ri talaffuz, urg‘u va intonatsiyani shakllantirish
- C) Matnni tarjima qilish
- D) O‘quvchilarga test yechdirish

To‘g‘ri javob: B

5. Qaysi metod o‘quvchilarni guruhda ishlashga o‘rgatadi?

- A) Aqliy hujum
- B) Sinkveyn
- C) Rollarga bo‘lib o‘qish
- D) Klaster

To‘g‘ri javob: A

3.2.4-mavzu. TIMSS xalqaro dasturi asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqish va ular ustida ishlash yo‘llari

(2 soat amaliy mashg'ulot)

O'quv bloki	III. Fanni o'qitishga zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.2“Boshlang'ich ta'lim samaradorligini xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, TIMSS) asosida oshirish”				
Mavzu	3.2.3TIMSS xalqaro dasturi asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqish va ular ustida ishlash yo'llari				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Ta'limiy maqsad: boshlang'ich ta'lim matematika va tabiiy fanlaridan TIMSS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullarini o'rganish. Tarbiyaviy maqsad: O'qituvchilarga o'z o'quvchisini darsda mustaqil fikrlash va jamoa bo'lib ishlashga erishish yo'llarini ko'rsatish. Rivojlantiruvchi maqsadi: O'qituvchilarning o'quvchilarni TIMSS tadqiqotlarga tayyorlash jarayoniga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiq a	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Mavzu bilan tanishtirish. 1. O'tilayotgan mavzu amaliy tarzda tashkil etilishi, topshiriqlar mazmuni e'lon qilinadi. 2. O'qituvchilarning mavzuga oid bilimlari aniqlanadi. 3. Mashg'ulot qoidalari e'lon qilinadi.	5	Suhbat, tushuntirish, Savol-javob	1-slayd	O'qituvchilar mashg'ulot mavzusi bilan tanishadilar
2. Motivatsiya	“Moslashtiring”. metodi So'zlar va shu so'zlar-ning izohlari yozilgan varaqalar aralashtirgan holda ishtirokchilarga tarqatiladi, har bir ishtirokchi o'z so'zining izohini topishi lozimligi tushuntiriladi. O'qituvchi tomonidan xato va kamchiliklar tuzatib boriladi.	10	“Moslashtiring”	“Moslashtiring” metodi uchun tayyorlangan so'zlar	Tinglovchilar bajarayotgan ishlarida o'zlari uchun tanish bo'lgan so'zlarning ma'nosini nechog'lik bilishi yoki bilmasliklarini aniqlash orqali, o'quv jarayoniga kirishib ketishadi

3. Nazariy qism	TIMSS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash usullari taqdimot orqali tushuntiriladi.	10	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	2-10-slaydlar	Taqdimot natijasida olingan bilimlar boyitiladi
4. Amaliy mashg'ulot	Boshlang'ich sinf darsliklarida berilgan mavzular uchun TIMSS topshiriqlari namunalari ishlab chiqish va ular ustida ishlash	30	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	Mavzu asosida o'rgangan ma'lumotlaridan eng optimal variantlarni tanlashni, natijalarni umumlash-tirishni va amaliyotda qo'llashni o'rganishadi. O'qituvchilar Xalqaro baholash dasturlari haqida ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar. Darsliklarda berilgan mavzular uchun tuzilgan TIMSS topshiriqlari namunalari ko'rib chiqiladi va tahlil qilinadi	15	Amaliy ish. Matn asosida topshiriq tayyorlash	Matnlar	O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	Olingan natijalar "BBB" metodi orqali umumlashtirilib, eng faol guruhlar rag'batlantiriladi. "BBB" natijalari bilan tanishish va kamchiliklarni bartaf etish, takliflar bo'yicha ishlash tushuntiriladi.	5	"BBB"	"BBB" varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat	Rag'bat varaqalari	O'qituvchilar o'z faoliyat natijalari bilan tanishadilar, mavzu yuzasidan yangi ma'lumotlarga ega bo'lishadi..

Ta'limdagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan TIMSS 2023 xalqaro baholash dasturi natijalari e'lon qilindi. Bu haqida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ma'lum qildi. Ta'kidlanishicha, 2023-yil aprel-may

oylarida O'zbekistonda o'tkazilgan ushbu tadqiqotda barcha hududlaridan tanlab olingan 166 ta maktabdan jami 8800 nafar o'quvchilar (shundan, 4450 nafar 4-sinf va 4350 nafar 8-sinf) ishtirok etgan. Shuningdek, mazkur maktablarning 166 nafar direktorlari hamda 1035 nafar matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'qituvchilar so'rovnomalarda qatnashgan.

8-sinf o'quvchilari natijalari:

Xalqaro hisobot tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi 8-sinf o'quvchilarining matematik savodxonlik bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichi 421 ball bo'lib, qatnashuvchi 44 ta davlatdan 32-o'rinni egallagan. 8-sinf tabiiy fanlar (Science) savodxonligi bo'yicha esa qatnashgan 44 ta davlat orasidan 396 ball bilan 39-o'rinni egalladi.

4-sinf o'quvchilari natijalari:

Tadqiqotda qatnashgan o'zbekistonlik 4-sinf o'quvchilari tabiiy fanlar (Science) savodxonligi bo'yicha 412 ball to'plagan va ishtirokchi 58 ta davlat ichida 54-o'rinni egalladi. Matematika savodxonligi bo'yicha esa qatnashuvchi 58 ta davlat ichida 443 ball bilan 50-o'rinni egalladi. O'zbekistonda 4-sinflardagi qizlar (446 ball) matematika yo'nalishida o'g'il bolalardan (440 ball) yaxshiroq natija qayd etgan bo'lsa, tabiiy fanlar yo'nalishida ham xuddi shunday farq saqlanib qolgan (qizlar 414 ball, o'g'il bolalar 409 ball).

Tabiiy fanlar yo'nalishida 8-sinflardagi qizlar (395 ball) va o'g'il bolalar (396 ball) deyarli bir xil natija qayd etgan bo'lsa, matematika yo'nalishida o'g'il bolalar (426 ball) qizlardan (416 ball) ko'ra yuqoriroq natija qayd etgan.

TIMSS (inglizcha Trends in Mathematics and Science Study) — maktabda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish sifatining xalqaro monitoringi bo'lib, Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan tashkil etiladi. U birinchi marotaba 1995 yilda Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan o'tkazilgan.

TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy maqsadi boshlang'ich va o'rta maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim sifatini qiyosiy baholashdan iborat. Har to'rt yilda bir marta 4-8-sinf o'quvchilarining ta'limdagi yutuqlari, jumladan, ularning nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki fanlarga bo'lgan munosabati, qiziqishlari va o'qishga bo'lgan motivatsiyasi ham baholanadi. Tadqiqot shunday tuzilganki, uning natijalari har 4 yilda, 4-sinf o'quvchilari 8-sinf o'quvchilariga aylanganda, ishtirokchi mamlakatlarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim tendentsiyalarini kuzatib boradi. Shunday qilib, boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilarining ta'limdagi yutuqlari, shuningdek, boshlang'ich maktabdan o'rta maktabga o'tish davrida matematika va tabiiy fanlar ta'limidagi o'zgarishlar nazorat qilinadi.

Bundan tashqari, tadqiqotda ishtirok etayotgan mamlakatlarda maktab matematika va tabiatshunoslik ta'limi mazmunining xususiyatlari, ta'lim jarayonining xususiyatlari, shuningdek, ta'lim muassasalari, o'qituvchilar, o'quvchilar va ularning oila a'zolarining xususiyatlari bilan bog'liq omillar o'rganiladi. Buning uchun xalqaro testlardan tashqari, tadqiqotda ishtirok

etayotgan o'quvchilar, o'qituvchilar va maktab ma'muriyatlari o'rtasida so'rovnoma o'tkaziladi. Olingan ma'lumotlar test natijalariga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va tadqiqotda ishtirok etuvchi mamlakatlarda matematika va tabiiy fanlar ta'limi holatini tushuntirish imkonini beradi.

Tadqiqotni o'tkazish va uning vositalarini ishlab chiqishda dunyoning ko'plab tadqiqot markazlari va professional tashkilotlari ishtirok etadilar:

Ta'lim test xizmati (ETS - Educational Testing Service, AQSH), Kanada Statistika Markazi (Statistics Canada), Kotibiyat.

Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA, Niderlandiya), Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining ma'lumotlarni qayta ishlash markazi (DPC IEA - Ma'lumotlarni qayta ishlash markazi IEA, Germaniya) va boshqalar. Mutaxassislarning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish. turli mamlakatlardan dunyoning yetakchi mutaxassislaridan iborat maslahat qo'mitalari tashkil etildi. Butun tadqiqot Boston kollejidagi Xalqaro o'quv markazi (ISC — International Study Center, Boston College, AQSH) tomonidan muvofiqlashtirilgan.

TIMSS tadqiqot vositalarini ishlab chiqish uchun asos sifatida "TIMSS Assessment Frameworks and Specifications" maxsus asos hujjati qo'llaniladi, unda matematika va fan bo'yicha ta'lim yutuqlarini baholashga umumiy yondashuvlar, testlar va test topshiriqlarini ishlab chiqish, tekshirilishi kerak bo'lgan tarkibni tavsiflash belgilanadi. Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha va talabalar topshiriqlarni bajarishda ko'rsatishi kerak bo'lgan kognitiv faoliyat turlari, o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarini tavsiflovchi asosiy omillarni sanab o'tadi, tahlil qilish uchun so'rov jarayonida ma'lumotlar to'planadi, topshiriqlarga misollar keltiriladi.

TIMSS tadqiqot vositalarini ishlab chiqish uchun asos sifatida "TIMSS Assessment Frameworks and Specifications" maxsus asos hujjati qo'llaniladi, unda matematika va fan bo'yicha ta'lim yutuqlarini baholashga umumiy yondashuvlar, testlar va test topshiriqlarini ishlab chiqish, tekshirilishi kerak bo'lgan tarkibni tavsiflash belgilanadi. matematika va tabiiy fanlar bo'yicha va o'quvchilar topshiriqlarni bajarishda ko'rsatishi kerak bo'lgan kognitiv faoliyat turlari, o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarini tavsiflovchi asosiy omillarni sanab o'tadi, tahlil qilish uchun so'rov jarayonida ma'lumotlar to'planadi, topshiriqlarga misollar keltiriladi.

Xalqaro testlar quyidagi tamoyillar asosida ishlab chiqilgan:

o'quv va kognitiv faoliyatning sinovdan o'tgan mazmuni va turlarini yetarli darajada yoritish;

xalqaro testlar mazmunining aksariyat ishtirokchi mamlakatlarda o'rganilayotgan materialga maksimal darajada mos kelishi;

testlarning o'zaro aloqasini ta'minlash;

tekshirilayotgan mazmunning matematika va tabiatshunoslik ta'limini rivojlantirish nuqtai nazaridan ahamiyati;

test ishlab chiqilgan yutuqlarni baholash uchun o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi;

ommaviy tadqiqotlar uchun talablarga muvofiqligi.

O'quvchilarning matematika va tabiiy fanlarga tayyorgarligini baholash uchun testlar (har bir variantda) ham matematika, ham tabiiy fanlar bo'yicha topshiriqlarni o'z ichiga oladi. Har xil turdagi topshiriqlar qo'llaniladi (javoblar tanlovi, qisqa va to'liq batafsil javob, amaliy topshiriqlar bilan).

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — milliy ta'lim tizimlarida matematika va fanni rivojlantirish sifati va tendentsiyalarini davriy monitoring o'rganish. Dunyoning turli mamlakatlaridagi umumta'lim maktablari o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha tayyorgarligi darajasi va sifatini solishtirish, shuningdek, milliy ta'lim tizimlarida ro'y berayotgan o'zgarishlarni aniqlash va solishtirish imkonini beradi. U Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan yetakchi xalqaro ilmiy tashkilotlar bilan konsorsiumda, milliy markazlar ishtirokida amalga oshiriladi. Tadqiqot uchun xalqaro markaz - Boston kolleji (Xalqaro o'rganish markazi, Boston kolleji), AQSh.

Tadqiqot 1995 yildan boshlab, to'rt yillik sikllarda olib boriladi va o'rta ta'lim sohasidagi eng vakolatli xalqaro tadqiqotlardan biri hisoblanadi. O'quv dasturiga kiruvchi mamlakatlar soni asta-sekin o'sib bormoqda.

Tadqiqot maqsadi turli ta'lim tizimiga ega mamlakatlarda umumta'lim maktablari o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha umumiy ta'lim darajasini qiyosiy baholash va bu tayyorgarlik darajasiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot shunday o'tkaziladiki, uning natijalari har to'rt yilda, 4-sinf o'quvchilari 8-sinf o'quvchilariga aylanganda, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim tendentsiyalarini kuzatish imkonini beradi. Bundan tashqari, tadqiqotda ishtirok etayotgan mamlakatlarda matematika va tabiiy fanlar ta'limi mazmunining xususiyatlari, ta'lim jarayonining xususiyatlari, shuningdek, ta'lim

muassasalari, o'qituvchilar, o'quvchilar va ularning oila a'zolarining xususiyatlari bilan bog'liq omillar o'rganiladi.

Tadqiqotning uslubiy asosi o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini baholashning kontseptual modeli bo'lib, u bir tomondan rejalashtirilgan va amalga oshirilgan ta'lim darajalari va erishilgan ta'lim darajasi (ta'lim natijalari) o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Ushbu model doirasida ta'lim uch bosqichda ko'rib chiqiladi:

Rejalashtirilgan daraja - ta'lim muassasasi uchun ijtimoiy buyurtma. Rejalashtirilgan darajada ta'limning rasmiy maqsadlari va jamiyatda to'plangan pedagogik va uslubiy g'oyalar yig'indisi shakllanadi, bu o'quv dasturlari va o'quv qo'llanmalarida o'z aksini topadi.

Amalga oshirilgan daraja - bu ta'lim muassasasining haqiqiy o'quv jarayoni. Amalga oshirilgan darajada ta'lim muassasasi o'qituvchisi real ta'lim jarayonida ta'limning rejalashtirilgan mazmunini shakllantiradi.

Erishilgan daraja - ta'lim muassasasida o'qitish natijalari. Erishilgan darajada o'quvchining ta'limdagi yutuqlari, uning bilimi, ko'nikma va xulq-atvori baholanadi.

Tadqiqot Xalqaro muvofiqlashtirish markazi tomonidan ishlab chiqilgan barcha ishtirokchi-davlatlar uchun umumiy bo'lgan ko'rsatmalarga muvofiq olib boriladi. Tadqiqotning barcha bosqichlari (tadqiqot ishtirokchilari namunasini shakllantirish, uning vositalarini tarjima qilish va moslashtirish, test va so'rov o'tkazishdan ma'lumotlarni tekshirish va qayta ishlashgacha) xalqaro ekspertlarning bevosita nazorati ostida amalga oshiriladi. Har bir davlat ishtirokchi-mamlakat Ta'lim vazirligi va Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi o'rtasidagi ta'lim sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitimga muvofiq belgilanadigan Milliy tadqiqot koordinatorini tayinlaydi. Shu tariqa, mamlakat qiyosiy tadqiqot o'tkazish uchun tegishli infratuzilma va resurslar mavjudligini kafolatlaydi.

Tadqiqot vositalarini ishlab chiqish uchun asos sifatida "TIMSS Assessment Frameworks and Specifications" maxsus asos hujjati qo'llaniladi, unda tabiiy-matematik sikl fanlari bo'yicha o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini baholashga umumiy yondashuvlar va test topshiriqlarini ishlab chiqish tavsiflanadi. topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar ko'rsatishi kerak bo'lgan bilim faoliyati turlari, o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarini tavsiflovchi asosiy omillarni sanab o'tadi, tahlil qilish uchun so'rov jarayonida ma'lumotlar to'planadi, topshiriqlarga misollar keltiriladi. Turli mamlakatlar o'quvchilarining

ta'lim yutuqlari taqqoslanadigan eng ob'ektiv testlarni o'tkazishda tadqiqotda ishtirok etayotgan mamlakatlardagi ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Shu munosabat bilan ushbu hujjat ishtirokchi-mamlakatlarning maxsus tashkil etilgan ekspertlar guruhi tomonidan ishlab chiqiladi va keyin tekshirilayotgan mazmunning ishtirokchi davlatlarning o'quv dasturlariga muvofiqligi ekspertizasidan o'tkaziladi. Bu xalqaro taqqoslash natijalariga ko'ra mamlakatlar o'z mamlakatlarida matematika va fan ta'limining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashlari uchun amalga oshiriladi.

Tadqiqotning asosiy komponenti quyidagi printsiplar asosida ishlab chiqilgan test bloklari:

o'quv va kognitiv faoliyatning sinovdan o'tgan mazmuni va turlarini yetarli darajada yoritish;

ularning mazmuni ishtirokchi mamlakatlarning o'rganilayotgan materiallariga maksimal darajada mos kelishi;

sinovdan o'tkazilayotgan o'quv materialining matematika va tabiatshunoslik ta'limini rivojlantirish nuqtai nazaridan ahamiyati;

topshiriqlarning o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi;

topshiriqlarning ommaviy ilmiy tadqiqotlarga qo'yiladigan talablarga muvofiqligi;

Barcha sikllarning testlari bilan aloqani ta'minlash.

Matematika bo'yicha o'quv yutuqlarini baholashda har xil turdagi topshiriqlar qo'llaniladi (javoblarni tanlash, qisqa va to'liq batafsil javob, amaliy vazifalar). Quyidagi mavzular bo'yicha topshiriqlar ishlab chiqiladi: sonlar, algebra, o'lchovlar, geometriya, ma'lumotlar bilan ishlash.

Quyidagi ko'nikmalar baholanadi: faktlar va protseduralarni bilish, tushunchalardan foydalanish, muntazam muammolarni hal qilish, tahlil qilish, farazlar, baholash, dalillar va boshqalar.

Tabiatshunoslik bo'yicha o'quv yutuqlarini baholashda har xil turdagi topshiriqlar ham qo'llaniladi (javoblarni tanlash, qisqa va to'liq javob, amaliy topshiriqlar bilan). Quyidagi mavzular bo'yicha topshiriqlar ishlab chiqiladi:

Biologiya, Kimyo, Fizika, Geografiya, Atrof-muhit.

Quyidagi ko'nikmalar baholanadi: faktlarni bilish, kontseptual tushunish, analitik qobiliyat, umumlashtirish, rejalashtirish, o'rganish va boshqalar.

O'quv jarayonida o'tkaziladigan qo'shimcha so'rov o'quvchilar va o'qituvchilarning ijtimoiy-demografik xususiyatlari, tabiiy-matematik sikl fanlari bo'yicha o'quv jarayonini nuqtadan tashkil etish bo'yicha kontekstual ma'lumotlarni to'plash imkonini beradi.

Ta'lim muassasalari ma'muriyati, o'qituvchilar, o'quvchilar va ularning otalari nuqtai nazari, o'quvchilar oilalarining ijtimoiy holati, maktab turi, ta'lim standartlari va umumiy ta'limga qo'yiladigan talablar.

O'quvchilarning ta'lim yutuqlari bo'yicha tadqiqot natijalarining ob'ektivligi bevosita ishtirokchilarning vakillik namunasi tartibiga bevosita bog'liq. Tadqiqot

ishtirokchilarining sifatli vakillik namunasi Xalqaro markaz rejasiga muvofiq amalga oshiriladi. Mamlakatning tadqiqotda ishtirok etishining zaruriy sharti so'ralgan aholi xususiyatlarining TIMSS standarti talablariga muvofiqligi hisoblanadi.

Katta hududga ega bo'lgan mamlakat davlatning ma'muriy bo'linishiga mos keladigan qatlamlarga bo'linadi. Qatlamlarni tanlashni amalga oshirish uchun har bir hududning o'rganilayotgan populyatsiyasidagi o'quvchilar soni to'g'risida ma'lumotlar yig'iladi. Hududlar va maktablarning jamlangan ro'yxati o'quvchilar soni ko'rsatilgan holda tuziladi. Xalqaro muvofiqlashtirish markazi ehtimollik-proporsional usuldan foydalangan holda har bir mamlakatdan kamida 150 ta ishtirokchi maktabni tanlaydi. Tanlangan maktablarga to'rt xonali identifikatsiya raqami beriladi. Shu bilan birga, tanlovning reprezentativligi buzilgan taqdirda (kutilmagan holatlar tufayli) tanlangan o'rta ta'lim muassasalarini almashtirishi mumkin bo'lgan maktablar aniqlanadi. Maktablarning har biri uchun ikkita o'rinbosar aniqlanadi.

Har bir ishtirokchi davlat kontekstida tadqiqot natijalarining solishtirilishini ta'minlash uchun tanlangan sinflarda rejalashtirilgan o'quvchilar sonining kamida 85 foizi ishtirok etishi shart. O'quvchilar namunasini shakllantirishdagi har bir harakat TIMSS muvofiqlashtirish markaziga yuboriladigan maxsus blankalarda qayd etiladi. Tadqiqotning so'ralgan kontingenti - mamlakatimiz umumiy ta'lim muassasalarining 4 va 8-sinf o'quvchilari - uning umumiy aholisini tashkil qiladi. Mamlakat tomonidan taqdim etilgan 4 va 8-sinf o'quvchilarining umumiy ro'yxatidan 10 ta test varianti bo'yicha 400 nafar o'quvchi tanlab olinadi (har birida 4000 ta boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilari). Istisno ostidagi o'quvchilar chiqarib tashlangan aholi qatoriga kiradi. Ishtirokchilarning qolgan kontingenti o'rganilayotgan aholidir.

TIMSS tadqiqotining ushbu siklining farqi kompyuter testiga o'tishdir. Natijalarning oldingi davrlar natijalari bilan solishtirilishini ta'minlash uchun test sinovlari bir vaqtning o'zida ham kompyuterda, ham qog'ozda o'tkazildi: ko'pgina ta'lim tashkilotlarida test kompyuterda, ba'zi ta'lim tashkilotlarida esa - kompyuterda o'tkazildi. Maxsus daftarlarda qog'oz asosida.

TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study)

Mazkur tadqiqotning maqsadi shundan iboratki, turli xil ta'lim tizimiga ega bo'lgan mamlakatlarda maktab o'quvchilarni matematik va tabiiy fanlardan umum o'rta ta'lim tayyorgarligini bo'yicha qiyosiy baholash, o'quvchilarning har xil daraja yutuqlarni belgilovchi, ta'lim tizimining o'ziga xosligini aniqlash.

Tadqiqototni davriy holda o'tkazish zarur, ya'ni 4 yilda bir marotaba, va shu kungacha 8 marta o'tkazildi.

1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019 va 2023 yillarda..

4 sinf va 8 sinf

TIMSS tabiiy ilmiy savodxonligi sifatini baholash konsepsiyasidan

Bolalarni dunyoni o'rganishda o'z qiziqishlari bor. Tabiiy ilmiy savodxonligi boshlang'ich sinflarda o'zlari yashab turgan dunyodagi yo'nalishlarga suyanib qiziqishadi, Fanlarni o'rganib borib dunyoga bo'lgan qiziqishi maktabda yanada ko'proq tayyor bo'lishi ,o'zlarini bilimlariga tayanib atrofdagi dunyoni bilishga intiladi va aniq ilmiy dalillarni ajrata olish qobiliyatini fikrlab va tushinib ilmiy o'zakni muhim extiyojiga tejamkorlikka va ekalogik muammolarni ajratib bilimdon fuqoro bo'lib bo'lishlari mumkin. Butun dunyoda quyidagi savollar o'sib bormoqda kim fanda, texnikada, injnerlikda erishilgan mavqeyeni ko'rishga tayyorligi, yangliklarni rag'batlantirish ,tejamkorlikni o'sishini muhimligida va sifatli yashash o'sishidadir. Bu savollarga qoniqarli javoblarga erish uchun Yuqoridagi yo'nalishlarda o'quvchilarga chuqurroq tayyolash lozim.

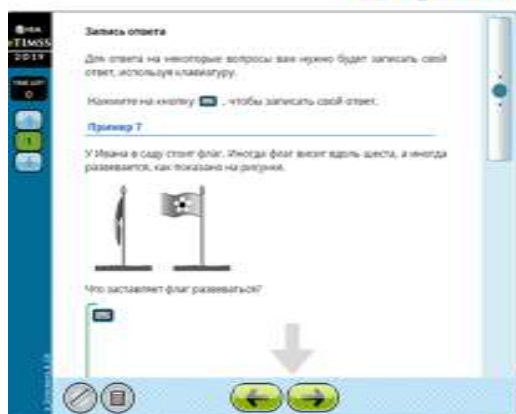
Ijobiy soha» nima degani?

1.Birinchi soha “Bilim “ o'quvchi qobiliyatiga qaratilgan bo'ib, tabiiy ilmiy bilimlarni fundamenti uchun eslab qolish , idrok etish ,tasvirlab berish, misollar asosida dalillar keltirish bo'lib o'tganlarni tushintirish juda muhim hisoblanadi.

2.Ikkinchi soha “Qollay olish” bilimlarni taqqoslash; olan bilimlarni qo'llab ,qarama-qarshi va ob'ektlar yoki materiallarni tasniflash;aniq kontekslar orqali ilmiy bilimlarga olib kelish; amaliy topshiriqlarni yechimi va tushunchalarini tayyorlash.

3.Uchinchi soha «Fikrlash» koproq fan tahlili va sintezlarda ularni dalillar asosida foydalanishda notanish muhitlarda va murakkab kontekislarda qo'llanilishini o'z ichiga oladi.

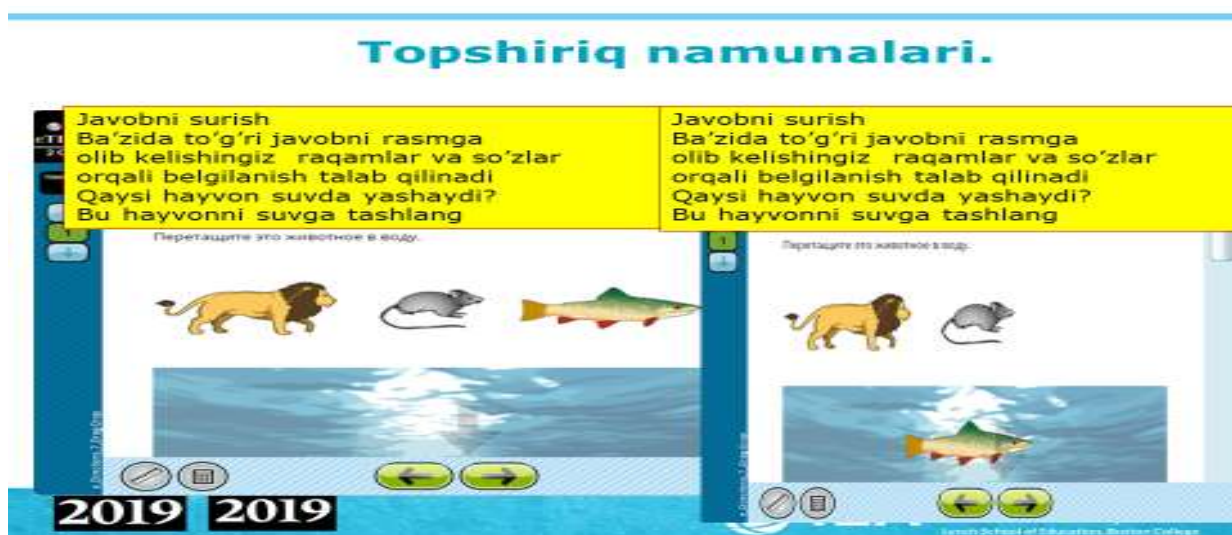
Topshiriq namunalari.

Ba'zi bir savollarni javobini topish uchun Kalaviaturadan foydalanib yozish mumkin.Quydagi knopkani bosib o'zingizni javobingizni yozing?
Ivanni bog'ida bayroq turibdi
Rasimda ko'rsatilgandek biri hoda bo'ylab osilib turibdi
Boshqasi esa hilpiramoqda
Nima bayroqni hilpirashiga majburlayapti?

TIMSS&PIRLS
International Study Center
Lynch School of Education, Boston College

TIMSS. Testlar quydagi printsiplarga asoslangan holda tuziladi:

- Adekvat xolda tekshirilayotgan to'la mazmunini va o'quv faoliyat turlarini qamrab olishi;
- Ko'plab ishtirokchi mamlakatlarda o'rganilayotgan materialga xalqaro testlarning mazmunan maksimal mos kelishi;
- Testlar bog'liqligini ta'minlanishi;
- O'quvchilarning muvafaqqiyatini baxolash uchun ishlab chiqilgan testlar yoshiga mos kelishi;
- Jamoviy izlanishlarga qo'yilayotgan talablarga mos kelishi kerak.

TIMSS. Izlanishlar javob berishi kerak bo'lgan savollar:

1. Xalqaro ta'lim standarti nuqtai nazaridan matematik ta'limini xolati qanday?
2. O'quvchilarning natijalari qanday o'zgarmoqda?
3. Boshlang'ich sinflardan yuqori sinflarga o'tganda natijalar o'zgaryapdimi?
4. O'quvchilarni matematikadan eng yuqori natijalarini qaysi omillarga ko'ra aniqlanadi?
5. Qaysi yo'nalishda ta'limni olib borish kerak?

TIMSS testlarini umumiy tavsivlari:

Variant – 4 ta blok topshiriqlar:

ikkitasi matematikadan va ikkitasi tabiatshunoslikdan;

8 sinflar uchun - 53 dan 58 gacha topshiriqlar (26 dan 29 gacha matematikadan va 26 dan 31 gacha tabiatshunoslikdan).

- Topshiriq turlari: javob tanlanadigan, qisqa va kengaytirilgan javoblilar.
- Umumiy vaqt (8 sinf): 90 dak.
Tanafusilari bilan (2x45).
- Ikki o'lchovli:
Mazmuni va faoliyat turi.

Ushbu xalqaro tadqiqotda dunyoning 60 ga yaqin davlati ishtirok etadi. Eslatib o'tamiz, O'zbekiston unda ilk bor ishtirok etmoqda. O'quv mashg'ulotlarida qatnashish orqali ta'lim sifati, o'quvchilarning maktabda olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishi, mantiqiy va ijodiy fikrlash malakalari baholanadi. Shu bilan birga, mamlakatimizda o'quv dasturlari va o'qitish uslublarini amaliyotga joriy etish, o'quvchilarning bilim va savodxonligini xorijdagi tengdoshlari bilan solishtirish orqali strategik va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyati oshiriladi.

Ushbu tadqiqotning sinov sinovi jarayonida ishtirok etuvchi jami 29 ta maktab xalqaro hamkor tashkilotlar tomonidan tasodifiy tanlov asosida tanlab olindi, bunda barcha viloyatlardan kamida ikkita maktab, shuningdek, har bir sinfdan ikkitadan o'quvchi ishtirok etadi.

TIMSS dasturi o'quvchilarga ta'lim imkoniyatlari qanday taqdim etilishi va o'quvchilarning bu imkoniyatlardan foydalanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganadi. Tadqiqot har bir davlatning o'quv dasturida belgilanganidek, o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilim olishi zarurligi, o'rganishni osonlashtirish uchun ta'lim tizimini qanday loyihalash kerakligi, sinfda aslida nima o'rgatilishi va o'quvchilar nimani o'rganganligi tahlil qilinadi.

“Xalqaro TIMSS tadqiqoti o'quvchilarning savodxonlik darajasini baholash, kamchiliklarni aniqlash orqali O'zbekiston ta'lim tizimini jahon mamlakatlari bilan solishtirganda tahlil qilish imkonini beradi.

Shuningdek, mamlakatimiz ushbu xalqaro tadqiqotda ilk bor ishtirok etayotganini inobatga olsak, ta'lim tizimining xalqaro hamjamiyat nazarida tutgan o'rnini aniqlash, keyin esa o'zgarishlarni kuzatish mumkin bo'ladi.

Dasturni baholash tizimi ikki o'lchovga asoslanadi. Bular baholanayotgan mavzuni ko'rsatuvchi mazmun sohalari va mazmun jihatidan o'quvchilarning fikrlash jarayonlarini boshqaradigan kognitiv sohalardir.

Matematika mazmuni sohalari:

4-sinf: sonlar, o'lchovlar va geometriya, ma'lumotlar bilan ishlash;

8-sinf: sonlar, algebra, geometriya, ma'lumotlarni qayta ishlash, statistika va ehtimollik.

Tabiiy ob'ektlarning tarkibi:

4-sinf: hayotshunoslik, fizika, yer haqidagi fan

8-sinf: biologiya, kimyo, fizika, yershunoslik

Matematika va tabiiy fanlarning kognitiv sohalari:

4 va 8-sinflar: bilim, qo'llash va fikrlashni o'z ichiga oladi.

Shuningdek, o'qish davomida o'quvchilar, ularning ota-onalari, o'qituvchilari va maktab direktorlaridan ularning uy va maktab faoliyati, shuningdek, matematika va tabiatshunoslik fanlarini o'rganish shartlari to'g'risida so'rovnomalar to'ldirishlari so'raladi. Ta'lim siyosati va ta'limni takomillashtirish amaliyotini

amalgaga oshirish haqidagi tushunchani kengaytiradigan ushbu anketalardan olingan ma'lumotlar muhim savollarni tug'diradi.

Respublika bo'ylab olib borilayotgan tajriba-sinov ishlaridan maqsad test va anketa materiallari, jarayonni tashkil etish bo'yicha qo'llanma va yo'riqnomalar, jarayon uchun zarur qurilmalar va mas'ul shaxslarning tayyorligini tekshirishdan iborat. Olingan natijalar faqat tadqiqot maqsadlarida yoki asosiy test jarayonlariga tayyorgarlikni yanada takomillashtirish uchun ishlatiladi.

TIMSS o'quvchilar, ularning ota-onalari yoki tarbiyachilari, o'qituvchilari va maktab direktorlaridan matematika va tabiiy fanlarni o'rganish uchun uy va maktab tajribasi hamda o'quv konteksti haqida so'rovnomalarni to'ldirishni so'raydi. O'quvchilarning yutuqlari bilan bog'liq holda tekshirilganda, kontekstual ma'lumotlar o'quvchilarning muvaffaqiyati bilan bog'liq bo'lgan uy va maktab omillari haqida muhim tushunchalarni beradi va ta'limni yaxshilash yo'llarini taklif qiladi. Kontekst so'rovnomasi ma'lumotlari TIMSS Entsiklopediyasini to'ldiradi, unda mamlakatlar vakillari tomonidan tuzilgan bo'limlar mavjud bo'lib, unda mamlakatlarning ta'lim tizimlari, matematika va fanlar bo'yicha o'quv dasturlari tavsiflanadi.

O'quvchilarning yondashuvlari haqida tushuncha berish uchun jarayon ma'lumotlarini to'plash

TIMSS 2023 o'quvchilarning baholash interfeysi, ob'ektlari va faol ob'ektlari bilan o'zaro munosabatlarining keng qamrovli ketma-ketligi sifatida o'quvchilarning javoblari ma'lumotlari va voqealar jurnali ma'lumotlarini to'playdi va har bir o'quvchi baholashda qanday harakat qilgani haqida to'liq tarixni taqdim etadi. To'plangan boy jarayon ma'lumotlari o'quvchilarning baholash bilan shug'ullanishini tushunishga imkon beradi va o'quvchilarning qaysi yondashuvlari muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz ekanligini aniqlashga yordam beradi, bu esa matematika va tabiiy fanlarni o'qitishni yaxshilashga yordam beradi.

Baholash TIMSS baholashlari ishtirokchi davlatlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan keng qamrovli asosga asoslanadi. Ushbu ramka ikki o'lchov atrofida tashkil etilgan:

matematika va fan doirasida baholanishi kerak bo'lgan sohalar yoki mavzularni ko'rsatuvchi kontent o'lchovi; va o'quvchilar matematika va fan mazmuni bilan shug'ullanayotganda ulardan kutiladigan sohalar yoki fikrlash jarayonlarini belgilaydigan kognitiv o'lchov.

4-sinf va 8-sinf uchun baholashning mazmun va mavzu sohalar har xil, ammo kognitiv sohalar (bilish, qo'llash va mulohaza yuritish) ikkala sinf uchun ham bir xil bo'lib, muammolarni hal qilishda ishtirok etadigan bir qator kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. boshlang'ich va o'rta maktab yillarida.

TIMSS kontent domenlari

Baholash 4-sinf darajasida taxminan 70 daqiqa, 8-sinfda esa 90 daqiqa davom etadi. O'quvchilarning xususiyatlari va ta'limga bo'lgan munosabati to'g'risida

ma'lumot to'plash uchun kontekstli so'rovnomanini to'ldirish uchun o'quvchilarga qo'shimcha 30 daqiqa talab qilinadi. Ishtirokchi 4-sinf o'quvchilarining ota-onalari yoki vasiylaridan uy sharoitlari bo'yicha so'rovnomanini to'ldirishlari so'raladi, o'qituvchilar esa matematika va tabiatshunoslik fanlari o'qitiladigan sinf muhiti haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadilar. Maktab direktorlari o'quvchilarning demografik xususiyatlari, resurslarning mavjudligi, dasturlarning turlari va o'z maktablarida ta'lim muhiti haqidagi savollarga javob beradilar.

1-TOPSHIRIQ

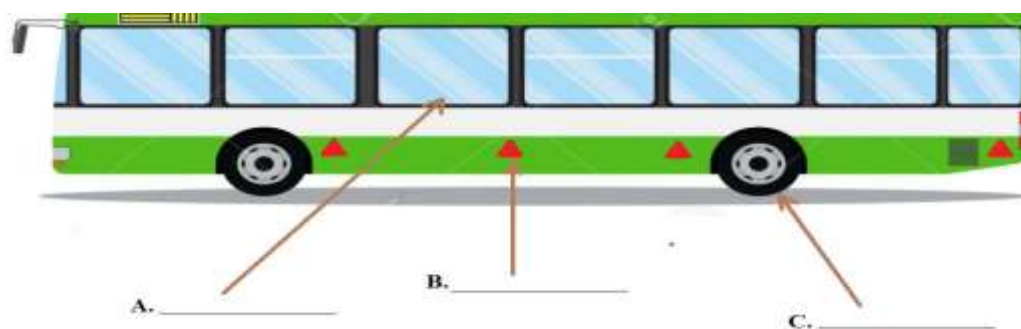
9 · 22 ga eng yaqin bo'lgan javob qaysi?

A) 5 · 20 B) 5 · 25 C) 10 · 20 D) 10 · 25

Javob: _____

2-TOPSHIRIQ

A, B, C joylarga ko'rsatilgan geometrik shakl nomlarini yozing.

3-TOPSHIRIQ

Aziza rasmda ko'rsatilgan muzqaymoqlarni sotib oldi.

Narxi 22 zed. Nozima quyidagicha muzqaymoq sotib oldi

Narxi 14 zed

A) Jami muzqaymoqning narxi qancha?

Javob: _____ zed.

B) muzqaymoqning narxi qancha?

Javob: _____ zed.

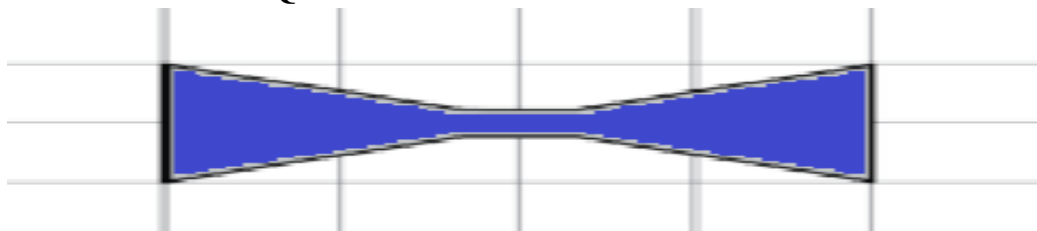
4-TOPSHIRIQ

Ushbu to'rtburchakning perimetri qancha?

A) 7 cm B) 10 cm C) 20 cm D) 21 cm

5-TOPSHIRIQ

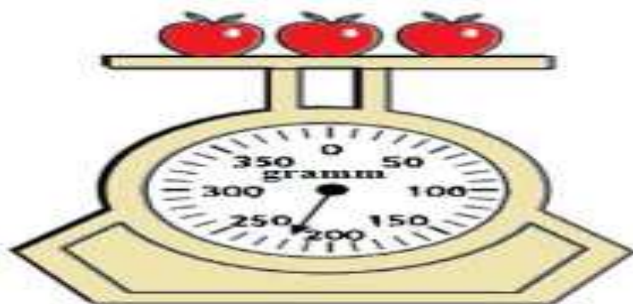

Berilgan shaklda nechta simmetriya o'qi bor?

A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

6-TOPSHIRIQ

Olmaning og'irligini grammda belgilang

A) 200 B) 202 C) 210 D) 220

7-TOPSHIRIQ

Qaysi son 8 raqami 800 ni bildiradi?

A) 1468 B) 2587 C) 3809 D) 8634

8-TOPSHIRIQ

Tort 8 ta bo'lakka kesildi. Jasur tortning 3 ta bo'lagini yedi. Jasur tortning qancha qismini yegan?

Javob: _____

9-TOPSHIRIQ

Tenglik o'rinli bo'lishi uchun $\square$ o'rniga qanday raqam qo'yish kerak?

$$4 \cdot \square = 28$$

Javob: _____

10-TOPSHIRIQ

Jamilada 12 ta olma bor edi. U bir nechta olmani yedi va unda 9 ta olma qoldi. Qaysi sonli ifoda nima sodir bo'lganligini to'g'ri tasvirlaydi?

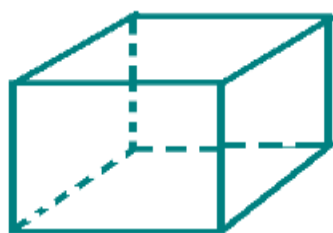
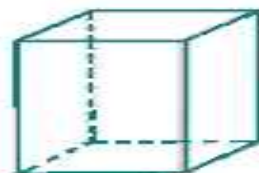
A) $12+9=\square$ B) $9=12+\square$ C) $12-\square=9$ D) $9-\square=12$

11-TOPSHIRIQ

Yuqorida ko'rsatilganidek, Sevarada 6 ta karton bo'laklari bor. Sevara quyidagi shakllarning qaysi birini ushbu oltita karton bo'laklarini kesmasdan yasay olishi mumkin?

B)

A)

C)

D)

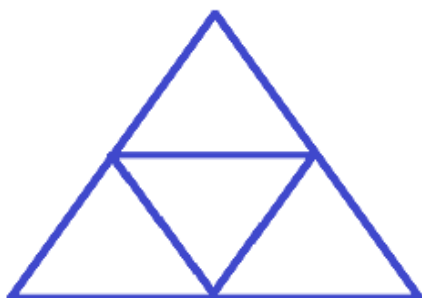
12-TOPSHIRIQ

Dilshod avval 4,8 km masofani mashinada, so'ngra 1,5 km masofani avtobusda bosib o'tdi. Dilshod qancha masofani bosib o'tgan?

A) 6,3 km B) 5,8 km C) 5,13 km D) 4,95 km

13-TOPSHIRIQ

Katta uchburchakning qismini bo'yang 2/1

14-TOPSHIRIQ

Maktab o'yin maydonchasi kvadrat shaklida. Maydoncha tomonining uzunligi 100 metr. Ra'no maydonchani atrofni to'liq aylanib chiqdi. U qancha masofani bosib o'tgan?

A) 100 metr B) 200 metr C) 400 metr D) 10000 metr

15-TOPSHIRIQ

Aziza xonaning burchagiga qutilarni joyladi. Barcha qutilar bir xil o'chamda. U nechta qutini joyladi?

A) 25 B) 19 C) 18 D) 13

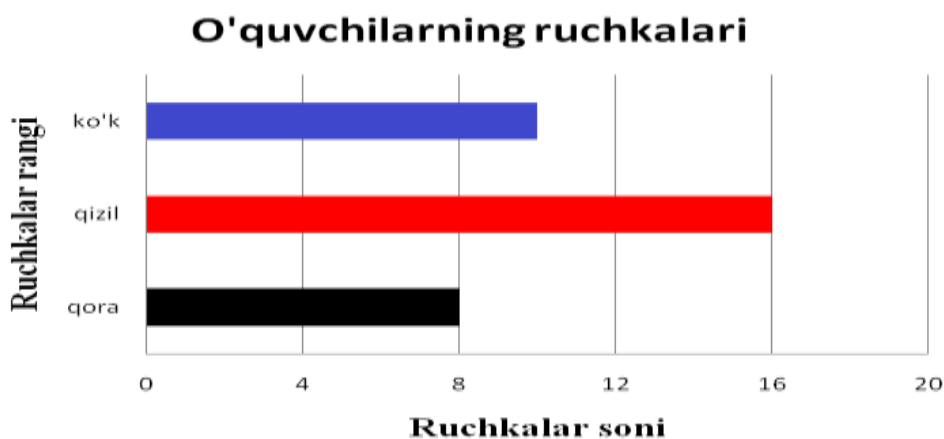
16-TOPSHIRIQ

Agar rasmda ko'rsatilgan ip to'g'rilansa, uning uzunligi taxminan nechaga teng bo'ladi?

A) 5 sm B) 7 sm C) 8 sm D) 9 sm

17-TOPSHIRIQ

Diagrammada o'qituvchining stoli ustida turgan ko'k, qizil va qora ruchkalarning soni ko'rsatilgan. Qora ruchkalarga qaraganda qizil ruchkalar qanchaga ko'p?

A) 2 taga ko'p B) 4 taga ko'p C) 6 taga ko'p D) 8 taga ko'p

17-TOPSHIRIQ

Ushbu diagrammada mahalliy oziq-ovqat do'konida sotilgan pishiriq masalliqalari ko'rsatilgan.

Ushbu oziq-ovqat do'konida qaysi pishiriq masallig'i eng ko'p sotilgan?

A) suli uni B) vanillin C) shokolad bo'lakchalari D) shakar

18-TOPSHIRIQ

Agar 3, 6, 9, 12 ketma-ketligi davom ettirilsa, unda quyidagi sonlarning qaysi biri ushbu ketma-ketlikka tegishli bo'ladi?

A) 26 B) 27 C) 28 D) 29

19-TOPSHIRIQ

Kemada 218 nafar yo'lovchi va 191 nafar ekipaj a'zosi bor. Kemada qancha odam bor?

Javob: _____

20-TOPSHIRIQ

600 ta kitobni har bir qutiga 15 tadan joylashtirish kerak. Nechta quti kerak bo'lishini aniqlash uchun quyida keltirilgan qaysi amaldan foydalanish mumkin?

A) 15 ga 600 ni qo'shish B) 600 ni 15 ga ko'paytirish

C) 600 dan 15 ni ayirish D) 600 ni 15 ga bo'lish

21-TOPSHIRIQ

Poyezd Toshkentdan ertalab soat 8:45 da jo'nadi. U Samarqandga

2 soat 18 minutda yetib keldi. Poyezd Samarqandga soat nechada yetib keldi?

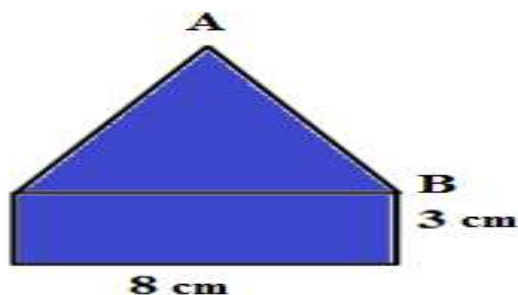
A) 11:15 B) 11:13 C) 11:03 D) 10:53

22-TOPSHIRIQ

Xaritaning masshtabi quruqlikdagi 4 kilometr masofa xaritadagi 1 santimetrni ifodalashini bildiradi. Xaritada ikki shahar orasidagi masofa 8 santimetrga teng. Bu ikki shahar orasidagi haqiqiy masofa necha kilometr?

A) 2 B) 8 C) 16 D) 32

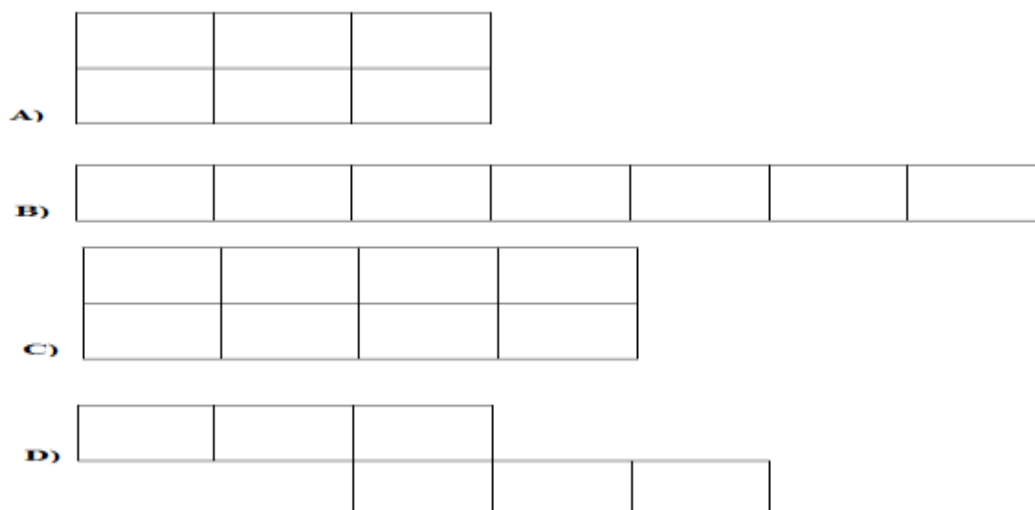
23-TOPSHIRIQ

Yuqorida ko'rsatilgan rasmdagi figura to'g'ri to'rtburchak va uchta teng tomonlarga ega bo'lgan uchburchakdan yasalgan. AB tomonning uzunligi necha santimetr bo'ladi?

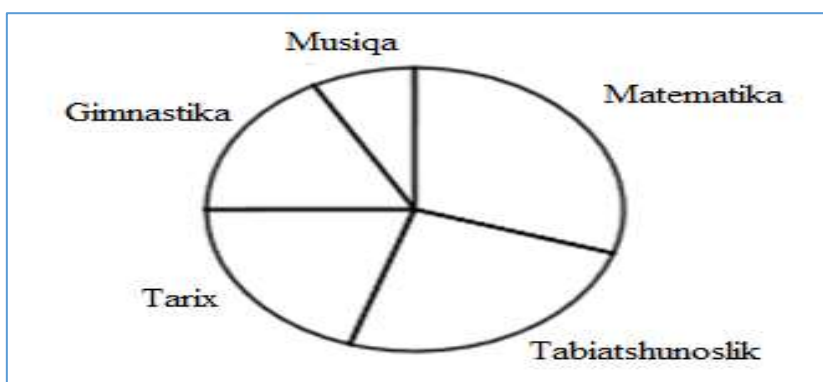
24-TOPSHIRIQ

Ushbu figuralarning qaysi biri eng katta yuzaga ega?

25-TOPSHIRIQ

Maktab rahbari o'quvchilar o'rtasida qaysi fanni ko'proq yoqtirishlari haqida so'rovnoma o'tkazdi. Doiraviy diagrammada 5 ta fandan o'quvchilarga qaysi fan ko'proq yoqishi ko'rsatilgan?

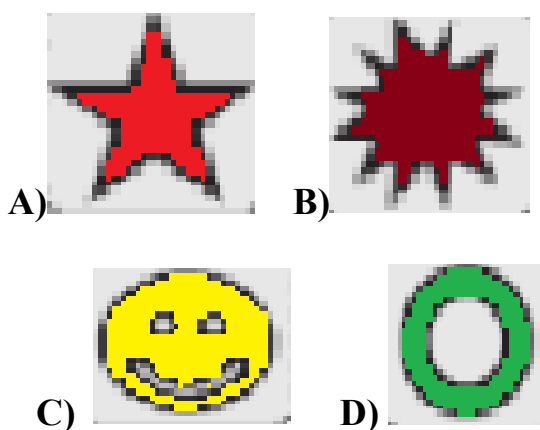

26-TOPSHIRIQ

Rasmda stikerli g'altak o'rami tasvirlangan. Har 4 ta stiker o'ramda takrorlanadi.

O'ramdagi 39-stiker qanday tasvirlangan

4-sinflarda matematika fanidan o'quvchilarning olgan bilimini qo'llashga yo'naltirilgan TIMSS test topshiriqlari javoblari

Topshiriq raqami	Javobi	Topshiriq raqami	Javobi
1	C	14	C
2	A. To'g'ri to'rtburchak yoki parallelogram, to'rtburchak Uchburchak B.	15	C

	Uchburchak C.Aylana		
3	8 zed 3zed	16	B
4	C	17	D
5	B	18	B
6	D	19	A
7	C	20	D
8	5	21	C
9	7soni	22	D
10	A	23	8
11	D	24	C
12	A	25	matematika
13		26	C

Refleksiya.

1. TIMSS topshiriqlari namunalari ishlab chiqishda nimalarga e'tibor berish kerak?
2. TIMSS tadqiqotida muvaffaqiyatli qatnashish uchun takliflaringiz?
3. TIMSS tadqiqotining ahamiyatli jihatlarini sanab bering.
4. 2023 xalqaro baholash dasturi TIMSS natijalari haqidagi fikringiz qanday

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ina V.S.Mullis va Michael O. Martin, muharrirlar PIRLS 2021 tadqiqoti qamrov doirasi. Toshkent-2021.
2. PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi (PISA 2021 Creative Thinking Framework (Third Draft))/ Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/ Umumiy tahrir – U.Sharifxodjayev, D.Norboyeva / Tarjima – M. Maxsudov/ Xalq ta'limi vazirligi – Toshkent, 2020-yil.
3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassisarlari uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.

4. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy).

5. Ismailov A., Axmedov X., Karimberdiev Q. “PISA 2018 xalqaro dasturning o‘qish savodxonligi qamrov doirasi”. “Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi matbaa bo‘limi”, Qo‘llanma, Toshkent, 2021 yil. 90 b.

6. Ismailov A., Axmedov X. Boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda xalqaro PIRLS dasturining ahamiyati. “PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy masofaviy konferensiya materiallari, Toshkent, 2020 yil 13 mart, 131-137 b.

7. Ismailov A., Tog‘aeva G.O., Akbarova S., Asqarova D. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini baholash. Tabiiy fanlar o‘qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma. “Sharq” Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taxririya, Toshkent, 2019 yil, 7,5 bosma taboq.

8. Ishmuhammedov R.J., Yuldashev M.A., “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar” “Nihol” nashryoti, -T.2013 y

3.3 – MODUL. O‘QISH SAVODXONLIGI VA ONA TILI DARSLARIDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI HAMDAKOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

3.3.1-mavzu. Boshlang‘ich sinflarda savodxonlik darslarini zamonaviy yondashuv orqali tashkil etish (2 soat amaliy mashg‘ulot)

O‘quv bloki	3.Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy yondashuvlar				
O‘quv modul	3.3 – modul. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslariga zamonaviy yondashuvlar				
Mavzu	1. Boshlang‘ich sinflarda savodxonlik darslarini zamonaviy yondashuv orqali tashkil etish (2 soat amaliy mashg‘ulot)				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg‘ulotning maqsadi	Boshlang‘ich sinflarda savodxonlik haqida tushuncha berish, savodxonlik darslarini tashkil etishga zamonaviy yondashuv, dars samaradorligini oshiruvchi interfaol metodlardan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar berish				
Mashg‘ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Mavzu, darsning maqsadi, mashg‘ulot maqsadi bilan tanishtirish Mashg‘ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O‘qituvchilar mashg‘ulotga tayyor bo‘lishadi.

2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol Mavzu yuzasidan qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darsliklarda keltirilgan murakkab mavzular bo'yicha muhokama tashkil qilinadi	30	Guruhlarda ishlash,	A3 formatdagi qog'oz da taqdimot tayyorlaydi.	O'qituvchilar da darsliklar bilan ishlashga oid amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
4. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
5. Refleksiya	"Aqliy hujum" usuli orqali xulosa qilish	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
6. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotda qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning tilni o'zlashtirish jarayonini tekshirish shuni ko'rsatadiki, tilga ilmiy qarash asoslarini shakllantirish uning muhim bog'lanishlarini bilishga ham yordam beradi. Xususan, o'quvchilarning so'zning tovush tomoni bilan uning leksik ma'nosi, so'zning morfemik tarkibi bilan leksik ma'nosi, so'zning grammatik ma'nosi bilan uning ma'lum so'z turkumiga tegishliligi o'rtasidagi bog'lanish kabilarni bilib olishi shu maqsadga xizmat qiladi. Bu bog'lanish tilning fonetik, leksik, so'z yasaliishi va grammatik tomonlarining bir-biriga ta'sir qilishini xarakterlaydigan umumiy bog'lanishlarning xususiy ko'rinishi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'quvchilarning xarakterli

bog'lanishlarni tushuntirishlari tilni egallash nuqtai nazaridangina emas, balki dunyoqarashlarini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Tildan bilim berishda o'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish muhimdir. O'qituvchi nazariy xarakterdagi umumlashtirish zarur bo'lgan daliliy materiallarni yig'ish bosqichida ham, berilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish uchun ham bolalarning hayotiy tajribasiga, nutqqa oid amaliyotiga tayanadi. Tilga oid bilimni o'rganish natijasida o'quvchilar nutk faoliyatining sifati o'zgaradi, ongliligi ortadi. Tilni o'rganishni hayot bilan bog'lash dunyoning moddiyligini tushunishga asos yaratadi. Bu bilan bir paytda ona tili darslarining asosiy vazifalaridan biri bo'lmish o'quvchilarda to'g'ri kuzatish va o'z fikrlarini og'zaki va yozma shaklda aniq bayon etish ko'nikmasini o'stirish masalasi hal qilinadi. Bunda o'qituvchidan o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini shakllantirishga alohida e'tibor berish talab etiladi.

Dialektik tafakkur keng ma'noda hodisalarning boshqa hodisalar va jarayonlarga bog'liqligini hisobga olib, ularni har tomonlama mavjud belgilari yig'indisi bilan rivojlanishda ko'rish ko'nikmasini ta'riflaydi. Tafakkurning bunday sifati o'quvchilarda asta-sekin shakllana boradi va o'z navbatida, ular kuzatish jarayonida dalillarni topish, ularni tahlil qilish va o'rganiladigan hodisalarning ayrim tomonlari o'zaro bog'liqligini aniqlash, taqqoslash va umumlashtirish ko'nikmasini egallab boradilar. Keyingi yillarda o'quvchilarning o'quv faoliyati tobora izlanish xarakteriga ega bo'lmoqda. Tilni o'rganishda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ayrim qoida va aniqliklarni yodlab olish emas, balki atrofdagi hayotni kuzatish asosida o'quvchilarning o'zlari «topgan» yoki adabiy manbalardan tayyor olingan til materialini maqsadga muvofiq analiz va sintez qilish etakchi hisoblanadi. O'rganiladigan grammatik va so'z yasashiga oid, leksik tushunchalarning mavjud belgilarini aniqlash jarayonida faol qatnashish, bilib olingan dalillarni o'xshash va farqli tomondan qiyoslash, shuningdek, o'rganilgan nazariy bilimlarni har xil nutqiy faoliyatga ijodiy tatbiq etish – bularning barchasi o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini o'stirish uchun zamin va shart-sharoit yaratadi. Bunda muhim omillardan biri o'quvchilarning aqliy faoliyatini o'qituvchi tomonidan maqsadga muvofiq boshqarish, ularda orfografik, grammatik yoki leksik-uslubiy vazifalarni hal qilishning umumiy metodlarini shakllantirish hisoblanadi.

O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish vazifalaridan biri ularda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishdir. Bu vazifani hal qilishdamaqsadga muvofiq ishlashning etakchi sharti – o'quvchini shaxs sifatida muvaffaqiyatli kamol toptirishdir. Quyida ko'rsatilgan omillar tilni o'rgatish bilan bog'liq holda o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish usulini belgilaydi:

1. Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati uning aloqa (kommunikativ) vazifasini ifodalashdan iboratdir. Maktabda, shu jumladan, boshlang'ich sinflarda tilni o'rgatishning etakchi yo'nalishi o'quvchilar tomonidan tilning aloqa vazifasini bajarishini tushunishlariga erishish hisoblanadi.

2. Til bilan tafakkur uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur so'z vositasida yuzaga chiqadi. Til tafakkurning mahsuli hisoblanib, ongdan tashqarida o'zicha yashamaydi.

3. Til va tafakkur atrofimizni o'rab olgan moddiy borliqqa nisbatan ikkilamchidir. Tafakkur tashqi dunyoning tushunchadagi ifodasi hisoblanadi. So'z tushunchaning shartli nomini o'zida aks ettiradi. Dunyoda yo'q narsa ongda ham, tilda ham bo'lmaydi. Bu holat o'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirish asosini tashkil etadi va didaktik tamoyillardan birini, ya'ni til atrofni o'rab olgan muhitni, voqelikni kuzatish jarayonida faol bilish faoliyati vaziyatida o'rganilishini belgilaydi. Bunday yondashish dunyoqarashning asosiy masalalardan biriga, ya'ni nima birlamchi: tabiat (materiya)mi yoki ongmi degan savolga javob tayyorlash hisoblanadi; materiya – birlamchi, ong – ikkilamchidegan tushunchadan o'quvchilarning xabardor bo'lishiga yordam beradi.

4. Til – barcha tomonlari o'zaro dialektik bog'lanishda va birlikda bo'lgan murakkab, ko'p qirrali hodisa. Aloqa jarayonida tilning barcha tomonlari, uning barcha jihatlarini bir-biriga o'zaro ta'sir etadi, shunday sharoitdagina til o'zining aloqa quroli vazifasini bajara oladi.

Maktabda tilning barcha tomonlari (talaffuzi, fonetikasi, leksikasi, grammatikasi, so'z yasalihi)ni o'zaro bog'liq holda o'rganish ona tilini o'rgatishdagi etakchi tamoyil bo'lib, uni amalga oshirish o'quvchilarning tilni murakkab, rivojlanuvchan, o'zaro bog'langan muhim tomonlarga ega bo'lgan hodisa sifatida anglab etishlari uchun ilmiy asos yaratadi. Tilning mohiyatini bunday idrok etish hodisalarning rivojlanuvchanligi va o'zaro bog'langan qismlardan tuzilishini tushunishga zamin hozirlaydi.

Maktab tajribasi va maxsus tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan dastlabki qoidalarni o'quv jarayonida amalga oshirishda ijtimoiy hodisa sifatida til haqidagi bilimlar majmuasini to'g'ri tanlash, asosiy til hodisalarini va turlarini tushuntirishda o'qituvchining tutgan metodologik yo'lining aniqligi, o'quvchilar fikrlashini faollashtirish, til nazariyasini o'rgatishga asos bo'ladigan til materialining yuqori sifatli bo'lishi kabi dalillar hal qiluvchi ta'sir etadi. SHubhasiz, har bir omil maktab tajribasida bir- biridan ajralgan holda bo'lmaydi. Aksincha, ularning bir-biriga to'g'ri, maqsadga muvofiq ta'siri ijobiy natija beradi.

Tilni ijtimoiy hodisa sifatida tanishtirish muhim ahamiyatga ega. Tilning ijtimoiy mohiyati uning aloqa vazifasini bajarishida ko'rinadi. Uning jamiyat

hayotidagi ahamiyatini aniq tushunishga yordam berish uchun quyidagi jihatlariga ahamiyat berish kerak:

a) o'quv jarayonida har bir til birligining nutqimizdagi o'rnini o'quvchilar o'zlashtirishini ta'minlash zarur. O'quvchilar tilning aloqa vazifasini tilning asosiy birliklari (fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap)ning vazifasini tushunish jarayonida o'rganadilar.

b) o'quvchilarning tilning o'zaro aloqa vositasi ekanligini tushunishlari "Til har bir kishi, umuman, jamiyat hayotida qanday o'rinni egallaydi?" savoliga javob topishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar sinfdan sinfga o'tishi bilan bu savolga javob chuqurlashib va kengayib boradi. Til kishilarning birgalikdagi mehnat faoliyatida, yangiliklarni maslahatlashib tushunishida, yangi mashinalar ixtiro qilishda zarurligi haqida misollar topib, o'z fikrlarini tasdiqlaydilar. Yoshlari ulg'aygan sari o'quvchilar odamning odam bo'lishida tilning ahamiyatini tushuna boradilar. Mehnat va nutq kishini yaratadi, uni hayvonot olamidan ajratadi. Odam mehnat jarayonida o'zining fikrlash faoliyatini rivojlantirish va nutqini o'stirish bilan o'zini doimo takomillashtirib boradi. Olamni, koinotni o'zgartira borib, kishi yanada kamol topa boradi, uning tili ham boyiydi. Kishilar bilan, jamiyat a'zolari bilan aloqa, munosabat, birgalikdagi mehnat har bir kishining o'sishi, rivojlanishidagi zaruriy shartlardan hisoblanadi.

v) boshlang'ich sinf o'quvchilarining tilga ijtimoiy hodisa sifatida qarashini shakllantirishda tilning kelib chiqishi, tilda yangi so'zlarning paydo bo'lishi haqida ularniig saviyasiga mos bo'lgan «sir»ni echish (tushuntirish) ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi o'quvchilarga tilning bir kishi tomonidan maxsus o'ylab chiqarilmaganini, u ibtidoiy odamlarning mehnat faoliyati bilan bog'liq holda yaratilganini va asta-sekin rivojlanib borganini tushuntiradi: "Bizdan juda uzoq vaqtlar ilgari tilda faqat bir necha o'ngina so'z mavjud edi, kishilar atrofdagi tabiatni, narsalarni bilib, ish qurollari yaratib, nimadir ishlab chiqarganlari sari tilda yangi so'zlar paydo bo'la boshladi. Atrofimizda mavjud bo'lgan shaxs va narsalarga, ularning belgilariga, jarayonga, juda ko'p boshqa narsalarga kishilar nom qo'yganlar. SHunday qilib, til yangi so'zlar bilan boyidi va boyib bormoqda". Tilning rivojlanishi, ayrim so'zlarning ma'nolari haqidagi bilimni boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'lni o'rganish jarayonida asta-sekin bilib oladilar. Bu o'rinda «So'zning tarkibi» bo'limi katta imkoniyatga ega. O'quvchilar bu bo'lim materiallarini o'rganish jarayonida tilimizning yangi so'zlar bilan boyib borishi haqidagi muhim manbalar bilan, so'z yasalihi bilan tanishadilar. Ma'lumki, ko'pgina yangi so'zlar tilda mavjud bo'lgan so'zlar zaminida yaratiladi, tilda bor qoliplar kabi yasaladi: limon tipida limonzor, suvchi tipida bo'zchi kabi. Tilda yangi so'zning paydo bo'lishi o'zidan keyin bir xil asosli so'zlar guruhining hosil bo'lishiga sabab bo'ladi: ishli, ishsiz, ishchi kabi.

Boshlang'ich sinflarda tilning rivojlanishi haqidagi masala maxsus o'rganilmaydi. Tilga jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq holda rivojlanadigan hodisa sifatida ilmiy qarashga zamin yaratish muhim ahamiyatga ega. Tilning leksik tomoni boshqalariga nisbatan xarakatchan, tez rivojlanadigan bo'lgani uchun, til leksikasi misolida boshlang'ich sinf o'quvchilari saviyasiga mos ravishda jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq holda tilning ham rivojlanishi tushuntiriladi. Tilning leksik tarkibida yuz berayotgan o'zgarishlar yuzasidan o'qituvchi va o'quvchilarning kuzatishlari bolalarda dunyoni bilish haqidagi tasavvurini shakllantirishga mos material beradi.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda ona tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. Materialning haqiqiy tomoni, uning g'oyaviy yo'nalishi va badiiy ifodaliligi o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, atrof- muhit haqidagi bilimlarini kengaytiradi, tilga va uni yaratgan xalqqa qiziqishini tarbiyalaydi, o'quvchilarning umumiy taraqqiyoti darajasini o'stiradi va ularning shaxsiy sifatlarining, dunyoqarashlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Keyigi yillarda maktab ona tili darsliklari va o'qituvchilar uchun nashr qilingan qo'llanmalar materiali mazmuniga qo'yilgan talablar anchagina ortdi. Materialning asosiy mezoni matn va alohida gaplarning bilimni boyituvchi qimmati, leksik- uslubiy aniqligi, mavzu jihatdan xilma-xilligi, hayotning turli tomonlari bilan bog'lanishi, matnlarning g'oyaviy-mavzuviy yo'naltirilganligi, kichik yoshdagi o'quvchilarga mosligidir.

Shunday qilib, tilni o'rganish jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga o'qituvchining metodologik yondashuvi, o'quvchilar o'zlashtiradigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib boruvchi til haqidagi bilimlar majmuasi, o'quvchilar o'rganib oladigan bilish usuli, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmati hal qiluvchi ta'sir ko'rsatar ekan.

O'quvchilarda dunyoqarash asoslarini shakllantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, u maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan o'quv- tarbiyaviy ishlarning barcha tizimida hal qilinadi.

Grammatik mashqlar va ularning tasnifi

Maktabda tildan nazariy bilimni o'rganishdan maqsad fikrni og'zaki va yozma tarzda grammatik to'g'ri va uslubiy aniq ifodalash uchun undan ongli foydalanish hisoblanadi. Biroq nazariy bilimni amalda qo'llashni esa maqsadga muvofiq va muntazam o'rgatib borish talab etiladi.

Mashqlar tizimi tushunchani o'zlashtirish bosqichiga va uning xususiyatiga mos ravishda mashq turini tanlash, uning murakkablasha borishini va o'quvchilar

mustaqilligi o'sib borishini hisobga olgan holda mashqlarni bajarish izchilligini aniqlashni ko'zda tutadi. Bu tizim mashqlarning o'zaro bog'lanishiga asoslangan.

Mashq turlari. Grammatik mashqlar turli asosga ko'ra tasnif qilinadi, shuning uchun mashqning har xil turi hosil bo'ladi. Agar bilimni shakllantirish xarakteriga asoslanilsa, grammatik mashqlar ikki katta guruhga bo'linadi:

- 1) morfologik mashqlar (bunga leksik-morfologik mashqlar hamkiradi);
- 2) sintaktik mashqlar.

Agar o'quvchilar faoliyatining xarakteri, ya'ni mashq jarayonida o'quvchilar bajaradigan aqliy omillar xarakteri asos qilib olinsa, mashqlar analitik, sintetik, taqqoslashga, guruhlashga, umumlashtirishga oid mashqlarga bo'linadi.

Mashqning o'ziga xos xususiyatlarini aniqroq belgilash uchun yuqoridagi ikki asos hisobga olinadi. Masalan, mashqning vazifasi aralash berilgan so'zlardan gap tuzishni va gap bo'laklarini ajratishni talab etsa, bu mashq bilimni shakllantirish turiga ko'ra sintaktik mashq, faoliyat xarakteriga ko'ra sintetik-analitik mashq hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda sof morfologik yoki sof sintaktik mashq juda kam ko'llaniladi, shuning uchun ham vazifaning etakchi tomoni hisobga olinadi. Masalan, matnga mazmunga mos otni qo'yish, qaysi kelishik ekanini ko'rsatish talab etilsa, bu leksik-morfologik mashqdir. O'quvchi otning qaysi kelishikda ekanini aniqlash uchun u bog'langan so'z (fe'l yoki ot)ni aniqlashi (so'z birikmasini ajratishi) talab etiladi, shunga ko'ra bu mashq sintaktik mashq hisoblanadi.

Grammatiktahlil analitik mashqqa kiradi. Grammatik tahlil so'z turkumiga ko'ra (morfologik) tahlilni, gap bo'laklariga ko'ra (sintaktik) tahlilni o'z ichiga oladi.

Gap bo'laklariga ko'ra tahlil o'quvchilar o'zlashtirgan sintaktik bilimlarning me'yoriga qarab chuqurlashib boradi.

Amaldagi dasturga ko'ra, 1-sinf o'quvchilari "ega" va "kesim" atamalaridan foydalanmaydilar, ammo ular gapniig bosh bo'laklarini amaliy ravishda topish ko'nikmasiga ega bo'ladilar, ya'ni gap kim yoki nima haqida aytilganini bildirgan so'z (ega)ni, u haqda nima deyilganini anglatgan so'z(kesim)ni topadilar. Masalan, Bolalar olmalarni terdilar gapini tahlil qilishda o'quvchilar quyidagicha fikr yuritadilar: "Gap bolalar haqida aytilgan. Kimlar? – bolalar (so'zning tagiga bitta to'g'ri chiziq chizadilar). Bolalar – nima qildilar? terdilar (so'zning tagiga ikki to'g'ri chiziq chizadilar). Bolalar terdilar – gapning asosiy qismi; nimalarni? (terdilar) – olmalarni".

2-sinfda 1-sinfdagidek muhokama qilinadi, faqat mazmuni chuqurlashtiriladi. Masalan, 2-sinf o'quvchisi "CHiroyli gullar adirlarni bezadi" gapini quyidagicha tahlil qiladi: "Gap gullar haqida aytilgan. Nimalar? – gullar – ega (tagiga bir chiziq

chizadi). Paxtalar haqida nima deyilgan? Ochildi – nima qildi? – kesim (tagiga ikki to'g'ri chiziq chizadi). Qaerlarni? (bezadi) – adirlarni – ikkinchi darajali bo'lak, gapni to'ldirayapti (tagiga uzun chiziq chizadi). Qanday? (gullar) – chiroyli (gullar) ikkinchi darajali bo'lak, egani izohlayapti. Gullar bezadi – gapning asosi. Chiroyli gullar va adirlarni bezadi – so'z birikmasi”.

3-4-sinflarda sintaktik tahlil sifat jihatidan o'zgarmaydi, ammo so'z birikmasini ajratishga ahamiyat beriladi.

Morfologik tahlilning mohiyati so'zning qaysi so'z turkumi ekani, gapda qanday grammatik shaklda kelganida ifodalanadi.

To'liq morfologik tahlilda o'quvchi so'z turkumining o'zi o'rgangan belgilarini aytadi. Masalan, 1-sinf o'quvchisi shu so'z qanday savolga javob bo'lishini va nimani bildirishini aytadi (shaxs yoki narsa, narsa belgisi, harakati).

Mantiqiy mashqlar

Mantiqiy mashqlar bolalarning narsa va atrof-muhit haqidagi bilimlarini tartibga soladi va ularga to'g'ri fikrlash usullarini o'rgatadi. O'quvchi maktabga kelganda, keng lug'at boyligiga ega bo'lsa ham, odatda, tafakkurning taqqoslash, qarshi qo'yish, umumlashtirish, guruhlash usullaridan foydalanishni bilmaydi (ayniqsa, bilish faoliyatining ob'ekti aniq predmet emas, uni ifodalovchi so'zlar bo'lsa). Mantiqiy mashqlarning vazifasi u yoki bu narsa va hodisalar bilan tanishish asosida bolalarni predmet va hodisalardan muhimini, umumiysini ajratishga, so'z bilan aniq ifodalashga o'rgatish, bolalarga mantiqiy usullar tizimini o'rgatish bilan bilimni material tomondan boyitish va uni aqliy tomondan o'stirish hisoblanadi.

Mantiqiy mashqlar bolalarning so'z boyligi va tilining umumiy o'sishida katta ahamiyatga ega bo'lib, lug'at ishi va tilga oid boshqa ishlar bilan bog'lab olib boriladi. Logik mashqlar juda xilma-xil:

1. Narsalarni mavzuga tegishli guruhini tuzish: ust kiyimlar (ko'ylak, kostyum, . . .) va oyoq kiyimlar (botinka, tufli, ..); uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar kabi. Bunda bolalar «Bu nima?» so'rog'iga javob berishga o'rgatiladi: Bu n i m a?- Avtobus. Avtobus nima? - Mashina.

2. Bir turdagi narsalarni sanab ko'rsatish va umumlashtiruvchi bir so'z bilan nomlash. Masalan, stol, stul, shkaflarni bir so'z bilan qanday nomlash mumkin? (Мебель)

3. Berilgan narsalardan bir guruhga kirmaydiganlarini ajratish. Masalan, qalam, pero, chizg'ich, o'chirg'ich, stul ko'rsatiladi, o'quvchilar o'quv qurollarini ajratadilar, stul o'quv quroliga kirmasligini, mebel ekanini aytadilar.

Bunday mashq o'yin tariqasida o'tkazilishi ham mumkin: ma'lum so'zlar berilib, ortiqchasini topish va nima uchun ortiqcha ekanini tushuntirish talab etiladi: qaldirg'och, chumchuq, mushuk, musicha.

4. Predmet nomlari va belgi bildirgan soʻzlarni guruhlarga ajratish. Bunda soʻzlar choynak, tesha, bolta, piyola, arra, tarelka kabi aralash beriladi. Oʻquvchilar guruhlab, idishlar nomi: choynak, piyola, ... ; ish qurollari nomi: tesha, bolta, ... kabi yozadilar. Narsa belgisini bildirgan soʻzlar ham aralash beriladi, bolalar toʻrt guruhga (rang, maza, shakl, xususiyat) ajratadilar.

5. Qarama-qarshi qoʻyish bilan umumlashtirish: qaldirgʻoch, chumchuq, bulbul – qushlar, tovuq, xoʻroz, kurkalar-chi? (Parrandalar.)

Mantiqiy mashqlar sarmazmun boʻlishi, oʻquvchilarning tajribasi bilan bogʻlanishi, ularni toʻgʻri fikrlashga oʻrgatishi, bilimlariga aniqlik kiritishi va tartibga solishga xizmat qilishi lozim. Bunday mashqlardan oʻrni bilan boshqa darslarda ham, oʻqish va grammatika darslarida ham foydalaniladi.

Amaliy mashgʻulot topshiriqlari

1. Ona tili darslariga ilmiy yondashuv deganda nimani tushunasiz?.
2. Ona tili darslarida foydalaniladigan mashqlarni tasnif qiling.
3. Ona tili darsi samaradorligini oshiruvchi interfaol metodlardan birini taqdimot qilib bering.

Nazorat savollari:

1. Ona tili darslariga zamonaviy yondashuv deganda nimani tushunasiz?.
2. Oʻquvchilarda kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishda boshlangʻich sinf oʻqituvchisining roli qanday?
3. Ona tili darslarida oʻquvchilarning grammatik bilimlarini tarkib toptirishda qaysi ish turlaridan foydalanish samarali natijalarni beradi?.
4. Boshlangʻich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish boʻyicha ish tajribangizni bayon qiling.

Foydalangan adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi tiziminin 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Xalq taʼlimini boshqarish tizimini takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida"gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan umumiy doidalar (3-sahifa).

2. B.Toʻxliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.

3. Turdialiev, M. A. (2022). THE LEGAL ISSUES OF METAVERSE AND PERSPECTIVES OF ESTABLISHMENT OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTER IN METAVERSE. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(8), 239-249.

4. B.Toʻxliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.

5. Ammar Younas, & Turdialiev Mukhammad Ali Polatjon Ogli. (2021). Special Features Of International Financial Centres And Its Establishment In Uzbekistan . The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(08), 17–21. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue08-04>
6. Yunas A., Kalandarov A., & Turdialiev M. A. (2022). Pravovoy progress zakonodatel'stva ob elektronnoy trgovle v TSentral'noy Azii v period COVID-19. Obщество i innovatsii, 2(6), 170–176. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss6-pp170-176>
7. Turdialiev, M. A. (2021). REGULATION OF MNES BY DOMESTIC AND INTERNATIONAL POLICIES. ZBIRNIK NAUKOVIX PRATSЬ SCIENTIA.
8. Younas, A. ., & ogli, T. M. A. P. . (2021). Multinational Enterprises in Global Market Economy. International Journal of Development and Public Policy, 1(7), <https://www.openaccessjournals.eu/index.php/ijdpp/article/view/820>
9. Turdialiev, M. A. (2020). Erkin iqtisodiy zonalar doirasida ingliz huquqini joriy etishning xorij va milliy tajribasi. Yurist Axborotnomasi, 1(6), 151-158.
10. Turdialiev, M. A., & Komilov, B. (2020). The Legal Issues Of International Investment Activity In Uzbekistan: Critical Analysis And Legal Solutions. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2(12), 16-21.
11. Polatjonogli, T. M. A., & Abdulajonovich, S. M. (2022). HUNTING A SUITABLE TYPE OF LEGAL ENTITYFOR CENTRAL ASIAN BUSINESSMEN IN CHINA. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(1), 75-77.
12. Akramov, A., Mirzaraimov, B., Akhtamova, Y., & Turdaliyev, M. A. (2021). Prospects For The Development Of Trust Management In Uzbekistan. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(4).
13. Narziev, O. (2021). The Perspectives Of The Establishment Of International Financial Centers In Uzbekistan And The Implementation Of English Law. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(4), 1104-1108.
14. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Universitet" nashriyoti. 2001-y. References
15. O'zbekiston Pespublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni". 1997-y 29-avgust.

3.3.2-mavzu. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish usullari (2 soat amaliy mashg'ulot)

O'quv bloki	3.Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.3 – modul. Ona tili va o'qish savodxonligi darslariga zamonaviy yondashuvlar				
Mavzu	3.3.2. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish usullari (2 soat amaliy mashg'ulot)				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Boshlang'ich sinflar ona til darslarida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini interfaol metodlar orqali shakllantirish yo'llari haqida tushuncha berish, savodxonlik darslarini tashkil etishga zamonaviy yondashuv, dars samaradorligini oshiruvchi interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berish				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Mavzu, darsning maqsadi, mashg'ulot maqsadi bilan tanishtirish Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol Mavzu yuzasidan qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darsliklarda keltirilgan murakkab mavzular bo'yicha muhokama tashkil qilinadi	30	Guruhlarda ishlash,	A3 formatdagi qog'oz da taqdimot tayyorlaydi.	O'qituvchilar da darsliklar bilan ishlashga oid amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
4. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
5. Refleksiya	"Aqliy hujum" usuli orqali xulosa qilish	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni

					i qayta ko'rib chiqadi.
6. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotda n qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimi kundan kunga takomillashib bormoqda. Xususan, uzluksiz ta'lim tizimini samarali tashkil etish va unga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonida sifat va samaradorlikka erishishda g'oyatda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim o'quvchilarga beriladigan bilimlarning to'laqonli amalga oshirilishini ko'zda tutadi.

O'zgarishlar davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi. Shunga muvofiq, darsliklarni yangilash bo'yicha muayyan ishlar bajarildi. Xususan, ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan 4 "K" modeli asosida tayyorlandi. 4 "K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi" PF5712- sonli Farmoniga binoan ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, shu maqsadda "Uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek mutaxassis kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish" muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida aytilgan.

O'zbekistonning kelajagi bo'lgan yosh avlodni o'qituvchiga ishonib topshirilgan. Shuning uchun har bir o'qituvchi bu katta ishonchni o'zining pok vijdoni va mas'uliyat hissi bilan oqlashi zarurdir. Buning uchun u tinimsiz izlanishi, jamiyatimizda sodir bo'layotgan yangiliklardan xabardor bo'lishi, yangi pedagogik texnologiyarni o'z faoliyatida doimiy qo'llab borishi kerak.

Hozirgi zamon ta'limi oldida turgan asosiy maqsad, o'quvchi shaxsini bilimlar bilan qurollantirish emas, balki ularni fikr yuritish faoliyatiga o'rgatishdan iborat.

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning mazmuni va vazifalari:

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlani- shining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmetisifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxssifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi.

Ona tili kursida beriladigan bilimlar mazmunini o'zbek tilining tovush tuzilishi va yozma nutqda tovushlarni ifodalash usullari haqidagi (fonetik va grafik); so'zlarning o'zgarishi va gapda so'zlarning bog'lanishi haqidagi (grammatik, ya'ni morfologik va sintaktik); so'zning morfemik tarkibi va so'z yasash usullari haqidagi (so'z yasashiga doir); so'zlarning leksik-semantik qatnashishi haqidagi (leksikologik); o'zbek tilining to'g'ri yozuv tamoyillari va tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi (orfografik va punktuatsion) bilimlar tashkiloti. Bu bilimlar, birinchidan, grammatik, fonetik, so'z yasashigoid tushunchalarda, ikkinchidan, grafik, orfografik, punktuatsion qoidalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, o'zbek tili kursi fonetik, grafik, morfologik, sintaktik va boshqa ko'nikma va malakalarni ham o'z ichiga oladi. Tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarda boshqa ko'pgina o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lgan ko'nikmalar (predmetlararo ko'nikmalar)ni hosil qilish ustida ham ish olib boriladi.

Pedagogikada bunday predmetlararo ko'nikmalarga analiz, sintez, abstraktlashtirish (til hodisalarini fikran tasavvur etish), umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash kabi kiradi. Ushbu ko'nikmalarni o'quvchilarda shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash ularning o'quv faoliyatini faollashtirishga, bilimlarini muvaffaqiyatli egallashlariga imkoniyat yaratadi. Ona tili kursidan hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar bilan predmetlararo ko'nikmalar, bir- biridan ajratilmagan holda o'quv-tarbiyaviy jarayonda shakllantiriladi. Beriladigan bilim va o'quvchilarda hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar maktab dasturlari va davlat ta'lim standartida qayd etilgan.

Boshlang'ich sinflarda o'rganish uchun tilni ongli egallashga va o'quvchilarda grafik va imloviy malakalarni shakllantirishga zamin bo'ladigan bilimlar tanlangan. Fonetika va grafika sohasida o'quvchilar so'zning tovush tarkibini, unli va undosh tovushlarning o'ziga xos xususiyatlarini, so'zda

tovushning ma'noni farqlashdagi ahamiyatini to'g'ri tushunishga imkon beradigan bilimlarni o'zlashtiradilar, shuningdek, ularga so'zning tovush va grafik shakli o'rtasidagi nisbat (bog'lanish)ni ongli aniqlash, so'zni to'g'ri yozish imkoniyati yaratiladi.

Morfologiya sohasidan ham so'zni ongli o'zlashtirish, uni to'g'ri ishlatish uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlar tanlangan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari 1-sinfdan boshlab so'z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe'l)ni har xil saviyada o'rganadilar. Sintaksisdan dasturga nutq birligi sifatida gap haqidagi, gapda so'zlarning bog'lanishi, bosh va ikkinchi darajali bo'laklar haqidagi bilimlar kiritilgan. So'zning morfemik tarkibi yuzasidan har bir morfemaning muhim belgilarini, ularning ahamiyati va so'zda bir-biriga ta'sirini boshlang'ich sinf o'quvchilari tushunadigan va so'zlarni to'g'ri yozishda foydalanishlari uchun zarur bo'lgan hajmda ma'lumot berilgan. Dasturda „Leksika“ bo'limi alohida berilmagan, ammo o'quvchilar so'zlarning leksik-semantik guruhlari (sinonimlar, antonimlar) haqida, ularning leksik ma'nolari haqida so'z turkumlari va so'z tarkibini o'rganish jarayonida ma'lumot oladilar. Boshlang'ich sinflar ona tili kursi 1-4-sinflarda tilning hamma tomonlarining o'zaro bog'liq holda o'rganilishi hisobga olinib tuzilgan, har bir sinfda fonetika, leksika, grammatika va so'z yasalishi haqida elementar bilim beriladi. Kursning bunday qurilishi tilning barcha tomonlarini bir-biriga o'zaro ta'sir etadigan bir butun hodisa sifatida o'rganishni taqozo etadi. Tilni o'rganishga bunday yondashish ta'lim jaryonini o'quvchilar nutqini o'stirish vazifasini hal etishga yo'naltirish imkonini beradi. Dasturning „Grammatika, imlo va nutq o'stirish“ bo'limi har bir sinfda quyidagicha qismlarni o'z ichiga oladi: „Tovushlar va harflar“, „So'z“, „Gap“, „Bog'lanishli nutq“. Asosiy mavzular bosqichli izchillik tamoyiliga asoslanib, har to'rt sinfda o'rganiladi.

Har bir sinfda yetakchi mavzular ajratiladi. 1—2-sinfdan fonetika va grafikaga oid mavzularni o'rganishga katta o'rin beriladi, chunki o'quvchilar o'qish va yozish jarayonini egallaydilar. 3-sinfdan so'zning morfemik tarkibi va gapni o'rganish muhim hisoblanadi. So'z yasalishiga doir bilimlar asosida o'quvchilarda so'zning leksik ma'nosiga, undan nutqda foydalanishga ongli munosabat o'sadi. 4-sinfdan so'z turkumlarini o'rganish birinchi o'ringa qo'yiladi (morfologik bilim chuqurlashtiriladi, otlarning egalik va kelishik qo'shimchalarini, fe'llarning tuslovchi qo'shimchalarini to'g'ri yozish malakalari shakllantiriladi). Bog'lanishli nutq ustida to'rt yil davomida grammatik va orfografik materiallarni o'rganish bilan bog'liq holda reja asosida ish olib boriladi.

Ona tili darslarida til hodisalari ma'nosi (semantikasi), qurilishi, vazifasi jihatidan o'rganiladi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan kundan boshlab jamiyatni isloh qilish siyosatini kun tartibiga qo'ydi. Barcha sohalardagi

kabi ta'lim sohasini isloh qilish siyosati ham izchillik bilan amalga oshirila boshlandi. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha Yangi tahrirdagi Davlat ta'lim standard ham mustaqillik davridagi tajribalar natijasi sifatida maydonga keldi. U boshlang'ich ta'lim darsliklari va metodik qo'llanmalarining yangi avlodini yaratishda dasturulamal vazifasini o'tamoqda. Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standartining „Kirish“ qismida „Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligiva o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va fosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o'zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o'rgatadi", — deb alohida ta'kidlangan. Boshlang'ich ta'lim oldiga qo'yilgan bu kabi talablarni amalga oshirish ta'lim mazmunini aniq belgilab olishni, o'qitishga yangicha yondashuvni taqozo etadi. Davlat ta'lim standartida ta'kidlanganidek, „Boshlang'ich ta'lim bosqichida davlat va jamiyat tomonidan qo'yiladigan talab"da ta'lim sohalari bo'yicha o'zaro muvofiqlik, mutanosiblik, uyg'unlik to'la ta'minlangan bo'lmog'i kerak. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim

standartini belgilash ta'lim jarayonining tarkibini va xuddi shu tarkib komponentlarining mazmunini modern izatsiyalash, boshlang'ich ta'lim jarayonida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyani qo'llash imkonini beradi. Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi mazmuni ta'limning mazkur

bosqichiga qo'yilgan talablardan kelib chiqib belgilanadi. „Ta'lim to'g'risida“gi qonunda „Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir", deyiladi. Shundan kelib chiqqan holda „Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limining maqsadi, vazifalari sifatida DTSda quyidagilar belgilab berilgan:

1. ...bolaning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, erkin fikrlay olish, o'zgalar fikrini anglashi, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda bayon qila olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

2. ...o'z fikrini savodli, mantiqiy izchillikka rioya qilgan holda bayon eta olishga o'rgatish.

3. ...yozma nutq belgilarini talaffuzda ifodalash, matnni ifodali o'qiy olish ko'nikmasini shakllantirish.

4. O'qish sur'atini oshirish, ta'limning shu bosqichi uchun xos bo'lgan sidirg'a o'qishni egallashlariga erishish.

5. Fikmi yozma bayon etish bo'yicha belgilangan quyidagi ko'nikmalarni egallash:

a) fikrning mantiqiy izchillikda ifodalanganligi; b) tavsifning mavzuga muvofiqligi va mukammaligi;

- d) tavsifda tilning ifoda vositalaridan foydalanish darajasi;
- e) imloviy savodxonlikni egallashlariga erishish¹⁸.

Bularni amalga oshirish ona tili ta'limi siklidagi fanlarning, ya'ni savod o'rgatish, o'qish va ona tilining vazifasidir. Bu vazifalarni ado etish ko'p jihatdan ta'lim mazmunini to'g'ri belgi lashga bog'liq. Ona tili ta'limi mazmuni aniq va ilmiy-nazariy jihatdan to'g'ri belgilansagina, oldinga qo'yilgan talablar to'liq bajariladi. Ma'lumki, DTSida belgilab berilgan ona tili ta'limi mazmuni aniq mavzular va til materiallari asosida dastur va darslikda o'z ifodasini topadi. Ular biri ikkinchisining ijrochisi bo'lib, bir-biriga muvofiq kelishi lozim. Xulosa qilib aytish mumkinki, boshlang'ich sinf ona tili mazmuni metodist olimlarning ko'p yillik kuzatishlari, tajribalari, tajriba natijalarining tahlili asosida takomillashtirilib kelinmoqda. Ayniqsa, ona tili o'qitishning amaliy ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining turlari va ularga qo'yiladigan talablar

Darsning umumiy tasnifi. Maktabda dars o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi. Dars ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning eng qulay va eng zarur omilidir.

Darsga qo'yiladigan umumiy talablar quyidagilar:

1. Ta'limiy talab. Har bir dars o'quvchiga qandaydir bilim berishi lozim. Har bir darsning asosiy maqsadi ham shu.

2. Tarbiyaviy talab. Bu har jihatdan komil shaxsni tarbiyalash demakdir.

3. Didaktik talablar. Bu o'qituvchiga darsni to'g'ri tashkil qilish: dars maqsadlarini, turini to'g'ri belgilash, darsdagi u yoki bu materialni o'quvchilarga yetkazib berish usullarini to'g'ri tanlash, o'quvchilar bilimini tekshirish va baholash shakllarini aniqlab olish demakdir.

4. Psixologik talablar. Bu talab shuni nazarda tutadiki, o'qituvchi o'z o'quvchilarining xarakter-xususiyatini qanchalik darajada yaxshi bilishi juda katta ahamiyatga ega. O'z o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini yaxshi bilgan o'qituvchigina to'laqonli dars uyushtirishi mumkin.

5. Gigiyenik talablar. Bu o'quvchilar salomatligi haqida qayg'urish demakdir. Sinfda yorug'lik, toza havo har doim yetarli bo'lishi lozim. Boshqa fanlar kabi, ona tili o'qitishning samaraliligi darsning sifatiga bevosita bog'liqdir. Darsga qo'yilgan umumdidaktik talablar pedagogik adabiyotlarda keng yoritilgan. Ularni ona tili o'rgatishga tatbiq qilib, metodik aniqliklar kiritilsa, ona tili darslariga qo'yilgan talablar quyidagicha bo'ladi:

I. Yangi bilim berish, ularni nutq amaliyotiga tatbiq etish va o'quvchilarni tarbiyalash bir butun jarayondir. Darsda o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etishga, foydalaniladigan til materialining g'oyaviy-siyosiy, estetik va badiiy

qimmatli bo'lishiga, tilni o'rganish jarayonida bolalarda dunyoqarash elementlarini shakllantirishga alohida ahamiyat berish zarur. Ijodiy izlanish muhiti yaratilgan darslardagina zarur axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Ona tili darslarida o'zbek tiliga muhabbat va so'zga ehtiyotlik bilan munosabatni tarbiyalashga alohida e'tibor beriladi. Buning uchun matn puxta tanlanadi. Tilni o'rganish jarayonida leksik-uslubiy ishlarga katta o'rin beriladi. Darsda she'r, soddalashtirilgan matnlar bilan birga, yuksak badiiy matnlardan ham foydalaniladi. Ona tili o'qitish jarayoni o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga qaratiladi. Ona tili darslari har bir kishi uchun zarur bo'lgan saranjom-sarishtalik, mustaqillik, tashabbuskorlik sifatlarini ham tarbiyalaydi.

II. Darsning aniqligi va ichki mantiqiyligi, uning maqsadga yo'naltirilganligi juda muhim. Yangi material o'rgatiladigan darsning mazmuni va mantiqiy o'rganiladigan til hodisasi hamda lining lingvistik mohiyatining bir-biriga ta'virlanishiga ma'lum darajada sabab bo'ladi. O'qituvchi bu o'zaro bog'lanishni bilishi va uni o'quvchilar bilan birga topshiriqlarni bajarish davomida asta ocha borishi muhimdir. Agar dars grammatik bilimlarni mustahkamlash, orfografik ko'nikmalarni shakllantirish maqsadini o'z oldiga qo'ysa, darsning mantiqiy shartlari asta murakkablashtirib borilgan mashqlar tizimini aks ettiradi. Bolalar biror imlo qoidasini yaxshilab bilib, o'rganib olishlari uchun bir-ikki mashq jamoaviy ravishda bajariladi. O'quvchilar mustaqilligi oshgach, mashqni mustaqil ishlaydilar. Darsda bajarilgan mashqlar o'rtasidagi bog'lanishni shakllantiradigan ko'nikmaning xususiyati ham sabab bo'ladi. O'quv materialining mavzuga va darsning maqsadiga mos bo'lishi uning maqsadga yo'naltirilishini ta'minlaydi. Darsda foydalaniladigan barcha o'quv materiallari (shu jumladan, til dalillarini kuzatish, imlo va nutqqa oid mashqlarni bajarish uchun tanlanadigan materiallar ham) darsning maqsadiga juda mos bo'lishi zarur.

III. Ona tili darsi, avvalo, o'quvchilar nutq va tafakkurini o'stirish darsidir. Ona tili darslari ijtimoiy-foydali bo'lishi uchun o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, izchil ifodalash va boshqalar fikrini bera olish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilishi lozim. Ona tili darslarida nutq o'stirish ko'rsatmasi grammatik materialni o'rgatishda o'quvchilarning tilimizdagi har bir so'z turkumi yoki so'z qismining rolini bilib olishlariga erishtiradigan metodik usullarni qo'llashni talab etadi, ya'ni grammatik nazariya grammatik to'g'ri va aniq nutq malakalarini shakllantirishga, anglab, tushunib yozish malakalarini o'stirishga amalda tatbiq etish uchun o'rgatiladi. Darsda bolalar nutqini o'stirish darsning mazmunida va qo'llanilgan vazifalar turlarida o'z aksini topadi. Grammatik, so'z yasashga oid, imloviy materiallarni o'rganishni nutq o'stirish bilan bog'lash o'quvchilar aqliy faoliyatini boshqarish hisoblanadi. Bolalar nutqini o'stirish jarayoni ularning tafakkurini o'stirish bilan bog'liq.

Ona tili darsi o'quvchilar taffakurini o'stirish ustida ishlash maqsadiga yo'naltirilganligiga qarab baholanadi. Bunda muayyan grammatik va imloviy materialni o'rganish jarayonida shu materialni yaxshiroq o'zlashtirishni taminlaydigan, aqliy faoliyatni talab qiladigan mashqlarni o'tkazish tushuniladi. Masalan, „O'zakdosh so'zlar“ tushunchasini shakllantirish uchun so'zlarning leksik ma'nosi va morfemik tarkibini taqqoslashni (ularning ma'nolarida umumiylikni va ularda bir xil o'zakning mavjudligini) bilish lozim. O'quvchilar tafakkurini o'stirish uchun o'qituvchi darsga tayyorlanganda, vazifa turlarini tanlaydi, darsning materialini va uni o'zlashtirishda o'quvchilar bajaradigan aqliy faoliyat mashqlarini ham belgilab oladi. O'quvchilarga beriladigan nazariy bilim tildan ongli foydalanish imkonini beradi. Nazariyaga ahamiyat berish, elementar tarzda bo'lsa ham, o'quvchilarning til hodisalari o'rtasidagi bog'lanishni bilib olishiga e'tibor berish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bunday bog'lanishni bilsalar, *nima uchun shunday?* so'rog'iga javob topa oladilar. Masalan, „Nima uchun *daftar* so'zi kelishik va egalik qo'shimchalari bilan turlanadi, *o'qidik* so'zi esa shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanadi?“. Ona tili darslarining foydali bo'lishiga darsda og'zaki va yozmaishlarni maqsadga muvofiq o'tkazish, o'quvchilarning o'quv ishlarini tekshirib, nazorat qilib borish, o'z vaqtida xatolarning oldini olish va to'g'rilash, texnika vositalaridan foydalanish kabi omillar katta ta'sir ko'rsatadi.

Ona tili darslarining turlari va qurilishi. Dars turlari uning didaktik maqsadiga ko'ra belgilanadi, chunonchi: *yangi materialni o'rganish darsi, bilimni mustahkamlash darsi, umumlashtiruvchi-takrorlash darsi, bilimlarning qanchalik o'zlashtirilganini hisobga olish (tekshiruv) darsi* va boshq. Har bir dars turi muayyan qurilishi bilan boshqasidan farqlanadi. Darsning didaktik maqsadi, turi va qurilishi o'rtasida ma'lum bog'lanish mavjud. Muayyan bir darsning didaktik maqsadi o'rganiladigan mavzuga va bu darsning darslar tizimida tutgan o'rniga qarab belgilanadi. O'qituvchi dasturda mavzuga ajratilgan soatlar sonini va o'rganiladigan materialning xususiyatlarini hisobga olgan holda, dars turini tanlab, qurilishini belgilaydi. Dars qurilishida qat'iy andaza bo'lishi mumkin emas. Biroq darsda uy vazifasini tekshirish, takrorlash, yangi materialni tushuntirish, mustahkamlash, uyga vazifa berish bosqichlariga rioya qilish tajribada o'zini oqlayapti. Shunga qaramay, bularga ijodiy yondashish, darsning maqsadi va foydalaniladigan metodik usullariga asoslangan holda, darsni qaysi bosqich (yangi materialni tushuntirish, mustaqil ishni bajartirish yoki uy vazifasini tekshirish) dan boshlashni o'qituvchining o'zi hal qilib, bosqichlar orasidagi ichki bog'lanish, har bir bosqichdagi ishlarning mazmunini aniq belgilab olish katta ahamiyatga ega ekanini unutmasligi kerak.

Shuningdek, zamonaviy darslarni tashkil qilish negizida 4 “K” modelini qo'llash asosida o'quvchilarda kritik (tanqidiy) fikrlash, kreativ fikrlash, kommunikativ va kooperativ ko'nikmalarni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bigingi kunda ta'limni isloh qilish tizimiga yangi innovatsion uslublarni joriy etish bilan bog'liq. Ana shunday yondashuvlardan biri 4 “K” modelidir.

4 “K” modeli kritik fikrlash, kreativ fikrlash, kommunikativlik va kolloboratsiya kabi tushunchalarni qamrab oladi.

1) kritik (tanqidiy) fikrlash - o'z mustaqil fikriga ega bo'lish va uni ifoda etish, masalaga tanqidiy yondashish demakdir;

2) kreativ fikrlash (ijodiy yondashuv) - o'z maqsadiga erishish yo'lida yangiliklarga qo'l urish, noodatiy qarorlar qabul qilish, ixtirochilik ko'nikmalarini o'rgatish;

3) kommunikativlik (muloqatchanlik) - odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish;

4) kooperatsiya (hamkorlikda ishlash) - ta'lim oluvchining jamoa bo'lib ishlash qobiliyatini shakllantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda 4 “K” modeli ko'nikmalarini shakllantirishga, ularning tayanch va fanga oid kompetensiyalari elementlarini shakllantirishga, har bir fanga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirishga, ma'naviy yetuk, sog'lom avlod bo'lib tarbiyalashda, kasb-hunar tanlashlari uchun xizmat qiladi. Tavsiya etilayotgan metod va usullar dars mazmunini ochishiga, o'quvchilar faolligini oshirishga yordam berib, darsning samaradorligini oshiradi.

Quyidada keltirilgan innovatsion metod va interfaol o'yinlar o'quvchilarda 4 “K” modeli tarkibidagi kritik (tanqidiy) fikrlash ko'nikmasi, kreativlik (ijodkorlik) ko'nikmasi, kommunikativlik (muloqotchanlik) ko'nikmasi, va kooperatsiya (hamkorlikda ishlash) kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda hamda fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda, zukkolik, tirishqoqlik, chaqqonlik va aniq harakat qilish, bilimlarni puxta egallash ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib o'tish esa bolalarni darsdaga faolligini va zo'r ishtiyoq bilan qatnashishlarini ta'minlaydi.

Kritik (tanqidiy) fikrlashni rivojlantiruvchi usullar.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: O'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari:

tahlil – topshiriqni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish qobiliyati;

baholash – kirish va chiqish ma'lumotlarining sifati va muvofiqligini baholash qobiliyati;

tushuntirish – o'z nuqtayi nazarini dalillash, mantiqiy-bog'liq izchil matnlar qurish;

maqsadlarni belgilash – erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni to'g'rishakllantirish, zarur ma'lumotlarni va uning yetarliligini aniqlash, shu asosda mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyati;

o'zini boshqara bilish – o'z-o'zini tekshirish, xulosalarni tuzatish va mulohaza yuritish (refleksiya);

modellastirish – amaliy vaziyatni sifatli tahlil qilish va vazifalarni hal qilish uchun vaziyatni mavhum modeli bilan almashtirish qobiliyati;

o'rganilayotgan predmetga turli nuqtalyi nazardan qarash amaliyoti;

kuzatish va o'lchovlarni rejalashtirish va amalga oshirish amaliyoti;

muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish;

dalillarni ajrata olish, ularni shakllantirish va baholash qobiliyati;

strategik fikrlash.

“Quvnoq qalamlar” metodi.

Metod (yun. "metodos" — bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) - voqelikni amaliy va nazariy egallash, o'zlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli.

Tavsifi: Bu usul o'quvchilarda matn ustida tahliliy ishlash sharoitini yaratadi. 4 xil rangli qalam orqali matn yuzasidan 4 xil topshiriqni bajaradilar. Bunda o'quvchilarning mazmunini to'liq o'zlashtirganligni undagi mazmunga mos maqol yoki hikmatli so'zni ayta olishi, matnga ijodiy yondashishlari (o'zgartirish kiritish, rasm ishlash) va mavzu yuzasidan olingan xulosalarni bayon qila olishlardan bilib olish mumkin bo'ladi.

Kutiladigan natija: O'quvchilar bu usul orqali tanqidiy fikrlashga oid tahlil – topshiriqni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy

algoritmalarini yaratish qobiliyati hamda dalillarni ajrata olish, ularni shakllantirish va baholash qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Qo'llanilish doirasi: Bu usuldan boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi, tarbiya va tabiiy fan darslarining mustahkamlash qismida foydalanishlari mumkin.

Foydalanish vositalari: 4 xil rangli qalam, stikker yoki A4 formatdagi qog'ozlar. O'tkazilish tartibi:

Har bir guruh yoki ishtirokchiga 4 xil rangli (havorang, kulrang, qizil, yashil) qalamlar yoki ruchkalar tarqatiladi;

Havorang qalam topshirig'i – matndan kelib chiqib savollar tuzing;

Oq (kulrang) qalam topshirig'i – mazmunidan kelib chiqib maqol yozing;

Qizil qalam topshirig'i-o'qiganlarigizni qisman o'zgartiring (asar qahramonlarini, voqealarni) yoki mavzuga mos rasm chizing;

Yashil qalam – olgan xulosangizni qisqacha bayon qiling;

O'qituvchilarga har bir rang topshiriqlarni yakunlash uchun vaqtni vaziyatga qarab belgilashi mumkin;

Topshiriq yakunida tahliliy ishlar o'qituvchi tomonidan tekshirilib baholanadi.

Kreativlik (ijodiy yondashuv)ni rivojlantiruvchi usullar.

Kreativ fikrlash ko'nikmalari orqali o'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Kreativlik (Ijodkorlik) ko'nikmasi.

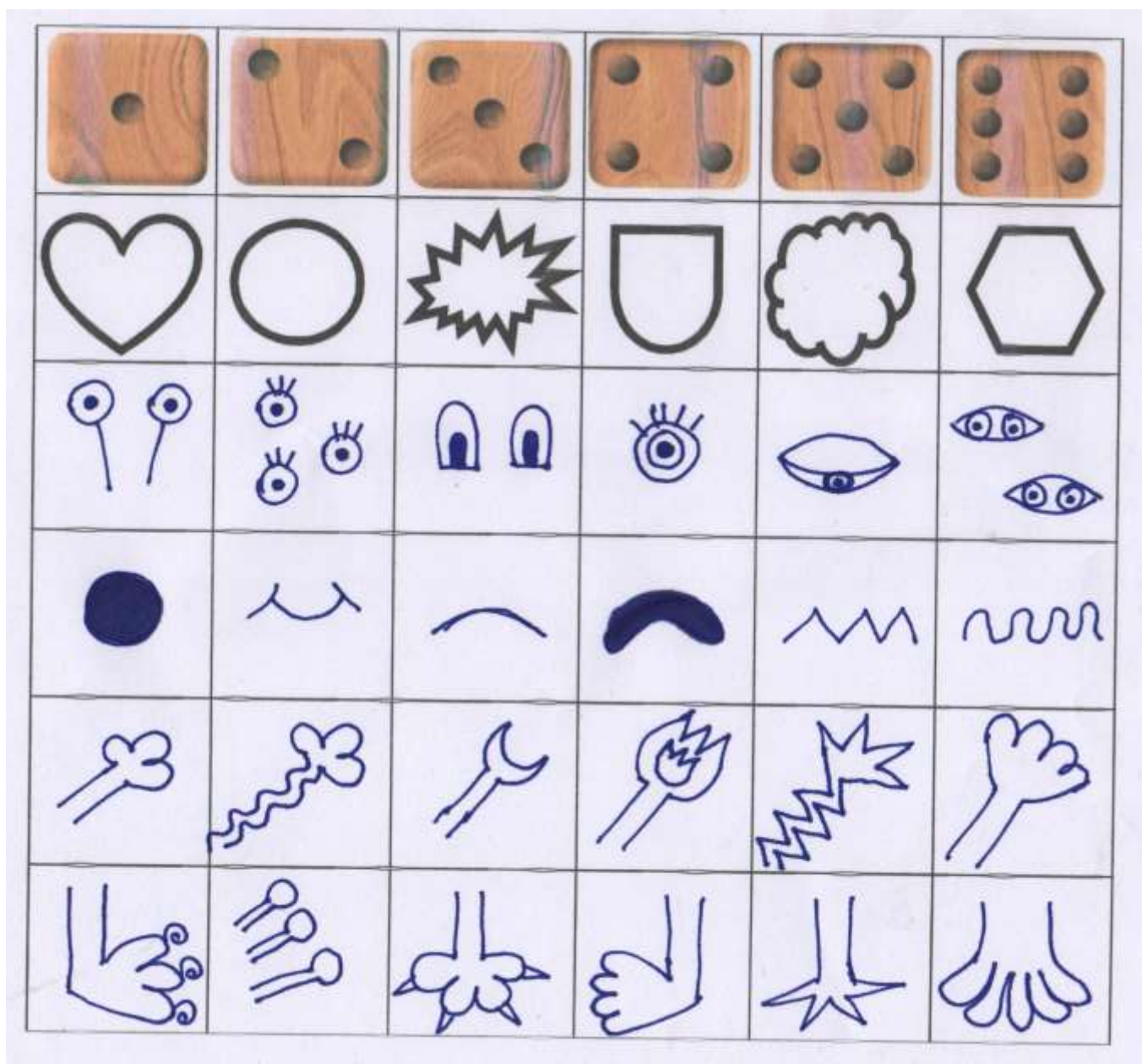
qiziquvchanlik – tevarak-atrofdagi olamga qiziqish va u haqida ko'proq bilishga intilish, dunyo obyektlari o'rtasidagi sabab-natija munosabatlarini aniqlash, axborotni mustaqil izlash va o'z savollariga javob topish qobiliyati;

tasavvur – ko'plab original va nostandart g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati;

optimallashtirish – maqsadga tez va samarali erishish uchun bir nechta usullarni solishtirish qobiliyati;

g'oyalarni rivojlantirish – g'oyalarni turli nuqtayi nazardan baholash, ularning kuchli va zaif tomonlarini izlash, o'zgaruvchan sharoitlarda va yangi ma'lumotlarning paydo bo'lishida o'z faoliyatini tezda qayta qurish qobiliyati.

“G`aroyib surat” metodi.

Tavsifi: Bu usul o'quvchilarga kreativ fikrlashga, ijodkorlik va yartuvchanlikka o'rgatadi. Bunda o'quvchilar A4 formatdagi qo'g'z beriladi. 6 xil raqamlar ostiga turli xil chiziq va shakllar tushirilgan bo'ladi. Kubni aylantirib tashlaymiz qaysi raqam tushsa shu raqamdagi shaklni chizamiz. Kubni bir necha marta tashlashihsiniz mumkin. Har bir shakl bir-biriga ulanib chizib ketiladi. Shart oxirida antiqa rasm paydo bo'ladi. Ishtirokchilar o'zlarining rasmiga nom qo'yadilar. Qo'yilgan nomlar ham kreativ xech kimda yo'q bo'lishi lozim.

Erishiladigan natija: Bu usul orqali o'quvchilarda tasavvur – ko'plab original va nostandart g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati, qiziquvchanlik – tevarak-atrofdagi olamga qiziqish va u haqida ko'proq bilishga intilish kabi ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Qo'llanilish doirasi: Bu usuldan matematika, tasviriy san'at, onatili, o'qish fanlarida qiziqarli daqiqa sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanish vositalari: Kub (har bir yuzasida 1-6 gacha raqamlar yozilgan bo'lsin), rasm chizish uchun A4 formatli qog'oz tepasida turli shakllar, chiziqlar tasviri bo'lsin

O'tkazilish tartibi:

O'yin qoidasi va shartlari bilan tanishtirish;

Kub tomonlaridagi har bir raqamga alohida belgi borligi tushuntiriladi;

Kub tepaga irg'atiladi va qaysi raqamli tomoni yerga tushsa shu belgini chizadilar;

Keyingi safar tushgan belgi ulanib ketiladi;

Shu tarzda bir necha bor kubda tushgan raqam ostidagi belgilar biror bir antiqa rasm hosil qilgach o'yin to'xtatiladi;

Rasmga antiqa nom berish topshirig'i beriladi. Bunda turli bo'g'inlardan foydalanishlari mumkin.

Kommunikativlik (muloqatchanlik) rivojlantiruvchi usullar.
Kommunikativlik: O'quvchilar o'z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni

tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadi.

Muloqot qilish ko'nikmasi.

muloqotdan cho'chimaslik va muloqotni uyushtira bilish qobiliyati, savollar berish va ularga javob berishga tayyorlik.

muloqot maqsadi va mazmuniga, shuningdek, suhbatdoshga moslashish qobiliyati;

muloqotchanlik maqsadlariga erishishda verbal va noverbal vositalardan foydalanish qobiliyati;

muloqot qoidalari ma'nosini tushunish va ishonch darajasini oshirish;

boshqa odamlarning fikrini tinglashni o'rganish;

o'zining ijobiy obrazi shakllanishini ta'minlash;

o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalash amaliyoti;

taqdim etish, qabul qilish va qayta aloqani aks ettirish amaliyoti;

o'z fikrlari va mulohazalarini aniq dalillash amaliyoti;

katta va kichik jamoada boshqalar bilan ishlash amaliyoti.

“Antiqa soat” metodi.

Bu usulda o'quvchilar kommunikativlikka jalb etish, dars jarayonida faolligini oshirish, o'tilan mavzuni o'zlashtirganlik va tushunchalarni yodda saqlab qolganlik darajasini aniqlash, tushunchalar orasidagi bog'lanishlarni topishga o'rgatish uchun foydalanish mumkin.

Kutiladigan natija: Bu o'yin o'quvchilarda hozirjavoblik, mantiqiy fikrlashni va kundalik hayotiy faoliyatimizda rivojlantiradi, shuningdek atrof-muhitni sinchkovlik bilan kuzatishga, sodir bo'layotgan hodisalarga qiziqishini oshiradi.

Qo'llanilish doirasi: Bu metodni barcha darslarda tashkiliy qismida, yangi mavzudan oldin va mustahkamlash qismida o'tkazish mumkin.

Foydalanish vositalari: O'qituvchi soat maketi yoki soat rasmi tushirilgan rangli rasmdan foydalanishi mumkin.

O'tkazish tartibi:

“Sirli soat” deb nomlanishi shundaki soatda raqamlar o'zni bo'sh faqat soat millari bor.

O'quvchilar soatdagi sirli jumboqni yechishlari uchun raqamlarga mos keladigan mavzu yoki fanga bog'liq to'g'ri va aniq ma'lumotlar keltirishlari lozimligi tushuntiriladi.

O'quvchilar tomonidan to'g'ri topilgan ma'lumotlar orqali raqamlar o'z o'rniga qo'yiladi.

Soatning sirini echishda faol bo'lgan o'quvchilar yoki guruh rag'batlantiriladi. Bu metodni og'zaki tezkor savol-javob tarzida yoki guruhlarga yozma topshiriq ko'rinishida berish mumkin.

Kollaboratsiya (hamkorlikda ishlash)ni rivoltantiruvchi usullar.

Kollaboratsiya: Darsliklar o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi.

Jamoaviy ishlash ko'nikmasi.

umumiy maqsadlarni o'z maqsadidek qabul qilish qobiliyati, ularga erishish uchun birgalikda harakat yo'nalishini qurish qobiliyati;

ijtimoiy o'zaro ta'sir, ya'ni umumiy maqsadlarni muhokama qilish, muzokaralar olibborish, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan muvofiqlashtirish;

o'z rejalari va g'oyalarini amalga oshirish uchun yetakchilik ko'nikmalarini va o'z jamoasini shakllantirish qobiliyatini rivojlantirish;

o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni bajarish;

mustaqillik, avtonomiya va tashabbuskorlik.

“MMM” metodi.

Tavsifi: O'quvchilar bilan bu usul matematika darslarida tashkil qilinadi. Ushbu metod o'quvchilarga muayyan mavzular bo'yicha bilimlari mustahkamlash imkonini beradi. Metodni qo'llash jarayonida o'quvchilar bilan guruhli yoki ommaviy ishlash mumkin.

Guruh shaklida ishlashda mashg'ulot yakunida har bir guruh tomonidan bajarilgan faoliyat tahlil etiladi. Guruhlarning faoliyatlari quyidagicha tashkil etilishi mumkin:

1-bandga misol (o'rganilgan mavzuga oid)

2-bandiga masala

3-bandiga mantiqiy topshiriq

Har bir badda topshiriqlar to'liq yozilib yonidagi sherigiga yoki boshqa guruh a'zolariga uzatadilar.

Topshiriqni olgan ishtirokchilar navbati bilan uni bajarib yechimini topib yozadilar. Kutiladigan natija: Bu usul orqali o'quvchilar o'zaro faollikda ishlashga, topshiriqlarni

birgalashib navbati bilan yechishga, o'rganilgan mavzular bo'yicha bilimlarni mustahkamlashga erishadilar.

Qo'llanilish doirasi: matematika va tabiiy fanlarida darsning asosiy, mustahkamlash qismlarida va qiziqarli daqiqalarida tashkil qilish mumkin.

Foydalanish vositalari: MMM usuli jadvali tushirilgan tarqatmalar.

O'tkazish tartibi:

1. Sinf o'quvchilarning yakka yoki guruhlarda ishlashlari e'lon qilinadi.

2. O'quvchilarning yangi mavzu bo'yicha misol yecha olish darajasi o'rganiladi va ular yechilgan misollar jadvalning 1-bandiga yozib boriladi.

3. O'quvchilarning yangi mavzu bo'yicha mavjud bilimlarini boyitishga bo'lgan masala yechishga oid bilimlari o'rganiladi va bu masalalar jadvalning 2-bandiga yoziladi.

4. O'qituvchi mantiqiy topshiriqni yozadilar va sheriklariga uzatadilar. O'zlashtirilgan yangi tushunchalar aniqlanadi va ular jadvalning 3-bandiga yoziladi.

5. Topshiriqni bajarish uchun vaqt belgilandi.

6. Yakunida ishlar tahlil qilinib g'oliblar aniqlanadi.

MISOL	MASALA	MANTIQUIY TOPSHIRIQ

“Tanga” metodi

Tavsifi: Ushbu usulni biror bir narsa-buyum, hodisa, konsepsiyaga, voqeilikka, obyektga nisbatan munosabat bildirish uchun qo‘llash mumkin.

Kutiladigan natija: Bitta narsa yoki tushunchani ikki tomonlama tasavvur etish va qabul qilish, biror bir konsepsiya (ma’lumot)ning xos jihatlarini o‘zaro solishtirish yoki ularni mosligini (ha/yo‘q, ha/qarshi) tahlil qilish, hamkorlikda ishlash va tanqidiy mushohada rivojlanadi.

Qo‘llanilish doirasi: Ona tili va o‘qish savodxonligi, tarbiya, tabiiy fanlarida darsning qiziqarli daqiqalarida tashkil qilish mumkin.

Foydalanish vositalari: 2 tomoniga tanga rasmi tushirilgan tarqatmalar.

O‘tkazilish tartibi:

1-bosqich: O‘quvchilar ushbu metodni bajarish qoidalari bilan tanishtiriladi. Guruh yoki yakka tartibda rasmiylashtiriladi.

2-bosqich: Ajratilgan vaqt oralig‘ida belgilangan tartibda (yakka, juftlik, guruhda) to‘ldiradi, uning orqa tomoniga sabablari yoziladi, old tomoniga esa orqa tomondagi ifodaga qarama – qarshi g‘oyalar, omillar va shu kabilar.

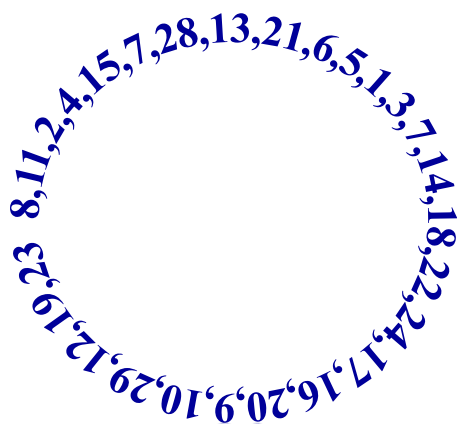
3-bosqich: Tanga tomonlari yakka, juftlikda (guruhda) taqqoslanishi, to‘ldirilishi.

4-bosqich: Ish yakunida tanga tepaga otiladi va qaysi tomoni bilan yerga tushsa (salbiy yoki ijobiy) shu tomonda bergan fikrlari yuzasidan guruhlar o‘z nuqtayi nazarlarini himoya qilishadi.

“Sharli aylana” usuli.

Tavsifi: Bu usulda aylana chetiga harflar, raqamlar, rasmlar joylashtirilgan bo‘ladi. Harflar aralash berilgan bo‘lib ichidan mavzu, fan yoki matn ichidagi biror

soʻz gapni ajratib topishlari kerak boʻladi. Raqam va belgilar ichidan alifbo tartibidagi harflardan tuzilgan gap, maqollar topib arjatishtirlari kerak. Rasmlardan esa navbati bilan gap tuzib matn hosil qilishlari kerak. Soʻngra maʼlum qoida asosida tahlil qilinadi. Bu usulda oʻquvchilar oʻzaro hamkorlikda ishlaydilar. Beriladigan topshiriqlar mavzudan kelib chiqib oʻzgartiriladi.

Kutiladigan natija: Usul orqali oʻquvchilar hamkorlikda ishlashga, oʻzaro hurmat va boshqalarni tinglashga, maʼlumotlar ichidan kerakligini ajratib olishga oʻrgatiladi.

Qoʻllanilish doirasi: Ona tili va oʻqish savodxonligi, tarbiya, tabiiy fanlarida darsning qiziqarli daqiqalarida tashkil qilish mumkin.

Foydalanish vositalari: Aylana rasmi chetlariga mavzudan kelib chiqib harflar, raqamlar, rasmlar joylashtirilgan boʻladi.

Oʻtkazilish tartibi:

Bu usul 2 bosqichda amalga oshiriladi.

1. Harfning alifbodagi joylashish oʻrniga qarab soʻz, gap, maqolni topish.
2. Uni maʼlum qoida asosida tahlil qilish.

Oʻquvchilar guruhlarida ishlaydilar;

Oʻquvchilarni mashgʻulotni oʻtkazishga qoʻyilgan talablar va qoidalar bilantaniishtirish.

Tarqatma materiallarni guruh aʼzolariga tarqatish.

Har bir topshiriqqa 1-2 daqiqagacha vaqt ajratiladi.

Topshiriqlar sinflar va mavzular kesimida osondan murakkablikka qarab oʻzgarib boriladi.

Topshiriqlar bajarilgandan soʻng muhokama qilinadi.

Gʻolib oʻquvchilar eʼlon qilinib ragʻbatlantiriladi.

Zamonaviy taʼlimda zamonaviy oʻqituvchi taʼlim shaklini mavzu, oʻquvchilar va tarjibasidan kelib chiqib tanlaydi. Bunda albatta zamonaviy metodlar qoʻl keladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tiziminin 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrda "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan umumiy doidalar (3-sahifa).

2. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.

3. Turdialiev, M. A. (2022). THE LEGAL ISSUES OF METAVERSE AND PERSPECTIVES OF ESTABLISHMENT OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTER IN METAVERSE. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(8), 239-249.

4. Kinza Fatima, & Mukhammad Ali Turdialiyev. (2022). UNDERSTANDING THE SOCIAL CHANGE AND DEVELOPMENT IN THE "THIRD WORLD": A BOOK OVERVIEW. *World Bulletin of Management and Law*, 6, 1-2. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/439>

5. Ammar Younas, & Turdialiev Mukhammad Ali Polatjon Ogli. (2021). Special Features Of International Financial Centres And Its Establishment In Uzbekistan . *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(08), 17–21. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue08-04>

6. Yunas A., Kalandarov A., & Turdialiev M. A. (2022). Pravovoy progress zakonodatel'stva ob elektronnoy trgovle v Tsentral'noy Azii v period COVID-19. *Obshchestvo i innovatsii*, 2(6), 170–176. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss6-pp170-176>

7. Turdialiev, M. A. (2021). REGULATION OF MNCs BY DOMESTIC AND INTERNATIONAL POLICIES. *Zbirnik naukovix prats' SCIENTIA*.

8. Younas, A. ., & ogli, T. M. A. P. . (2021). Multinational Enterprises in Global Market Economy. *International Journal of Development and Public Policy*, 1(7),

<https://www.openaccessjournals.eu/index.php/ijdpp/article/view/820>

9. Turdialiev, M. A. (2020). Erkin iqtisodiy zonalar doirasida ingliz huquqini joriy etishning xorij va milliy tajribasi. *Yurist Axborotnomasi*, 1(6), 151-158.

10. Turdialiev, M. A., & Komilov, B. (2020). The Legal Issues Of International Investment Activity In Uzbekistan: Critical Analysis And Legal Solutions. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2(12), 16-21.

11. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.

3.3.3-mavzu. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni badiiy asarni tahlil qilishga o'rgatishda interfaol usullardan foydalanish (2 soat amaliy mashg'ulot)

O'quv bloki	3.Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	3.3 – modul. Ona tili va o'qish savodxonligi darslariga zamonaviy yondashuvlar				
Mavzu	3. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni badiiy asarni tahlil qilishga o'rgatishda interfaol usullardan foydalanish (2 soat amaliy mashg'ulot)				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Boshlang'ich sinflar bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni badiiy asarni tahlil qilishga o'rgatishda interfaol usullardan foydalanish yo'llari haqida tushuncha berish, savodxonlik darslarini tashkil etishga zamonaviy yondashuv, dars samaradorligini oshiruvchi interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berish				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Mavzu, darsning maqsadi, mashg'ulot maqsadi bilan tanishtirish Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol Mavzu yuzasidan qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darsliklarda keltirilgan murakkab mavzular bo'yicha muhokama tashkil qilinadi	30	Guruhlarda ishlash,	A3 formatdagi qog'oz da taqdimot tayyorlaydi.	O'qituvchilar da darsliklar bilan ishlashga oid amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
4. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
5. Refleksiya	"Aqliy hujum" usuli orqali xulosa qilish	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni

					i qayta ko'rib chiqadi.
6. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotda n qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Mashg'ulot maqsadi: bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni badiiy asarni tahlil qilishga o'rgatish metodikasi, sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishga zamonaviy yondashuvlar bo'yicha ko'rsatmalar berish.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlari, islohotlar, mamlakatimiz iqtisodiy qudrati oshib borish natijasida jamiyat ijtimoiy sohasining markaziy bo'g'ini hisoblangan xalq ta'limida ham tub islohotlar ro'y bermoqda. U yangilanmoqda, yoshlar ta'lim-tarbiyasini takomillashtirish, ularning mazmunini, uzluksizligini ta'minlab beradigan yangi hujjatlar, pedagogik texnologiyalar, amaliyot uslublari bilan boyib bormoqda. Zero, yurtboshimiz ta'kidlaganidek, "...Xalq ta'limini tubdan isloh qilish, mazkurdasturni amalga oshirish bizdan nihoyatda katta kuch, mablag' va imkoniyat talab qilmoqda. Lekin, istiqbolimiz, istiqbolimiz ko'zi bilan qaraganda, ham iqtisod, ham siyosat, ham ma'naviyat nuqtai nazaridan bu sarf-xarajatlarga nazar tashlasak, undan keladigan manfaat har qanday xarajatlarni qoplashi va oqlashi muqarrar".

Boshlang'ich sinflar o'qish darslarida o'quvchilar nutqini o'stirish vositalaridan biri to'g'ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir. Maktabtajribasida to'liq, qisqartirib, tanlab va ijodiy qayta hikoya qilish turlari mavjud. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matnni to'liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash ancha oson, boshqa turlari esanisbatan qiyinroqdir. Qayta hikoyalashda o'qilgan hikoya mazmuni yuzasidan o'qituvchining savoli o'quvchilarni hikoyaning detallari haqida, ayrim voqealar o'rtasidagi bog'lanishning sabab-natijalar haqida fikrlashga qaratilishi lozim. Asar syujetining rivojlanishida qatnashuvchi shaxslar, ularning xatti-harakati asosiy rol o'ynaydi. Bolalar asar mazmunini unda ishtirok etuvchi shaxslar va ularning xatti-harakati, karakterli xususiyatlarini tahlil qilish yordamida yaxshi anglab yetadilar.

O'qituvchining savoli asar qahramonlari nima qilgani, ularning u yoki bu xatti-harakatlari qayerda va qanday sharoitda yuz bergani haqida so'zlab berishga, voqealarning izchil bayon qilinishiga va o'zaro bog'liqlikni yoritishga yo'naltirilishi lozim. O'quvchi o'qilgan asar mazmunini o'qituvchi savoli yordamida aytib berishida faqat analizdan emas, sintezdan ham foydalanadi: ayrim faktlarni o'zaro bog'laydi (sintezlaydi), bir-biriga taqqoslaydi, ular yuzasidan

muhokama yuritadi va xulosa chiqaradi. Ko'pincha boshang'ich sinf o'quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari, ba'zan noto'g'ri yoki yuzasi tushunishlari natijasida asar mazmunini angla betmaydilar. Shuning uchun ham o'qituvchi savolni juda o'ylab tuzishi, u bolani fikrlashga, o'ylashga majbur etadigan, qatnashuvchi shaxslarning xatti-harakati, voqealarning bog'lanishi yuzasidan muhokama yuritadigan, ularni o'zaro qiyoslashga, ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashga yordam beradigan bo'lishi lozim. O'quvchiasarda qatnashuvchilarning xatti-harakatini qanchalik aniq ko'z oldigan keltira olsa, u hikoyaning asosiy mazmunini shunchalik chuqur tushunadi, shunchalik mustaqil qayta hikoya qilib beradi.

Matn tahlili ustida ishlashning asosiy bosqichlari

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng boshlang'ich sinflar uchun yangi dastur va darsliklar yaratildi. O'qish dasturlarida badiiy asarni tahlil qilishga ko'proq ahamiyat berilib, matn ustida ishlash yuzasidan xilma-xil topshiriq turlaridan, texnika vositalaridan foydalanishga ko'proq e'tibor berildi.

Badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakasini shakllantirish bir jarayonda boradi.

2. Asarning g'oyaviy-tematik asoslarini uning obrazlari, sujet chizig'i, qurilish va tasviriy vositalarini tushuntirish o'quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishiga, bog'lanishli nutqning o'sishini ta'minlaydi.

3. O'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o'qish o'quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirish va atrof muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish vositasi hisoblanadi.

5. Asarni tahlil qilishda uning hissiy ta'sirini ham hisobga olish zarur. O'quvchi matnni o'qibgina qolmay, muallif hayajonlangan voqeadan hayajonlansin. Matnni tahlil qilishda o'quvchilarda fikr uyg'onsin, ularda estetik didni tarbiyalasin.

Boshlang'ich sinflar "O'qish kitobi"da turli janrdagi badiiy va ilmiy-ommabop maqolalar berilgan. Sizga ma'lumki, badiiy asarda hayot obrazlar orqali aks ettiriladi. Uning markazida inson, uning tabiat va jamiyatga munosabati turadi. Badiiy asarda borliqni, voqelikni obrazlar vositasida tasvirlash, ob'yektiv mazmun va sub'yektiv bahoni aniq materialda berish haqidagi qoidalar metodika uchun katta nazariy-amaliy ahamiyatga ega. Birinchidan, asar ustida ishlashni muallifning asarida tasvirlangan voqealarga munosabati o'qituvchining diqqat markazida turadi. O'quvchilar voqelikni obrazlar orqali tasvirlashning o'ziga xos xususiyatlarini asta tushuna boshlaydilar. Ikkinchidan, har qanday badiiy asarda aniq tarixiy voqelar tasvirlanadi.

Asardagi voqealarga tarixiy yondoshilgandagina asarga haqqoniy baho berish mumkin. Uchinchidan, yozuvchining hayoti va qarashlari bilan o'quvchilarning yoshlariga mos ravishda tanishtirish maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, badiiy asarni tahlil qilishda o'quvchilarni asarning g'oyaviy yo'nalishini tushunishga o'rgatish muhimdir.

Psixolog olimlarning ko'rsatishicha, badiiy asarni idrok etish uchun uni tushunishning o'zigina yetarli emas. Asarni idrok etish murakkab jarayon bo'lib, asarga, unda tasvirlangan voqelikka qandaydir munosabatning yuzaga kelishini o'z ichiga oladi. Kichik yoshdagi o'quvchilar adabiy qahramonga ikki xil munosabatda bo'ladi.

1. Adabiy qahramonga emotsional munosabat.
2. Elementar tahlil qilish.

Asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'quvchilar o'z shaxsiy tushunchalaridan foydalanadilar. Qahramonning boshqa fazilatlarini baholash uchun ularda so'z boyligi, tajriba yetishmaydi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar payqay olmagan sifatlarni ko'rsatish va o'quvchilar nutqiga kiritishdir. Yana bir narsaga e'tibor berish maqsadga muvofiq:

O'quvchilar asar qahramoniga munosabatlarini ifodalashda uharakat qilgan sharoit ni hisobga olmaydilar. Qahramonning nima uchun shunday qilishi kerakligini tushunolmaydilar, uning uchun maqsadga muvofiq ish olib borishlari zarur. O'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo'llari Dastur talablarini to'liq bajarish va amalga oshirish uchun, birinchi navbatda o'qish ko'nikmalarini to'g'ri va puxta egallash va takomillashtirib borish zarur.

O'qish ko'nikmalari savod o'rgatish jarayonida shakllanadi, o'qitishning keyingi bosqichlarida takomillashadi.

O'qish malakalarining sifatlari badiiy asar matnini to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi. O'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalari shakllantiriladi va takomillashtiriladi. O'qish malakasining sifatlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning asosiysi ongli o'qish hisoblanadi: o'quvchi matnni tez va to'g'ri o'qisa-yu, anglab o'kimasa yoki uning tez o'qishi natijasida boshqalar matn mazmunini tushunmasa, to'g'ri o'qisa-yu, o'ta sekin o'qisa, nutq birliklari orasida pauzalarga e'tibor bermasa, matnda ifoda etilayotgan fikr tushunilmaydi. Muayyan tezlikda va to'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi; to'g'ri, tez va ongli o'qish esa ifodali o'qishning asosi hisoblanadi.

O'qish malakalarini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. O'qish faoliyatning asosiy turi bo'lib, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, aqliy, estetik va nutqiy tomondan rivojlantirish uchun juda katta imkoniyat yaratadi. Bu jarayon esa o'qish

malakalarini o'rtirish va takomillashtirish ustida sistematik va maqsadga muvofiq ishlashni talab qiladi.

O'qish malakasini egallash ancha murakkab bo'lib, uni shakllantirish uzoq vaqtni talab etadi. Psixolog T. G. Yegorov o'zining «Ocherki psixologii obucheniya detey chteniyu» nomli asarida o'qish malakalarini shakllantirish jarayonini uch bosqichga ajratadi: analitik bosqich, sintetik bosqich va avtomatlashgan bosqich. Analitik bosqich savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi, bunda so'zni bo'g'in-harf tomonidan tahlil qilish va bo'g'inlab o'qish malakasi shakllantiriladi. Sintetik bosqich uchun so'zni sidiq'a o'qish harakterlidir; bunda so'zni ko'rish orqali idrok qilish va uning talaffuzi so'z ma'nosini anglash bilan asosan mos keladi. O'qish so'z ma'nosini idrok qilish bilan amalga oshadi. O'quvchilar sintetik bosqichga 3-sinfda o'tadilar. Bundan keyingi yillarda o'qish avtomatlasha boradi. O'qish darslarida asar ustida ishlashni shunday tashkil etish kerakki, asar mazmunini tahlil qilish o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lsin.

To'g'ri o'qish deganda xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qish tushuniladi, ya'ni to'g'ri o'qish so'zning tovush-harf tarkibini, grammatik formalarni buzmasdan, so'zdagi tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmay, oshiqchasini qo'shmay, harflar o'rnini almashtirmay, aniq talaffuz qilib, so'zga urg'uni to'g'ri qo'yib o'qish hisoblanadi. M. Odilova va T. Ashrapovalar «Adabiy talaffuz normalariga qo'yilgan barcha talablar to'g'ri o'qish ko'nikmasiga ham taalluqlidir», - deb ta'kidlaydilar. Rus metodisti Yakovleva to'g'ri o'qishga quyidagicha ta'rif bergan: «To'g'ri o'qish - bu materialni tovush tomondan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko'chirishdir». Demak, to'g'ri o'qish so'zning tovush tarkibini, grammatik shaklini buzmasdan adabiy-orfoepik me'yorlar asosida o'qishdir.

To'g'ri o'qish so'zning uzun-qisqaligiga, o'quvchining so'z boyligiga, ya'ni so'zning leksik ma'nosini qanchalik bilishiga hamda so'zning bo'g'in va morfemik tarkibiga bog'liq. O'quvchilar ko'pincha quyidagi sabablarga ko'ra xatoga yo'l qo'yadilar:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta sintez bo'lmagani uchun, ya'ni bola so'zning oldin tovush tomonini ko'radi, uni talaffuz qilishga oshiqadi.

2 So'zning ma'nosini esa e'tibordan chetda qoldiradi.

So'zning bo'g'in tuzilishi murakkabligi tufayli. So'z ko'p bo'g'inli bo'lsa, bola uni oldin eshitmagan bo'lsa xatoga yo'l qo'yadi.

3 So'zning ma'nosini bitlaslik tufayli xatoga yo'l qo'yadi.

Tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadi.

To'g'ri o'qish yoryog'likka va yorug'likning tushishiga ham bog'liq.

Undosh tovush so'zning o'rtasida va oxirida kelgan yopiq bo'g'inli so'zlarni o'qishda qiynaladilar.

Xato o'qishning oldini olish uchun quyidagilar e'tiborga olinadi: Matnni o'qitishdan oldin undagi o'qilishi qiyin so'z, birikma va gaplarni aniqlash va ular ustida ishlash usullarini belgilab olish. Tuzilishi murakkab so'zlarni bo'g'inlab o'qilishini mashq qildirish.

Matnni o'qishdan oldin uning mazmunini tushunishni qiyinlashtiradigan so'zlarning lug'aviy ma'nosini tushuntirish. So'z ma'nosini izohlash usullarini aniqlash. Vazifalarni aniq va tushunarli qilib berish. Matnni diqqat-e'tibor bilan o'qishlari uchun sharoit yaratish. Oldin ichda o'qitish, so'ng ovoz chiqarib o'qitish.

O'qitishda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ya'ni matnnin oson, o'rtacha qiyinlikda va qiyin o'qiladigan o'rinlarini belgilab olib unga kuchi yetadigan o'quvchilarga oldindan taqsimlab olish. O'quvchilarning o'qishini muntazam tekshirib turish. Xatoning harakteriga qarab, uni metodik tomondan to'g'ri tuzatish yo'lini aniqlash. O'quvchilarni xato qilish mumkin bo'lgan o'rindan ogohlantirib turish. Xat cho'pdan foydalanish.

Xato o'qish o'quvchining shaxsiy ko'ruv sezgisiga ham bog'liq bo'ladi. O'qituvchi tuzilishi murakkab so'zlarni oldindan doskaga yoki kartongabo'g'inlarga bo'lib yozib qo'yib, o'quvchilarga xor bo'lib o'qitilishi yaxshi natija beradi.

O'quvchilar yo'l qo'ygan xato ikki xil yo'l bilan tuzatiladi: 1) O'quvchi so'z oxiridagi qo'shimchani noto'g'ri o'qisa, o'quvchini o'qishdanto'xtatmasdan xatoni to'g'rilash mumkin; 2) xato o'qish bilan gaplarning mazmuni buzilsa, qayta o'qitish usulidan foydalaniladi. Bunda o'quvchiga o'qigan matni yuzasidan savol berilsa, o'quvchi e'tiborli bo'lib qayta o'qiydi.

Tez o'qish. Tez o'qish normal tezlikda o'lib, o'qish sur'ati matnning mazmunini tushunishdan ajralib qolmasligi kerak. O'qish tezligi matnni tushunish tezligi bilan muvofiq ravishda o'suvi kerak. O'qilayotgan asar mazmunini o'zlashtirishni, matn mazmunini ongli idrok etishni ta'minlaydigan o'qish tez o'qish deyiladi.

O'qish sifatlarini yaxshi o'zlashtirgan holda o'quvchilarning o'qish sur'ati bir-biridan farq qiladi. Bu dastur talablarini bajarmadi, degan gap emas. Og'zaki nutq tempiga to'g'ri keladigan o'qish sur'ati normal tezlik hisoblanadi. Chunki o'ta tez ham , o'ta sekin o'qish ham matn mazmunini o'zlashtirishni qiyinlashtiradi.

O'qish tezligi bir daqiqada o'qiladigan so'zlar soni bilan belgilanadi. 2005-yilda e'lon qilingan o'qish dasturida 1- sinfning 2- yarim yilligida o'qish sur'ati 20-25 so'z (notanish matnni o'qish tezligi ham 20-25 so'z); o'quv yili oxirida 2530 so'z; 2- sinfning 1- yarim yilligida matnni o'qish tezligi 30-35 so'; 2-yarim

yilligida 40-50 soʻz; 3- sinfning 1- yarim yilligida 60-70 soʻz; 2- yarim yilligida 70-80 soʻz; 4- sinfning 1- yarim yilligidja ichda ovozsiz 110-130 soʻz, ovoqli oʻqishda 90-100 soʻz.

Tajribalar shuni koʻrsatadiki, bir daqiqada bola 250 soʻzli matnni oʻqisa, undagi 200 ta soʻzni eslab qolar ekan. Agar harflab, boʻgʻinlab oʻqisa, uning diqqat markazida soʻz emas, boʻgʻin boʻladi. atijada u soʻzlarni eslab qola olmaydi.¹

Bu 4- sinf oʻquvchilarining oʻqish tezligiga tatbiq etilsa, 125 soʻzdan 100 soʻzni eslab qoladi. Bu esa yuqori koʻrsatkichlarga erishish imkonini beradi. 4- sinfda xatto bir daqiqada 170-180 ta soʻz oʻqiydigan oʻquvchilar ham bor.

Oʻqish tezligi toʻrt yil davomida toʻgʻri va ongli oʻqish bilan bogʻliq holda asta ortib boradi. Oʻqish tezligini tekshirganda oʻqituvchi oʻqiladigan materialning harakterini, yaʼni gʻoyaviy mavzuviy murakkabligishini, soʻz va gaplarning tuzilishini, ularning bolalar nutqida qaydarajada ishlatilishini, oʻqishning toʻgʻri va ongli boʻlishini hisobga oladi. Oʻquvchilarning oʻqish tezligi har xil boʻladi, albatta. Oʻqituvchining vazifasi barcha oʻquvchilarning oʻqish tezligini, iloji boricha bir xillikka keltirishdan iborat. Bunga asosan matnni ovoz chiqarib oʻqishni mashq qilish bilan erishiladi.

Ongli oʻqish. Ongli oʻqish yaxshi oʻqishning asosiy sifati hisoblanadi. Ongli oʻqilgan matnning aniq mazmunini, asarning gʻoyaviy yoʻnalishini, obrazlarini va badiiy vositalarining rolini tushunib oʻqish, shuningdek, asarda tasvirlangan voqea-hodisalarga oʻz munosabatini ifodalay olishdir. Ongli oʻqish oʻz navbatida, oʻquvchilarning zarur hayotiy tajribasiga, soʻzning leksik maʼnosini, gapda soʻzlarning bogʻlanishini tushunishga va bir qator metodik shartlarga bogʻliq. Hozirda ongli oʻqish atamasi adabiyotlarda va maktabtajribasida ikki maʼnoda: birinchidan, oʻqish jarayonini egallashga nisbatan oʻqish texnikasi maʼnosida, ikkinchidan, keng maʼnodagi oʻqishga nisbatan oʻqish sifatlaridan biri maʼnosida qoʻllanadi.

Ohang ogʻzaki nutqning birgalikda harakat qiluvchi elementlari: urgʻu, nutq temp iva ritmi, pauza, ovozning past-balandligining yigʻindisidir. Bu elementlar bir-biriga taʼsir etadi va hammasi birgalikda asarning mazmunini, gʻoyasini, qahramonlarning turli kayfiyatini, ichki kechinmalarini ifodalaydi.

Oʻquvchilar ifodali nutq asoslarini egallashlari uchun muhim shartlar quyidagilardan iborat: Nutq jarayonidan nafasni toʻgʻri olish va toʻgʻri taqsimlay bilish. Har bir tovushning toʻgʻri artikulyastiyasi va aniq dikstiya(burro gapirish) malakasini egallash. Adabiy talaffuz meʼyorlarini egallash.

Bu shartlar faqat ifodali oʻqishgagina emas, balki ifodali nutqqa, yaʼni hikoya qilishga ham taalluqlidir. Oʻquvchining har qanday ogʻzaki hikoyasi ifodali boʻlishi zarur. Ifodali oʻqishning asosiy vositalaridan biri ovozdir. Ovoz nafas bilan uzviy bogʻlanadi. Shuning uchun oʻqituvchi bolalarning ifodali nutqi ustida

ishlashni talaffuz qilayotganda o'z nafasini boshqara olish va ovozdan to'g'ri foydalanishga o'rgatishdan boshlaydi. Ovoz kuchi baland-pastlik, uzun-qisqalik, tezlik (temp), yoqimli-yoqimsizlik xususiyatlari bilan harakterlanadi. O'quvchilar matn mazmuniga qarab, baland yoki past ovozda o'qish(gapirish)ga, nutqda tez, o'rtacha yoki sekin tempni tanlashga, biror tuyg'uni ifodalashga o'rganadilar. Ifodali o'qishga o'rgatishda o'quvchilar pauza va logik urg'u bilan ham tanishtiriladi.

Ifodali o'qishga tayyorlanish shartli ravishda uch bosqichga bo'linadi:

1. Asaming aniq mazmunini tushunish , unda qatnashgan shaxslarning xatti-harakatini tahlil qilish, asaming g'oyasini belgilash, ya'ni asarning g'oyaviy mavzuviy asosini, uning obrazlarini badiiy vositalari bilan yaxlit holda tushunish.

2. Matnning qayerida pauza qilishni, mantiqiy urg'uning o'rnini, o'qish tempini belgilab olish.

3. O'qishni mashq qilish. Avtor fikrini, uning tasvirlangan voqyea-hodisalarga va qatnashuvchi shaxslarga munosabatini ovoz bilan bera olish uchun matnni qayta o'qish.

Asarning mazmuni va g'oyaviy yo'nalishini tahlil qilish ifodali o'qishga o'rgatish bilan bog'lab olib boriladi. Ifodali o'qishga o'rgatishda matn mazmunini tushunish, muallif hikoya qilgan voqyealarga o'z munosabatini bildirish asosiy vazifa hisoblanadi. O'quvchilarda ifodali o'qish malakasini shakllantirish uchun asarni o'qituvchining ifodali o'qishi muhim ahamiyatga ega.

Har xil janrdagi matnlarni o'qitish metodikasi

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ertak, hikoya, masal, she'r, maqol, topishmoq, ilmiy-ommabop asarlar va dostonlardan parchalar o'qish orqali ularda ifodalangan voqyea-hodisalar, obrazlar va ularning xulq-atvori bilan tanishadilar, o'qigan asarlariga baho berishni o'rganadilar; ularda asarning tili, uslubi, yozuvchi qo'llagan tasvir va ifoda vositalari haqida dastlabki adabiy tushunchalar shakllana boshlaydi.

O'quvchilar asar mazmunini o'zlashtirish bilan birga unda bayon etilgan asosiy fikrni aniqlab olishga, fikrlar o'rtasidagi bog'lanishni belgilashga o'rganadilar. Badiiy asarni o'qish bilan bolalarda o'zlarini o'rab turgan muhit, Vatan va uning tabiati, kishilar mehnati haqida ham tasavvur hosil bo'ladi.

O'qish darslari o'quvchilarda badiiy asarlarning bir-biridan farqini ajrata olish, yozuvchining hayotiy voqyealarni qanday badiiy vositalar orqali aks ettirgani va qanday obrazlar yaratganini aniqlay olish, mustaqil o'qish va asarni tahlil qilish malakasini hosil qiladi. O'quvchilar adabiy ma'lumotlarni o'zlashtirish orqali badiiy asarning mazmuni, g'oyasi va ahamiyatini anglab ola boshlaydilar.

O'quvchilarning nutqini o'stirishda, yuqoridagilar bilan birga, adabiy tushunchalarni shakllantirish ham muhim o'rin tutadi. O'quvchilar adabiy

tushunchalarni o'rganish natijasida badiiy adabiyot san'atning bir turi ekanligi, uning hayot bilan aloqadorligini bilib oladilar.

Asar tahlilida o'quvchilarning hayotiy taassurotlari va asarni o'rganish natijasida ularda paydo bo'lgan estetik his-tuyg'ular hisobga olinadi. Aks holda, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi susaya boradi.

Maktabda bolalar adabiyotini o'qitishda aniq ma'lumotlarga, badiiy asarni o'rganish natijasida o'quvchilarda tug'iladigan his-tuyg'ularga suyanib ish ko'riladi. Bu esa o'quvchilarda asar muallifi, obraz, g'oya, adabiy tur, syujet kabi adabiy tushunchalarni elementar tarzda shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda asar tahlilida badiiy til vositalari - sifatlash, o'xshatish, jonlantirish, mubolag'a va adabiy janr turlari - ertak, hikoya, masal, she'r, doston, maqol, topishmoq kabilar bilan amaliy ravishda tanishtiriladi.

Badiiy asarda g'oyaviy mazmun obrazlar orqali ifodalanadi. Obrazlar esa so'zlar yordamida yaratiladi. So'z adabiyotda badiiy obrazni yaratish qurolidir. Asarning badiiy ifodaliligi yozuvchining undan qay darajada foydalanganligiga bog'liq.

Asarda tasvirlangan hayotiy voqyea-hodisalarni obrazli aks ettirishda badiiy til asosiy vositadir. Shuning uchun ham badiiy asar yuzasidan olib boriladigan kuzatish ishlari har bir obrazni, umuman badiiy asar mazmunini ochishda katta ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar tilini tahlil qilish orqali o'quvchilarda o'z ona tiliga muhabbat hissi, badiiy asarni ongli o'qish ko'nikmasi o'stiriladi, asar g'oyasini chuqur idrok etishga zamin hozirlanadi, o'quvchilar nutqi rivojlantiriladi.

Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkir syujetliligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertak o'qib bo'lingach, uning badiiy tili ustida ishlashga alohida ahamiyat berish zarur.

2-sinf «Ona tili va o'qish savodxonligi» kitobida keltirilgan «Karnaychi shoh» ertagida «yov qora bulutday yopirilib kelayotgan ekan», «Kuychi terak» ertagida «Terakning shoxlari xuddi surnay chalgandek ovoz chiqarib, yaproqlari esa shildirab raqsga tushar ekan», «To'rg'aylar qo'shiq aytib, ularga jo'r bo'lar ekanlar», «Oh, deb nola qilibdi terak», «USTO'n ularning nag'malariga jo'r bo'lib, sho'x-sho'x kuy chalibdi» kabi badiiy vositalar yordamida tasvirlangan manzaralar juda ko'p. Ular ustida ishlash o'quvchi nutqini o'stirish bilan birga ularni fikr yuritishga, mulohaza qilishga o'rgatadi.

Ertaklarda o'xshatishlar, jonlantirish va mubolag'alardan foydalanilgan. O'quvchilarga ularni izohlab berish, keyinchalik matndan toptirish, qayta hikoyalashda ulardan nutqlarida foydalanishga o'rgatish zarur.

Asar o'qib bo'lingach, badiiy til vositalari ustida ishlanadi. Chunki ularning ma'nosi kontekstdan, asar mazmunidan anglashiladi. Ayniqsa, masallarda allegoriyani ochishda ko'chma ma'noli so'zlardan ko'p foydalaniladi. Ular bolalarga masal mazmunini tushunishga xalal bergani uchun ayrim ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlar asarni o'qishdan oldin tushuntiriladi.

3-sinf «Ona tili va o'qish savodxonligi» darsligidan o'rin olgan «Ayamajiz» (Qudrat Hikmat) she'rida «Bo'ralar qor kapalak», «Bog'lar sokin mizg'ishar, Misoli oq kapalak», «Muz oynalar sovuq yeb» misralarida o'xshatish, jonlantirish; «Saxiy ona tabiat», «quchog'ida havo sof» misralarida metafora; «Ayamajiz izg'iydi, Ko'chalarda tutoqib, Shox-shabbani tortqilar, Yalmog'izdek yutoqib» kabi misralarda jonlantirish va o'xshatishlar qo'llangan. Bular ustida ishlaganda quyidagicha savol- topshiriqlardan foydalanish mumkin:

Shoir qorni nimaga o'xshatadi? (oq kapalakka).

Ayamajizni nimaga o'xshatadi? (Yalmog'izga).

«Muz oynalar sovuq yeb» misrasini qanday tushunasiz? Oyna sovuq qotadimi?

Ushbu darslikning «Kumush qish» bo'limida «Qish» matni berilgan. Ushbu matnda ham ko'plab jonlantirishlar qo'llangan. Masalan, «hamma yoqda sovuq izg'irin kezadi», «Ingrar og'riq kabi qari tol, oynalarni bezar qish - gulkor», «Daraxt kurtaklari rohatlanib uxlamogda», «hozir urug'lar tinch uyquda» kabi. Matn tahlilida «Matnning birinchi qismini o'qing. Unda qaysi so'z o'z ma'nosidan boshqa ma'noda qo'llangan?» yoki «Matnning ikkinchi qismida jonsiz narsalar jonlidek tasvirlangan o'rinlarni topib o'qing. Boshqa ma'noda qo'llangan so'zlarni o'z ma'nosida qo'llab gap tuzing. Bu so'zlar qanday ma'noda qo'llanganda ta'sirchan bo'ladi?» kabi savol-topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Maqol janrida ham ko'chma ma'noli so'zlar ko'p qo'llanadi. Misol uchun «Yurt boshiga ish tushsa, Er yigit hozir» maqolida boshiga so'zi metafora yo'li bilan ma'nosi ko'chgan, o'quvchilarga uning ma'nosi qanday usul bilan ko'chganligi aytilmaydi, faqat boshqa ma'noda qo'llanganligi o'z ma'nosi bilan taqqoslangan holda o'quvchilarga o'rgatiladi.

Tarixiy asarlarda ham ta'sirchan, tasviriy-bo'yoqdor so'zlar ko'p uchraydi. Jumladan, «Bobur va kabutar» asarida hazrat, a'yonlar, oliy hazrat so'zlari qo'llangan. Asar matnida qadimiy davr bilan bog'liq qo'shimchalarning qo'llanilishi ham asarga joziba bag'ishlaydi. Masalan: «Kabutar ne deydur?» kabi. Mazkur asarda ikkinchi shaxs qo'shimchasi o'rnida hurmat ma'nosidagi uchinchi shaxs qo'shimchasi qo'llangan: «Xatda: Oliy hazrat, qovun aynipishdi. Kelib qo'l urib bersalar». Shu o'rindagi «qo'l urib bersalar» birikmasi ibora hisoblanadi. Iboralar doim ko'chma ma'no ifodalab, nutqning ta'sirchanligini oshiradi. Matndan

iboralar aniqlangach, ma'nosini izohlashdan tashqari, ularga ma'nodosh yoki qarama-qarshi ma'noli iboralarni topshirish ham yaxshi samara beradi.

Topishmoqlarda ham jonlantirish va o'xshatishlar juda ko'p. Masalan: «Ayoz bobo novvot sotdi, Olgan edim, qo'lim qotdi» topishmog'ida o'xshatish, «Chiq-chiq» ishlab tolmaydi, tunda uxlab qolmaydi» topishmog'ida jonlantirish qo'llangan.

«Chumoli va Tipratikan», «O'jar toshbaqa» masallarida ham badiiy til vositalari mavjud. Xususan, ularda «O'g'irlik mol aylar jonsarak», «Bola ko'nglin ko'tarar», «Kosang joningga huzur», «Senga qalqon usti-bosh», «Parcha go'sht bo'lib yurar», «Jish Toshbaqa» kabi ibora, birikma va gaplar uchraydiki, ular ustida ishlashda «Bunday majorolar qachon va kimlar orasida bo'lib o'tishi mumkin? Ularga hayotdan misollar keltiring» kabi topshiriqlar berish, ulardagi ma'noni boshqacha yo'sinda bayon ettirish, o'zaro taqqoslash, ta'sirchanligidagi farqni aniqlatish katta ta'limiy ahamiyat kasb etadi. Masalan: «Bola ko'nglin ko'tarar» - Bolasiga yaxshi gaplar gapirar; «Kosang joningga huzur» - Kosang joningni, sog'lig'ingni asraydi» kabi.

Boshlang'ich sinflarda adabiy tushunchalar va badiiy vositalar ustida ishlash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga, ularda jonlantirish, o'xshatish, mubolag'a kabi adabiy tushunchalar yuzasidan dastlabki tasavvur hosil qilishga yordam beradi.

Badiiy asar matni ustida ishlash orqali o'quvchilar savodxonligini rivojlantirish

Badiiy asar ustida ishlashning 2-bosqichi tahlil qilishdir. Bu bosqichning vazifasi: syujet rivojining sabab natija bog'lanishini belgilash, ishtirok etish shaxslarning xulq-atvorini va asosiy xususiyatlarini aniqlash, asar kompozitsiyasini ochishdir. Tahlil jarayonida matn ustida ishlashning quyidagi turlaridan foydalaniladi.

Tanlab o'qish. Bunda o'quvchi matnning berilgan vazifaga mos qismini o'qiydi. Vazifa asarning faktik mazmunini oydinlashtirish, sabab-natija bog'lanishini belgilash, badiiy xususiyatini ochish, o'qilgan matnga o'z shaxsiy munosabatini ifodalashdan iborat bo'lishi mumkin. 4-sinfda “Tabiatdagi o'zgarishlar berilgan qismlarini topib o'qing (Oltin kuz)”, “Taqachining nasihati”ni o'qing.

Tanlab o'qish matn ustida ishlashning eng samarali usulidir. U o'quvchilarda yaxshi o'qish sifatlarini o'stirish bilan ularning ijodiy tasavvurini, nutqi va zihnini o'stirishga yordam beradi.

Berilgan savolga o'z so'zi bilan javob berish.

Mashqning bu turi o'quvchilarda o'qilganlar yuzasidan muhokama yuritish ko'nikmasini o'stirishga, qatnashuvchi shaxslarni baholashga muallif tasvirlagan

hayotiy lavhalar bilan asar g'oyasi o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga imkon beradi. Ishning bu turida beriladigan savollar ma'lum maqsadga yo'naltirilgan va muayyan izchillikda bo'lishi kerak. SHu bilan bir qatorda o'quvchilarning mustaqil fikrlashga o'rgatilishi lozim. Boshlang'ich sinf darsliklarida savollarga javob berish ish turiga katta o'rin berilgan. O'qituvchining vazifasi ana shu savollardan unumli foydalanish va ijodiy xarakterdagi savollarni ko'proq berishi talab etiladi. 4-sinfda "Qodir bilan Sobir" matni yuzasidan o'quvchilarni o'z fikrini aytishga undovchi Sobir o'qishdan kechikish sababini ochiq aytib to'g'ri qildimi? Uning o'rnida siz bo'lganingizda nima qilardingiz? kabi savollar o'quvchilarning fikrlashqobiliyatlarini, og'zaki nutqlarini o'stiradi va matnni yaxshi o'zlashtirishlariga olib keladi. O'quvchilarni savol berishga o'rgatish.

Metodistlarning fikricha, to'g'ri berilgan savolda yarim javob tayyor bo'ladi. O'quvchilar matnni ongli o'zlashtira olsalargina, u yuzasidan savol bera oladilar. O'quvchilarni savol berishni o'rgatishni 2-sinf dan boshlash maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar albatta savolni matn mazmuni bilan bog'liq holda tuzishdan o'rganadilar. Keyinchalik muhokama va ijodiy savollar berishni ham o'zlashtirib oladilar. Matnni tasvirlash. Matnni 2 xil tasvirlash mumkin: 1) so'z bilan tasvirlash; 2) grafik tasvirlash. So'z bilan tasvirlash o'ziga xos murakkab ish turi bo'lib, unda manzarani so'z yordamida aniq qayta tiklash talab etiladi. Bunda so'zlarni aniq tanlashga e'tibor qaratiladi. Turli tabiat manzaralarini, qatnashuvchi kishilarning tashqi ko'rinishini, voqea sodir bo'lgan joylarni tasvirlash topshiriq qilib berilishi mumkin.

Matnni tasvirlashni darslikda berilgan rasmni matndagi shu rasmga mos qismini taqqoslab tasvirlashdan boshlash kerak.

Grafik tasvirlash ko'proq uyda bajariladi. Buning uchun o'quvchilar tasvirlanadigan matn qismini ajratadilar, uni diqqat bilan o'qib chiqadilar, mazmunini o'zlashtiradilar va unga mos rasm chizadilar.

Asar rejasini tuzish. Reja matn mazmunini ongli va chuqur tushunishga, asosiy fikrni ajratishda, voqealarning izchilligini belgilashda, matn qismlarining o'zaro bog'lanishini tushunishda o'quvchilarga yordam beradi. Reja ustida ishlash o'quvchilar nutqi va tafakkurini o'stiradi. Ular matnni mazmunan tugallangan qismlarga bo'lishga va har bir qismning asosini topishga o'rganadilar.

Reja tuzishga tayyorgarlik ishlari savod o'rgatish davridayoq boshlanadi. Tayyorgarlik mashqining eng oddiy turi berilgan sarlavhalardan kichik matn mazmuniga mosini topib qo'yish hisoblanadi. Bunday mashqqa o'rgatishda o'qituvchi sarlavha asosiy fikrni ifodalashini ta'kidlaydi, bolalar topgan sarlavhani tahlil qilib, u yoki bu sarlavha nima uchun mos yoki mos emasligini tushuntiradi. Reja tuzishga tayyorgarlik ishinin 2-turi o'qituvchi rahbarligida tanlab

o'qish hisoblanadi, bolalar matndan o'qituvchi bergan savolga javob bo'ladigan o'rinni topib o'qiydilar.

Reja tuzish osondan qiyinga tamoyili asosida asta murakkablashtirilib muayyan izchillikda o'tkazib boriladi. 1-sinf o'quvchilari o'qilgan kichik matnga o'qituvchi rahbarligida so'roq gap tarzida sarlavha tanlash, 2-sinfda kichik maqolaning rejasini o'qituvchi rahbarligida so'roq yoki darak gap tarzida tuzish, 3-sinfda o'qilgan matn rejasini jamoa bo'lib tuzish, 4-sinfda mustaqil reja tuzishlari kerak.

Rejaning eng oddiy formasi rasmi reja hisoblanadi. Buning uchun avval bolalar kitobda berilgan rasmlardan matn qismiga mosini tanlashga va uni nomlashga o'rgatiladi; keyin matn qismiga tayyor rasm berilmaydi, uni bolalarning o'zlari so'z bilan tasvirlaydilar; hikoya o'qiladi va qismlari bo'yicha tahlil qilinadi, so'ng o'quvchilar matnning 1-qismini o'qiydilar, o'qituvchi ulardan qanday rasm chizishni so'raydi, ish mana shu tarzda davom etadi.

O'quvchilar rasmi reja tuzishdan logik reja tuzishga o'tadilar, logik reja tuzish quyidagi izchillikda o'rgatiladi:

1. O'qituvchi qismlarga bo'lingan matn tanlab reja tuzadi va matn rejasini o'rnini almashtirib, sarlavha tarzida xattaxtaning chap tomoniga yozib qo'yadi. O'quvchilar matnning 1-qismini o'qiydilar, shu qism mazmuniga mos sarlavhani topadilar, uni o'qituvchi xattaxtaning o'ng tomoniga yozadi, shunday qilib, xattaxtada o'qilgan matnning rejasi hosil bo'ladi.

2. Matn qismlarini tahlil qilish jarayonida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida har bir qismdagi asosiy qismni aniqlaydilar va unga sarlavha topadilar, o'qituvchi sarlavhalarni reja tarzida xattaxtaga yozib boradi.

3. Qismlarga bo'linmagan matn tanlanadi, sarlavhalar matn rejasi tartibida xattaxtaga yoziladi. O'quvchilarga berilgan sarlavhalardan foydalanib, matnni qismlarga bo'lish topshiriladi. Ular matnni o'qiydilar, 1-sarlavhaga tegishli qismni ajratadilar, keyingi qism ham shunday belgilanadi.

Qismlarga bo'linmagan matn tanlanadi, sarlavhalar aralash tarzda xattaxtaga yoziladi. O'quvchilarga yuqori qismlarga bo'lish topshiriladi. O'quvchilar matnni o'qib nisbiy tugallangan qismni ajratadilar va unga mos sarlavhani xattaxtadan tanlaydilar. Ish shu tarzda davom ettirilib, matn rejasi tuziladi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar turlaridan hikoya, she'r, ertak, masal, maqol va topishmoqlar amaliy ravishda o'rganiladi. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop maqolalar ham o'qitiladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, stilistik priyomlari jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Shunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchi unga mos metodlar tanlashi talab etiladi.

Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo'lib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. "Hikoya ko'pincha kishi hayotida bo'lgan bir epizodni tasvir etadi. Uning mazmuni ertakdagidan ortiqroq hayotiydir".

Hikoya mazmunan boshlang'ich sinf uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarni qahramonning xatti-harakati, tashqi ko'rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko'proq qiziqtiradi. Shuning uchun bolalarni badiiy asar turi bo'lgan hikoya bilan tanishtirish uning syujetini tushuntirishga bog'lab olib boriladi.

Boshlang'ich sinflarda hikoyani o'qishga bag'ishlangan izohli o'qish darslarida o'qilgan hikoya mazmunini ochish, lug'at ustida ishlash, o'qilgan matnni qayta hikoyalash asosiy ish turlaridan hisoblanadi. Hikoya mazmuni, odatda, savollar asosida tahlil qilinadi. Bunda savollar qatnashuvchi shaxsning xatti-harakati va xarakterini tahlil qilishga qaratilgan bo'ladi. So'roqlardan ikki maqsadda: hikoya mazmunini tahlil qilish hamda faktlar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea-hodisalar, xatti-harakat o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi.

Hikoyani o'qishda hikoya mazmunini tahlil qilish va shu asosda o'quvchilar nutqini o'stirish markaziy o'rin egallaydi. Hikoya o'qilgach, o'quvchilar o'ylashi, o'z mulohazalarini aytishi uchun tayyorlanishga vaqt berish talab etiladi. O'qilgan asar yuzasidan beriladigan dastlabki savollardan maqsad hikoya bolalarga yoqqan-yoqmagani, undagi qaysi qahramonning xarakteri bolaga ta'sir etgani, bolalar kim yoki nima haqida hikoya qilib berishni istashini bilishdan iborat. SHundan keyingina hikoya xarakterini tushunishga, nihoyat, asarning asosiy g'oyasini bilib olishga yordam beradigan savollardan foydalaniladi.

Badiiy asarni tahlil qilishda syujetni to'liq tushuntirishga berilib ketib, qatnashuvchilarga xarakteristika, asar qurilishi va tilini tahlil qilish kabi ish turlari e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Savollarni, odatda, o'qituvchi beradi, ammo asar mazmuni, qatnashuvchi shaxslarning xulq-atvorini ochish yuzasidan o'quvchilarga ham savol tuzdirish juda foydali. Bu usul bolalarga juda yoqadi va ishni jonlantiradi; asar mazmunini yaxshi tushunish, mazmun va voqealar orasidagi bog'lanishni to'liq esda saqlab qolishda o'quvchilarga yordam beradi.

Hikoyani o'quvchilar yaxshi o'zlashtirishlari, unda ilgari surilgan g'oyani bilib olishlari uchun matn bilan ishlash jarayonida tanlab o'qish, savollarga javob berish, hikoya qismiga o'zlari savol tuzishi, so'z bilan va grafik rasm chizish, reja tuzish, qayta hikoyalashning barcha turlaridan, ifodali o'qishga tayyorlanish kabi ish turlaridan foydalaniladi.

Kichik badiiy hikoyani izohli o'qish darsini uyushtirishda quyidagi reja varianti sxemasi e'tiborga olinadi:

- 1) hikoyani o'qishga tayyorlash (hikoyada tasvirlangani kabi kishilar hayoti, davrga qisqa xarakteristika...);
- 2) hikoyani (to'liq yoki mantiqiy tugallangan qismlarini) o'qituvchi yoki oldindan tayyorlangan o'quvchining ifodali o'qishi;
- 3) idrok etishni tekshirish (qatnashuvchi shaxslarning xatti-harakatlari, shaxslar va voqealar o'rtasidagi munosabatlar yuzasidan qisqacha suhbat);
- 4) hikoyani qayta o'qish (hikoyani qismlarga bo'lish, o'quvchilarga o'qitish, ayrim so'zlar ma'nosini tushuntirish);
- 5) hikoyaning har bir bo'limi yuzasidan suhbat o'tkazish va sarlavha topish;
- 6) hikoyaning ayrim bo'limlarini ifodali o'qish;
- 7) reja asosida qayta hikoyalash;
- 8) hikoyani ifodali o'qishga yoki sahnalashtirishga tayyorlanish (sinfda yoki uyda);
- 9) hikoyani ifodali o'qish va ifodali qayta hikoyalash.

Bu hikoyani o'qish darsi rejasining varianti bo'lib, o'zgarishi ham mumkin. Ammo shuni unutmaslik kerakki, badiiy hikoyani o'qish darsida uning mazmunini, asosiy fikrini bilish bilan birga, asarning tarbiyaviy (badiiy asar misolida o'quvchilarni tarbiyalash), xususan, estetik ta'siri ham ko'zda tutiladi va ifodali qayta hikoyalashga katta ahamiyat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar: muammolar, yechimlar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. - T, 2009.
2. Farberman B.L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. - T.: "Fan", 2000.
3. Yoldoshev J.F., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Qollanma. - T.: "O'qituvchi", 2004.
4. "Ta'lim samaradorligini oshirish yollari" mavzusidagi seminar trening materiallari. - T.: 2002.
5. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. - Toshkent: O'qituvchi, 2011. - 510 b.
6. Qurbonov Sh., Seytxalilov Y. Ta'lim sifatini boshqarish. - T.: "Turon-Iqbol", 2006.
7. "Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standarti va o'quv dasturi boshlang'ich ta'lim" T.: 2017 yil
8. Babanskiy Yu.K. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari. - Toshkent: O'qituvchi, 2018. - 290 bet.

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.tdpu.uz

3.4 – MODUL. MATEMATIKA FANI VA MANTIQUIY FIKRLASH

3.4.1-mavzu. Matematika darslarida algebraik va geometrik materiallar ustida ishlash

(2soat nazariy)

O'quv bloki	Fanni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	Matematika fani va mantiqiy fikrlash				
Mavzu	Matematika darslarida algebraik va geometrik materiallar ustida ishlash.				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Matematika darslarida algebraik va geometrik materiallar ustida ishlashning asosiy maqsadi — qiyin vaziyatlarda to'g'ri va samarali qarorlar qabul qilish, tahlil qilish va muammolarni yechishda tizimli va mantiqiy yondashuvni qo'llash, hamda kreativ va aniq fikrlarni ifodalash imkoniyatlarini oshirishdir.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaq t, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	-Salomlashish -Maqsad va reja bilan tanishtirish -Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	1-slaydlar	O'qituvch ilar mashg'ulo tga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	-Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol -“Mantiqiy fikrlashni o'rganish hayotimizni qanday o'zgartiradi?” haqida qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	2-slayd	O'qituvch ilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etib rag'batlan tirish
3. Nazariy qism	-Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'rganilayotgan mavzu yoki muammoni tahlil qilish va uni qismlarga ajratish zarur. Har bir bo'limni alohida ko'rib chiqish, uning qanday bog'liqligini aniqlash fikrlashni yanada aniqroq	15	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish	3-10-slaydlar	O'qituvch ilar yangi texnologiy alarni nazariy jihatdan o'rganadi.

	qiladi. Misol uchun, biror muammoga yechim topishda avvalo muammoning sabablarini va natijalarini tahlil qilishingiz lozim. Texnologiyalardan foydalanishni tushuntirish; -Slaydlar bilan tushuntirish				
4. Amaliy mashg'ulot	- Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Misollar va vaziyatlarni muhokama qilish	30	Guruhlarda ishlash, platformalar dan foydalanish	“Ko’rin may qolgan raqamlar yig’indisini toping, matematik diktant”	O’qituvchilar interfaol vositalar yordamida amaliy ko’nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo’yicha taqdimotlar Qiyinchiliklarni muhokama qilish Mashg’ulot jarayoni bo’yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O’qituvchilar o’z tajribalarini o’rtoqlashadi va yangi g’oyalarni o’zlashtiradi.
6. Refleksiya	“Qanday bo’lar edi” texnologiyasi orqali xulosa qilish “Ko’r va esla“ texnologiyasi orqali o’z-o’zini baholash	5	Refleksiya usullari		O’qituvchilar o’z faoliyatini baholaydi va o’rganilgan ma’lumotlarni qayta ko’rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg’ulot natijalarini umimlashtirish Kelgusi mashg’ulotlar	5	Suhbat	So’rovnomalarni tashkil qilish	O’qituvchilar mashg’ulotdan qoniqish

	uchun tavsiyalar berish				bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Algebraik materiallarni o'rganish metodikasi

Algebra materiallarini o'rganish algebraik ta'riflarga asoslanmaydi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf dasturining asosiy mazmuni natural sonlarni og'zaki va yozma raqamlash va ular ustida 4 arifmetik amallarni bajarish malakasini berishdir.

Shuning uchun 1-sinf dan boshlab sonlarni o'qish va yozish malakalari bir necha bosqichga bo'lib o'qitiladi.

Masalan, 10 ichida og'zaki va yozma raqamlash, 100, 1000 va ko'p xonali sonlar to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Sonli ifodalar deganda sonni biror amallar bilan birlashtirilgan yoki alohida yozilgan bir xonali, yoki ikki xonali yoki ko'p xonali sonlarni o'qish va yozishni tushunamiz.

Sonli ifodalar faqatgina arifmetik ifodalarda 4 amalni bajarish emas, geometrik masalalar, arifmetik va algebraik masalalarni yechishda bevosita qo'llaniladi. Masalan, uchburchakning perimetri, parallelopiped hajmi, miqdorlar to'g'risida sonli ifodalar qo'llaniladi. Uchburchakning tomonlari 3 sm, 4 sm, 5 sm bo'lsa, uning perimetri qancha?

$$3 \text{ sm} + 4 \text{ sm} + 5 \text{ sm} = 12 \text{ sm}$$

Yig'indi so'zi bilan tanishtirishda uning ikki xil ma'noda ishlatilishini tushuntirish kerak.

1) ikki son orasiga «+» ishora qo'yib yig'indini topish. 2) bitta son olib uni ikkita son yig'indisi shaklida turli ko'rinishda yozish: Masalan, 1) $3 + 5$ 2) $9 = +$

2. Son va ifoda tushunchasi. Sonli va harfiy ifoda.

Harfiy ifodalar.

Matematika dasturiga binoan harfiy ifodalar 1-sinf dan boshlab kiritiladi. Bu yerda o'quvchilar $a + x = b$ $x + c = a$ ko'rinishdagi tenglamalarni yechishda va masalalarni tenglamalar yordamida yechishda, no'ma'lum sonni belgilash uchun simvol sifatida ishlatiladigan x harfi bilan tanishadilar

2-sinfda x harf o'zgaruvchini belgilaydigan simvol sifatida kiritiladi. Bu boshlang'ich sinflardan o'zgaruvchi tushunchasini shakllantirish va bolalarni simvollarning matematik tilda ifoda qilish imkonini beradi.

Bilimlarni umumlashtirishda harfiy simvolikadan foydalanish.

O'quvchilar harfiy simvolikaning ma'nosini tushunib olganlaridan so'ng harflarni ishlatishda shakllanayotgan bilimlarni umumlashtirish vositasi sifatida foydalanish mumkin.

1. Arifmetik amallarning xossalarini, arifmetik amallarning komponentlari hamma natijalari orasidagi bog'lanishni va h.k. larni harflar yordamida yozishda o'quvchilar $a+a+a+a$ yig'indisini $4*a$ ko'paytma bilan almashtiradi va bunday mulohaza yuritadilar: bu yerda qo'shiluvchilar bir xil (a), demak yig'indini ko'paytma bilan almashtirish mumkin, birinchi ko'paytuvchi a , ikkinchi ko'paytuvchi 4 soni bo'ladi, chunki qo'shiluvchilar 4 ta.
2. Arifmetik amallarning harflar yordamida yozilgan xossalarini, bog'lanishlarini, munosabatlarini va hokazolarni o'qish.

Masalan, $\langle(a+35)-a\rangle$ ifodani o'qing va uning nimaga teng ekanligini toping. O'quvchilar quyidagicha mulohaza yuritadilar.

« a va 35 sonlarning yig'indisidan birinchi qo'shiluvchi a ni ayirish kerak, ikkinchi qo'shiluvchi 35 hosil bo'ladi»

Yozamiz: $(a+35)-a=35$

3. Arifmetik amallarning xossalarini bilish asosida ifodalarni ayniy almashtirish

Masalan, $(5+b)*3 = (5+b) + (5+b) + (5+b)$ yozuvni tugallang, deganda topshiriqni bajarayotganda o'quvchilar quyidagicha mulohaza yuritadilar: «tenglikning chap tomonidagi 5 va b sonlarining yig'indisini 3 ga ko'paytiramiz: o'ng tomondan qancha hosil bo'lsa, chap tomonda ham shuncha hosil bo'lishi uchun 5 ni 3 ga ko'paytirib va ikkinchi qo'shiluvchi b ni 3 ga ko'paytirib, natijalarni qo'shish kerak.

4. Berilgan tenglik yoki tengsizliklarni sonli qiymatlarini o'rniga qo'yish yordamida hosil qilish mumkin.

$5*(2a+b) = 10a+5b$ tenglikni $a=3$, $b=5$ da tekshiring: $5*(2*3+5) = 5*(6+5)=5*11=55$, $10*3 + 5*5 = 30 + 25 = 55$

Harfiy simvollarni kiritishning 2-bosqichida sonli ifodani parametrik harflar bilan almashtirish masalasi turadi. Shu usulda sonli ifoda harfiy ifodaga almashtiriladi. Harfiy ifodaning qiymatini hisoblash 3 bosqichga bo'linadi. 1. Oldin harfiy ifoda olinib, harflarning o'rniga sonlar qo'yish $a+b$ ni $a=5$, $b=20$; $a=13$, $b=8$ da hisoblang.

2. Oldin harflar va harfiy ifodalar olinib, o'quvchilarning o'zlari jadvalda qiymatlar berib, natijasini topadilar.
3. Masalaning shartiga harflar kiritib, uning o'rniga qiymatlar berib hisoblash. Masalan, garajda a mashina bor edi, yana s mashina keldi. Qancha mashina bo'ldi? $a+s$. $a=20$, $s=5$; $a=10$, $s=50$

3.Sonli ifodalar ustida ishlash

metodikasi Sonli ifodalarga:

- a) har bir son sonli ifoda;
- b) agar a va b sonli ifodalar bo'lsa, u holda ularning ayirmasi, yig'indisi, ko'paytmasi va bo'linmasi ham sonli ifoda bo'ladi.

Masalan, $30:5+4*6-2$ sonli ifoda, bunda ko'rsatilgan amallar bajarilsa, bu son sonli ifodaning qiymati bo'ladi.

Eng sodda sonli ifodalarning yig'indisi va ayirmasi bilan o'quvchilar 1-sinfda tanishadilar. $3+2=5$ ko'rinishdagi ifoda 3 va 2 qo'shiluvchi, 5 yig'indi yoki sonli ifodaning qiymati deb tushuntiriladi.

2-sinfda asosan amallar tartibi qoidalarini o'rganiladi. U murakkab ifodalar deb yuritiladi.

- a) oldin qavslarsiz ifodalarda amallarning bajarilish tartibi qaraladi, bu holda sonlar ustida faqat I yoki II bosqich amallari bajariladi.

Masalan, $42-18+9$, $63:9*4$ ifodalardagi amallar yozilish tartibida bajarilishini biladilar, qiymatini hisoblab, uni o'qiy olishni tushunadilar.

- b) shundan keyin 1-, 2- bosqich amallarini o'z ichiga olgan va qavslarsiz amallarni bajarishga o'tiladi.

Masalan, $3-4+12$, $40-15:3$ misollardagi amallarning bajarilish tartibini o'rganadilar va hisoblaydilar. Bu yerda misol orqali amallarni bajarish to'g'risida muammoli vaziyat hosil qilinadi.

d) shundan keyin $25+(40-15)$, $(85-30):5$ kabi qavslar qatnashgan ifodalarni hisoblashga o'tadilar. Hisoblash qoidasini keltirib chiqaradilar. O'tilgan materialni mustahkamlash maqsadida quyidagi topshiriqlar beriladi:

1. Amallarni bajarish tartibini tushuntiring va ifodalarning qiymatini toping; $65+21$:

3 Ifodalarning qiymatini qulay usul bilan toping. $70-(20+6)$, $48+(30+4)$, $(40:9)-(10+7)$ 3. Misollarda amallar to'g'ri bajarilganini yozing.

$$30+26:5=108*3+16:4=28$$

$$30+20:5=348*3+16:4=10$$

4. Qavslarni va amallarni shunday qo'yingki, tengliklar to'g'ri bo'lsin.

$$15-6*2=184*8-5=12$$

$$65-10*5=5012+24:4=9$$

Nihoyat ifodani almashtirish tushunchasi beriladi. Berilgan ifodani boshqa berilgan ifoda qiymatiga teng bo'lgan ifoda bilan almashtirish demakdir.

$$\text{Masalan, } 2+2+2=2*3 \quad 26+70=(20+6)+70=(20+70)+6=90+6=96$$

4.O'zgaruvchi qatnashgan ifoda. Tenglik, tengsizlik. Yangi dastur bo'yicha o'quvchilarga sonlarni taqqoslash, ifodalarning $<$, $>$, $=$ ekanligi munosabatlarini berish maqsadida ana shu savollar bilan tanishtirish muhim o'rin egallaydi.

Ikkita teng son yoki ikkita ifodaning qiymatlari teng bo'lsa, ular orasiga teng belgi qo'yiladi. Shuningdek, ikki son teng bo'lmasa, yoki ikki ifoda va ularning qiymatlari teng bo'lmasa, bo'lar orasiga tengsizlik belgisi qo'yiladi. Shuning

uchun eng avvalo o'quvchilarga ishonchli tenglik va tengsizliklar haqida tushuncha berish kerak.

Tenglik va tengsizlik bilan tanishtirish sonlarni raqamlash va arifmetik amallar bilan bog'langan. Sonlarni taqqoslash eng avvalo to'plamlarni taqqoslash bilan, ya'ni to'plamlarnig bir qiymatli mosligiga bog'lab tushuntiradi. 10, 100, 1000 ichida sonlarni raqamlash va taqqoslash orqali quyi sinflarda tenglik va tengsizlik tushunchalari keltirib chiqariladi.

Misol. $75 > 48$ deganda 7 ta o'nlik 4 ta o'nlikdan katta degan mazmunda tushutiriladi.

Miqdorlarni o'lchashdagi sonlarni taqqoslashda bir xil miqdorlarga sonlarni keltirib, keyin taqqoslash mumkinligi 1–4 sinflarda beriladi. Misol. 1) teng sonlar bilan almashtiring:

7 km 500 m = ... m, 3080 kg ... t, 2) yozuv to'g'ri bo'lishi uchun sonlarni tanlang: ...soat < ...min, ...dm = ... sm, ...t > s. = ... kg.

3) shunday ismli sonlarni qiyngki, tenglik yoki tengsizlik tig'ri bilsin: 35 km = 35000..., 16 min > ... sek, 17 t 5 s = 17500

4) tengsizliklarning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligiga qarab sonlar orasiga belgilar qo'ying.

4t 8s ... 4800 kg; 100 min ... 1 soat 50 min; 2 m 5dm ... 250 sm.

1-sinfda amallarni 10 ichida bajarishda tenglik va tengsizliklarga ko'proq to'xtaladi.

Misol. $3 + 1 > 3$, $3 - 1 < 3$, $3 = 3$ va hokazo.

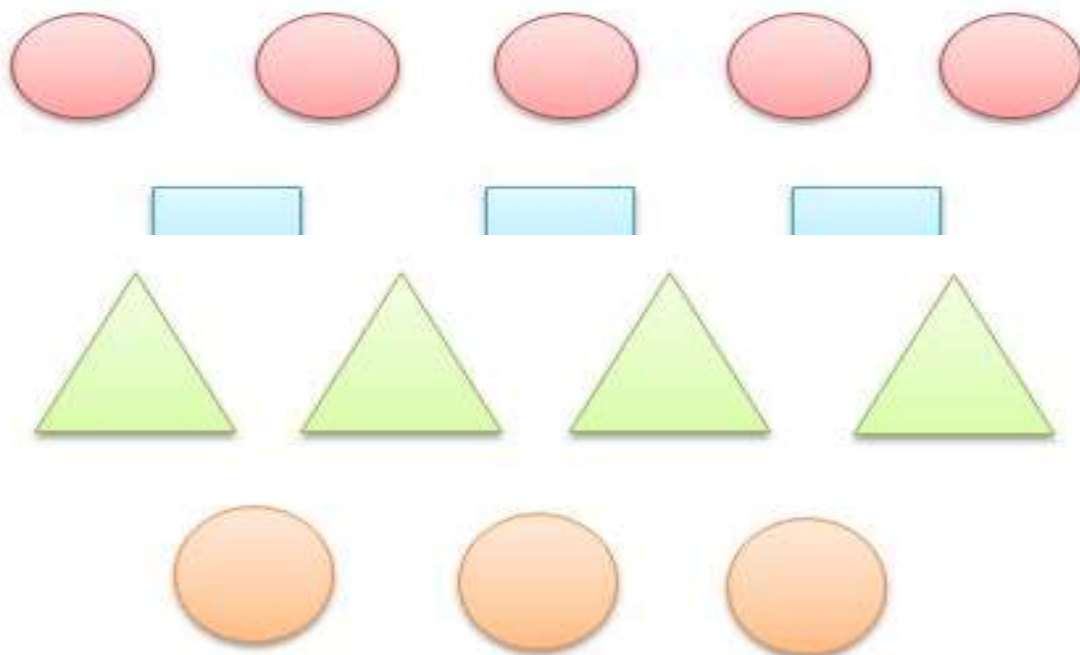
Shu tarzda boshlang'ichning yuqori sinflarida o'tilgan tenglamalarni va tengsiliklarni umumlashtirib, $a = b$, $a > b$, $a < b$ kabi xulosalarni keltirib chiqaradi. Endi sonli ifodadlarnig tengligi va tengsizligiga qadam qo'yiladi. Misol. $6 + 4 > 6 + 3$, $(120 : 3 + 4) < 12 * 6$

5. Sonli tenglik, tengsizlik va uni yechishga o'rgatish metodikasi.

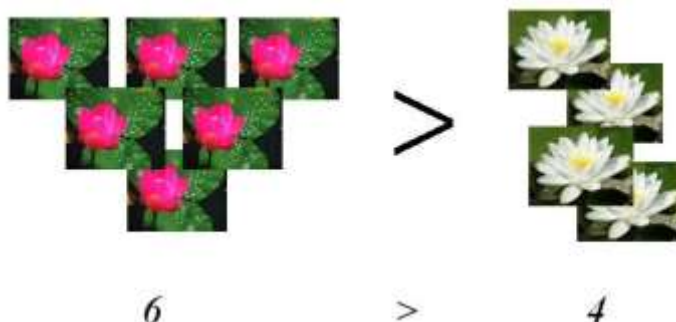
Ular ustidagi ish I sinfdan boshlab, arifmetik materialni o'rganish bilan uzviy qo'shib olib boriladi. 1- 2- sinflarda sonli tenglama va tengsizlik xaqida boshlang'ich tasavvurlar shakllantiriladi. Tenglik va tengsizliklar xaqidagi birinchi tasavvurlarni bolalar tayyorgarlik davridayoq, oladilar. Ikkita to'plam orasida o'zaro bir qiymatli moslik o'rnatish, bir xil miqdorda bo'lmagan narsalar guruhlarini bir xil miqdordagi narsalar guruhlariga (ikki usul bilan) aylantirish va bir xil miqdordagi narsalar guruhlarini bir xil-miqdor bo'lmagan bilan «katta», «kichik», «kam», «teng» tushunchalari mustahkamlanadi. Ish bunday olib boriladi. O'qituvchi katakli taxtachada 5 ta doiracha tayyorlab qo'yadi.

O'qituvchi: «Men hozir doirachalar tagiga kvadratchalar qo'yaman, men kvadratchalardan ko'p qo'yamanmi yoki kam qo'yamanmi?» Har bir doirachaning tagiga kvadratchani qo'yadi. Bolalar ko'zlari bilan Har bir kvadratchaga

doirachani mos qo'yadilar va kvadratchalar doirachalardan kam ekanligini aniqlaydilar («Katta», «teng», tushunchalari ham shunga o'xshash shakllantiriladi).

Keyinchalik ifodani va sonni (sonni va ifodani) taqqoslash ifodaning qiymatini topish va uni son bilan taqqoslash asosida bajariladi va bu ish yozuvda aks ettiriladi:

To'plamlar ustida bajariladigan amaliy ishlarga tayanib, to'plamlarni taqqoslash, tengsizlikni chapdan o'ngga va o'ngdan chapga tomon o'qish bilan o'quvchilar tenglik va tengsizliklarning asosiy xossalarini o'zlashtiradilar: agar $a = b$ bo'lsa, u holda $b = a$, agar $a > b$ bo'lsa, u holda $b < a$

Maxsus tanlangan ifodalarni: taqqoslash bilan o'quvchilar arifmetik amallarning ma'nosini anglaydilar, amallarning maxsus hollari. xaqida kuzatishlarga ega bo'ladilar:

$17 + 0 \dots 17$, $7 \cdot 1 \dots 7$, $s + 1$, s , $19 - 0 \dots 19$, $0: 50$, $s \dots s$ 1 va xokazo. ~ '«O'nlikda»; «yuzlikda» va hokazolarda amallarni o'rganish vaqtida sonlarni va

ifodalarni taqqoslashga oid mashqlar yangi sonli materialda beriladi, ifodalardagi sonlar va amallar belgilari miqdori ko'paytiriladi. Ikkita ifodani taqqoslash degan so'z, ularning qiymatlarini taqqoslash demakdir. Shu sababli ikkita ifodani taqqoslash o'quvchilarning hisoblash malakalarini egallashlari bilan birga o'zlashtiriladi. «10» kontsentrada «yig'indi» ifodasining nomlari kiritilganidan so'ng ushbu ikkita misolni taqqoslash taklif etiladi:

$$5+4=9, 5+3=8$$

Bu misollarning nimasi o'xshash, nimasi bilan farq qiladi? Yig'indilarning qaysi biri katta, nega? Ushbu tengsizlik tuziladi:

$$5+4>5+3$$

$$9>8$$

Keyin turli ifodalar taqqoslanadi:

$$2+5*10-2, 1+7*9-2, 10-4*9-3, 10-3*3+5.$$

Ifodalarni taqqoslash bo'yicha ishni shaxsiy katakli taxtachadan foydalanib tashkil etish mumkin. O'qituvchining aytib turishi bo'yicha, o'quvchilar yuqori qatorda ifodani teradilar, Har bir ifodaning qiymatini topadilar va pastki qatorda sonli tengsizlikni tuzadilar, keyin belgini berilgan ifodalarorasiga ko'chiradilar:

$$2+5<10-2$$

$$7<8$$

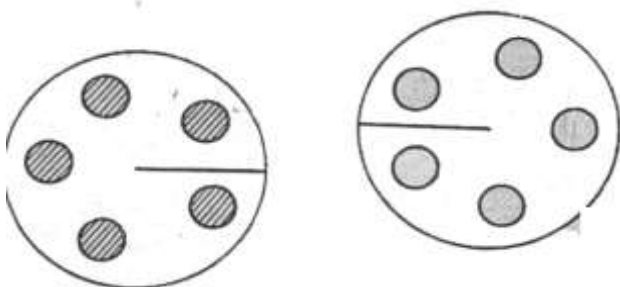
6. Tenglama tuzilishi, turlari.

Bu bosqichda sonlarning tarkibini yod olish alohida ahamiyatga ega. Bu ishda diametri 10 sm dan bo'lgan ikkita doiradan iborat qo'llanma katta yordam beradi. Qo'llanma yakka foydalanish uchundir. Birinchi doiraga qizil doirachalar, ikkinchi doiraga ko'k doirachalar yopishtirilgan (yoki chizilgan). Ularning soni teng va izlanayotgan songa mosdir. Doiralarning radiusi bo'yicha qirg'iladi va bir-birining ichiga kiritiladi (93- rasm).

Doiralarni siljitib, berilgan sonning, masalan, 9 soni tarkibining barcha hollarini ko'rib chiqish mumkin.

«9 soniga mos, doiralarni oling. 9 sonini qanday tuzish mumkin?»

Bolalar 9 sonini ixtiyoriy ravishda teradilar. Doska oldiga turlicha tergan bolalarni chaqirib, turli usullar bolalar bilan birga mustahkamlanadi. Keyin mustaqil ish beriladi, jadvalni to'ldir

9	
7	
	1
2	
	6
4	

8. Tenglamalar yechish metodikasi.

Tenglamani yechish, demak, shunday sonni topish degan soʻzki, uni berilgan tenglamaga qoʻyilganida toʻgʻri tenglik hosil boʻladi. Yechish ogʻzaki, tanlash yoʻli bilan amalga oshiriladi. Tanlash usuli tenglamani yechishda ongʻli ravishda va matematika nuqtai nazaridan toʻgʻri yondashishni shakllantiradi, chunki oʻquvchi oʻzi tanlagan sonni tekshirib koʻrishga yoʻnaltirilgan boʻladi, yaʼni u tenglamada x ning oʻrniga sonni qoʻyishi va toʻgʻri tenglik hosil boʻlish-boʻlmasligiga ishonch hosil qilishi lozim.

Masalan, $x + 3 = 7$ tenglamani yechayotganida oʻquvchi bunday mulohaza yuritadi: «1 soni tenglamaning yechimi emas, chunki $1 + 3 = 4$, tenglamada esa 7 berilgan; $2 + 3 = 5$; 5 soni 7 ga teng emas va hokazo.

Agar oʻquvchi sonning tarkibini, yaxshi oʻzlashtirib olgan boʻlsa, u sonni tanlab, javobni berishi mumkin, biroq, bu holda ham u javobniig toʻgʻriligini. isbotlashi, yaʼni x ni berilgan tenglamaga qoʻyishi lozim. Bu holda oʻquvchi ishni ongʻli ravishda bajarayotganligini tekshirish uchun bunday savol berish kerak nega endi $x \neq 3$?

Oʻquvchilar tanlash usulidan foydalanib, nomaʼlum qoʻshiluvchi, kamayuvchi, ayriluvchini topishga doir tenglamalarni darhol yechishlari mumkin.

$x - 5 = 3$ koʻrinishdagi tenglamalarni yechayotganda bolalarning eʼtiborini tanlashni qanday sondan boshlash kerakligiga qaratish lozim. Ravshanki, bu son 5 dan katta boʻlishi lozim. Sonlarning tarkibini bilish kerakli sonni topishga yordam berishini bolalarga aytib turish kerak.

Geometrik materiallarni oʻrgatish metodikasi

Boshlangʻich sinflarda arifmetik materiallarni oʻrganib yakunlash algebraik materiallarni va matematika simvolikani oʻrganish bilan umumlashtiriladi.

Boshlangʻich sinflarda oʻquvchilar alfavitni matematik simvol tarzida qoʻllay boshlaydilar. Shu orqali algebraik ifoda, tenglik, tengsizlik, tenglama toʻgʻrisida boshlangʻich maʼlumot oladilar.

Bular toʻgʻrisida maʼlumot berishning asosiy maqsadi arifmetik amallarning mohiyatini toʻlaroq ochish, shuningdek, keyingi sinflarda oʻrganiladigan algebra fani uchun zaruriy tayyorgarlikni amalga oshirishidir.

Lekin, algebraik misollarni yechish algebra qoida va qonuniyatlarga asoslanmasdan arifmetik qoidalariga asoslanadi.

Masalan, $3+a=10$ dan a qo'shiluvchini topish no'ma'lum komponentni topish qoidasi bilan yechiladi.

Algebra materiallarini o'rganish algebraik ta'riflarga asoslanmaydi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf dasturining asosiy mazmuni natural sonlarni og'izaki va yozma raqamlash va ular ustida 4 arifmetik amallarni bajarish malakasini berishdir. Shuning uchun 1-sinfdan boshlab sonlarni o'qish va yozish malakalari bir necha bosqichga bo'lib o'qitiladi.

Masalan, 10 ichida og'zaki va yozma raqamlash, 100, 1000 va ko'p xonali sonlar to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Sonli ifodalar deganda sonni biror amallar bilan birlashtirilgan yoki alohida yozilgan bir xonali, yoki ikki xonali yoki ko'p xonali sonlarni o'qish va yozishni tushunamiz.

Mavzu bo'yicha tinglovchilarning bilim va ko'nikmalariga talablar:

Har bir tinglovchi:

- I–V-sinflar uchun matematika kursi bo'yicha geometrik materiallarni o'rganish vazifalarini;
- Matematika boshlang'ich kursiga kiritilgan geometrik xaraktyerdagi masalalarni hamda ularni o'rganish tartibini;
- Geometrik materiallar bilan tanishuv tufayli o'zlashtirishga xizmat qiluvchi arifmetik masalalarni;
- Geometrik tasovvurlarni shakllantirish metodlari va usullarini;
- O'quvchilar tomonidan yechish jarayonida geometrik xaraktyerdagi masalalarni o'zlashtirib olishga xizmat qiluvchi mashqlarni ;
- Geometrik materiallarni o'rganish davomida foydalaniladigan ko'rgazmali qo'llanmalar va didaktik o'yinlarni;
- Geometrik mazmundagi masalalarning o'zlashtirilishini tekshirishning turlicha ko'rinishlari, shakli va usullarini bilishi kerak.

Shuningdek har bir tinglovchi:

- O'qitish davomida geometrik elementlar bo'lgan arifmetik materiallarning o'zaro aloqasining tatbiq etilishini bilishi;
- Geometrik tasavvurlarni shakllantirish metod va usullarini maqsad sari yo'naltirib, qo'llay olishi;
- Geometriya elementlari bo'lgan mashqlarni tanlab olabilishi va maqsad sari yo'naltira olishi;
- Geometrik misollarni o'rganishga xizmat qiluvchi ko'rgazmali qo'llanmalar va didaktik o'yinlardan foydalana olishi;
- Geometriya elementlarini o'zlashtirishni tekshirishning turlicha ko'rinishlarini, shakl va usullarini qo'llay olishi;

– Tekshiruv maqsadlariga mos sinov topshiriqlari va mustaqil ishlarni tuza olishi kerak.

Geometriya materialini o'rganish metodikasining umumiy tavsifnomasi (xarakteristikasi)

Geometrik material boshlang'ich sinflar uchun mustaqil bo'lim sifatida o'quv dasturiga kiritilmaydi. O'quv jarayonida geometriya elementlarini o'rganish bilan bevosita bog'lab olib boriladi.

Geometrik mazmundagi masalalarni yechish, hisob-kitobga o'rgatish davomida geometrik figuralardan, didaktik material sifatida foydalanish - bularning barchasi o'quvchilarning geometrik taasurotlarini mustahkamlashga imkon beradi.

Geometrik materiallarni o'rganish:

– Geometrik figuralar haqidagi tasovvurlar zahirasini to'plashga (kengaytirishga);

– fazoviy fikrlashni taraqqiy ettirish, tahlil qilish, umumlashtirish, tasovvur etish ko'nikmalarini shakllantirishga;

– muhim amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga;

– bolalarni keyinchalik geometriyani o'rganishga tayyorlashga xizmat qiladi.

«10 gacha bo'lgan raqamlarni raqamlash» mavzusini o'rganishda bolalar nuqta va kesmalar bilan tanishadilar, ulardagi uchburchak, to'rtburchak, beshburchaklar va boshqa ko'pburchaklar haqidagi tushunchalari kengayadi.

«100 raqamigacha bo'lgan sonlarni qo'shish va ayirish» mavzusini o'rganishda esa to'g'riburchak, to'g'riburchakli to'rtburchak, kvadratlar, ko'pburchaklarning bir ko'rinishi sifatida o'rganadilar.

2- va 3-sinflarda geometrik figuralari haqida tasavvur kengayadi va chuqurlashadi. Bunday tasavvurlarni shakllantirishda quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

a) Geometrik figuralar va ularning elementlari chiziladi. (Bu holatda zaruriy atamalar o'rganiladi, geometrik figuralarni tanib olish va o'zaro farqlash ko'nikmalari shakllanadi.

b) Katak daftarda chizg'ich va uchburchak figuralarni yasash.

d) Figuralarni guruhlariga ajratish.

e) Figuralarni qismlarga ajratish va bu qismlardan boshqa figuralar yasash.

f) Turli predmetlar va ular qismlarining geometrik shaklni yaratish.

g) (3-sinfda) shartli belgilar yordamida geometrik chizmalarni o'qiy olish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida geometrik tasavvurni shakllantirish metodikasida ma'lum shakldagi real predmetdan uning tasviri tomon va aksincha, tasvirdan real predmet sari bormoq kerak.

Geometrik elementlarni o'rganishda quyidagi metodlardan masalan; geometrik modellashtirishdan foydalanish, qog'oz, cho'plar, plastilin va simlardan figuralarning modellarini yasash, qog'ozda geometrik figuralarni chizish - bolalar ongida geometrik tasovvurni rivojlantirishga omil bo'ladi. Bunday sharoitda materialning turi, rangi, o'lchamlari, tekislikdagi holatini nazarda tutmagan holda figuralarni shunday tanlash kerakki, bolalar ularning asosiy belgilarini (shakli, geometrik sifatlarini) aniqlay olsinlar. Shunga diqqat qaratish kerakki, o'quvchilar geometrik figuralarning barcha sifatlarini ajrata bilsinlar. Bu figuralar tasavvurning to'g'ri bo'lishiga yordam beradi. Masalan, to'g'riburchakli to'rtburchakni o'rganish jarayonida bolalar uning ikki asosiy sifati-to'rtburchak ekanligi va burchaklari to'g'ri ekanligini tushunib yetishlari kerak.

Geometriyaning maktab kursida uning asosiy tushunchalari sinfdan sinfga o'tgan sari o'zgarib boradi, Masalan, «kesma», «burchak», «ko'pburchak» kabi tushunchalar noaniq tushunchalar guruhiga kiradi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilariga «Uchburchak nima?» deb savol berish noto'g'ri bo'lar edi. Lekin bu savolni boshqa shaklda, «Uchburchak haqida nima deya olasiz?» degan savolga bolalar o'z bilimi doirasida javob bera oladilar (uchburchakning uchta burchak, uchta tomonlari bor).

Quyi sinf o'quvchilarini geometrik figuralar bilan tanishtirishni erta boshlashga bo'lgan harakat nafaqat dasturiy talablarni oshirishga, shu bilan birga materialni noto'g'ri o'zlashti-rishga qadar xatolarga yo'l qo'yishga, masalan, o'quvchilar kvadratning to'g'ri burchakli to'rtburchak ekanligini sezmaydilar, ko'pburchakli figuralar hisobiga faqat besh-olti burchakli figuralarni kiritadilar.

Boshlang'ich sinflarda geometrik materialni o'rganishda bolalar eng oddiy tushunchalar: to'g'ri va to'g'ri bo'lmagan burchaklar, ko'p burchakli figuralar (burchaklar soniga ko'ra uchburchak, to'rtburchak, beshburchak) bilan tanishadilar.

Mashg'ulotni shunday tartibda olib borish kerakki, unda bolalar kvadratni to'g'ri to'rtburchak, to'rtburchak yoki ko'pburchakli figura deb atay olsinlar.

Geometrik materialni o'rganishda chizma va o'lchov asboblarini qo'llash, oddiy chizmalarni chizish, geometrik figuralar tasvirini yasash bilan bog'liq bo'lgan muntazam amaliy ishlar bolalarda tegishli ko'nikmalar hosil qilishga xizmat qiladi. Bunday xolatlarida bajarilayotgan ishlarni so'zlar bilan tariflay olish, dasturda ko'zda tutilgan simbolika(belgi, ramz) va atamalarni qo'llay olish muhim ahamiyatga egadir.

Shuni ham nazarda tutish g'arurki, boshlang'ich sinflarda olingan geometrik figuralarni yasash va o'lchashga doir ko'nikmalar bolalar ongida uzoq vaqtlar saqlanib qoladi.

Qurilmalarning aniqligi va o'lchashga oid dastlabki tasovvurlar bolalar ongida boshlang'ich sinflardayoq shakllana boshlaydi. I sinf o'quvchilari chizg'ich yordamida kesmalarni 1 sm.gacha aniqlik bilan o'lchash ko'nikmasiga ega bo'lishlari kerak. Bunday sharoitda zaruriy amaliy ishlarni bajarilishi aniqligini muntazam kuzatib borish zarur bo'ladi. Chizish asboblari va qalamlardan foydalanishda bolalar oldiga yozish va hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish kabi jiddiy talablar qo'yish kerak.

Chizish va o'lchashga oid ko'nikmalarni shakllantirish ishlarini asta - sekin va izchillik bilan, buning uchun nafaqat matematika, boshqa fanlardan, jumladan, mehnat darsi, tasviriy san'at, tabiatshunoslik mashg'ulotlaridan ham foydalanish lozim.

O'quvchilarni geometrik figuralar bilan tanishtirish metodikasi.

Mavzuni o'rganishdan maqsad.

1. Nuqta, kesma, burchak, ko'pburchak, to'g'riburchak, kvadrat kabi geometrik figuralar haqida aniq tasavvurlarni shakllantirish.

2. Chizish asboblari yordamida va ularsiz geometrik figuralar yasash uchun amaliy tajriba va ko'nikmalarni shakllantirish.

3. O'quvchilarning fazoviy tasvurlarini rivojlantirish.

Boshlang'ich sinflar o'quvchilarining geometrik figuralar haqidagi tasovvurlarini shakllantirish metodikasi yuqorida zikr etilgan vazifalar alohida qo'yadi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

I bosqich (tayyorlov) - Bolalarda bo'lgan geometrik figuralar haqidagi umumiy tasovvurlarni aniqlash. (bolalarning hayotiy tajribasi, model figuralardan foydalanib, amaliy ishlarni bajarish).

II bosqich - O'quvchilar bilan amaliy ishlar asosida ularda geometrik figuralar haqidagi tasovvurlarni shakllantirish.

III bosqich – O'rganilgan materialni xotirada mustahkam saqlab qolish uchun figuralar yasashga oid maxsus tanlangan mashq va masalalarni bajarish.

O'quvchilarda geometrik figuralar haqidagi umumiy tasavvurlari» 10 gacha bo'lgan sonlarni o'rganish» mavzusini o'tish davomida yana bir bor aniqlanadi. Dastlab bu figuralar (aylana, uchburchak, kvadrat va hokazolar) materiali sifatida foydalaniladi. Unda bolalar hisob - kitobni bunday figuralar yordamida, masalan, 3 ta kvadrat, 8 ta aylana, 5 ta uchburchak kabi, katta yoki kichik uchburchaklar, qizil yoki zangori doiralarni sanash yo'li bilan, olib boradilar.

Bunday sharoitda geometrik figuralarning nomlari va talaffuziga diqqat qaratiladi. «Kesma» haqida gap borganda, o'qituvchi yaqin atrofdagi predmetlar – (qalam, chizg'ich)dan foydalanib, kesmani qog'ozda qanday tasvir etish lozimligini ko'rsatadi.

Bolalar mavjud materiallardan – (doska yoki stolning qirrasi), so'ngra, geometrik figuralardan (uchburchak tomonlari) kesmalarni topishni o'rganadilar. Bunday holatda bolalarni «nuqta» va «kesma» tushunchalarini aniq ko'rsata olishga o'rgatish juda muhimdir. Kesmalarni yasashga oid ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida chizmalarining aniqligi va sifatiga talabni kuchaytirish kerak. Dastlabki onlardan oq chizg'ich, qalam, qo'lning holatining to'g'ri bo'lishini nazoratda ushlash lozim. Bolalarni kesmalar yasashga o'rgatishga doir mashg'ulotdan kichik parcha keltiramiz.

Bolalar o'qituvchining topshirig'i bilan katak daftar sahifasi boshidan 2 ta va chapdan 3 katak tashlab, nuqta qo'yadilar. So'ngra bu nuqtadan o'ngga 5 pastga 2 katak tashlab, 2 nuqtani qo'yadilar. So'ng bu nuqtalarni chizg'ich yordamida birlashtiradilar (chizg'ichni chap qo'l bilan ushlab, o'ng qo'l bilan chizadilar).

So'ng daftarning yuqori qismida bir nuqtani tanlab, uni yasalgan kesmaning chap tomonidagi nuqtasiga tomon yana bir tik kesma tushiradilar.

Bolalarning to'g'ri burchak bilan tanishtirishda shunday amaliy mashqni bajarish mumkin:

O'qituvchi bolalarga bir varaqdan qog'oz olib, uni avval o'rtasidan buklashni, so'ng yana bir bor buklashni ko'rsatadi.

Bu ishlarni o'qituvchi bajarganda hamma bolalar ko'rib turishi lozim. So'ng bolalarga hosil bo'lgan burchak - to'g'ri burchak modeli ekani tushuntiriladi. O'qituvchi burchakning balandligi va tomonlarini ko'rsatadi.

So'ng suhbat o'tkaziladi:

- qanday figura hosil bo'ldi? (To'g'ri burchak).
- uning tomonlari va balandligini ko'rsating.
- Endi o'zingiz yasagan to'g'ri burchakni solishtiring

Buning uchun ularning birini ikkinchisi ustiga shunday qo'yingki, tomonlari bir-biriga to'g'ri kelib burchakning quyi qismi ikkinchi burchakning quyi qismiga joylashsin. (o'quvchilar ham o'qituvchi bilan birga burchaklarni taqqoslaydilar);

– Burchakning boshqa tomonlari haqida yana nima deyish mumkin. (Bu tomonlar ham mos tushdi)

– To'g'ri burchaklar teng keldi. O'zingiz yasagan uchburchakdan to'g'ri burchakni toping. (burchaklarni bir-biri ustiga qo'yib, uchburchakdagi burchak ham to'g'ri ekanligini aniqlaydilar).

Qo'llarida bo'lgan to'g'ri burchak modeli bilan ushbu tasvirdagi to'g'ri burchaklarni aniqlab, uning balandligi atrofini bo'yash topshiriladi.

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan ko'pburchaklar ichida to'g'ri burchak va uning ko'p uchraydigan ko'rinishi bo'lgan kvadrat alohida o'rinni egallaydi. O'quvchilar har qanday kvadrat to'g'ri burchak ekanligini va aksincha har qanday to'g'ri to'rtburchak kvadrat emasligini tushinib olishlari kerak.

To'g'ri burchakni o'rganishga bag'ishlangan mashg'ulotdan bir parcha har bir o'quvchiga har xil rangga bo'yalgan turlicha to'g'ri to'rtburchaklar solingan konvert beriladi.

Suhbat:

- Bu figuralar nima deb ataladi (to'rtburchaklar).
- Model yordamida ularning to'g'ri burchaklarini toping va o'sha joyni bo'yang;
- Ikki to'g'ri burchagi bo'lgan to'rtburchakni toping. Ikki to'g'ri burchakli to'rtburchakni ko'rsating va to'g'ri bo'lgan balandligini yonidan bo'yang.
- Uchta to'g'ri burchagi bo'lgan ko'pburchakli figurani toping. (O'quvchilar bunday to'rtburchaklarning hamma bo'lagi to'g'ri ekanligini anglaydilar.)
- To'rt burchagi to'g'ri bo'lgan to'rtburchaklar to'g'ri burchakli to'rtburchaklar deyiladi. Bolalar to'g'ri burchaklarning balandligi yaqinini bo'yaydilar va o'qituvchiga ko'rsatadilar.

O'quvchilar to'g'ri burchakli to'rtburchaklarning muhim va muhim bo'lmagan sifatlarini anglab olishlari uchun ba'zi vaqtlar dars mashg'ulotlari davomida o'yin sifat mashqlarni bajarishlari mumkin. Masalan:»Ortiqcha figurani olib tashla» mashqida bolalar to'rtburchaklarning muhim va muhim bo'lmagan belgilarini topishlari uchun amaliy ko'nikma beradi.

Bolalarga har xil materiallardan yasalgan va turli ranglarga bo'yalgan ko'pburchaklar namoyish etiladi.

– Xo'sh, bu figuralarning qaysi belgisi barchasi uchun umumiydir?(Hammasi to'g'ri burchakli ko'pburchaklardir.)

– Qaysi figura ortiqcha?

– Nega?(1,2,3,5 figuralarda to'rtta tomon bor) O'qituvchi bu figurani olib tashlashni taklif etadi.

– Qolgan figuralarning o'zaro farqi nimada?

– Bu figuralarning umumiy sifatlari nima?(ularning ranglari turlicha,turli materialdan, qog'ozdan va kartondan yasalgan)

– Bu figuralar qanday nomlanadi? (to'g'ri burchakli to'rtburchaklar.)

– Nega olib tashlangan figurani to'g'ri burchakli to'rtburchak deb atash mumkin emas?(chunki,uning 6ta tomoni bor -to'g'ri burchaklarda esa 4 tomon va 4 burchak bo'ladi)

Bunday mashqlar bolalar ongida eng muhim tushuncha-to'g'ri to'rtburchak belgilarini mustahkamlaydi.

Birinchi sinf o'quvchilari bu tushunchani chuqurroq tushunib olishlari uchun shunday o'yin o'tkazish mumkin.

O'quv qurollari ichida turli o'lchamdagi va rangdagi to'g'ri burchakli to'rtburchaklar shakli ko'rsatiladi shulardan bittasi to'g'ri burchakli to'rtburchak emas.

Bolalar bilan shunday suhbat olib boriladi.

– Bu qanday figuralar?(To'g'riturtburchaklar ularda 4ta burchak va 4ta tomon bor).

– Bu figuralarning qay biri ortiqcha?

– Agar beshinchi figurani olib qo'ysak qolganlarini qanday atash mumkin?(To'g'ri to'rtburchaklar)

– Nega shunday deb atash mumkin?(Chunki ularning 4 burchagi to'g'ri burchakdir).

– Beshinchi raqamli figurani nega bu guruhga qo'shib bo'maydi? Unda ham to'rt tomon bor-ku! (Chunki, burchaklarning barchasi to'g'ri burchak emas)

Mashqni bajarish davomida turli rangli, bir-birdan o'lchamlari bilan farq qiluvchi, turlicha joylashtirilgan to'rtburchaklardan foydalaniladi.

To'g'ri burchak belgilarini tushunib olish uchun bolalar bilan quyidagi mashqlarni bajarish tavsiya etiladi:

1. Chizmalar ichida, oddiy, hayotiy muhitda to'g'ri to'rtburchakni boshqa figuralardan ajrata olish.

2. To'g'ri to'rt burchaklarni uning belgilari bo'yicha topish.

3. Boshqa geometrik figuralardan to'g'ri to'rtburchak yasash.

4. To'g'ri to'rtburchaklar yasash.

Quyidagi amaliy ishlarni tashkil etish foydali hisoblanadi.

Bolalar 71-rasmda tasvirlangan figuralar tasviri tushurilgan kartochkalarni oladilar. Barcha to'g'ri to'rtburchaklarni bo'yab, raqam sonlarini daftarga yozish tavsiya etiladi.

Kvadratni to'g'ri burchak deb ham, keyinroq ko'pburchak deb atash mumkin ekanligi «Nomini ayting!»Uyinida ham o'z tasdig'ini topishi mumkin.O'qituvchi paketdan figurani olib bolalarga faqat uning belgilarini aytadi va bolalardan bu nima? deb so'raydi.Masalan:

– Mening qo'limda qizil rangli figura,uning to'rt burchagi, to'rt balandligi va to'rt tomoni bor. Bu qanday figura?(Bu to'rtburchak)

– Mening qo'limda kartondan yasalgan sariq figura bor.Uning 4 tomoni, 4 balandligi va 4 burchagi bor.uning hamma burchaklari to'g'ri burchak bu figuraning nomi nima?(Bu - to'g'ri to'rtburchak). Rasmlar.

– Mendagi to'rtburchak figuraning ikki burchagi to'g'ri burchak uni to'g'ri burchakli to'rtburchak deyish mumkinmi? (Yo'q, to'g'ri bo'lganda barcha burchaklari to'g'ri bo'lishi kerak).»Ortiqcha figurani olib tashla» o'yinida ham

foydalansa bo'ladi. Duskaga turli rangli to'g'ri to'rtburchak ilinadi. Undan ikkitasi kvadrat.

– Bu figuralar nima deb ataladi? (To'rtburchaklar, to'g'ri to'rtburchaklar).

– Nima uchun bunday deb ataladi? Chunki to'rttala burchagi teng, to'rt tomoni bor.

– Bulardan qay biri ortiqcha? (zangori to'rtburchakni olib tashlansa, ikkita kvadrat qoladi).

– Qolgan figuralar kvadrat ekanini kim isbotlab bera oladi? (to'rt tomoni o'lchanadi, agar ular teng bo'lsa, demak, kvadrat).

Bolalarga yana shunday topshiriq berish mumkin.: duskaga uchta kvadrat ilib qo'yiladi. O'quvchi ularning tomonlarini o'lchab, bir-biriga solishtirishni taklif etadi. Bolalar tomonlarni o'lchab, uchchala kvadrat o'zaro teng ekanini bilib oladilar.

Model to'g'ri burchak yordamida barcha burchaklarni to'g'ri bo'lgan to'rt burchaklarni topadilar:

Bu figuralarni bir so'z bilan nima deb atash mumkin? (To'rtburchaklar)

– Ularning ichidan qay biri ortiqcha? (Qizil). O'qituvchi qizil rang figurani olib tashlaydi.

– Yashil va zangori figuralarni nima deb ataymiz? (Kvadratlar).

– Yana qanday atash mumkin? (To'g'ri to'rtburchaklar)

– Nima uchun qizil rang figurani kvadrat deb atay olmaymiz? (Barcha burchaklari to'g'ri teng emas)

– Demak, yashil va zangori figuralarni kvadratlar deb ataymiz. Daftaringizga kvadrat chizib, qizil qalam bilan bo'yang.

Bunday topshiriqlarni bajarib, o'quvchilar kvadratning muhim belgilarini anglay boshlaydilar. Kvadrat tomonlari teng to'rtburchak bo'lib, bolalar endi uning u qadar muhim bo'lmagan belgilari - rangi, materiali, o'lchamlariga ham diqqat qaratishga o'rgana boshlaydilar.

Boshlang'ich matematika dasturida geometrik material katta o'rinni oladi. Geometrik materialni o'rganishning asosiy maqsadi geometrik figuralar (nuqta, to'g'ri va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi, sinig chiziq, ko'pburchak, aylana va

doira) haqida ularning elementlari haqida, figuralar va ularning elementlari orasidagi munosabatlari haqida, ularning ba'zi xossalari haqidagi tasavvurlarning to'la tizimini tarkib toptirishdan iborat.

Geometrik figuralar haqidagi fazoviy tasavvurlar, geometrik figuralarni chizmachilik va o'lchash asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o'lchash va yasashlarning amaliy malakalarini (ko'zda chamalash, qo'lda chizish va hokazo) tarkib toptiriladi; o'quvchilarning nutq va fikrlashlari shu asosda rivojlantiriladi.

O'quvchilarda geometrik tasavvurlarni tarkib toptirish, ularni chizish va o'lchash malakalari bilan qurollantirish, ular tafakkurini rivojlantirish masalalariga geometriya elementlarini o'rgatishda qo'llanadigan o'qitish metodlari javob beradi. Geometriya *propedevtik* kursini o'qitishning muhim metodlari kuzatish metodi, taqqoslash metodidan iboratdir. Bunda induktiv xulosa chiqarish bilan bir qatorda deduksiya elementlaridan ham foydalaniladi. Laboratoriya va amaliy ishlar metodi geometrik materialni o'rganishning effektiv metodlaridan biridir. Laboratoriya ishlari va amaliy ishlar o'quvchilarning geometrik figuralarning mohiyatini o'zlashtirishlarida ijobiy ta'sir ko'rsa-tadi.

Nuqta, to'g'ri chiziq va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi. Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilarda nuqta, to'g'ri chiziq va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi haqida aniq tasavvurlarni tarkib toptirish kerak. Shuni eslatib o'tamizki, “nuqta”, “to'g'ri chiziq” tushunchalari hozirgi kunda o'qitilayotgan maktab geometriya kursining asosiy tushunchalaridir. Shu sababli “nuqta deb nimaga aytiladi?”, “to'g'ri chiziq deb nimaga aytiladi?” degan savollar ma'noga ega bo'lmay qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: O'zbekiston, 30.04.2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi qonuni. -T.: 24.09.2020
3. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standartlari. 04.06.2021 y. <https://lex.uz/docs/-3153714>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт

стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2022 й., 70-мақсад.

5. Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to’g’risida. O’zbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.

6. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамыз. “Ўзбекистон”, 2017.

7. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги - инсон манфаатларини таъминлаш тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. “Ўзбекистон”, 2017.

8. Umumiy o’rta ta’limning milliy o’quv dasturi. Matematika (1-11- sinf). 2021. Respublika ta’lim markazi.

9. Jumayev M.E. Matematika o’qitish metodikasi. (OO’Yu uchun darslik.) Toshkent. “Turon-Iqbol”, 2016 yil. 426 b.

10. Jumayev M.E. Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasidan praktikum. (OO’Yu uchun o’quv q o’llanma) Toshkent. “O’qituvchi”, 2004 yil.

11. Jumayev M.E. Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasidan laboratoriya mashg’ulotlari. (OO’Yu uchun o’quv qo’llanma) Toshkent. “Yangi asr avlodi”, 2006 yil.

12. Jumayeva H.M. Talabalarni globallashtirish jarayonida ichki Ped.fan.fal.dok.(PhD). Diss. Termiz. 2022.

13. Abdullayeva B.S. va boshq. Matematika 1. 1-sinflar uchun ilg’or va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish bo’yicha metodik qo’llanma “O’zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat nashriyoti. 11 b.t. Toshkent-2014. 176 bet

3.4.2. Matematika darslarida murakkab mavzularni o'yin texnologiyalari orqali tushuntirish

2 soat amaliy

O'yin texnologiyalari zamonaviy pedagogikada, ayniqsa yosh o'quvchilar bilan ishlashda alohida o'rin tutadi. Boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun o'yin dunyoni bilishning tabiiy shaklidir. O'yin orqali bola faollik, qiziqish, o'zaro ta'sir o'tkazish va o'zini namoyon qilish istagini namoyon qiladi. Shu sababli, matematika darslarida o'yin usullaridan foydalanish nafaqat mavzuga qiziqishni oshiradi, balki asosiy ta'lim va kognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga, mantiqiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

1. Ta'limda o'yin texnologiyalarining mohiyati O'yin texnologiyalari-bu o'yin elementlariga asoslangan va aniq ta'lim maqsadlariga erishishga qaratilgan o'qitish

usullari va usullari tizimi. An'anaviy o'yinlardan farqli o'laroq, o'quv o'yini aniq belgilangan pedagogik vazifaga ega, o'yin shaklida yashiringan. U motivatsion (qiziqish, hayajon, zavq) va didaktik (o'rganish, birlashtirish, rivojlantirish) funktsiyalarni birlashtiradi. Matematika darslarida o'yin texnologiyalari yordam beradi:

- * bolalarning ta'lim motivatsiyasi va e'tiborini oshirishga , xato yoki qiyin vazifadan qo'rqishni engish;
- * yechim topishga qiziqishni rivojlantirish;
- * guruhda ishlash, hamkorlik qilish va muzokara qilish qobiliyatini shakllantirish;
- * nostandart vaziyatlarda bilimlarni qo'llashni o'rgatish

2. O'yindan foydalanishning psixologik va pedagogik asoslari Boshlang'ich maktab yoshi-bu bolaning etakchi faoliyati o'yin bo'lib qoladigan davr. O'yin orqali bola ijtimoiy rollarni o'rganadi, o'z harakatlarini rejalashtirishni, natijalarni baholashni o'rganadi. Matematika ko'pincha bolalar tomonidan diqqat va kuch talab qiladigan murakkab va mavhum mavzu sifatida qabul qilinadi. Shuning uchun o'yin elementlarini joriy etish o'rganishni yanada tabiiy, hissiy jihatdan rang-barang va qulay qiladi. Psixologik nuqtai nazardan, o'yin muvaffaqiyat holatini yaratadi: bola xato qilishdan qo'rqmasdan o'rganadi, chunki har qanday xato jazoga emas, balki takroriy o'yin harakatlariga sabab bo'ladi. Bu ichki motivatsiyani shakllantirishga yordam beradi, bu ayniqsa o'quv faoliyatiga doimiy qiziqish uchun muhimdir.

3. Matematikani o'qitishda o'yin texnologiyalarining

- * Didaktik o'yinlar-bilimlarni mustahkamlash va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.
- * Rol o'ynash o'yinlari-bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi.
- * O'yinlar-musobaqalar-faollik va jamoaviy ruhni rag'batlantiradi.
- * Kompyuter va interaktiv o'yinlar-zamonaviy raqamli texnologiyalar sizga onlayn viktorinalar, matematik topshiriqlar, interaktiv plakatlardan foydalanish imkonini beradi.
- * Stol va karta o'yinlari-taktik o'zaro ta'sir elementini yaratadi va diqqat va xotirani rivojlantirishga yordam beradi. O'yin vazifalari darsning bir qismi bo'lishi mumkin (bilimlarni yangilash yoki mustahkamlash bosqichida) va uning asosiy shakli, masalan, tematik "o'yin darsi" yoki "matematik izlanish"formatida.

4. O'yinlardan foydalanishning uslubiy printsiplari O'yin samarali o'quv vositasiga aylanishi uchun bir nechta pedagogik tamoyillarga rioya qilish kerak:

- * Maqsadga muvofiqlik-o'yin ma'lum bir didaktik muammoni hal qilishi kerak (takrorlash, mustahkamlash, mahoratni rivojlantirish).
- * Mavjudligi-o'yin qoidalari va vazifalar darajasi bolalarning yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak
- * Faoliyat va jalb qilish — har bir bola kuzatuvchi emas, balki jarayonning ishtirokchisi bo'lishi kerak
- * Fikr-mulohaza-xulosa chiqarish, natijalarni tahlil qilish, xatolar va muvaffaqiyatlarni muhokama qilish muhimdir.
- * Emotsionallik va ijobiylik — o'yin stress yoki raqobatbardosh tashvish emas, balki quvonch va qiziqish uyg'otishi kerak.

5. O'qituvchining roli. O'yin texnologiyasidagi o'qituvchi nafaqat tashkilotchi, balki yetakchi, sherik sifatida ham ishlaydi. O'yin o'quv jarayoniga qanchalik to'g'ri integratsiyalashganiga bog'liq. U materialni tanlaydi, o'yin elementi o'quv maqsadiga soya solmasligiga ishonch hosil qiladi, lekin unga erishish vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchi o'yinni o'yin-kulgi sifatida emas, balki o'rganish usuli sifatida ishlatishi muhimdir. Keyin o'yin kognitiv kompetentsiyalarni shakllantirish uchun kuchli vositaga aylanadi: taqqoslash, tahlil qilish, mulohaza yuritish, xulosalar chiqarish qobiliyati.

6. O'yin texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi Boshlang'ich maktab o'qituvchilarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, matematik darslarda o'yinlardan muntazam foydalanish quyidagilarga yordam beradi:

- * bilimlarni o'zlashtirish darajasini va matematik ko'nikmalarning mustahkamligini oshirish;
- * diqqat, xotira va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish;
- * mustaqillik va natija uchun javobgarlikni shakllantirish
- * talabalarning o'zini o'zi qadrlashi va ishonchini oshirish;
- * sinfda hamkorlik va xayrixohlik muhitini yaratish.

II. Didaktik o'yinlar boshlang'ich maktabda matematika darslarida kognitiv faoliyatni faollashtirish vositasi sifatida. Didaktik o'yinlar matematika darslarida ishlatiladigan o'yin texnologiyalari orasida alohida o'rin tutadi. Ular o'quv faoliyatini tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda kognitiv vazifalar o'ynoqi

tarzda hal qilinadi, bu materialni o'zlashtirish jarayonini yanada qulayroq, qiziqarli va hissiy jihatdan rang-barang qiladi. Didaktik o'yinning asosiy xususiyati shundaki, u ikki tomonlama yo'nalishga ega: bir tomondan, bu hissiy dam olishni ta'minlaydigan o'yin — kulgi, boshqa tomondan-o'rganish, bilimlarni mustahkamlash va ko'nikmalarni shakllantirish vositasi. Didaktik o'yinning asosi o'yin harakatlari yordamida hal qilinadigan kognitiv vazifadir. Aynan shu narsa o'yinni shunchaki o'yin-kulgiga emas, balki o'rganish vositasiga aylantiradi. Matematika darslarida didaktik o'yinlar mavzuga qiziqishni shakllantirishga, diqqatni, xotirani, kuzatuvchanlikni, reaksiya tezligini, shuningdek tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O'yin keskinlikni bartaraf etishga, xatolardan qo'rqishni engishga, muvaffaqiyat va o'ziga ishonch holatini yaratishga yordam berishi muhimdir. O'qituvchi didaktik o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarni o'yin o'zaro ta'siri orqali ma'lum bir o'quv natijasiga erishishga yo'naltiruvchi tashkilotchi va murabbiy vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'yinning maqsadini aniq tushunishi, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasiga qarab qoidalar va vazifalarni tanlashi, shuningdek, bolalar bilan o'yin natijalarini tahlil qilishi, hissiy o'yin tajribasini ongli bilimga aylantirishi kerak. Quyida boshlang'ich maktabda matematika darslarida samarali qo'llaniladigan didaktik o'yinlarning namunalari keltirilgan. Ular nafaqat bilimlarni mustahkamlash va tizimlashtirishga, balki talabalarning mustaqilligi, mantiqiy fikrlashi va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

1. "Kapalaklar" o'yini. Maqsad: qo'shish va ayirish ko'nikmalarini mustahkamlash. O'yinning borishi: doskada raqamlar bilan gullar tasvirlangan va "kapalaklar" kartalarida misollar yozilgan. Talabalar misollarni hal qilishadi va tegishli gullarga kapalaklarni "ekishadi". O'yin ham frontal, ham jamoaviy musobaqa shaklida o'tkazilishi mumkin. Natija: hisoblash natijasini berilgan raqam bilan bog'lash qobiliyati shakllanadi, diqqat va vizual xotira rivojlanadi. 1 xotira rivojlanadi.

2. "Matematik baliq ovlash" Maqsad: og'zaki hisoblash ko'nikmalarini mustahkamlash. O'yin jarayoni: misollar qog'oz "baliq" da, javoblar orqa tomonda Bolalar "baliq tutqichlari" (magnit tayoqchalar) yordamida baliq tutishadi, misolni hal qilishadi va to'g'riligini tekshirishadi. Agar javob to'g'ri bo'lsa, baliq "ushlangan". Natija: og'zaki hisoblash tezligi, diqqat, ixtiyoriy xotira rivojlanadi, shuningdek ijobiy hissiy fon yaratiladi. 3. "Raqamlar tartibida" Maqsad: tartib raqamlarini birlashtirish. O'yin jarayoni: misollar "baliq" da, javoblar orqa tomonda yozilgan. Bolalar "baliq tutqichlari" (magnit tayoqchalar) yordamida baliq tutishadi, misolni hal qilishadi va to'g'riligini tekshirishadi. Agar javob to'g'ri bo'lsa, baliq "ushlangan". Natija: og'zaki hisoblash tezligi, diqqat, ixtiyoriy xotira rivojlanadi, shuningdek ijobiy hissiy fon yaratiladi. 3. "Raqamlar tartibida"

Maqsad: tartib raqamlarini birlashtirish. O'yin jarayoni: har bir bolaga o'zi ko'rmaydigan raqam bilan karta biriktirilgan. Signalda talabalar savollar berish va sinfdoshlarining raqamlarini kuzatish orqali o'sib borishi kerak. Natija: raqamlar ketma-ketligini tushunish, muloqot qobiliyatlari, e'tibor va o'zini o'zi boshqarish rivojlanadi.

4. "Zanjir" Maqsad: qo'shish va ayirish harakatlari o'rtasidagi munosabatni mustahkamlash. O'yin jarayoni: o'qituvchi birinchi ifodani chaqiradi (masalan, $2 + 3$), natijani olgan talaba ushbu raqam bilan yangi ifodani hosil qiladi (masalan, $5 - 2$) va "zanjir"shunday davom etadi. Natija: arifmetik amallar o'rtasidagi munosabatni barqaror tushunish shakllanadi, fikrlash tezligi va matematik nutq rivojlanadi.

Natija: raqamlar ketma-ketligini tushunish, muloqot qobiliyatlari, e'tibor va o'zini o'zi boshqarish rivojlanadi.

4. "Zanjir" Maqsad: qo'shish va ayirish harakatlari o'rtasidagi munosabatni mustahkamlash. O'yin jarayoni: o'qituvchi birinchi ifodani chaqiradi (masalan, $2 + 3$), natijani olgan talaba ushbu raqam bilan yangi ifodani hosil qiladi (masalan, $5 - 2$) va "zanjir"shunday davom etadi. Natija: arifmetik amallar o'rtasidagi munosabatni barqaror tushunish shakllanadi, fikrlash tezligi va matematik nutq rivojlanadi.

5. "Matematik almashinuv" Maqsad: og'zaki hisoblash ko'nikmalarini va ongda arifmetik operatsiyalarni bajarish qobiliyatini oshirish. O'yin jarayoni: talabalar jamoalarga bo'linadi, ularning har biri shartli "kapital"oladi. Jamoalar navbatma-navbat raqamlar va vazifalar bilan kartalarni olishadi ("7 ga ko'paytiring", "15 ga kamaytiring" va boshqalar). To'g'ri javob uchun jamoa "foyda" oladi, xato uchun — kapitalning bir qismini yo'qotadi. Natija: o'yin hisoblash ko'nikmalarini, e'tiborni, reaksiya tezligini shakllantiradi, raqobatbardosh ruh va jamoaviy javobgarlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Maqsad: og'zaki hisoblash ko'nikmalarini va ongda arifmetik operatsiyalarni bajarish qobiliyatini oshirish. O'yin jarayoni: talabalar jamoalarga bo'linadi, ularning har biri shartli "kapital"oladi. Jamoalar navbatma-navbat raqamlar va vazifalar bilan kartalarni olishadi ("7 ga ko'paytiring", "15 ga kamaytiring" va boshqalar). To'g'ri javob uchun jamoa "foyda" oladi, xato uchun — kapitalning bir qismini yo'qotadi. Natija: o'yin hisoblash ko'nikmalarini, e'tiborni, reaksiya tezligini shakllantiradi, raqobatbardosh ruh va jamoaviy javobgarlikni rivojlantirishga yordam beradi.

6. "Raqamli labirint" Maqsad: raqamlar qatorida yo'naltirish ko'nikmalarini rivojlantirish va arifmetik amallarni bajarish. O'yin jarayoni: talabalar o'yin maydonida harakat qilishadi-labirint, uning hujayralarida raqamlar yozilgan. Vazifa kartalari harakat yo'nalishini ko'rsatadi: "8 dan katta raqamga o'ting", "tarkibi 10 bo'lgan raqamni toping". Vazifani noto'g'ri bajarish oldingi bosqichga qaytadi. Natija: mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash va bilimlarni o'yin sharoitida qo'llash qobiliyati rivojlanadi.

Maqsad: raqamlar qatorida yo'naltirish ko'nikmalarini rivojlantirish va arifmetik amallarni bajarish. O'yin jarayoni: talabalar o'yin

maydonida harakat qilishadi-labirint, uning hujayralarida raqamlar yozilgan. Vazifa kartalari harakat yo'nalishini ko'rsatadi: "8 dan katta raqamga o'ting", "tarkibi 10 bo'lgan raqamni toping". Vazifani noto'g'ri bajarish oldingi bosqichga qaytadi. Natija: mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash va bilimlarni o'yin sharoitida qo'llash qobiliyati rivojlanadi. 7. "Sehrli jumboq kvadratlari" Maqsad: mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va raqamlar tarkibi bilan ishlash qobiliyati. O'yin jarayoni: talabalarga qisman to'ldirilgan qafasli 3×3 yoki 4×4 panjara beriladi. Qator va ustunlardagi summalar berilgan songa teng bo'lishi uchun raqamlarni tartibga solish kerak. Natija: analitik qobiliyat, e'tibor, fikrlash va o'z harakatlarini tekshirish qobiliyati rivojlanadi.

III. Rolli va syujetli-rolli o'yinlar boshlang'ich maktab o'quvchilarining kognitiv qiziqishi va matematik tafakkurini shakllantirish vositasi sifatida Rol o'ynash va rol o'ynash o'yinlari boshlang'ich maktabda o'yin texnologiyalari orasida alohida o'rin tutadi, chunki ular o'quvchilarga haqiqiy hayotga yaqin vaziyatga tushib qolish va matematik bilimlarni amalda qo'llash imkonini beradi. Muayyan ko'nikmalarni mustahkamlashga qaratilgan didaktik o'yinlardan farqli o'laroq, rolli o'yinlar kognitiv mustaqillik, muloqot qobiliyatlari va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Ular maktab o'quvchilarida nafaqat matematik qoidalar haqidagi bilimlarni, balki ularni hayotiy muammolarni hal qilish uchun ishlatish qobiliyatini shakllantiradi. Rolli o'yinlar bolaning Reenkarnasyon va tasavvurga bo'lgan tabiiy istagiga asoslanadi. Talaba o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi: u nafaqat tushuntirishni tinglaydi yoki misolni hal qiladi, balki ma'lum bir rol o'ynaydi, belgi nomidan harakat qiladi. Ta'limning ushbu shakli shaxsiy ahamiyatga ega vaziyatni yaratadi, bu materialni o'zlashtirish motivatsiyasi va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Matematika darslarida rolli va syujetli rolli o'yinlardan foydalanish, ayniqsa, uchinchi sinfda bolalar asosiy matematik operatsiyalarga ega bo'lganda va ularni ongli ravishda qo'llashga qodir bo'lganda samarali bo'ladi. Rol vazifalari fikrlash, tahlil qilish, harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi, shuningdek mavzuga hissiy qiziqishni saqlaydi. Quyida boshlang'ich maktabda matematika darslarida ishlatilishi mumkin bo'lgan rolli o'yinlarning namunalari keltirilgan. Ularning har biri o'quv vazifasini ko'ngilochar o'yin konteksti bilan birlashtirib, barcha o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. 1. "Matematik do'kon" Maqsad: amaliy muammolarni hal qilishda qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish. O'yin jarayoni: sinf "sotuvchilar" va "xaridorlar"ga bo'linadi. O'qituvchi "tovarlar" tayyorlaydi (rasmlar va narxlar ko'rsatilgan kartalar). Xaridorlar xaridlarni amalga oshiradilar, umumiy xarajatlarni hisoblab chiqadilar, o'zgarishni aniqlaydilar, pulni qanday sarflash foydaliroq ekanligini muhokama qiladilar. Murakkablik

variantlari: siz aktsiyalar va chegirmalarni, narxlarni taqqoslashni, tovarlarning "reklamasini", qo'shilgan qiymat solig'ini kiritishingiz mumkin. Natija: talabalar amaliy faoliyatda arifmetik amallardan foydalanishni o'rganadilar, e'tibor, mas'uliyat va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

2. "Raqamlar mamlakati bo'ylab sayohat" Maqsad: raqamlar seriyasi, arifmetik amallar, kosmosdagi yo'nalish haqidagi bilimlarni mustahkamlash. O'yin jarayoni: talabalar "raqamlar mamlakati" bo'ylab marshrutni bosib o'tadigan "sayohatchilar"ga aylanishadi. Har bir "orolda" (stantsiyada) ularni vazifa kutmoqda: misollarni hal qilish, raqamli topishmoqni taxmin qilish, koordinatalar bo'yicha marshrutni qurish, matematik ko'rsatmalar bo'yicha "xazina" ni topish. O'qituvchining roli: o'qituvchi "qo'llanma" vazifasini bajaradi, talabalar esa tadqiqotchilardir. Har bir bajarilgan bosqich ularni "tugatish"ga yaqinlashtiradi. Natija: mantiqiy va fazoviy tasavvurlar shakllanadi, e'tibor, tezkorlik va jamoaviy o'zaro ta'sir rivojlanadi.

3. "Matematik kafe" Maqsad: raqam, hisoblash, o'lchovlar haqidagi bilimlarni amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish. O'yin jarayoni: talabalar guruhlariga bo'linadi - "ofitsiantlar", "oshpazlar", "mijozlar". "Menyu" har xil narxdagi taomlarni o'z ichiga oladi. Mijozlar buyurtma berishadi, oshpazlar ularni tayyorlaydilar (misollar yoki muammolarni hal qilish shaklida), ofitsiantlar "hisob"berishadi. Og'zaki hisoblash elementlarini kiritish mumkin: "uch porsiya salat va ikkita ichimlik qancha turadi? 100 rubldan qancha pul olish kerak?» Natija: haqiqiy raqamlar bilan arifmetik amallarni bajarish, taqqoslash, byudjetni rejalashtirish qobiliyatlari shakllanadi, mustaqillik va javobgarlik rivojlanadi. O'yin jarayoni: talabalar guruhlariga bo'linadi - "ofitsiantlar", "oshpazlar", "mijozlar". "Menyu" har xil narxdagi taomlarni o'z ichiga oladi. Mijozlar buyurtma berishadi, oshpazlar ularni tayyorlaydilar (misollar yoki muammolarni hal qilish shaklida), ofitsiantlar "hisob"berishadi. Og'zaki hisoblash elementlarini kiritish mumkin: "uch porsiya salat va ikkita ichimlik qancha turadi? 100 rubldan qancha pul olish kerak?» Natija: haqiqiy raqamlar bilan arifmetik amallarni bajarish, taqqoslash, byudjetni rejalashtirish qobiliyatlari shakllanadi, mustaqillik va javobgarlik rivojlanadi.

4. "Matematik pochta" Maqsad: ko'p xonali sonlarni qo'shish va ayirish ko'nikmalarini mustahkamlash, sonning bit tarkibini tushunish. O'yin jarayoni: talabalar rollarni olishadi - "pochtachilar"va" qabul qiluvchilar". Har bir harfda matematik vazifa (misol, muammo, shifr) mavjud. Pochtachi xatni faqat to'g'ri qaror qabul qilingandan so'ng etkazib berishi mumkin. O'qituvchi javoblarning to'g'riligini va xatlarning "yuborilishini" nazorat qiladi. Natija: hisoblash qobiliyatlari o'rgatiladi, e'tibor va aniqlik rivojlanadi, natija uchun javobgarlik hissi shakllanadi.

5. "Kelajak shahrini qurish" Maqsad: geometrik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va o'lchovlar bilan ishlash qobiliyati. O'yin jarayoni: sinf me'morlar, muhandislar va quruvchilar guruhlariga bo'linadi. Har bir jamoa

geometrik shakllar (uchburchaklar, to'rtburchaklar, kvadratchalar) yordamida bino, yo'l yoki maydon qurish uchun "buyurtma" oladi. Talabalar uzunliklarni, perimetrlarni, maydonlarni hisoblab chiqadilar, shahar rejasini tuzadilar. Natija: bolalar geometrik tasavvurlarni o'zlashtiradilar, tasavvur va fazoviy fikrlashni rivojlantiradilar, rejalashtirish va hamkorlik qilishni o'rganadilar. 6. "Matematik ekspeditsiya" Maqsad: tadqiqot qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. O'yin jarayoni: talabalar xarita bo'ylab "ekspeditsiya" ga boradilar, bu erda har bir nuqta matematik muammoni bildiradi. Keyingi bosqichga o'tish uchun siz misolni hal qilishingiz, naqshni topishingiz, raqamli jumboqni echishingiz kerak. O'qituvchi ekspeditsiya rahbari, bolalar esa tadqiqotchilar rolini o'ynaydi. Natija: o'yin analitik fikrlash, mustaqillik, fidoyilik va guruhda ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. IV. Matematika darslarida motivatsiya va fikrlash tezligini shakllantirish vositasi sifatida raqobat o'yinlari O'yinlar musobaqalar matematika darslarida o'yin faoliyatining maxsus shakli bo'lib, unda talabalar musobaqalar, turnirlar yoki estafetalar shaklida topshiriqlarni bajaradilar. Didaktik va rolli o'yinlardan farqli o'laroq, bu erda asosiy e'tibor ijro etish tezligi, aniqligi, diqqatlilik va cheklangan vaqt sharoitida harakat qilish qobiliyatiga qaratiladi, bu bolalarda kontsentratsiya va tezkor reaksiya ko'nikmalarini shakllantiradi. Bunday o'yinlar raqobatbardosh ruhni rivojlantirishga yordam beradi, ammo bolalar stressni boshdan kechirmasliklari va mavzuga ijobiy munosabatda bo'lishlari uchun do'stona raqobat muhitini saqlab qolish muhimdir. O'yinlar musobaqalar tayyorgarlik darajasidan qat'i nazar, barcha talabalarni faollashtirishga yordam beradi, chunki topshiriqlarni ishtirok etishning murakkabligi va shakli bo'yicha farqlash mumkin.

Uchinchi sinfda ushbu turdagi o'yinlardan foydalanish ayniqsa dolzarbdir, chunki bolalar allaqachon hisoblash, oddiy muammolarni hal qilish bo'yicha asosiy ko'nikmalarga ega va jamoaviy musobaqalarda yoki individual musobaqalarda qatnashishlari mumkin. O'yinlar musobaqalar matematik fikrlashni, operatsiyalarni bajarish tezligini, e'tiborni, kuzatuvchanlikni va jamoaviy javobgarlikni rivojlantiradi. 1. "Kim tezroq?" Maqsad: og'zaki hisoblash tezligini va ongini rivojlantirish. O'yin jarayoni: o'qituvchi og'zaki yoki doskada misollar keltiradi. Talabalar signalda iloji boricha tezroq to'g'ri javob berishlari kerak. Shaxsiy yoki jamoaviy tanlov sifatida tashkil etilishi mumkin. Har bir to'g'ri va o'z vaqtida javob uchun ballar beriladi. Natija: talabalar hisob-kitoblarning tezligi va aniqligini o'rgatadilar, diqqat va raqobatbardosh munosabatni rivojlantiradilar. 2. "Matematik estafeta" Maqsad: jamoaviy ish orqali matematik ko'nikmalarni mustahkamlash. O'yin jarayoni: sinf bir nechta jamoalarga bo'linadi. Har bir jamoa saf tortadi. Birinchi o'yinchi misolni hal qiladi va estafetani keyingisiga o'tkazadi. Agar javob

to'g'ri bo'lsa, jamoa oldinga siljiydi. Agar xato bo'lsa, o'yinchi startga qaytadi. O'yin bir muncha vaqt yoki marraga yetguncha o'tkaziladi. Natija: jamoada ishlash qobiliyati, natijaga e'tibor, fikrlash tezligi va o'z harakatlariga ishonch rivojlanadi.

3. "Matematik kurash" Maqsad: nostandart muammolarni hal qilish va matematik bilimlarni raqobat sharoitida qo'llash qobiliyatini shakllantirish. O'yin jarayoni: ikki jamoa bir xil misollar yoki vazifalar to'plamini oladi. Cheklangan vaqt ichida siz iloji boricha ko'proq vazifalarni hal qilishingiz kerak. Siz ayniqsa murakkab misollar uchun bonus tizimini kiritishingiz mumkin. Natija: talabalar o'z harakatlarini rejalashtirishni, muammolarni hal qilish strategiyasini tanlashni o'rganadilar, raqobatbardosh ruh va tafsilotlarga e'tibor rivojlanadi.

4. "Xazina yig'ish" Maqsad: "xazina"ni o'yin qidirish orqali og'zaki hisoblash va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. O'yin jarayoni: o'yin maydonida (doska yoki tarqatma material) "kalitlar" mavjud — "xazina"ga o'tish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan vazifalar. Misolni to'g'ri hal qilgan o'yinchilar yoki jamoalar keyingi topshiriq bo'yicha maslahat yoki "koordinatalarni" olishadi. Barcha "kalitlarni" birinchi bo'lib to'plagan va "xazina"ga erishgan jamoa g'alaba qozonadi. Natija: strategik fikrlash, mantiq, hisoblash tezligi, hamkorlik va rejalashtirish qobiliyatlari rivojlanadi. O'yin jarayoni: o'yin maydonida (doska yoki tarqatma material) "kalitlar" mavjud — "xazina"ga o'tish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan vazifalar. Misolni to'g'ri hal qilgan o'yinchilar yoki jamoalar keyingi topshiriq bo'yicha maslahat yoki "koordinatalarni" olishadi. Barcha "kalitlarni" birinchi bo'lib to'plagan va "xazina"ga erishgan jamoa g'alaba qozonadi. Natija: strategik fikrlash, mantiq, hisoblash tezligi, hamkorlik va rejalashtirish qobiliyatlari rivojlanadi.

5. "Matematik kvest" Maqsad: matematikaning turli sohalaridagi bilimlarni birlashtirish va ularni amaliy va mantiqiy masalalarda qo'llash qobiliyati. O'yin jarayoni: sinf jamoalarga bo'linadi. Har bir jamoa turli xil vazifalar bilan bir qator "stantsiyalar" dan o'tadi: og'zaki hisoblash, mantiqiy vazifalar, naqshlarni topish. Bitta vazifani hal qilish keyingisiga yo'l ochadi. Vaqt cheklangan. Natija: talabalar bilimlarni murakkab vaziyatlarda qo'llashni o'rganadilar, zehnilik, mantiqiy fikrlash, jamoaviy o'zaro ta'sir va natija uchun javobgarlik hissini rivojlantiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: O'zbekiston, 30.04.2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T.: 24.09.2020
3. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standartlari. 04.06.2021 y. <https://lex.uz/docs/-3153714>
4. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b

5. Matematika soxasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.

6. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. (OO'Yu uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "Yangi asr avlodi", 2006 yil.

7. Jumayeva H.M. Talabalarni globallashtirish jarayonida ichki Ped.fan.fal.dok.(PhD). Diss. Termiz. 2022.

8. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Matematika (1-11- sinf). 2021. Respublika ta'lim markazi.

3.4.3.-mavzu. Matematika darslarida ma'lumotlar (jadval, sxema, diagramma) bilan ishlashning zamonaviy shakllari.

(2soat amaliy)

O'quv bloki	Fanni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	Matematika fani va mantiqiy fikrlash				
Mavzu	Matematika darslarida Ma'lumotlar (jadval, sxema, diagramma) bilan ishlashning zamonaviy shakllari.				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Matematika darslarida Ma'lumotlar (jadval, sxema, diagramma) bilan ishlashning zamonaviy shakllarining asosiy maqsadi — qiyin vaziyatlarda to'g'ri va samarali qarorlar qabul qilish, tahlil qilish va muammolarni yechishda tizimli va mantiqiy yondashuvni qo'llash, hamda kreativ va aniq fikrlarni ifodalash imkoniyatlarini oshirish dir .				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish -Maqsad va reja bilan tanishtirish -Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	1- slaydlar	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	-Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol -“Mantiqiy fikrlashni o'rganish hayotimizni qanday o'zgartiradi?” haqida qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	2-slayd	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etib rag'batlantirish
3. Nazariy qism	-Mantiqiy fikrlashni	15	Taqdimot,	3-10-	O'qituvchilar

	rivojlantirish uchun o'rganilayotgan mavzu yoki muammoni tahlil qilish va uni qismlarga ajratish zarur. Har bir bo'limni alohida ko'rib chiqish, uning qanday bog'liqligini aniqlash fikrlashni yanada aniqroq qiladi. Misol uchun, biror muammoga yechim topishda avvalo muammoning sabablarini va natijalarini tahlil qilishingiz lozim. Texnologiyalardan foydalanishni tushuntirish; -Slaydlar bilan tushuntirish		ko'rgazmali tushuntirish	slaydlar	ar yangi texnologiyalarni nazariy jihatdan o'rganadi.
4. Amaliy mashg'ulot	- Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Misollar va vaziyatlarni muhokama qilish	30	Guruhlarda ishlash, platformalardan foydalanish	“Ko'rinmay qolgan raqamlar yig'indisini toping, matematik diktant”	O'qituvchilar interfaol vositalar yordamida amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar Qiyinchiliklarni muhokama qilish Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	“Qanday bo'lar edi” texnologiyasi orqali xulosa qilish “Ko'r va esla” texnologiyasi orqali o'z-o'zini baholash	5	Refleksiya usullari		O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta

					ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat	So'rovno ma tashkil qilish	O'qituvchi ar mashg'ulotd an qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltirilad i.

Mavzuga oid tayanch tushuncha va iboralar: Ma'lumotlar, sxema, diagramma, jadval, tizimlashtirish, solishtirish, tahlil qilish, talqin qilish, o'zgartirish, umumlashtirish.

1. Matematikadan ma'lumot sxemalari bilan ishlashning mazmun-mohiyati

Ma'lumot sxemalari nima? Ma'lumot sxemalari mavzuni tushuntirish vaqtida tug'ilgan jadvallar, kartalar, chizmalar, xulosalar shaklida tuziladi.

Ma'lumot sxemalarining oltita asosiy funksiyalari mavjud: umumlashtirish va tizimlashtirish, moslashish, cheklashlar, ijtimoiy to'siqlarni olib tashlash, mustaqil faoliyatni optimallashtirish. Sxema – o'quvchi fikrini, uning amaliy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro aloqadir. Ular an'anaviy ko'rgazmalardan farq qiladi, chunki ular fikrning va harakatning tayanchidir. Maktab o'quvchilari o'zlarining javoblarini diagramma yordamida tuzadilar, o'qiydilar, sxema bilan ishlashadi, ularning hech biri o'zlarini o'z his etmaydi. Erkinlik xissi paydo bo'lib, javob berishdan qo'rqish hissi yo'qoldi. O'quvchilar qoidalar va formulalarni mexanik yodlashdan xalos bo'lishadi. Ular mavzuni ongli ravishda o'zlashtiradilar: amaliy topshiriqni bajarib, Ma'lumotlar berilgan sxemalar bo'yicha qoida tuzadilar.

Dasturning turli mavzularidagi Ma'lumotlar berilgan sxemalar bir holda xatolikni o'z vaqtida oldini olishga yordam beradi, boshqasida – darsda xato qilingan narsani qayta ishlab chiqishga, uchinchisida - frontal va profilaktikumumiy takrorlashni amalga oshirishga, individual vazifalar bajarishga yordam beradi.

Sxemalarni qanday qilib yaratish kerak? Amaliyot shuni ko'rsatadiki, sxemalardan faqatgina uni o'zi tuzgan o'qituvchi samarali foydalanishi mumkin, ammo shu bilan birga ularni tuzish uchun asosiy talablarni ham bilishi kerak: u ma'lum bir hajmga rioya qilgan holda va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini

hisobga olingan holda tuzilishi lozim. Asosida Ma'lumotlarni belgilash va ranglari muhim rol o'ynaydi.

Ma'lumotlar sxemasini tuzishda quyidagi tartibda bajarish kerak:
darsda o'rganilgan asosiy tushunchani, uning tomonlarini aniqlash;
har bir tushunchaning og'zaki-majoziy va belgi-ramziy ifodasini farqlash;
mos yozuvlar asosida diagrammalarini tuzish.

Mavzu bo'yicha diagrammalarining aksariyatini kompyuterda bajariladi. Umumiy rang qora, asosiy narsa yorqin ranglarda ajratilgan: qizil, yashil, ko'k. Ba'zan foto qog'ozidan foydalanish mumkin va bunday sxemalar uzoq vaqt saqlanishi mumkin. Sxemalar barcha o'quvchilar uchun bir xil tayyorlanadi. Sxemalarning kattaligi bolalar uchun oxirgi partadan yozilganlarning hammasini aniq ko'rish imkonini berishi kerak.

Diagramma tuzishning maqsadi muammoning elementlarini birinchi marta tushuntirganingizda eslab qolishingizga yordam berishdir. O'quvchilar vaziyatni, savolni, yechimi va muammoning javobini ta'kidlab fikr yuritadilar. Bolalarning barcha javoblari diagrammada bo'lgani kabi doskaga yozib qo'yiladi. Hech qanday keraksiz so'zlar, keskinliklar yo'q, hatto zaif o'quvchilarda ham qattiqqo'llik yo'q. Har bir darsda sxema bilan ishlash samaradorligi o'sib boradi. Bolalar o'qituvchining nima so'rayotganini aniq tushunadilar.

Vazifalar qisqacha tuzilgan: «Shartini ajratib ko'rsating. Savolni nomlang. Yechimini tushuntiring." "Tezlik, vaqt, masofa" mavzusida kerakli Ma'lumotlarsiz vazifalarni o'rgatish mumkin emas. Miqdorlarni yodlash uchun (uzunlik birliklari va boshqalarni) bolalar ularni ko'payishi va kamayishi bilan tartibga solishdan xursand bo'lishadi va shu bilan birga o'zlarining tanlagan nuqtalarini isbotlaydilar. Ma'lumotlar bilan ishlashda jadval, sxema yoki diagrammalardan foydalanish o'quvchilarga qoidalarni yodlash emas, balki ularni anglab, tushunib o'zlashtirishlariga imkon beradi. Mavzuni to'liq anglab, tushunib olishlari uchun kerakli darajadagi miqdorda ishlatish tavsiya etiladi. Yangi beriladigan barcha Ma'lumotlar bolaning ongiga asta-sekinlik bilan singib ketishi kerak, buning uchun bitta dars yoki bir kun kam – bu oddiy inson xotirasining xususiyati. Bu shuni anglatadiki, an'analardan voz kechish orqali biz o'quvchiga mavzuni o'zlashtirishi uchun vaqt va imkoniyat beramiz.

Sinfda bolalarga ko'proq mustaqil ishlashga imkon berish lozim. Ular o'zlarining mustaqil ekanligini oldindan bilib, qiyin vazifalardan qo'rqmaydilar. Muammoli vaziyatlarni yumshatish usullaridan biri bu o'zaro yordam, jamoada ishlashdir, bu usuldan foydalanilmagan holda sinfda o'qitish deyarli ma'nosini yo'qotadi. O'quvchilar hayotning ushbu qiyin bosqichida ular bir-birlariga yordam berish uchun ham birga o'tirishadi, bu ular mazkur qiyinchiliklarni birgalikda yengishadi. Yordam nafaqat yordam ko'rsatilayotganga, balki ushbu yordamni o'z

zimmasiga olgan o'quvchiga ham foydalidir. Axir, vaqtni sarflamaslik, aniqrog'i, hatto undan oqilona foydalanish muhimdir. Ushbu darslar o'quvchida ko'p narsalarni tarbiyalaydi. Ular xotirani, irodani rivojlantiradi va kuchaytiradi. Bu ko'rinishdagi darslar nafaqat bir o'quvchiga, balki o'quvchilar bir-birlariga ham Ta'lim berishadi.

Sinfdagi o'quv jarayonini bunday tashkil etish natijasida o'quvchilarning o'zi belgilagan aniq, bir xil ish sur'ati yaratiladi: hamma sinfdoshlar ishining tashkilotchisiga aylanadi. Bolalar ko'proq o'rganishga qiziqishadi.

2. Boshlang'ich sinflarda masalalarni yechishga o'rgatishning zamonaviy shakllari.

Boshlang'ich matematik ta'lim mazmunining eng muhim komponenti – bu sonlar bilan bog'liq va algebraic yoki arifmetik amallar yordamida yechiladigan hayotiy vaziyatlardan iborat bo'lgan masalalardir. Masalada ba'zi kattaliklarning qiymatlari kiritilgan bo'lib, ularga bog'liq va masala shartida ular bilan ma'lummunosabatlar orqali bog'langan boshqa kattaliklarning qiymatlari izlanadi. Masalani yechishda ijobiy natijaga erishish uchun, o'quvchilarda masalaning matni bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, Ma'lumotlardagi ma'lum va noma'lum sonlarni ajrata olish, masalada berilgan Ma'lumotlarining to'liqligini aniqlash (Ma'lumotlar yetarli yoki yetarli emasligi, ortiqchaligi), vazifalar aniq berilganligi, masalani yechish uchun qaysi Ma'lumotlar yetarli emasligini mustaqil ravishda aniqlash lozim.

Shu munosabat bilan Ta'lim faoliyati mazmuniga tizimli ravishda quyidagi masala turlaridan kiritish maqsadga muvofiq:

- masalalarning noan'anaviy tuzilmasi (masala savolida masala shartining bir qismi "yashiringan" bo'lishi mumkin yoki masalaning butun matni bitta so'roq gap yordamida tuzilgan);
- masala matnidagi raqamli Ma'lumotlarni so'zlar bilan ifodalash;
- masaladagi Ma'lumotlarning ko'pligi va bu masalani yechishda bir nechta usullardan foydalanish;
- masala matnida Ma'lumotlarni yetishmasligi yoki ortiqcha Ma'lumotlar borligi;
- muqobil shartli masalalar.

Shunday masalalarga misollar keltiramiz.

Misol. 4 ta koptok uchun 1200 so'm to'landi. 6 ta shunday koptok necha so'm turadi?

Bu masala matnining tuzilishi shart-savol-shartdir, ya'ni masala savolida Ma'lumotlardan biri mavjud. Odatda, o'quvchilar shartni bilan ishlashda 6 - raqamga e'tibor bermaydilar, uni savolga qo'yadilar, bu masalaning mazmunini

o'zlashtirilishiga salbiy taʼsir qiladi va qisqa shartni tuzishda baʼzi muammolarni keltirib chiqaradi.

Bunday masalalarini yechishda, masaladagi berilgan aniq Ma'lumotlar bilan masaladagi savolni ajratib olish uchun, masalaning matnini qayta tuzish usulini qo'llash ham mumkin. Ushbu masala matnini quyidagi matn bilan o'zgartirish mumkin: "4 ta koptok 1200 so'm turadi. 6 ta koptok sotib olish uchun necha so'm to'lanadi?"

Misol. Garajda sakkizta yengil mashina va ulardan to'rtta ko'p yuk mashinasi bor. Garajda jami nechta mashinalar bor?

Bunday ko'rinishdagi masalalarning mazmuni tushunish o'quvchilar uchun ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, sababi masala matni bilan birinchi tanishganda qiymatli Ma'lumotlar darrov ko'zga tashlanmaydi, faqat mazmunini tahlil qilish, mulohaza yuritish natijasida, uning mohiyatni tushunadi.

Misol. 23 m uzunlikdagi arqondan avval 5 m, keyin yana 8 m kesib olingan. Jami necha metr arqon kesib olingan? 5 metr kesib olingandan keyin necha metr arqon qoldi? Avval kesilgan arqon keyin kesib olingan arqondan necha metr kam?

Masala savoliga javob berish uchun o'quvchilar matndan kerakli Ma'lumotlarni izlaydilar. Muqobil shartli masalalar – bu masalani yechimning bir nechta mumkin bo'lgan imkoniyatlarini ko'rib chiqish zarur bo'lib va bu imkoniyatlar o'rganilgandan keyin masalani javobi topiladi.

Misol. Ikkita qayiq bir vaqtning o'zida daryo bo'yidagi qirg'oqning bir joyidan jo'nab ketdi. Birinchisi soatiga 17 km tezlikda, ikkinchisi – soatiga 19 km tezlikda harakatlanadi. 2 soatdan keyin ular bir-biridan qanday masofa uzoqlikda bo'ladi?

Masaladagi berilgan Ma'lumotda qayiqlar qaysi tomonga suzib ketgani noma'lum. Agar ular bir tomonga suzib ketgan deb faraz qilsak, bitta javob olamiz, agar qarama-qarshi y o'nalishda suzib ketgan deb faraz qilsak – boshqa javob olamiz.

Misol. Qirq olti nafar o'quvchi, to'rt va olti o'rindiqli o'nta qayiqda sayohatga chiqishdi. Nechta to'rt o'rindiqli va nechta olti o'rindiqli qayiqlar bor edi? "

Masalada qayiqlardagi bo'sh o'rindiqlar soni to'g'risida Ma'lumot yo'q. Shuning uchun, berilgan Ma'lumotlarga asosida biz turli xil usullarda yechamiz.

Misol. To'rtburchakli yer maydonining yuzasi 48 kv/m. Bu yer maydonini o'rab turgan panjara uzunligi necha metr? To'rtburchakning bir tomonining uzunligi haqida hech qanday Ma'lumot yo'q, shuning uchun masalani yechishda yer maydoni tomonlari uzunliklarining barcha mumkin bo'lgan sonli qiymatlarini hisobga olish kerak ya'ni: 48 va 1, 24 va 2, 16 va 3, 12 va 4, 8 va 6 metr. Shuning uchun devor uzunligining perimetri har xil ko'rinishda bo'ladi: 98, 52, 38, 32 va 28 metr.

Sharti noaniq masalalar – bu javob olish uchun Ma'lumotlari yetarli bo'lmagan masalalardir.

Misol. Omborda 392 ta banka gilos, malina va qulupnay murabbosi bor. Gilos murabbosi malina murabbosidan 3 marta ko'p. Gilosdan tayyorlangan har bir banka murabboning massasi 800 g bo'lsa, jami necha kg gilosli murabbo tayyorlangan?

Masalada qulupnay murabbosi bankalari soni haqida yetarli Ma'lumot yo'q. Masalani yechish uchun shartiga Ma'lumot qo'shish kerak.

Misol: 5 ta o'rgimchakning nechta oyog'i bor?

Masalada bitta o'rgimchakning nechta oyog'i borligi haqida Ma'lumot yo'q. Sharti noaniq masalalar – bu javob olish uchun Ma'lumotlari yetarli bo'lmagan masalalardir.

Bu masalani yechish uchun ensiklopedik adabiyotlardan foydalanib, yetishmayotgan Ma'lumotlarni topish mumkin.

Yuqoridagi Ma'lumotlardan kelib chiqib quyidagicha xulosa qilish mumkin: "Ma'lumotlar bilan ishlash" boshlang'ich Ta'lim matematikasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ma'lumotlar bilan ishlash jarayonida berilgan vazifalar: topshiriqlar o'quvchilarini Ma'lumot izlashga, kerakli Ma'lumotlarni ajratib ko'rsatishga va qayd etishga, Ma'lumotlarni tizimlashtirishga, taqqoslashga, tahlil qilishga va umumlashtirishga, talqin qilishga va o'zgartirishga o'rgatadi. Ma'lumotlar bilan ishlash bo'limiga tegishli topshiriqlardan foydalanish o'quv jarayonini boyitib, uni samarali bo'lishiga xizmat qiladi. Ta'lim olish o'quvchining ijodiy faoliyatini boyitadi, izlanish va tadqiqotlar olib borishga imkon beradi. Ma'lumotlar bilan ishlar o'quvchilarda bilimini oshirishda mustaqillik faoliyatni rivojlantiradi. Ma'lumot bilan ishlash qobiliyati boshlang'ich maktab bitiruvchisining ajralmas xususiyatidir.

Nazorat savollari:

1. Ma'lumot sxemalari haqida tushuncha bering.
2. Sinfda bolalarga nima sababdan mustaqil ishlashga ko'proq imkon berish kerak?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: O'zbekiston, 30.04.2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T.: 24.09.2020
3. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standartlari. 04.06.2021 y. <https://lex.uz/docs/-3153714>

4. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b
5. Matematika soxasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.
6. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. (OO'Yu uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "Yangi asr avlodi", 2006 yil.
7. Jumayeva H.M. Talabalarni globallashtirish jarayonida ichki Ped.fan.fal.dok.(PhD). Diss. Termiz. 2022.
8. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Matematika (1-11- sinf). 2021. Respublika ta'lim markazi.
9. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. (OO'Yu uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "Yangi asr avlodi", 2006 yil.
10. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

3.4.4.mavzu. Matematika darslarida mantiqiy topshiriqlarni kichik guruhlarda ishlash orqali tushuntirish.

(2soat amaliy)

O'quv bloki	Fanni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar				
O'quv modul	Matematika fani va mantiqiy fikrlash				
Mavzu	Matematika darslarida mantiqiy topshiriqlarni kichik guruhlarda ishlash orqali tushuntirish				
Davomiyligi	80 daqiqa				
Mashg'ulotning maqsadi	Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy maqsadi — qiyin vaziyatlarda to'g'ri va samarali qarorlar qabul qilish, tahlil qilish va muammolarni yechishda tizimli va mantiqiy yondashuvni qo'llash, hamda kreativ va aniq fikrlarni ifodalash imkoniyatlarini oshirishdir.				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqiqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	-Salomlashish -Maqsad va reja bilan tanishtirish - Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	1- slaydlar	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.

2. Motivatsiya	-Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol -“Mantiqiy fikrlashni o’rganish hayotimizni qanday o’zgartiradi?” haqida qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	2-slayd	O’qituvch ilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etib rag’batlan tirish
3. Nazariy qism	-Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun o’rganilayotgan mavzu yoki muammoni tahlil qilish va uni qismlarga ajratish zarur. Har bir bo’limni alohida ko’rib chiqish, uning qanday bog’liqligini aniqlash fikrlashni yanada aniqroq qiladi. Misol uchun, biror muammoga yechim topishda avvalo muammoning sabablarini va natijalarini tahlil qilishingiz lozim. Texnologiyalar dan foydalanishni tushuntirish; -Slaydlar bilan tushuntirish	15	Taqdimot, ko’rgazmali tushuntirish	3-10-slaydlar	O’qituvch ilar yangi texnologiy alarni nazariy jihatdan o’rganadi.
4. Amaliy mashg’ulot	- Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar	30	Guruhlarda ishlash, platformalarda	“Ko’rinmay qolgan	O’qituvch ilar interfaol

	bajarish Misollar va vaziyatlarni muhokama qilish		n foydalanish	raqamlar yig'indisini toping, matematik diktant"	vositalar yordamida amaliy ko'nikmal ar hosil qiladi.
5. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar Qiyinchiliklarni muhokama qilish Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr- mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlash adi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
6. Refleksiya	"Qanday bo'lar edi" texnologiyasi orqali xulosa qilish "Ko'r va esla" texnologiyasi orqali o'z- o'zini baholash	5	Refleksiya usullari		O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
7. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat	So'rovnoma tashkil qilish	O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Mantiqiy fikrlash — bu tizimli, aniq va tartibli fikr yuritish jarayoni bo'lib, insonning ma'lumotlar asosida to'g'ri xulosalar chiqarish, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish qobiliyatini anglatadi. Mantiqiy fikrlashda odatda aniq qoidalar va qonuniyatlar qo'llaniladi, va bu jarayon orqali fikrlar noto'g'ri yoki chalg'ituvchi xulosalardan saqlanadi.

Mantiqiy fikrlashning asosiy komponentlari:

Tushuncha va ta'riflar: Mantiqiy fikrlashda har bir tushuncha aniq ta'riflanishi kerak. Masalan, “adolat” yoki “tenglik” kabi tushunchalar har xil shakllarda ifodalanishi mumkin, ammo ular mantiqiy fikrlashda to'g'ri va aniq ta'riflanishi zarur.

Sabab va natija: Mantiqiy fikrlashda sabablar va natijalar o'rtasidagi bog'lanish aniqlanadi. Bu jarayonda, agar A sababi B natijaga olib kelishini tushunsangiz, A va B o'rtasidagi munosabatni aniqlash mantiqiy fikrlashning asosiy qismlaridan biridir.

Argumentlar: Mantiqiy fikrlashda argumentlar asosida xulosa chiqarish zarur. Argumentlar dalillarga, faktlarga yoki kuzatishlarga asoslanadi. Agar argumentlar ishonchli va mantiqan to'g'ri bo'lsa, xulosa ham to'g'ri bo'ladi.

Tahlil va sintez: Tahlil jarayonida mavjud ma'lumotlar bo'lib tahlil qilinadi va ularning orasidagi bog'lanishlar o'rganiladi. Sintez jarayonida esa olingan ma'lumotlar birlashtirilib, yangi xulosalar yoki fikrlar chiqariladi.

Xulosa chiqarish: Mantiqiy fikrlashning yakuniy bosqichi bu to'g'ri xulosa chiqarishdir. Agar barcha argumentlar to'g'ri bo'lsa, u holda chiqarilgan xulosa ham mantiqan to'g'ri bo'ladi.

Aqliy xatolarni aniqlash: Mantiqiy fikrlashda xatolarni aniqlash ham muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy xatolar (yoki “mantiqiy xatoliklar”) noto'g'ri xulosalarga olib keladi. Bular orasida noto'g'ri umumlashtirish, noto'g'ri sabab-natija munosabatlarini o'rnatish yoki asossiz dalillarga tayanish kabi xatolar bo'lishi mumkin.

Mantiqiy fikrlashning afzalliklari:

- **Muammolarni hal qilish:** Mantiqiy fikrlash orqali murakkab muammolarni yechish osonlashadi, chunki har bir qadamni aniq va tizimli tarzda baholash mumkin.

- **Qaror qabul qilish:** Mantiqiy fikrlash to'g'ri va aniq qarorlar qabul qilishga yordam beradi, chunki bu jarayonda har bir imkoniyat va natija ko'rib chiqiladi.

• **Xatoliklardan saqlanish:** Mantiqiy fikrlash orqali xatoliklarni aniqlash va ulardan saqlanish osonlashadi, bu esa hayotdagi qarorlarni yaxshilaydi.

• **Kreativlik va innovatsiya:** Mantiqiy fikrlash nafaqat aniq xulosalar chiqarishni, balki yangi fikrlar yaratishni ham qo'llab-quvvatlaydi.

Kreativ fikrlash — bu yangi g'oyalar yaratish, an'anaviy fikrlash usullaridan chiqish va muammolarga yangi, innovatsion yechimlar topish jarayonidir. Mantiqiy topshiriqlar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

Muammo yechish: O'quvchilarga ochiq muammolarni taqdim eting, ularni o'z fikrlari va yondashuvlari bilan yechishga undang. Masalan, ular biror jamiyatdagi ijtimoiy muammoni hal qilish yoki yangi texnologiyani yaratish uchun kreativ yechimlar topishlari kerak bo'lishi mumkin.

Brainstorming (G'oya to'plami): O'quvchilarga ma'lum bir mavzu bo'yicha g'oyalar to'plamini yaratishni taklif eting. Ular barcha g'oyalarni yozib, keyin esa eng yaxshi va eng innovatsion yechimlarni tanlab olishlari kerak. Bu metod o'quvchilarning kreativ fikrlashini rag'batlantiradi va yangi g'oyalar yaratish imkonini beradi.

Mavzularni kombinatsiya qilish: O'quvchilarga turli mavzularni birlashtirib, yangi va original fikrlar yaratishni taklif eting. Masalan, biror ijtimoiy muammoni ilm-fan va san'at bilan birlashtirib, yangi yechimlar topish. Bu o'quvchilarning kreativ yondashuvlarini kengaytiradi.

Metafora va analogiyalar: O'quvchilarga metaforalar yoki analogiyalarni ishlatib, yangi g'oyalar yaratishni o'rgating. Masalan, "Odam tanasining ishlashini kompyuter tizimi bilan taqqoslang" yoki "Biror jamiyatni ekotizimga o'xshatib tasvirlang". Bu usul, o'quvchilarga yangi fikrlarni yaratishda yordam beradi va ular an'anaviy fikrlashdan chiqishadi.

Mantiqiy topshiriqlarning foydalari

Fikrlarni tizimli tartibga solish: O'quvchilar muammolarni yechishda aniq va tartibli yondashuvni o'rganadilar.

Ijodkorlikni rag'batlantirish: Mantiqiy topshiriqlar o'quvchilarni yangi va original g'oyalar yaratishga undaydi.

Muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirish: O'quvchilar turli yondashuvlar orqali muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

O'z fikrlarini ishonchli asoslash: O'quvchilar fikrlarini dalillar bilan asoslashni o'rganadilar.

Shunday qilib, mantiqiy topshiriqlar o'quvchilarni nafaqat ma'lumotni yodlashga, balki tanqidiy va kreativ fikrlashga ham o'rgatadi. Bu ularning umumiy aqliy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Matematika darslarida mantiqiy topshiriqlarni kichik guruhlarda ishlash orqali tushuntirish, o'quvchilarning aqliy salohiyatini oshirish va jamoaviy fikrlashni rivojlantirish uchun juda samarali usuldir. Guruhda ishlash orqali o'quvchilar bir-biridan o'rganishadi, o'z fikrlarini almashishadi va masalalarni birgalikda yechish orqali matematik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Kichik guruhlar o'quvchilarga nafaqat matematika bo'yicha bilimlarni mustahkamlash, balki tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Kichik guruhlarda mantiqiy topshiriqlarni ishlashning afzalliklari:

Jamoaviy fikrlashni rivojlantirish: Kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar bir-biriga o'z fikrlarini tushuntirishadi va birgalikda muammolarni hal qilishadi. Bu guruhdagi har bir o'quvchining matematik masalalarga bo'lgan yondashuvini kengaytiradi va yangi g'oyalarni kiritishga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashni oshirish: Guruhda ishlash o'quvchilarga boshqa fikrlarni tinglash va o'z yondashuvlarini baholash imkonini beradi. Bu jarayon o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, chunki ular har bir masala yoki yechimning asosini o'rganishadi.

Kreativ fikrlashni rag'batlantirish: Mantiqiy topshiriqlarni guruhda hal qilishda o'quvchilar bir-birining g'oyalarini to'ldiradilar va yangi, kreativ yechimlar ishlab chiqadilar. Har bir o'quvchi o'zining ijodiy fikrini kiritadi, bu esa guruhni yangi va original yechimlarni topishga undaydi.

Kooperativ o'rganish: Kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar bir-biriga yordam berishadi, savollarni birgalikda muhokama qilishadi va o'zaro fikr almashishadi. Bu o'rganish jarayonini samarali qiladi va o'quvchilarning bir-biridan o'rganishiga yordam beradi.

Muammolarni yechish ko'nikmalarini oshirish: Kichik guruhlarda ishlash, o'quvchilarga muammolarni birgalikda yechishning turli usullarini o'rganish

imkonini beradi. Bu o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va masalalarni hal qilish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Mantiqiy topshiriqlarni guruhlarda ishlash orqali qanday o'rgatish mumkin?

Topshiriqni aniq taqdim etish: Guruhga topshiriq berishdan oldin, o'quvchilarga masalaning maqsadi va ularni qanday yechish kerakligi haqida aniq tushuntirish berish zarur. Masalan, masala haqida qisqacha ma'lumot berib, unga qanday yondashish mumkinligini ko'rsatib berish o'quvchilarga ishlashda yo'l-yo'riq beradi.

Guruhni to'g'ri tashkil qilish: Guruhlar kichik, 3-4 kishidan iborat bo'lishi kerak. Bu guruhda har bir o'quvchi faol ishtirok etishi va o'z fikrini aytishi uchun imkoniyatga ega bo'ladi. Shuningdek, guruhlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish uchun turli darajadagi o'quvchilarni birlashtirish mumkin.

Muammoni tahlil qilish: Har bir guruhga matematik topshiriqni yechishdan oldin, ularni masalani qanday tahlil qilishni o'rgatish zarur. Masalan, masalaning muammolarini aniqlash, formulalarni yoki diagrammalarni ishlatish va masalaning har bir qadamini tartib bilan ko'rib chiqish.

Maqsadni belgilash va yondashuvni tanlash: Guruhlar topshiriqni yechishda qanday usuldan foydalanishni tanlashlari kerak. Ular masalani grafik, algebraik yoki boshqa yondashuvlar bilan yechishlari mumkin. Bu o'quvchilarga o'z yondashuvlarini ishlab chiqish va boshqa guruhlarining fikrlarini baholash imkonini beradi.

Xulosa chiqarish: Topshiriqni yechib bo'lgach, guruhlar natijalarni taqdim etadilar. O'quvchilar o'z xulosalarini boshqa guruhlar bilan taqqoslab, o'rganishlari kerak. Bu jarayon orqali ular har bir yechimning mantiqiylikini va samaradorligini baholaydilar.

Tartibga solingan muhokama: Har bir guruh o'z natijalarini taqdim etganidan so'ng, barcha o'quvchilarni birgalikda muhokama qilishga undang. Bu muhokama davomida o'quvchilar masalalarni yechishda qanday qiyinchiliklarga duch kelganlarini, qanday yechimlar topganlarini va boshqa guruhlarining yechimlari haqida o'z fikrlarini bildiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: O'zbekiston, 30.04.2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T.: 24.09.2020
3. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning davlat ta'lim standartlari. 04.06.2021 y. <https://lex.uz/docs/-3153714>

5. Matematika soxasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori.

6. Abdullayeva B.S. va boshq. Matematika 1. 1-sinflar uchun ilg'or va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat nashriyoti. 11 b.t. Toshkent-2014. 176 bet

7. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Matematika (1-11- sinf). 2021. Respublika ta'lim markazi.

8. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.

9. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (OO'Yu uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

10. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. (OO'Yu uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "Yangi asr avlodi", 2006 yil.

11. Jumayeva H.M. Talabalarni globallashtirish jarayonida ichki Ped.fan.fal.dok.(PhD). Diss. Termiz. 2022.

3.5-MODUL. TABIIY(SCIENCE) FANLARDA INNOVATSIYA VA INTEGRATSIYA

3.5.1-mavzu. Tabiiy(SCIENCE) fanlarda murakkab mavzularni STEM yondashuvi asosida tashkil etish.(2 soat nazariy mashg'ulot)

Reja:

- 1.STEM-nazariy va amaliyot uyg'unligi.
- 2.STEAM,STREM-ta'limining afzallik jihatlari.
- 3.Tabiiy fan darslarini tashkil etishda integratsiya va innovatsiya.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlar (SCIENCE) bo'yicha murakkab mavzularni STEM yondashuvi asosida tashkil etish samaradorlikni oshiradi va o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvi nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirib, o'quvchilarning ilmiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim uslubidir. Bu yondashuv nafaqat tabiiy fanlarni, balki texnologiya, muhandislik va matematikani o'zaro bog'liq holda o'qitish orqali muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

STEM yondashuvining afzalliklari

O'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Nazariy bilimlarni real hayotda qo'llash imkonini beradi. Qiziqarli va interaktiv o'qitish usullari orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Jamoaviy ish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

STEAM va STREM Ta'limining Afzalliklari

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) va **STREM (Science, Technology, Robotics, Engineering, Mathematics)** ta'lim yondashuvlari an'anaviy STEM modelini kengaytirib, ijodiylik va zamonaviy texnologiyalarni yanada chuqurroq qamrab oladi.

1. STEAM ta'limining afzalliklari. STEAM – san'at (Art) elementlarini STEM bilan uyg'unlashtirgan ta'lim modelidir. San'at fanni tushunish va yaratish jarayonlarini yanada qiziqarli va interaktiv qilishga yordam beradi.

Ijodkorlikni rivojlantiradi – san'at elementlari (dizayn, vizual tasvir, musiqiy kompozitsiyalar) orqali o'quvchilarning innovatsion fikrlashini shakllantiradi.

Ijtimoiy va texnik fanlarni bog'laydi – tabiiy fanlar, muhandislik va texnologiya san'at bilan uyg'unlashib, har tomonlama rivojlangan tafakkurni shakllantiradi.

Jamoaviy ish va muammolarni yechishga yo'naltiradi – o'quvchilar loyihalarda nafaqat ilmiy, balki badiiy va dizayn yechimlarini ham ishlab chiqishadi.

O'quv jarayonini qiziqarli qiladi – murakkab fanlarni san'at orqali oson tushunishga yordam beradi.

STREM modeli STEM ta'limiga **robototexnika (Robotics)** komponentini qo'shadi, bu esa zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Robototexnika va sun'iy intellektga tayyorgarlik – o'quvchilar dasturlash va muhandislik bilimlarini real loyihalarda qo'llashadi.

Amaliy tajriba va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi – robotlar yaratish, kod yozish va tizimlarni boshqarish orqali texnologik savodxonlikni shiradi.

Fanlararo bog'liqlikni kuchaytiradi – informatika, fizika, muhandislik va matematika o'zaro integratsiyalashadi.

Kelajak kasblariga tayyorlaydi – dasturlash, avtomatlashtirish va muhandislik sohalariga qiziqishni oshiradi.

Misol: O'quvchilar Arduino yoki LEGO Mindstorms platformalarida robot yaratishadi va uni dasturlash orqali harakatga keltirishadi.

STEAM – ilmiy fanlar bilan san'atni bog'lab, o'quvchilarning ijodkorlik va innovatsion tafakkurini rivojlantiradi.

STREM – robototexnika va muhandislik orqali zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashni o'rgatadi.

Tabiiy fanlarda integratsiya va innovatsiya ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Integratsiya turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlab, o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi va tahliliy fikrlash

qobiliyatini rivojlantiradi. Innovatsion yondashuvlar esa zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshiradi.

Integratsiyaning ahamiyati Tabiiy fanlarning boshqa fanlar bilan integratsiyasi o'quvchilarga olamning yaxlitligini anglashga yordam beradi. Masalan, biologiya va kimyo fanlarini birgalikda o'rganish orqali o'simliklarning fotosintez jarayonini chuqurroq tushunish mumkin. Bu yondashuv o'quvchilarning fanlararo aloqalarni ko'rish qobiliyatini oshiradi.

Innovatsion yondashuvlar. Zamonaviy ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Masalan, virtual laboratoriyalar va onlayn resurslar yordamida o'quvchilar tajribalar o'tkazib, nazariy bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini interaktiv va samarali qiladi.

Integratsiya va innovatsiyani muvaffaqiyatli joriy etish uchun o'qituvchilar quyidagi tavsiyalarga amal qilishlari mumkin:

Fanlararo loyihalar tashkil etish: Turli fanlarni birlashtirgan loyihalar o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantiradi va bilimlarni mustahkamlaydi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish: Darslarda interaktiv vositalar va onlayn platformalardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Malaka oshirish: O'qituvchilar muntazam ravishda seminar va treninglarda ishtirok etib, yangi pedagogik yondashuvlar bilan tanishib borishlari lozim.

Shunday qilib, tabiiy fanlarda integratsiya va innovatsiyani qo'llash ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi.

1-mavzu. Tabiiy(SCIENCE) fanlarda murakkab mavzularni STEM yondashuvi asosida tashkil etish.(2 soat amaliy mashg'ulot)

Mavzuning maqsadi

O'qituvchilarga STEAM yondashuvi haqida bilim berish, uning ta'lim jarayoniga qo'shgan hissasi va amaliy qo'llanish imkoniyatlarini ko'rsatish.

1. Kirish: STEAM Yondashuvi Nima?

STEAM – bu Science (Fan), Technology (Texnologiya), Engineering (Muhandislik), Arts (San'at), Mathematics (Matematika) integratsiyasiga asoslangan ta'lim yondashuvi. Ushbu yondashuv orqali o'quvchilar real hayotdagi muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar va turli fanlarni o'zaro bog'lay olishni o'rganadilar.

Asosiy maqsadlar:

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Muammolarni hal qilish uchun ijodiy yondashuvlarni shakllantirish.

Texnologik savodxonlikni oshirish.

Tabiat va texnologiyaning o'zaro aloqasini tushunish.

2. STEAM yondashuvining afzalliklari

1. Fanlararo integratsiya: STEAM turli fanlar o'rtasida aloqalarni o'rnatadi va bilimlarni real hayotga tatbiq qilishni osonlashtiradi.

2. Ijodiy fikrlash: San'at elementi ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Jamoaviy ish: O'quvchilar guruhlarda ishlashni va birgalikda muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

4. Real hayot bilan bog'liqlik: O'quvchilar hayotda duch keladigan muammolar bilan bog'liq amaliy bilimlarni oladilar.

5. Texnologik tayyorgarlik: Dasturlash, muhandislik va texnologiya sohalarida amaliy ko'nikmalar shakllanadi.

3. STEAM Yondashuvining Tabiiy Fanlarga Qo'shgan Hissasi
Misollar:

O'simliklarni avtomatik sug'orish tizimi loyihasi:

Fan: Tuproqdagi namlik darajasini tushunish.

Texnologiya: Sensorlar va dasturlash vositalaridan foydalanish.

Muhandislik: Sug'orish tizimini yaratish.

San'at: Qurilmaning dizaynini chiroyli qilish.

Matematika: Suv iste'molini hisoblash va tahlil qilish.

Qiziqish uyg'otuvchi faoliyatlar:

O'simlik o'sishini kuzatish, suvning holatlarini o'rganish.

Shamol tegirmonlarini modellashtirish yoki ekologik qurilmalarni yaratish.

4. Amaliyotda STEAM Yondashuvi

Loyihani tashkil etish bosqichlari:

1. Mavzuni tanlash: Real hayotdagi muammoni tanlash (masalan, ekologik tozalik).

2. Fanlararo reja tuzish: Loyihaga barcha STEAM elementlarini qo'shish.

3. Materiallarni tayyorlash: Amaliyotda foydalaniladigan vositalarni topish.

4. Natijalarni tahlil qilish: Loyihaning samaradorligini baholash va grafiklarda ifodalash.

5. Taqdimot: Loyihaning yakuniy natijalarini taqdim qilish.

Muhokama savollari:

Loyihaning qaysi bosqichi eng samarali bo'ldi?

O'quvchilar qanday yangi ko'nikmalarni o'rgandilar?

5. STEAM Yondashuvi: O'qituvchilarga Tavsiyalar

1. Treninglar va seminarlar tashkil etish: O'qituvchilarga STEAM metodologiyasini o'rgatish.

2. Resurslar bilan ta'minlash: Laboratoriya jihozlari, sensorlar va boshqa texnologik vositalarni yetkazib berish.

3. Bosqichma-bosqich o'qitish: Murakkab mavzularni soddalashtirib tushuntirish.

4. Amaliyotga yo'naltirish: Loyihalar orqali o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish.

5. Yakuniy Qism: Xulosa

STEAM yondashuvi nafaqat nazariy bilimlarni, balki hayotiy ko'nikmalarni ham rivojlantirishga qaratilgan. O'qituvchilar ushbu yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularni tanqidiy, ijodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Maqsad: STEAM yondashuvi yordamida ta'lim jarayonini innovatsion, qiziqarli va samarali qilish.

3.5.2-mavzu.Tabiiy fanlarda tabiatni muhofaza qilishga doir “O`quv loyihasi” ishlab chiqish. (2 soat amaliy mashg`ulot)

Reja:

- 1.“Loyiha” tushunchasi va “Loyiha ta’limi”ning mazmun mohiyati.
- 2.Tabiiy fan(SCIENCE)darsliklaridagi mavzular uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash usullari.
- 3.Tabiiy fanlarda tabiatni muhofaza qilishga doir “O`quv loyihasi” ishlab chiqish.
- 4.Tabiiy fanlarda inklyuziv ta’lim.

Loyiha tushunchasi Loyiha — bu aniq bir maqsadga erishish uchun vaqtinchalik va noyob faoliyatlar majmuasi bo’lib, natijada mahsulot, xizmat yoki muayyan natija yaratiladi. Loyihalar odatda belgilangan muddat, byudjet va resurslar doirasida amalga oshiriladi. Ular kundalik operatsion faoliyatdan farqli o’laroq, o’ziga xos va vaqtinchalik xarakterga ega bo’ladi.

Loyiha ta’limi mazmun-mohiyati Loyiha ta’limi (Project-Based Learning) — bu o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish uchun ularni real hayotiy muammolarni hal etishga yo’naltirilgan loyihalar ustida ishlashga jalb etadigan pedagogik yondashuvdir. Bu usul o’quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, jamoada ishlash va tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Loyiha ta’limi jarayonida o’quvchilar quyidagi bosqichlarni bosib o’tadilar:

1. **Muammoni aniqlash:** O’quvchilar o’rganishlari kerak bo’lgan muammo yoki mavzuni tanlaydilar.
2. **Rejalashtirish:** Muammoni hal etish uchun kerakli resurslar, vaqt va vazifalarni belgilaydilar.
3. **Ijro etish:** Loyihani amalga oshirish uchun tadqiqot olib boradilar, ma’lumot to’playdilar va yechimlarni ishlab chiqadilar.
4. **Natijalarni taqdim etish:** Olingan natijalarni sinfdoshlari va o’qituvchilarga taqdim etadilar.
5. **Tahlil va baholash:** Loyiha jarayoni va natijalarini tahlil qilib, o’zlarining o’rganish jarayonini baholaydilar.

Bu yondashuv o’quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyotda qo’llashlariga, shuningdek, ularning ijodkorlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Loyiha tushunchasi va loyiha ta’limi zamonaviy ta’lim jarayonida muhim o’rin tutadi, chunki ular o’quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang’ich sinflarda tabiiy fan (Science) darsliklaridagi mavzular uchun topshiriqlar tayyorlash va ularni samarali bajarish o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mavzularni tanlash va tahlil qilish.

Masalan, 1-sinf "Tabiiy fanlar" darsligida quyidagi mavzular mavjud:
O’simliklar o’sishi uchun nimalar zarur?

Hayvonlarning yashashi uchun nimalar zarur?
Ob-havo nima?

Yil fasllari: kuz, qish, bahor, yoz.

Ushbu mavzularni tahlil qilish orqali har birining o'quv maqsadlarini aniqlash mumkin.

Topshiriqlarni loyihalash. Mavzular asosida o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda topshiriqlarni ishlab chiqing. Topshiriqlar turli ko'rinishda bo'lishi mumkin:

Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarni laboratoriya ishlariga jalb etish orqali mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga yordam berish. Masalan, "O'simliklarni ekish va parvarishlash" mavzusida o'quvchilar bilan birgalikda urug' ekish va uning o'sishini kuzatish.

Loyiha ishlari: O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, muayyan mavzu bo'yicha loyiha tayyorlashga yo'naltirish. Masalan, "Yil fasllari" mavzusida har bir guruhga bir faslni tanlab, uning xususiyatlari haqida taqdimot tayyorlash vazifasini berish.

Tajriba va kuzatishlar: Tabiat hodisalarini kuzatish va natijalarni muhokama qilish. Masalan, "Ob-havo" mavzusida o'quvchilar bilan bir hafta davomida harorat va yog'ingarchilikni kuzatib, natijalarni daftarlariga yozib borish.

1. **Topshiriqlarni bajarish usullari**

Topshiriqlarni samarali bajarish uchun quyidagi usullardan foydalanish tavsiya etiladi:

Guruhli ish: O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, birgalikda topshiriqlarni bajarishga yo'naltirish. Bu usul o'quvchilarning jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol metodlar: Dars jarayonida savol-javob, munozara, rolli o'yinlar kabi usullardan foydalanish orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirish.

Ko'rgazmali qurollar: Mavzuga oid rasmlar, diagrammalar, videolar va boshqa ko'rgazmali materiallardan foydalanish orqali mavzuni yanada tushunarli qilish.

Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarni tajriba va kuzatishlarga jalb etish orqali ularning mavzuni amaliy jihatdan o'zlashtirishlariga yordam berish.

4. Baholash va tahlil qilish. Topshiriqlar bajarilgandan so'ng, ularni baholash va tahlil qilish muhimdir. Bu jarayonda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

O'z-o'zini baholash: O'quvchilarga o'z ishlarini baholash imkoniyatini berish orqali ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

O'zaro baholash: Guruhlar bir-birlarining ishlarini baholab, fikr-mulohazalar bildirishlari orqali o'rganish jarayonini boyitish.

O'qituvchi bahosi: O'qituvchi har bir o'quvchining ishtiroki va topshiriqni bajarish sifatini baholab, kerakli tavsiyalar berishi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf tabiiy fan darsliklaridagi mavzular uchun mazmunli va qiziqarli topshiriqlar tayyorlash hamda ularni samarali bajarish o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida tabiatni muhofaza qilishga oid o'quv loyihalarini ishlab chiqish o'quvchilarning ekologik ongini shakllantirish va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat hissini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Quyida bunday loyihalarni tashkil etish bo'yicha bosqichma-bosqich ko'rsatmalar keltirilgan.

1. Mavzuni tanlash. O'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda, tabiatni muhofaza qilishga oid sodda va tushunarli mavzularni tanlash lozim. Masalan:

"O'simliklarni asrash": atrof-muhitdagi o'simliklarning ahamiyati va ularni himoya qilish usullari.

"Chiqindilarni qayta ishlash": maishiy chiqindilarni to'g'ri ajratish va qayta ishlashning tabiatga foydasi.

"Suvni tejash": suv resurslaridan oqilona foydalanish va suvni tejash usullari.

2. Maqsad va vazifalarni belgilash

Har bir loyiha uchun aniq maqsad va vazifalarni belgilash zarur. Masalan, **"O'simliklarni asrash"** loyihasining maqsadi o'quvchilarga o'simliklarning tabiat va inson hayotidagi ahamiyatini tushuntirish bo'lishi mumkin. Vazifalar esa quyidagicha bo'lishi mumkin:

O'simliklarning asosiy turlari bilan tanishtirish.

O'simliklarni parvarishlash bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazish.

Maktab hududida ko'chat ekish tadbirini tashkil etish.

3. Loyihani rejalashtirish

Loyihaning amalga oshirish muddatlari, kerakli resurslar va ishtirokchilarni aniqlash lozim. Masalan:

Muddat: loyihani bir oy davomida amalga oshirish.

Resurslar: ko'chatlar, sug'orish vositalari, qo'lqoplar, tuproq va boshqalar.

Ishtirokchilar: boshlang'ich sinf o'quvchilari, o'qituvchilar va ota-onalar.

4. Amaliy faoliyatni tashkil etish. O'quvchilarni loyihaga jalb etish uchun interfaol va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish muhimdir. Masalan:

Tajriba darslari: o'simliklarni ekish va parvarishlash bo'yicha amaliy mashg'ulotlar.

Ekskursiyalar: mahalliy bog' yoki qo'riqxonaga sayohat uyushtirish.

Ko'rgazmalar: o'quvchilarning chizgan rasmlari va qo'l mehnati asarlarini namoyish etish.

5. Natijalarni baholash va tahlil qilish. Loyiha yakunida o'quvchilar bilan birgalikda natijalarni muhokama qilish va kelgusida tabiatni muhofaza qilish bo'yicha qanday choralar ko'rish mumkinligini tahlil qilish lozim.

Hamkorlik: loyihaga ota-onalar, mahalliy jamoa va ekolog mutaxassislarni jalb etish orqali uning samaradorligini oshirish mumkin.

Resurslardan foydalanish: mavjud o'quv qo'llanmalari va metodik materiallardan foydalanish orqali loyihani boyitish.

Davomiylik: loyihaning natijalarini saqlab qolish va rivojlantirish uchun muntazam ravishda tadbirlar o'tkazish.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida tabiatni muhofaza qilishga oid o'quv loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish o'quvchilarning ekologik madaniyatini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda inklyuziv ta'limni joriy etish barcha o'quvchilarning, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ham bilim olish huquqini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati. Inklyuziv ta'lim — bu jismoniy, aqliy yoki psixologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb etishdir. Bu yondashuv bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash, ularning jamiyatda to'laqonli ishtirok etishlariga yordam berish va diskriminatsiyani bartaraf etishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning ahamiyati ortib bormoqda, bu esa alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning huquqlarini himoya qilish va ularni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Tabiiy fanlarda inklyuziv ta'limni tashkil etish usullari

1. **Darslarni moslashtirish:** O'qituvchilar darslarni rejalashtirishda har bir o'quvchining ehtiyojlarini inobatga olishlari lozim. Bu, masalan, vizual materiallar, audio vositalar yoki qo'shimcha amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshirilishi mumkin.

2. **Guruhli ishlarni tashkil etish:** O'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lib, birgalikda loyihalar yoki tajribalar o'tkazishlarini ta'minlash. Bu usul alohida ehtiyojlarga ega bolalarning jamoadagi ishtirokini oshiradi va ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. **Qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalardan foydalanish:** Maxsus dasturlar, ilovalar yoki texnik vositalar yordamida o'quvchilarning o'rganish jarayonini yengillashtirish. Masalan, eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun subtitrli videolar yoki ko'rish qobiliyati cheklanganlar uchun ovozli materiallar.

4. **O'qituvchilarning malakasini oshirish:** Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun o'qituvchilar maxsus pedagogik va psixologik tayyorgarlikka ega bo'lishlari zarur. Bu borada muntazam ravishda seminar va treninglar o'tkazish muhimdir.

5. **Oilalar bilan hamkorlik:** Alohida ehtiyojlarga ega bolalarning ota-onalari bilan yaqin aloqada bo'lib, ularning farzandlari uchun eng qulay sharoitlarni yaratish masalalarida birgalikda ishlash.

Amaliy tavsiyalar

Moslashtirilgan o'quv materiallari: Tabiiy fanlar bo'yicha darslik va qo'llanmalarni alohida ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashtirish, masalan, yirik shriftli matnlar, soddalashtirilgan tushuntirishlar yoki qo'shimcha vizual materiallar qo'shish.

Sinfxonani moslashtirish: Harakatlanishida cheklovlari bo'lgan o'quvchilar uchun qulay sharoitlar yaratish, masalan, rampa yoki maxsus partalar o'rnatish.

Differensial yondashuv: Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularga individual topshiriqlar va vazifalar berish.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda inklyuziv ta'limni joriy etish orqali barcha o'quvchilarning bilim olish huquqi ta'minlanadi va ularning jamiyatda to'laonli ishtirok etishlariga zamin yaratiladi.

3.5.2-mavzu: Tabiiy fanlarda tabiatni muhofaza qilishga doir “O‘quv loyihasi” ishlab chiqish (2 soat amaliy)

I. Kirish bosqichi (10 daqiqa)

1. O‘qituvchi kirish suhbat:

- Tabiatni muhofaza qilish bo'yicha global va mahalliy muammolar haqida qisqa taqdimot.
- “Nega maktab o'quvchilari ekologik loyihalar bilan shug'ullanishi kerak?” mavzusida mini-muhokama.

2. Faollashtirish vazifasi (Ice-breaker):

Trening ishtirokchilaridan “Eng dolzarb ekologik muammo” degan fikrlar buluti yaratish (Mentimeter yoki stikerlar yordamida).

II. Asosiy qism: nazariya + amaliyot (45 daqiqa)

1. O‘quv loyihasining tuzilmasini tushuntirish (10 daqiqa)

Tuzilma quyidagicha ekanligi tushuntiriladi:

1. Muammoning qo'yilishi
2. Loyiha maqsadi
3. Vazifalar
4. Tadqiqot bosqichlari
5. Kutilayotgan natijalar
6. Baholash mezonlari
7. Portfel (portfolio) elementlari
8. Yakuniy taqdimot shakllari

Har bir qism bo'yicha misollar keltiriladi

2. Amaliy topshiriq 1: Muammoni aniqlash (10 daqiqa)

Ishtirokchilar 3–4 kishilik guruhlariga bo'linadi.

Vazifa:

Quyidagi yo'nalishlardan birini tanlab, maktab yoki mahalliy hududda mavjud ekologik muammolarni aniqlash:

- Atmosfera ifloslanishi
- Chiqindilar muammosi
- Suv resurslarining kamayishi

- Qarag‘aylar, daraxtlar kesilishi
- Arxari, jayron, qoplon kabi hayvonlarning kamayishi
- O‘simliklar xilma-xilligining yo‘qolishi

Har bir guruh “muammo daraxti” metodidan foydalanadi.

3. Amaliy topshiriq 2: Loyihaning maqsad va vazifalarini belgilash (10 daqiqa)

Har bir guruh quyidagilarni belgilaydi:

- Muammoni hal qilish kimlarga foyda keltiradi?
- Maqsad (1 ta)
- Vazifalar (3–5 ta)
- Tadqiqot savollari (Kamida 3 ta)

4. Amaliy topshiriq 3: Loyiha faoliyatini rejalashtirish (15 daqiqa)

Guruhlar loyiha rejasini quyidagi ko‘rinishda rasmiylashtiradilar:

Bosqich	Faoliyat	Mas’ul	Vaqt	Kerakli resurslar
1	Muammoni o‘rganish	...	...	...
2	Tajriba yoki kuzatishlar	...	...	...
3	Ma’lumotlarni tahlil qilish	...	...	...
4	Tadbir yoki tashabbus	...	...	...
5	Taqdimot tayyorlash	...	...	...

III. Loyihani yaratish bosqichi (40 daqiqa)

Har bir guruh “O‘quv loyihasi”ning to‘liq variantini tayyorlaydi. Quyida namunaviy loyihaning struktura shabloni beriladi:

Loyiha nomi:

“Bizning maktab — yashil hudud!”, “Toza suv — hayot manbai”, “Plastikdan holi hayot” va h.k.

1. Muammo asoslanishi

- Hududdagi chiqindilar ko‘pligi...
- Sug‘oriladigan suvning noto‘g‘ri sarfi...
- Daraxtlar kesilayotgani...

2. Loyiha maqsadi

Mahalliy ekologik muammoni aniqlash, tahlil qilish va uni kamaytirish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

3. Vazifalar:

1. Hudud bo‘yicha ekologik monitoring o‘tkazish
2. Tadqiqot o‘tkazish (kuzatish, anketa, o‘lchash)
3. Infografika va diagrammalar yaratish
4. Aholi yoki o‘quvchilar orasida targ‘ibot ishlari o‘tkazish
5. Loyiha natijalarini taqdimot qilish

4. Tadqiqot metodlari:

- Anketa
- Kuzatish
- Eksperiment
- Laboratoriya o'lovchlari
- GIS xaritalar bilan ishlash (geografiya o'qituvchilari uchun)

5. Kutilayotgan natijalar:

- Aholi xabardorligining oshishi
- O'quvchilarda ekologik madaniyat shakllanishi
- Mahallada chiqindilar kamayishi
- Maktabda "yashil hudud" tashkil qilinishi
- Toza suvni tejash bo'yicha targ'ibot ishlari

6. Baholash mezonlari:

- Tadqiqotning sifat darajasi
- Taqdimotning mazmuni
- Infografika va natijalarning aniq rasmiylashtirilishi
- Amaliy foydasi
- Guruhning ishlash jarayoni

7. Yakuniy taqdimot shakli:

- PowerPoint taqdimot
- Poster
- Video reportaj
- Ekologik tadbir senariysi
- "Yashil loyiha portfeli"

IV. Guruh taqdimotlari (15 daqiqa)

Har bir guruh o'z loyihasini 3–4 daqiqa davomida taqdim etadi.

Trener va boshqa guruhlar "Two stars & one wish" ("Ikki ijobiy fikr + 1 taklif") metodi orqali fikr bildiradi.

V. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)

Refleksiya:

Ishtirokchilar varaqchalarga quyidagilarni yozadilar:

1. Bugun nimani o'rgandim?
2. Loyihamning qay qismi eng kuchli?
3. Qaysi jihatni rivojlantirishim kerak?

Uyga vazifa:

Har bir o'qituvchi loyihani o'z faniga moslashtirib, maktab sharoitida qo'llash bo'yicha **amaliyot rejasi** ishlab chiqadi.

3.5.3-mavzu. Tabiiy fan(SCIENCE)larda amaliy tajribalar orqali o'quvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantirish.

(2 soat amaliy)

Reja:

1. Tabiiy fan darsliklarida berilgan amaliy tajribalar. Amaliy tajribalarni o'tkazishga qo'yilgan talablar.
2. Amaliy ishlar va laboratoriya ishlarini tashkillashtirishda hamkorlikdagi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning afzallik jihatlari.
3. O'quvchilarning ekologik savodxonligini rivojlantiruvchi tadbirlar.
4. Tabiiy fan darslarini tashkil etishda barcha bolalar faolligi

Boshlang'ich sinf tabiiy fan darsliklarida amaliy tajribalar o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tajribalar orqali o'quvchilar tabiat hodisalarini bevosita kuzatish, tahlil qilish va xulosalar chiqarishni o'rganadilar.

Amaliy tajribalarni o'tkazishga qo'yilgan talablar

1. **Tajriba maqsadini aniqlash:** Har bir amaliy ish aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. O'quvchilar tajriba orqali qanday bilim yoki ko'nikmalarni egallashlarini oldindan tushunishlari lozim.
2. **Tajriba rejasi va jihozlarini tayyorlash:** Tajriba o'tkazishdan oldin uning batafsil rejasi tuziladi va kerakli jihozlar, materiallar tayyorlanadi. Bu jarayonda xavfsizlik qoidalariga alohida e'tibor berish zarur.
3. **O'quvchilarni yo'naltirish:** O'qituvchi tajriba jarayonida o'quvchilarga kerakli ko'rsatmalar berishi, ularning faoliyatini nazorat qilishi va kerak bo'lganda yordam ko'rsatishi lozim.
4. **Natijalarni qayd etish va tahlil qilish:** Tajriba davomida o'quvchilar olingan natijalarni yozib borishlari, kuzatishlarini tahlil qilishlari va xulosalar chiqarishlari kerak. Bu ilmiy fikrlashni rivojlantiradi.
5. **Xavfsizlik qoidalariga rioya qilish:** Amaliy ishlar vaqtida xavfsizlik qoidalariga qat'iy amal qilish zarur. O'quvchilarga tajriba oldidan xavfsizlik choralari haqida tushuntirish berilishi shart.

Amaliy tajribalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiatga bo'lgan qiziqishini oshirish, ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llash va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Amaliy va laboratoriya ishlarini tashkil etishda hamkorlikdagi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Ushbu yondashuvning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. **O'quvchilarning faolligini oshirish:** Hamkorlikda ishlash o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, bu esa ularning bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

2. **Jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirish:** Guruh bo'lib ishlash orqali o'quvchilar bir-birlari bilan muloqot qilish, fikr almashish va muammolarni birgalikda hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradilar.

3. **Mas'uliyat hissini kuchaytirish:** Guruhdagi har bir a'zo umumiy natija uchun javobgar bo'lgani sababli, o'quvchilar o'z vazifalariga mas'uliyat bilan yondashadilar.

4. **Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rag'batlantirish:** Hamkorlikdagi muhokamalar va tajribalar o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

5. **Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:** Guruhiy faoliyat o'quvchilarning bir-birlarini tinglash, hurmat qilish va samarali muloqot qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi, amaliy va laboratoriya ishlarida hamkorlikdagi ta'lim texnologiyalarini qo'llash o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirish ularning tabiatga bo'lgan hurmatini oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mas'uliyat hissini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Quyida o'quvchilarning ekologik savodxonligini oshirishga qaratilgan samarali tadbirlar keltirilgan:

1. Amaliy mashg'ulotlar va tajribalar o'tkazish

O'quvchilarning tabiat bilan bevosita muloqotda bo'lishlari uchun amaliy mashg'ulotlar tashkil etish lozim. Masalan:

Ko'chat ekish: Maktab hovlisida yoki yaqin atrofdagi hududlarda daraxt va gullar ekish tadbirlari orqali o'quvchilarni tabiatni asrashga o'rgatish.

Bog'dorchilik: Sinfxonada kichik gulqoplarda o'simliklar parvarishlash orqali o'quvchilarga o'simliklarning o'sish jarayonini kuzatish imkoniyatini yaratish.

2. Ekologik ekskursiyalar tashkil etish

Tabiat qo'yniga sayohatlar uyushtirish orqali o'quvchilarni atrof-muhit bilan yaqindan tanishtirish mumkin. Masalan:

Qo'riqxonaga yoki bog'larga tashrif: O'quvchilarni mahalliy qo'riqxonaga yoki bog'larga olib borish orqali ularni turli o'simlik va hayvonot dunyosi bilan tanishtirish.

Tabiat muzeylariga ekskursiya: Muzeylarda tabiatga oid eksponatlar bilan tanishish orqali o'quvchilarning ekologik bilimlarini boyitish.

3. Ekologik mavzudagi darslar va seminarlar o'tkazish

Dars jarayonida ekologik mavzularga alohida e'tibor qaratish o'quvchilarning ekologik ongini rivojlantiradi. Masalan:

Maxsus ekologik darslar: Tabiatni muhofaza qilish, chiqindilarni qayta ishlash va suvni tejash kabi mavzularda darslar o'tkazish.

Mutaxassislarni taklif etish: Ekologiya sohasidagi mutaxassislarni maktabga taklif qilib, o'quvchilar bilan suhbatlar tashkil etish.

4. Ekologik aksiyalar va loyihalar tashkil etish

O'quvchilarni ekologik loyihalar va aksiyalarga jalb etish ularning mas'uliyat hissini oshiradi. Masalan:

"Toza maktab" aksiyasi: Maktab hududini tozalash bo'yicha tadbirlar uyushtirish orqali o'quvchilarga atrof-muhitni toza saqlashning ahamiyatini tushuntirish.

Chiqindilarni qayta ishlash loyihalari: O'quvchilar bilan birgalikda chiqindilarni ajratish va qayta ishlash bo'yicha loyihalar amalga oshirish.

5. Ekologik mavzudagi badiiy va ilmiy adabiyotlarni o'qish

O'quvchilarga tabiat va ekologiyaga oid kitoblar o'qishlarini tavsiya etish ularning bilim doirasini kengaytiradi. Masalan:

Ertak va hikoyalar: Tabiatni asrashga oid ertak va hikoyalar orqali o'quvchilarga ekologik tushunchalarni yetkazish.

Ilmiy-ommabop kitoblar: Bolalar uchun mo'ljallangan ekologik mavzudagi ilmiy kitoblarni o'qish orqali ularning ekologik savodxonligini oshirish.

Yuqorida keltirilgan tadbirlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik savodxonligini rivojlantirish mumkin. Bu esa kelajak avlodning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatda bo'lishiga zamin yaratadi. Tabiiy fan darslarini tashkil etishda barcha o'quvchilarning faolligini ta'minlash ularning bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli qilishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. Interfaol metodlar, masalan, guruhli ishlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish kabi yondashuvlar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtiradi. Bu usullar orqali ular mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Amaliy ishlar va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish. Tabiiy fan darslarida amaliy tajribalar o'tkazish o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Amaliy mashg'ulotlar orqali ular o'rganilgan mavzularni real hayotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Fanlararo aloqalarni o'rnatish. Tabiiy fanlarni boshqa fanlar bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni kengroq kontekstda tushunishga yordam beradi. Masalan, matematika yoki geografiya bilan integratsiya qilish orqali mavzularni chuqurroq o'rganish mumkin. O'quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash. O'quvchilarni kichik ilmiy loyihalar va tadqiqotlarga jalb etish ularning mustaqil o'rganish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda o'qituvchi yo'l-yo'riq ko'rsatishi va kerakli resurslar bilan ta'minlashi muhimdir. O'quv materiallarini moslashtirish. Har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallarini moslashtirish ularning darsdagi faolligini oshiradi. Bu, ayniqsa, inklyuziv ta'limda muhim bo'lib, barcha o'quvchilarning teng ishtirokini ta'minlaydi, tabiiy fan darslarida yuqorida keltirilgan usullarni qo'llash orqali barcha o'quvchilarning faolligini ta'minlash va ularning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish mumkin.

3.6. Boshlang'ich ta'limda amaliy ishlarni rejalashtirish va tashkillashtirish

3.6.1.-mavzu:Texnologiya darslarida o'quvchilarni kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish

(2soat amaliy)

Kirish: Ushbu mashg'ulotda biz boshlang'ich sinflarda texnologiya fanining ahamiyati va maqsadi, natijalarni baholash va samaradorlikni oshirish usullari, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'qituvchilarning malakasini oshirish va yangi metodikalarni joriy qilish haqidagi ma'lumotlarni bilib olamiz. (1-slayd).

Mashg'ulot maqsadi bilan tanishtirish.

Boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitish jarayonini takomillashtirish orqali o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, texnik ijodkorlik va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini oshirishdan iborat. Shuningdek, mazkur mavzu orqali ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va texnologiya faniga oid yangicha yondashuvlarni qo'llash orqali o'qitish sifatini oshirish hamda o'quvchilarning qiziqishini orttirishga e'tibor qaratiladi. **(2-3slayd).**

Enerjayer mashqi — bu insonlar guruhini ma'lum maqsad va kayfiyatga yo'naltirish uchun o'tkaziladigan qisqa, ko'tarinki ruhiy mashqdir. Bu turdagi mashqlar odatda seminar, trening yoki jamoaviy ish boshlanishida yoki tanaffuslardan keyin o'tkaziladi. Enerjayer mashqlari guruh a'zolarining e'tiborini yig'ishga, muloqotni yaxshilashga va jamoaviy ruhni oshirishga xizmat qiladi.

Enerjayer metodiga quyidagi misollarni keltirish mumkin.

1. “Ismlar zanjiri”: Har bir ishtirokchi o'z ismi va o'zini tasvirlaydigan bir sifat aytadi (masalan, “Men Gulnora, va men g'ayratliman”). Keyingi ishtirokchi avvalgi odamning ism va sifatini takrorlaydi, so'ngra o'zini tanishtiradi. Bu mashq jamoa a'zolari o'rtasida muloqotni yaxshilaydi va eslab qolishga yordam beradi.

2. “Do'stlik doirasi”: Ishtirokchilar doira shaklida turishadi. Har bir kishi yonidagi kishiga kulib qaraydi va biror ijobiy tilak bildiradi (masalan, “Bugun sening kuning omadli o'tsin!”). Bu mashq jamoa a'zolarining kayfiyatini ko'tarishga va ijobiy muhit yaratishga yordam beradi.

3. “Savatga tashlang”: Ishtirokchilar guruhga ajratiladi va ularga qog'oz va ruchka beriladi. Har bir kishi o'z hozirgi holatini yoki hissiyatini tasvirlovchi bitta so'zni yozadi va savatga tashlaydi. So'ngra tasodifiy ravishda biror kishi bir varaqqa yozilgan so'zni o'qib, bu so'z o'zi uchun qanday ma'no berishini aytadi. Bu mashq o'z-o'zini anglashni rag'batlantiradi va boshqalarning kayfiyatini tushunishga yordam beradi.

4. “Savatga tashlang”: Barcha ishtirokchilar balon yoki yengil sharni yerga tushirmaslik uchun birgalikda harakat qilishadi. Guruh birgalikda ishlashni va qiziqarli muhitda o'zaro yordam ko'rsatishni o'rganadi.

Bu misollar energiya beruvchi, kayfiyatni ko'taruvchi va guruhni jipslashtiruvchi oddiy, ammo samarali mashqlardir.

Ushbu enerjayzer mashqi bo'yicha qisqacha muhokama

1. O'qituvchilar o'quvchilar bilan boshlang'ich sinfda bunday vazifadan qachon va qanday foydalanishlari mumkin? O'quvchilar ushbu vazifani bajarish mobaynida qaysi ko'nikmalardan foydalanadilar yoki qanday mavjud ko'nikmalarini rivojlantiradilar?
2. Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun bu vazifani qanday moslashtirish mumkin?
3. Fan mazmunini yoritishda ushbu vazifadan qanday foydalanish mumkin yoki boshlang'ich sinf darslarida undan qanday qilib samarali foydalanish haqida o'ylab ko'ring.

Ijodkorlik, intizom, mas'uliyat, amaliy ko'nikmalar

Ijodkorlik — bu insonning yangi g'oyalarni yaratish, mavjud bo'lgan narsalarga yangicha qarash va ulardan yangi mazmun yaratish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinflarda ijodkorlikni rivojlantirish juda muhim, chunki bu yoshda bolalar o'zlarini ifoda etish, atrofdagi olamni tushunish va o'z tasavvurlarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida ijodkorlikni rivojlantirish orqali o'quvchilar yangi narsalarni yaratishdan zavqlanishadi, turli materiallar bilan ishlash, ranglar va shakllarni tanlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarni egallaydilar. Bu ularda nafaqat qo'l mehnati, balki mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali bolalarda mustaqillik, o'ziga ishonch va o'z fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatlari rivojlanadi. Ular o'z g'oyalari va fikrlarini jamiyatga ulashishdan cho'chimaydigan, har tomonlama rivojlangan shaxslar bo'lib voyaga yetadilar. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishda ijodkorlikni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biridir.

Intizom — bu insonning o'z vazifalariga mas'uliyat bilan yondashishi, belgilangan qoidalar va tartiblarga rioya qilishi, maqsadga erishish yo'lida qat'iyat ko'rsatishi hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda intizomni rivojlantirish o'quvchilarni kelajakda muvaffaqiyatga erishishi uchun muhim zamin yaratadi. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida intizomni shakllantirish katta ahamiyatga ega. O'quvchilar darslarda reja asosida ishlashni, topshiriqlarni vaqtida bajarishni va natijalarni baholashni o'rganadilar. Intizom bolalarga o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash, maqsadlarga erishish uchun izchil harakat qilish, qo'yilgan qoidalarga amal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, texnologiya darsida bajariladigan topshiriqlar ketma-ketligi, ishlatiladigan asbob-uskunalar bilan ehtiyotkorlik bilan muomala qilish, tozalikka rioya qilish kabi jarayonlar intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi. Intizomli o'quvchilar mustaqil ishlashda muvaffaqiyat qozonadilar, o'z ustida ishlashga intilishadi va boshqa bilan ishlashda ham hurmat saqlaydilar. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitish jarayonida intizomni shakllantirish bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi. Intizomni tarbiyalash orqali ular nafaqat yaxshi o'quvchi, balki mas'uliyatli va ishchan shaxs bo'lib ulg'ayadilar.

Mas'uliyat — bu insonning o'z harakatlari, qarorlari va ularning natijalari uchun javobgarlikni his qilish qobiliyati. Boshlang'ich sinflarda mas'uliyatni tarbiyalash o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishiga asos yaratadi, ularning yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida mas'uliyatni rivojlantirish, bolalarni o'z qilmishlariga e'tiborli bo'lishga, o'z ishlariga mas'uliyat bilan yondashishga o'rgatadi. Dars davomida bolalar o'zlariga yuklatilgan topshiriqlarni to'g'ri va tartibli bajarishni, o'zlariga ishonch hosil qilishni o'rganadilar. Masalan, texnologiya darslarida loyiha yaratishda, o'z ishining natijalariga javob berish, topshiriqni o'z vaqtida bajarish va ishlatilgan materiallarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish bolalarda mas'uliyatni shakllantiradi. Mas'uliyatli bo'lish bolalarga o'z maqsadlariga yetishish uchun qat'iyatli bo'lish, har bir qadamda o'ylab ish qilish va o'z harakatlarini baholash ko'nikmasini beradi. Shuningdek, bu sifat ularni jamiyatda mas'uliyatli fuqaro bo'lishga ham tayyorlaydi. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishda mas'uliyatni shakllantirish, ularni nafaqat o'quv jarayonida, balki kundalik hayotda ham yetuk va javobgar shaxs bo'lib voyaga yetishlarida muhim o'rin tutadi.

Amaliy ko'nikmalar o'quvchilarda odatda erta yoshda shakllana boshlaydi va vaqt o'tishi bilan rivojlanadi. Boshlang'ich sinflarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'quvchilar o'z qo'llari bilan ishlash, turli materiallardan foydalanish, muayyan topshiriqlarni bajarish va yangi narsalarni yaratish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, o'quvchilarning qo'l mehnatiga oid texnikalar va usullarni o'zlashtirishiga yordam beradi. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga aniq topshiriqlar beradi, ular ketma-ketlikda bajarilishi kerak bo'lgan ish bosqichlarini ko'rsatadi va jarayon davomida yordam beradi. Masalan, oddiy qog'ozdan figura yasash, loydan shakl berish, yog'och yoki boshqa materiallardan buyumlar yaratish amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Har bir bajarilgan ish o'quvchilarga tajriba bo'ladi va ular kelajakdagi vazifalarni bajarayotganda yanada mohir va malakali bo'lib boradilar. (4-5-6-slaydlar).

Interfaol metodlar

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash boshlang'ich sinflarda texnologiya fanining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Qurilish poygasi metodi, Konstruktor metodi, Kichik muallif metodi, Mini – master metodi, Qayta ishla metodi, Kichik ixtirochi metodi, Cho'p va tayoq metodi, shakllar va ranglar uchquni metodi (7-slayd).

Qurilish poygasi metodi

O'qituvchi avval o'quvchilarga biror qurilish loyihasini tanishtiradi. Masalan, "Qayiq modeli yasash", "Ko'prik konstruksiyasi", yoki "Mustahkam minorani qurish" kabi topshiriqlar qo'yiladi. Bu loyiha tanlash jarayonida qaysi materiallar ishlatilishi haqida ko'rsatma beriladi. Har bir guruhga bir xil materiallar va vaqt

chegarasi beriladi, bu esa ularga qiyinchiliklarni yengib o'tish va samarali ishlash ko'nikmasini beradi. (8-slayd).

Ijodkorlikka undang metodi:

O'qituvchi o'quvchilarning ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun rag'batlantiruvchi savollar beradi. Har bir guruh o'z loyihasini taqdim etadi va boshqa guruhlar tomonidan baholanadi. Baholash mezonlari quyidagicha bo'lishi mumkin: qurilmaning mustahkamligi, estetik ko'rinishi, ijodkorlik darajasi va loyihani belgilangan vaqt ichida bajarish sifati. O'quvchilar o'zlarining va boshqa guruhlarining ishlarini solishtirish imkoniyatiga ega bo'lib, bu ularda tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Konstruktor metodi:

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yengil va xavfsiz konstruktor to'plamlari tanlanadi. Misol uchun, lego bloklar, yog'och yoki plastik bo'laklardan iborat konstruktorlar foydalaniladi.

O'quvchilarga o'z fantaziyasiga tayanib, turli shakl va modellar yaratish imkoniyati beriladi. Bu bolalarning mantiqiy fikrlash va qo'l motorikasini rivojlantiradi.

Muammo yechishga yo'naltirilgan konstruktorlar

O'quvchilarga texnik muammo qo'yiladi, va ular konstruktor yordamida ushbu muammoni hal qilish uchun mos model yaratishlari so'raladi. Masalan, suv ko'taruvchi moslama yoki oddiy ko'priq.

Bu usul orqali o'quvchilar muammolarni tahlil qilish, yechim izlash va amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.

Qayta ishlanadigan materiallardan konstruktsiyalar yaratish

Tabiiy materiallar yoki qayta ishlanadigan materiallardan foydalanib konstruktorlik qilish. Masalan, yog'och tayokchalar, karton yoki plastmassa qutilardan foydalanish.

Bu usul ekologik tushuncha va qayta ishlashning ahamiyatini o'rgatadi va bolalarda mas'uliyatni oshiradi.

Harakatli konstruktorlar

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun oddiy mexanik harakatni ta'minlovchi konstruktorlar tanlanadi. Masalan, kichik g'ildiraklar, qo'l bilan aylantiriladigan mexanizmlar yoki oddiy motorli qismlar.

Bunday konstruktorlar bolalarga texnik asoslarni o'rganish va harakatning qanday hosil bo'lishini tushunish imkoniyatini beradi. (9-slayd).

Kichik muallif metodi: 1. Ijodiy topshiriqlar berish. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga yoshiga mos oddiy ijodiy topshiriqlar beriladi. Masalan, "Mening orzuimdagi uy", "Tabiatdagi hayvonlar" yoki "Mening bog'im" kabi mavzular berilishi mumkin. Har bir o'quvchi tanlagan mavzusi asosida chizma yoki qo'l bilan yasash ishini amalga oshiradi va bu jarayonda o'zining "muallif" ekanligini his qiladi.

2. Material va asboblarni tanlash

O'qituvchi o'quvchilarga kerakli materiallar va asbob-uskunalarni taqdim etadi. Bu karton, qog'oz, rangli qalamlar, elim, qaychi va boshqa ijodiy ashyolar

bo'lishi mumkin. O'quvchilar o'z loyihalarini o'zi tanlagan uslub va shaklda tayyorlashadi, bu esa ularga o'ziga xoslik bag'ishlaydi.

3. Bosqichma-bosqich ishlash

Dars jarayonida o'qituvchi topshiriqlarni bosqichma-bosqich tushuntirib boradi. Masalan, avval loyiha asosiy shakli chiziladi, keyin unga turli detal va bezaklar qo'shiladi. Har bir bosqichda o'quvchilar o'z ishlari ustida mustaqil ravishda ishlashadi, o'qituvchi esa faqat kerakli joyda yo'naltirish beradi.

4. Ko'rgazma tashkil etish

Loyihalar tayyor bo'lgach, o'quvchilar o'z asarlarini sinfdoshlari oldida namoyish qilishadi. Buning uchun sinfda kichik ko'rgazma tashkil etish mumkin. O'quvchilar o'z asarlari haqida gapirishadi, bu ularga o'z fikrlarini ifodalash, o'ziga ishonch va jamoat oldida chiqish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Ishni baholash va taqdirlash

Har bir o'quvchi o'z ishi uchun rag'batlantiruvchi baholar oladi. Masalan, eng ijodiy loyiha, eng aniq va sifatli tayyorlangan loyiha kabi.

Baholash jarayonida faqat sifat emas, balki ijodiy yondashuv va mehnatga qo'yilgan kuch ham inobatga olinadi. Bu esa o'quvchilarga motivatsiya beradi.

7. O'quvchilarning ijodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash

“Kichik muallif” metodi orqali o'quvchilar o'z g'oyalari va tasavvurlarini jonlantirish imkoniga ega bo'lishadi. Bu o'quvchilar ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va o'z asarlarini muallif sifatida qadrlashni o'rgatadi.

O'qituvchi o'quvchilarga o'z loyihalari ustida ijodiy o'ylashga va mustaqil ishlashga undaydi.

8. Qiziqarli sharoitlar yaratish

O'qituvchi o'quvchilarga yaratgan loyihalarini bezatish, turli ranglar va shakllarni ishlatish, loyihaga o'zgacha ko'rinish berish imkoniyatini beradi. Bu bolalar uchun qiziqarli va motivatsion bo'lib, ularning ijodiy ishga berilib ketishiga yordam beradi.

9. Texnik yordam va ko'mak

Zarur hollarda o'qituvchi texnik yordam beradi va qiyinroq qadamlarni amalga oshirishda qo'llab-quvvatlaydi. Lekin o'quvchilarga imkon qadar ko'proq mustaqil ishlashga imkon beriladi. Masalan, qog'ozdan figura yasash yoki ramka chizishda qo'l yetmayotgan joylarda o'qituvchi yordamlashadi.

10. O'zini namoyon qilish va baholash ko'nikmasini rivojlantirish

Bu metod orqali o'quvchilar o'z asarlarini boshqalarga namoyish qilish, ishlagan mehnatini qadrlash va boshqa o'quvchilar bilan fikr almashish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ular o'z mehnati orqali boshqalarning e'tiborini qozonish, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish imkoniyatini ham qo'lga kiritadi. (10-slayd).

Mini master ustaxonasi metodi: O'quvchilar ishlatishi mumkin bo'lgan xavfsiz asboblardan va materiallardan (karton, qog'oz, elim, qalam, kichik yog'ochlar, rangli qog'ozlar va boshqalar) tayyorlanadi va sinfga olib kelinadi. O'qituvchi oldindan tayyorlangan namuna yoki o'quvchilarning oldida kichik loyiha yaratish

jarayonini bosqichma-bosqich ko'rsatadi. Masalan, qog'ozdan shakllarni qanday yasash yoki turli bo'laklarni qanday birlashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

O'quvchilarga o'zlari tayyorlash uchun kichik vazifalar beriladi. Har bir o'quvchi mustaqil ishlaydi yoki kichik guruhlariga bo'linadi. Masalan, har bir bola qog'ozdan yoki kartondan o'ziga mos keladigan figura yoki konstruksiya yaratadi. Har bir o'quvchi o'z ishini sinfdoshlariga namoyish qiladi va nima uchun bu shaklni yaratganini tushuntiradi. Bu bolalarning o'z ishlari ustida iftixor tuyg'usini rivojlantiradi.

Tajribalarni muhokama qilish: O'quvchilar bir-birlarining loyihalarini ko'rib chiqadi va o'zaro fikr almashadi. O'qituvchi ularni rag'batlantiradi va o'rgangan bilimlarini mustahkamlashda yordam beradi. (11-slayd).

Qayta ishla metodi: O'quvchilar eski, foydalanilgan yoki kundalik hayotda chiqindi deb hisoblangan buyumlardan yangi va foydali narsalar yaratishni o'rganadilar. Bu nafaqat ularda atrof-muhitni asrash tushunchasini uyg'otadi, balki ijodiy yondashuvni ham kuchaytiradi. O'qituvchi bolalarga qayta ishlash uchun xavfsiz materiallar tanlab beradi, masalan, qog'oz, plastik butilkalar, karton qutilar, qog'oz qoplar va boshqa turdagi chiqindilar. (12-slayd).

Kichik ixtirochi metodi: O'qituvchi muammoni sodda tilda tushuntiradi va uning yechimi haqida qiziqarli savollar berib, bolalarni fikrlashga undaydi. Masalan: "Kichik qayig'imiz suvda qanday suzadi?", "Qanday qilib oddiy materiallardan mustahkam uycha qurish mumkin?".

O'qituvchi loyiha uchun kerakli materiallarni va asbob-uskunalarni tanlashni o'rgatadi. Shuningdek, rejalashtirish bosqichida o'quvchilar loyiha har bir qadamini ko'zda tutishadi: masalan, birinchi qadam — materiallarni yig'ish, ikkinchi qadam — materiallarni kesish va uchinchi qadam — ularni birlashtirish. O'quvchilar o'z ixtirolarini tekshirib ko'rishadi. Masalan, yelkanli qayiq suvda suzish-qilmasligini tekshirish yoki uychaning mustahkamligini sinash. Ushbu bosqichda o'quvchilar o'z loyihalari haqida muhokama qilishadi va agar kerak bo'lsa, qanday takomillashtirish mumkinligini o'ylashadi. (13-slayd).

Cho'p va tayoq metodi: O'qituvchi yog'och cho'plar, tayoqchalar, plastik va metall birikma qismlar, elim, rangli rezinkalar kabi kerakli materiallarni tayyorlab qo'yadi. Shakllarni yasash: O'qituvchi bolalarga dastlabki oddiy shakllarni yaratishni topshiradi. Masalan, kvadrat, uchburchak, beshburchak kabi geometrik shakllarni yasashga yo'naltiradi. Har bir shaklni yasash uchun nechta cho'p yoki tayoq kerakligi haqida tushuncha beradi. Oddiy shakllarni muvaffaqiyatli yaratgandan keyin, bolalarga murakkabroq konstruksiyalar yasash vazifasi beriladi. Masalan, uycha, ko'prik, daraxt shakli kabi oddiy modellar(14-slayd).

Shakllar va ranglar uchquni metodi: O'qituvchi bolalarga ranglar va shakllar haqida qisqacha tushuncha beradi. Masalan, asosiy ranglar (qizil, sariq, ko'k) va ularning aralashishi bilan hosil bo'ladigan qo'shimcha ranglar haqida gapiriladi.

Turli shakllar (doira, uchburchak, kvadrat) va ularning tabiatda yoki turli buyumlarda qanday uchrashini tushuntiradi. O'quvchilar uchun rangli qog'oz, qaychi, elim, bo'yoq va boshqa ijodiy materiallar tayyorlanadi. Har bir bola turli rang va shakllardagi qog'ozlardan foydalanib o'z kompozitsiyasini yaratishga

undaladi. Bu materiallar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi uchun turli xil rang va shakllarda tayyorlanadi. O'qituvchi bolalarga bir-biriga mos ranglarni birlashtirishni, shakllarni to'g'ri joylashtirishni tushuntiradi. Masalan, uchburchak shaklidan uy yoki tog'ni yaratish, doira shaklidan quyosh yoki gul hosil qilish mumkinligi haqida fikrlar beradi. Har bir bola tanlagan shakl va ranglardan foydalanib, o'ziga xos ijodiy kompozitsiyani yaratadi. Bu jarayon bolalarning tasavvurini kengaytiradi va o'z kompozitsiyasini tuzishda mustaqil ishlash ko'nikmasini oshiradi. Ular turli shakllarni birlashtirib rang-barang manzara yoki syujet hosil qiladilar. Masalan, quyosh, daraxtlar, gullar yoki uylarni tasvirlashlari mumkin. (15-slayd).

Moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish – akkomodatsiya.

Hozir bizning vazifamiz mana shu metodlarimizni nogironligi bo'lgan bolalar uchun akkomodatsiya ta'lim mazmuniga moslashtiramiz.

Sizningcha u qanday bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi?

Moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish- modifikatsiya.

Ushbu metodlarni modifikatsiya ta'lim mazmuniga moslashtiramiz. Hurmatli ishtirokchilar, iltimos tajribangizga tayanib ushbu matn asosida modifikatsiyaga oid topshiriqlar tuzing.

Fasilitator barcha guruhlarining taqdimotlarini tinglab xulosa yasaydi.

Akkomodatsiya - bu tushuncha psixologiya va pedagogikada muayyan bir kontekstdagi (masalan, ta'lim jarayoni) o'zgartirish va moslashuv jarayonini anglatadi. Odamlar yangi ma'lumotlar yoki tajribalar bilan uchrashganda, ularni ilgari mavjud bo'lgan bilim yoki tushunchalarga moslashtirish mexanizmini ifodalaydi.

Kognitiv akkomodatsiya - Odamning yangi ma'lumotlarga qarshi turib, o'zining aqliy strukturasini o'zgartirishi.

Akkomodatsiyaning asosiy maqsadlari quyidagilar:

1. O'quvchilarni yangi bilimlarni qabul qilishga tayyorlash.
2. Muammolarni hal qilishda kreativ yondashuvlarni rag'batlantirish.
3. Ta'lim jarayonida o'zgaruvchan va murakkab darslarni boshqarish imkoniyatlarini oshirish.

Modifikatsiya - bu tushuncha biror narsaning, jarayonning, rejaning yoki tizimning o'zgarishi yoki yangilanishini anglatadi. Odatda, modifikatsiya muayyan maqsadlar yoki shartlarga javob berish uchun amalga oshiriladi. Bu jarayon turli sohalarda, jumladan biotexnologiya, dasturlash, psixologiya va ta'limda qo'llaniladi.

Psixologik modifikatsiya - shaxsning fikrlash, xulq-atvor yoki his-tuyg'ularida o'zgarishlarni keltirib chiqarish jarayoni. Bu ko'pincha terapevtik yondashuvlar orqali erishiladi.

Modifikatsiya jarayonining asosiy maqsadlari:

1. O'zgarishlarga moslashish va rivojlanish.
2. Qiyinchiliklarni yengillashtirish va yanada samarali yechimlarni topish.
3. Muayyan ehtiyoj yoki talablarni qondirish.

Modifikatsiya jarayoni ta'limda o'qituvchilar darslarni modifikatsiya qilib, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarga moslashishi va ularning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishlari mumkin.

Natijalarni baholash va samaradorlikni oshirish usullari

Texnologiya fani o'qituvchilarining malakasini oshirish va yangi metodikalarni joriy qilish o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Quyida o'qituvchilar malakasini oshirish va texnologiya fanida yangi metodikalarni joriy qilish bo'yicha samarali yo'nalishlar keltirilgan.

1. Doimiy o'quv seminar va treninglar o'tkazish

- O'quv seminarlar va treninglar o'qituvchilarga zamonaviy pedagogik va texnologik bilimlarni egallash imkonini beradi. Bu orqali o'qituvchilar texnologiya fanida foydalaniladigan yangi usul va yondashuvlar haqida yangiliklardan xabardor bo'ladilar.

- Amaliyot: Har yili yoki o'quv semestri davomida maxsus kurslar tashkil etilib, o'qituvchilar yangi texnologiyalar, dasturiy ta'minot va o'quv metodikalari bo'yicha o'qitiladi.

2. Interfaol dars metodlarini o'zlashtirish

- Interfaol metodlar – o'quvchilarning darsdagi faol ishtirokini ta'minlaydi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'qituvchilar bu metodlarni o'z darslarida qo'llash orqali dars samaradorligini oshirish imkoniga ega.

- Amaliyot: O'qituvchilar o'quvchilarga loyiha asosida ishlash, kichik guruhlarda tadqiqot olib borish, muammolarni hal qilish kabi usullarni qo'llashni o'rganadilar.

3. Axborot-kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) Foydalanish Ko'nikmalarini Rivojlantirish

- AKT vositalari orqali dars o'tish o'qituvchilarga yanada qulay va samarali dars metodlarini qo'llash imkonini beradi. Shuningdek, o'qituvchilar o'quv materiallarini internet-resurslar, multimedia vositalari orqali boyitishi mumkin.

- Amaliyot: Har bir o'qituvchiga kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda, masalan, prezentatsiyalar tayyorlash, videodarslar yaratish va interfaol platformalar orqali dars o'tishni o'rgatish.

4. Pedagogik tajriba almashinuvi va o'rganish

- Tajriba almashinuvi o'qituvchilarga boshqalarning muvaffaqiyatli metod va strategiyalaridan foydalangan holda o'z ishlarini yaxshilashga yordam beradi.

- Amaliyot: Maktablararo seminarlar yoki "ochiq dars" formatida mahorat darslari o'tkaziladi, bunda o'qituvchilar tajriba almashish va o'zaro o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Yangi metodik qo'llanmalar yaratish va ulardan foydalanish

- O'qituvchilar o'quv jarayonini takomillashtirish uchun yangi metodik qo'llanmalar ishlab chiqishi yoki mavjud metodlarni yangi yo'llar bilan qo'llashi kerak.

- Amaliyot: O'qituvchilar amaliy topshiriqlar, loyihalar va texnologiyaga oid metodik qo'llanmalarni yaratib, ularni darsda joriy qiladi. Masalan, texnologik

jarayonlar bo'yicha ko'rgazmali materiallar, videolar yoki elektron qo'llanmalardan foydalanish.

6. O'qituvchilarni sertifikatlash va malaka oshirish kurslari

- Sertifikatlash kurslari orqali o'qituvchilar yangi metodikalarni o'zlashtirishi va bu orqali malakasini oshirishi mumkin. Malaka oshirish kurslari orqali o'qituvchilarga yangi fan va texnologiyalar haqida chuqur bilim beriladi.

- Amaliyot: Malaka oshirish markazlari bilan hamkorlikda o'qituvchilar uchun maxsus kurslar tashkil etiladi, ular oxirida sertifikat beriladi. Kursda AKT texnologiyalari, innovatsion metodikalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'rgatiladi.

7. O'qituvchilarni motivatsiya va rag'batlantirish

- O'qituvchilarning innovatsion metodlarni joriy etish borasidagi yutuqlarini rag'batlantirish ularning faoliyatini yanada kuchaytiradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar o'rtasida texnologiya faniga oid tanlovlar, "Yilning eng yaxshi texnologiya o'qituvchisi" kabi mukofotlash tizimlari joriy etiladi. Shuningdek, muvaffaqiyatli dars metodikalarini boshqa o'qituvchilarga namuna sifatida ko'rsatish.

8. Innovatsion ta'lim platformalarini joriy etish

- Ta'lim platformalari – masofaviy o'qitish va interfaol darslar uchun samarali vosita hisoblanadi. O'qituvchilar onlayn darslar orqali yangi metodikalarni o'rganish imkoniga ega bo'ladilar.

- Amaliyot: Google Classroom, Zoom, Teams kabi onlayn platformalardan foydalanib, darslarni interfaol o'tkazishni o'rgatish. Shuningdek, o'qituvchilarga o'quv materiallarini internetda bo'lishish, elektron resurslardan foydalanishni tushuntirish.

9. O'quvchilar yaratgan loyihalarni baholash metodikasini takomillashtirish

- Loyihalarni baholash texnologiya fanida muhim bo'lib, u o'quvchilarni amaliy va ijodiy ishlariga ko'ra baholash imkonini beradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar loyihalarni baholash mezonlarini ishlab chiqishadi, bunda ijodiy yondashuv, mustaqillik va amaliy yutuqlar inobatga olinadi. Har bir loyiha natijasi o'quvchining o'rganish jarayonini yanada rivojlantiradi.

10. Kasbiy hamjamiyatlarda faol ishtirok etish

- O'qituvchilar kasbiy hamjamiyatlarda ishtirok etib, boshqa o'qituvchilar bilan doimiy ravishda aloqa o'rnatib borishlari zarur. Bu, ularning yangi tendensiyalar va metodikalarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar turli pedagogik formlar, konferensiyalar va onlayn guruhlarda ishtirok etib, tajriba almashadilar. Shu orqali ular texnologiya faniga oid yangi ma'lumot va metodikalarni bir-birlari bilan baham ko'rish imkoniga ega bo'ladilar

Refleksiya va fikr almashish

Xulosa

Texnologiya fani o'qituvchilarining malakasini oshirish va yangi metodikalarni joriy qilish ta'lim jarayonini samarali o'tkazishda, o'quvchilarning texnik va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy

metodikalar va texnologiyalarni o'zlashtirish orqali o'qituvchilar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, interfaol va samarador qiladi. Bu jarayonni muntazam o'rganish va takomillashtirish o'qituvchilarga texnologiya fanida yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

1-Ilova

Enerjayer metodiga quyidagi misollarni keltirish mumkin:

1. **“Ismlar zanjiri”**: Har bir ishtirokchi o'z ismi va o'zini tasvirlaydigan bir sifat aytadi (masalan, “Men Gulnora, va men g'ayratliman”). Keyingi ishtirokchi avvalgi odamning ism va sifatini takrorlaydi, so'ngra o'zini tanishtiradi. Bu mashq jamoa a'zolari o'rtasida muloqotni yaxshilaydi va eslab qolishga yordam beradi.
2. **“Do'stlik doirasi”**: Ishtirokchilar doira shaklida turishadi. Har bir kishi yonidagi kishiga kulib qaraydi va biror ijobiy tilak bildiradi (masalan, “Bugun sening kuning omadli o'tsin!”). Bu mashq jamoa a'zolarining kayfiyatini ko'tarishga va ijobiy muhit yaratishga yordam beradi.
3. **“Savatga tashlang”**: Ishtirokchilar guruhga ajratiladi va ularga qog'oz va ruchka beriladi. Har bir kishi o'z hozirgi holatini yoki hissiyotini tasvirlovchi bitta so'zni yozadi va savatga tashlaydi. So'ngra tasodifiy ravishda biror kishi bir varaqqa yozilgan so'zni o'qib, bu so'z o'zi uchun qanday ma'no berishini aytadi. Bu mashq o'z-o'zini anglashni rag'batlantiradi va boshqalarning kayfiyatini tushunishga yordam beradi.
4. **“Savatga tashlang”**: Barcha ishtirokchilar balon yoki yengil sharni yerga tushirmaslik uchun birgalikda harakat qilishadi. Guruh birgalikda ishlashni va qiziqarli muhitda o'zaro yordam ko'rsatishni o'rganadi.

Bu misollar energiya beruvchi, kayfiyatni ko'taruvchi va guruhni jipslashtiruvchi oddiy, ammo samarali mashqlardir.

2-Ilova

Ijodkorlik — bu insonning yangi g'oyalarni yaratish, mavjud bo'lgan narsalarga yangicha qarash va ulardan yangi mazmun yaratish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinflarda ijodkorlikni rivojlantirish juda muhim, chunki bu yoshda bolalar o'zlarini ifoda etish, atrofdagi olamni tushunish va o'z tasavvurlarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida ijodkorlikni rivojlantirish orqali o'quvchilar yangi narsalarni yaratishdan zavqlanishadi, turli materiallar bilan ishlash, ranglar va shakllarni tanlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarni egallaydilar. Bu ularda nafaqat qo'l mehnati, balki mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali bolalarda mustaqillik, o'ziga ishonch va o'z fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatlari rivojlanadi. Ular

o'z g'oyalari va fikrlarini jamiyatga ulashishdan cho'chimaydigan, har tomonlama rivojlangan shaxslar bo'lib voyaga yetadilar. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishda ijodkorlikni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biridir.

Intizom — bu insonning o'z vazifalariga mas'uliyat bilan yondashishi, belgilangan qoidalar va tartiblarga rioya qilishi, maqsadga erishish yo'lida qat'iyat ko'rsatishi hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda intizomni rivojlantirish o'quvchilarni kelajakda muvaffaqiyatga erishishi uchun muhim zamin yaratadi. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida intizomni shakllantirish katta ahamiyatga ega. O'quvchilar darslarda reja asosida ishlashni, topshiriqlarni vaqtida bajarishni va natijalarni baholashni o'rganadilar. Intizom bolalarga o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash, maqsadlarga erishish uchun izchil harakat qilish, qo'yilgan qoidalarga amal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, texnologiya darsida bajariladigan topshiriqlar ketma-ketligi, ishlatiladigan asbob-uskunalar bilan ehtiyotkorlik bilan muomala qilish, tozalikka rioya qilish kabi jarayonlar intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi. Intizomli o'quvchilar mustaqil ishlashda muvaffaqiyat qozonadilar, o'z ustida ishlashga intilishadi va boshqa bilan ishlashda ham hurmat saqlaydilar. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitish jarayonida intizomni shakllantirish bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi. Intizomni tarbiyalash orqali ular nafaqat yaxshi o'quvchi, balki mas'uliyatli va ishchan shaxs bo'lib ulg'ayadilar.

Mas'uliyat — bu insonning o'z harakatlari, qarorlari va ularning natijalari uchun javobgarlikni his qilish qobiliyati. Boshlang'ich sinflarda mas'uliyatni tarbiyalash o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishiga asos yaratadi, ularning yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida mas'uliyatni rivojlantirish, bolalarni o'z qilmishlariga e'tiborli bo'lishga, o'z ishlariga mas'uliyat bilan yondashishga o'rgatadi. Dars davomida bolalar o'zlariga yuklatilgan topshiriqlarni to'g'ri va tartibli bajarishni, o'zlariga ishonch hosil qilishni o'rganadilar.

Masalan, texnologiya darslarida loyiha yaratishda, o'z ishining natijalariga javob berish, topshiriqni o'z vaqtida bajarish va ishlatilgan materiallarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish bolalarda mas'uliyatni shakllantiradi. Mas'uliyatli bo'lish bolalarga o'z maqsadlariga yetishish uchun qat'iyatli bo'lish, har bir qadamda o'ylab ish qilish va o'z harakatlarini baholash ko'nikmasini beradi. Shuningdek, bu sifat ularni jamiyatda mas'uliyatli fuqaro bo'lishga ham tayyorlaydi. Shu sababli, boshlang'ich

sinflarda texnologiya fanini o'qitishda mas'uliyatni shakllantirish, ularni nafaqat o'quv jarayonida, balki kundalik hayotda ham yetuk va javobgar shaxs bo'lib voyaga yetishlarida muhim o'rin tutadi.

Amaliy ko'nikmalar o'quvchilarda odatda erta yoshda shakllana boshlaydi va vaqt o'tishi bilan rivojlanadi. Boshlang'ich sinflarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'quvchilar o'z qo'llari bilan ishlash, turli materiallardan foydalanish, muayyan topshiriqlarni bajarish va yangi narsalarni yaratish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, o'quvchilarning qo'l mehnatiga oid texnikalar va usullarni o'zlashtirishiga yordam beradi. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga aniq topshiriqlar beradi, ular ketma-ketlikda bajarilishi kerak bo'lgan ish bosqichlarini ko'rsatadi va jarayon davomida yordam beradi. Masalan, oddiy qog'ozdan figura yasash, loydan shakl berish, yog'och yoki boshqa materiallardan buyumlar yaratish amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Har bir bajarilgan ish o'quvchilarga tajriba bo'ladi va ular kelajakdagi vazifalarni bajarayotganda yanada mohir va malakali bo'lib boradilar.

3-ilova.

Qurilish poygasi metodi: 4 daqiqa

O'qituvchi avval o'quvchilarga biror qurilish loyihasini tanishtiradi. Masalan, "Qayiq modeli yasash", "Ko'prik konstruksiyasi", yoki "Mustahkam minorani qurish" kabi topshiriqlar qo'yiladi. Bu loyiha tanlash jarayonida qaysi materiallar ishlatilishi haqida ko'rsatma beriladi. Har bir guruhga bir xil materiallar va vaqt chegarasi beriladi, bu esa ularga qiyinchiliklarni yengib o'tish va samarali ishlash ko'nikmasini beradi.

Ijodkorlikka undang metodi: O'qituvchi o'quvchilarning ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun rag'batlantiruvchi savollar beradi. Har bir guruh o'z loyihasini taqdim etadi va boshqa guruhlar tomonidan baholanadi. Baholash mezonlari quyidagicha bo'lishi mumkin: qurilmaning mustahkamligi, estetik ko'rinishi, ijodkorlik darajasi va loyihani belgilangan vaqt ichida bajarish sifati. O'quvchilar o'zlarining va boshqa guruhlarining ishlarini solishtirish imkoniyatiga ega bo'lib, bu ularda tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Konstruktor metodi: 4 daqiqa

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yengil va xavfsiz konstruktor to'plamlari tanlanadi. Misol uchun, lego bloklar, yog'och yoki plastik bo'laklardan iborat konstruktorlar foydalaniladi.

O'quvchilarga o'z fantaziyasiga tayanib, turli shakl va modellar yaratish imkoniyati beriladi. Bu bolalarning mantiqiy fikrlash va qo'l motorikasini rivojlantiradi.

Muammo yechishga yo'naltirilgan konstruktorlar

O'quvchilarga texnik muammo qo'yiladi, va ular konstruktor yordamida ushbu muammoni hal qilish uchun mos model yaratishlari so'raladi. Masalan, suv ko'taruvchi moslama yoki oddiy ko'prik.

Bu usul orqali o'quvchilar muammolarni tahlil qilish, yechim izlash va amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.

Qayta ishlanadigan materiallardan konstruktsiyalar yaratish

Tabiiy materiallar yoki qayta ishlanadigan materiallardan foydalanib konstruktorlik qilish. Masalan, yog'och tayokchalar, karton yoki plastmassa qutilardan foydalanish.

Bu usul ekologik tushuncha va qayta ishlashning ahamiyatini o'rgatadi va bolalarda mas'uliyatni oshiradi.

Harakatli konstruktorlar

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun oddiy mexanik harakatni ta'minlovchi konstruktorlar tanlanadi. Masalan, kichik g'ildiraklar, qo'l bilan aylantiriladigan mexanizmlar yoki oddiy motorli qismlar.

Bunday konstruktorlar bolalarga texnik asoslarni o'rganish va harakatning qanday hosil bo'lishini tushunish imkoniyatini beradi.

Kichik muallif metodi: 1. Ijodiy topshiriqlar berish. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga yoshiga mos oddiy ijodiy topshiriqlar beriladi. Masalan, "Mening orzuimdagi uy", "Tabiatdagi hayvonlar" yoki "Mening bog'im" kabi mavzular berilishi mumkin. Har bir o'quvchi tanlagan mavzusi asosida chizma yoki qo'l bilan yasash ishini amalga oshiradi va bu jarayonda o'zining "muallif" ekanligini his qiladi.

2. Material va asboblarni tanlash

O'qituvchi o'quvchilarga kerakli materiallar va asbob-uskunalarni taqdim etadi. Bu karton, qog'oz, rangli qalamlar, elim, qaychi va boshqa ijodiy ashyolar bo'lishi mumkin. O'quvchilar o'z loyihalarini o'zi tanlagan uslub va shaklda tayyorlashadi, bu esa ularga o'ziga xoslik bag'ishlaydi.

3. Bosqichma-bosqich ishlash

Dars jarayonida o'qituvchi topshiriqlarni bosqichma-bosqich tushuntirib boradi. Masalan, avval loyihaaning asosiy shakli chiziladi, keyin unga turli detal va bezaklar qo'shiladi. Har bir bosqichda o'quvchilar o'z ishlari ustida mustaqil ravishda ishlashadi, o'qituvchi esa faqat kerakli joyda yo'naltirish beradi.

4. Ko'rgazma tashkil etish

Loyihalar tayyor bo'lgach, o'quvchilar o'z asarlarini sinfdoshlari oldida namoyish qilishadi. Buning uchun sinfda kichik ko'rgazma tashkil etish mumkin. O'quvchilar o'z asarlari haqida gapirishadi, bu ularga o'z fikrlarini ifodalash, o'ziga ishonch va jamoat oldida chiqish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Ishni baholash va taqdirlash

Har bir o'quvchi o'z ishi uchun rag'batlantiruvchi baholar oladi. Masalan, eng ijodiy loyiha, eng aniq va sifatli tayyorlangan loyiha kabi.

Baholash jarayonida faqat sifat emas, balki ijodiy yondashuv va mehnatga qo'yilgan kuch ham inobatga olinadi. Bu esa o'quvchilarga motivatsiya beradi.

7. O'quvchilarning ijodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash

“Kichik muallif” metodi orqali o'quvchilar o'z g'oyalari va tasavvurlarini jonlantirish imkoniga ega bo'lishadi. Bu o'quvchilar ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va o'z asarlarini muallif sifatida qadrlashni o'rgatadi.

O'qituvchi o'quvchilarga o'z loyihalari ustida ijodiy o'ylashga va mustaqil ishlashga undaydi.

8. Qiziqarli sharoitlar yaratish

O'qituvchi o'quvchilarga yaratgan loyihalarini bezatish, turli ranglar va shakllarni ishlatish, loyihaga o'zgacha ko'rinish berish imkoniyatini beradi. Bu bolalar uchun qiziqarli va motivatsion bo'lib, ularning ijodiy ishga berilib ketishiga yordam beradi.

9. Texnik yordam va ko'mak

Zarur hollarda o'qituvchi texnik yordam beradi va qiyinroq qadamlarni amalga oshirishda qo'llab-quvvatlaydi. Lekin o'quvchilarga imkon qadar ko'proq mustaqil ishlashga imkon beriladi. Masalan, qog'ozdan figura yasash yoki ramka chizishda qo'l yetmayotgan joylarda o'qituvchi yordamlashadi.

10. O'zini namoyon qilish va baholash ko'nikmasini rivojlantirish

Bu metod orqali o'quvchilar o'z asarlarini boshqalarga namoyish qilish, ishlagan mehnatini qadrlash va boshqa o'quvchilar bilan fikr almashish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ular o'z mehnati orqali boshqalarning e'tiborini qozonish, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish imkoniyatini ham qo'lga kiritadi.

Mini master ustaxonasi metodi: O'quvchilar ishlatishi mumkin bo'lgan xavfsiz asboblardan va materiallardan (karton, qog'oz, elim, qalam, kichik yog'ochlar, rangli qog'ozlar va boshqalar) tayyorlanadi va sinfga olib kelinadi. O'qituvchi oldindan tayyorlangan namuna yoki o'quvchilarning oldida kichik loyiha yaratish jarayonini bosqichma-bosqich ko'rsatadi. Masalan, qog'ozdan shakllarni qanday yasash yoki turli bo'laklarni qanday birlashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

O'quvchilarga o'zlari tayyorlash uchun kichik vazifalar beriladi. Har bir o'quvchi mustaqil ishlaydi yoki kichik guruhlariga bo'linadi. Masalan, har bir bola qog'ozdan yoki kartondan o'ziga mos keladigan figura yoki konstruksiya yaratadi. Har bir o'quvchi o'z ishini sinfdoshlariga namoyish qiladi va nima uchun bu shaklni yaratganini tushuntiradi. Bu bolalarning o'z ishlari ustida iftixor tuyg'usini rivojlantiradi.

Tajribalarni muhokama qilish: O'quvchilar bir-birlarining loyihalarini ko'rib chiqadi va o'zaro fikr almashadi. O'qituvchi ularni rag'batlantiradi va o'rgangan bilimlarini mustahkamlashda yordam beradi.

Qayta ishla metodi: O'quvchilar eski, foydalanilgan yoki kundalik hayotda chiqindi deb hisoblangan buyumlardan yangi va foydali narsalar yaratishni o'rganadilar. Bu nafaqat ularda atrof-muhitni asrash tushunchasini uyg'otadi, balki ijodiy yondashuvni ham kuchaytiradi. O'qituvchi bolalarga qayta ishlash uchun xavfsiz materiallar tanlab beradi, masalan, qog'oz, plastik butilkalar, karton qutilar, qog'oz qoplar va boshqa turdagi chiqindilar.

Kichik ixtirochi metodi: O'qituvchi muammoni sodda tilda tushuntiradi va uning yechimi haqida qiziqarli savollar berib, bolalarni fikrlashga undaydi. Masalan: "Kichik qayig'imiz suvda qanday suzadi?", "Qanday qilib oddiy materiallardan mustahkam uycha qurish mumkin?".

O'qituvchi loyiha uchun kerakli materiallarni va asbob-uskunalarni tanlashni o'rgatadi. Shuningdek, rejalashtirish bosqichida o'quvchilar loyiha har bir qadamini ko'zda tutishadi: masalan, birinchi qadam — materiallarni yig'ish, ikkinchi qadam — materiallarni kesish va uchinchi qadam — ularni birlashtirish. O'quvchilar o'z ixtirolarini tekshirib ko'rishadi. Masalan, yelkanli qayiq suvda suzish-qilmasligini tekshirish yoki uychaning mustahkamligini sinash. Ushbu bosqichda o'quvchilar o'z loyihalari haqida muhokama qilishadi va agar kerak bo'lsa, qanday takomillashtirish mumkinligini o'ylashadi.

Cho'p va tayoq metodi: O'qituvchi yog'och cho'plar, tayoqchalar, plastik va metall birikma qismlar, elim, rangli rezinkalar kabi kerakli materiallarni tayyorlab qo'yadi. Shakllarni yasash: O'qituvchi bolalarga dastlabki oddiy shakllarni yaratishni topshiradi. Masalan, kvadrat, uchburchak, beshburchak kabi geometrik shakllarni yasashga yo'naltiradi. Har bir shaklni yasash uchun nechta cho'p yoki tayoq kerakligi haqida tushuncha beradi. Oddiy shakllarni muvaffaqiyatli yaratgandan keyin, bolalarga murakkabroq konstruksiyalar yasash vazifasi beriladi. Masalan, uycha, ko'prik, daraxt shakli kabi oddiy modellar.

Shakllar va ranglar uchquni metodi: O'qituvchi bolalarga ranglar va shakllar haqida qisqacha tushuncha beradi. Masalan, asosiy ranglar (qizil, sariq, ko'k) va ularning aralashishi bilan hosil bo'ladigan qo'shimcha ranglar haqida gapiriladi.

Turli shakllar (doira, uchburchak, kvadrat) va ularning tabiatda yoki turli buyumlarda qanday uchrashini tushuntiradi. O'quvchilar uchun rangli qog'oz, qaychi, elim, bo'yoq va boshqa ijodiy materiallar tayyorlanadi. Har bir bola turli rang va shakllardagi qog'ozlardan foydalanib o'z kompozitsiyasini yaratishga undaladi. Bu materiallar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi uchun turli xil rang va shakllarda tayyorlanadi. O'qituvchi bolalarga bir-biriga mos ranglarni birlashtirishni, shakllarni to'g'ri joylashtirishni tushuntiradi. Masalan, uchburchak shaklidan uy yoki tog'ni yaratish, doira shaklidan quyosh yoki gul hosil qilish mumkinligi haqida fikrlar beradi. Har bir bola tanlagan shakl va ranglardan foydalanib, o'ziga xos ijodiy kompozitsiyani yaratadi. Bu jarayon bolalarning tasavvurini kengaytiradi va o'z kompozitsiyasini tuzishda mustaqil ishlash ko'nikmasini oshiradi. Ular turli

shakllarni birlashtirib rang-barang manzara yoki syujet hosil qiladilar. Masalan, quyosh, daraxtlar, gullar yoki uylarni tasvirlashlari mumkin

4-Ilova

1. Doimiy o'quv seminar va treninglar o'tkazish

- O'quv seminarlar va treninglar o'qituvchilarga zamonaviy pedagogik va texnologik bilimlarni egallash imkonini beradi. Bu orqali o'qituvchilar texnologiya fanida foydalaniladigan yangi usul va yondashuvlar haqida yangiliklardan xabardor bo'ladilar.

- Amaliyot: Har yili yoki o'quv semestri davomida maxsus kurslar tashkil etilib, o'qituvchilar yangi texnologiyalar, dasturiy ta'minot va o'quv metodikalari bo'yicha o'qitiladi.

2. Interfaol dars metodlarini o'zlashtirish

- Interfaol metodlar – o'quvchilarning darsdagi faol ishtirokini ta'minlaydi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'qituvchilar bu metodlarni o'z darslarida qo'llash orqali dars samaradorligini oshirish imkoniga ega.

- Amaliyot: O'qituvchilar o'quvchilarga loyiha asosida ishlash, kichik guruhlarda tadqiqot olib borish, muammolarni hal qilish kabi usullarni qo'llashni o'rganadilar.

3. Axborot-kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) Foydalanish Ko'nikmalarini Rivojlantirish

- AKT vositalari orqali dars o'tish o'qituvchilarga yanada qulay va samarali dars metodlarini qo'llash imkonini beradi. Shuningdek, o'qituvchilar o'quv materiallarini internet-resurslar, multimedia vositalari orqali boyitishi mumkin.

- Amaliyot: Har bir o'qituvchiga kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda, masalan, prezentatsiyalar tayyorlash, videodarslar yaratish va interfaol platformalar orqali dars o'tishni o'rgatish.

4. Pedagogik tajriba almashinuvi va o'rganish

- Tajriba almashinuvi o'qituvchilarga boshqalarning muvaffaqiyatli metod va strategiyalaridan foydalangan holda o'z ishlarini yaxshilashga yordam beradi.

- Amaliyot: Maktablararo seminarlar yoki “ochiq dars” formatida mahorat darslari o'tkaziladi, bunda o'qituvchilar tajriba almashish va o'zaro o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Yangi metodik qo'llanmalar yaratish va ulardan foydalanish

- O'qituvchilar o'quv jarayonini takomillashtirish uchun yangi metodik qo'llanmalar ishlab chiqishi yoki mavjud metodlarni yangi yo'llar bilan qo'llashi kerak.

- Amaliyot: O'qituvchilar amaliy topshiriqlar, loyihalar va texnologiyaga oid metodik qo'llanmalarni yaratib, ularni darsda joriy qiladi. Masalan, texnologik jarayonlar bo'yicha ko'rgazmali materiallar, videolar yoki elektron qo'llanmalardan foydalanish

6. O'qituvchilarni sertifikatlash va malaka oshirish kurslari

- Sertifikatlash kurslari orqali o'qituvchilar yangi metodikalarni o'zlashtirishi va bu orqali malakasini oshirishi mumkin. Malaka oshirish kurslari orqali o'qituvchilarga yangi fan va texnologiyalar haqida chuqur bilim beriladi.

- Amaliyot: Malaka oshirish markazlari bilan hamkorlikda o'qituvchilar uchun maxsus kurslar tashkil etiladi, ular oxirida sertifikat beriladi. Kursda AKT texnologiyalari, innovatsion metodikalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'rgatiladi.

7. O'qituvchilarni motivatsiya va rag'batlantirish

- O'qituvchilarning innovatsion metodlarni joriy etish borasidagi yutuqlarini rag'batlantirish ularning faoliyatini yanada kuchaytiradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar o'rtasida texnologiya faniga oid tanlovlar, "Yilning eng yaxshi texnologiya o'qituvchisi" kabi mukofotlash tizimlari joriy etiladi. Shuningdek, muvaffaqiyatli dars metodikalarini boshqa o'qituvchilarga namuna sifatida ko'rsatish.

8. Innovatsion ta'lim platformalarini joriy etish

- Ta'lim platformalari – masofaviy o'qitish va interfaol darslar uchun samarali vosita hisoblanadi. O'qituvchilar onlayn darslar orqali yangi metodikalarni o'rganish imkoniga ega bo'ladilar.

- Amaliyot: Google Classroom, Zoom, Teams kabi onlayn platformalardan foydalanib, darslarni interfaol o'tkazishni o'rgatish. Shuningdek, o'qituvchilarga o'quv materiallarini internetda bo'lishish, elektron resurslardan foydalanishni tushuntirish.

9. O'quvchilar yaratgan loyihalarni baholash metodikasini takomillashtirish

- Loyihalarni baholash texnologiya fanida muhim bo'lib, u o'quvchilarni amaliy va ijodiy ishlariga ko'ra baholash imkonini beradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar loyihalarni baholash mezonlarini ishlab chiqishadi, bunda ijodiy yondashuv, mustaqillik va amaliy yutuqlar inobatga olinadi. Har bir loyiha natijasi o'quvchining o'rganish jarayonini yanada rivojlantiradi.

10. Kasbiy hamjamiyatlarda faol ishtirok etish

- O'qituvchilar kasbiy hamjamiyatlarda ishtirok etib, boshqa o'qituvchilar bilan doimiy ravishda aloqa o'rnatib borishlari zarur. Bu, ularning yangi tendensiyalar va metodikalarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

- Amaliyot: O'qituvchilar turli pedagogik formalar, konferensiyalar va onlayn guruhlarda ishtirok etib, tajriba almashadilar. Shu orqali ular texnologiya faniga oid yangi ma'lumot va metodikalarni bir-birlari bilan baham ko'rish imkoniga ega bo'ladilar.

Xulosa

Texnologiya fani o'qituvchilarining malakasini oshirish va yangi metodikalarni joriy qilish ta'lim jarayonini samarali o'tkazishda, o'quvchilarning texnik va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol

o'ynaydi. Zamonaviy metodikalar va texnologiyalarni o'zlashtirish orqali o'qituvchilar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, interfaol va samarador qiladi. Bu jarayonni muntazam o'rganish va takomillashtirish o'qituvchilarga texnologiya fanida yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

5-Ilova

Test topshiriqlar:

1. Texnologiya fanining boshlang'ich sinflardagi asosiy maqsadi nima?
  - A) Fanga qiziqishni oshirish
  - B) O'quvchilarning texnik tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish
  - C) Yangi texnologik jihozlardan foydalanish
  - D) Faqat nazariy bilim berish
2. Qaysi metod o'quvchilarda ijodkorlik va jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi?
  - A) Intizom metodi
  - B) Qurilish poygasi metodi
  - C) Og'zaki savol-javob metodi
  - D) Refleksiya metodi
3. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida asosiy material sifatida nima qo'llaniladi?
  - A) Kitob va daftar
  - B) Rangli qog'oz, qaychi va elim
  - C) Rasm chizish asboblari
  - D) Sport jihozlari
4. "Konstruktor metodi" qaysi maqsadda qo'llaniladi?
  - A) Muammolarni yechish
  - B) Ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish
  - C) Fikr almashish
  - D) O'z-o'zini baholash
5. O'quvchilarning mas'uliyatini oshirish uchun qanday baholash usuli qo'llaniladi?
  - A) Kuzatish usuli
  - B) Ballar tizimi orqali baholash
  - C) Og'zaki savol-javob usuli
  - D) Ko'rgazma baholash
6. Texnologiya darslarida o'quvchilarning ekologik ongini oshirishda qaysi metod qo'llaniladi?
  - A) Origami san'ati
  - B) Qayta ishlash metodi
  - C) Mini master ustaxonasi
  - D) Ko'rgazma baholash

7. "Shakllar va ranglar uchquni" metodi o'quvchilarda nima shakllantiradi?

- A) Rang va shakllarni yodlash
- B) Qo'llar bilan ishlash qobiliyatini
- C) Rang va shakllar orqali ijodiy fikrlash
- D) Mustaqil ishlashni

8. Qaysi usul bolalarda o'z mehnatini boshqalarga namoyish qilish ko'nikmasini rivojlantiradi?

- A) Portfolio baholash
- B) Qurilish poygasi
- C) Ko'rgazma baholash
- D) Refleksiya

9. Boshlang'ich sinflarda intizomni shakllantirish uchun nima muhim?

- A) Og'zaki savol-javob
- B) Faqat nazariy darslar
- C) Reja asosida ishlash va qoidalarga rioya qilish
- D) Jamoaviy baholash

10. "Kichik muallif" metodi qanday qobiliyatni rivojlantiradi?

- A) Amaliyotda qo'llash
- B) O'z fikrini ifodalash va ijodkorlik
- C) Intizom va sabr-toqat
- D) Faqat texnik tafakkur

11. Qaysi metod o'quvchilarning ijodiy loyihalarini taqdim etish uchun qo'llaniladi?

- A) Refleksiya
- B) Og'zaki savol-javob
- C) Kichik muallif
- D) Ballar tizimi

12. Texnologiya darslarida yangi metodikalarni o'zlashtirish uchun nimalar o'tkazilishi kerak?

- A) Doimiy o'quv seminar va treninglar
- B) Faqat nazariy darslar
- C) Sport mashg'ulotlari
- D) Sinov va testlar

13. O'quvchilar uchun o'z ishlarini vaqtida bajarishni o'rgatadigan baholash usuli qaysi?

- A) Ballar tizimi orqali baholash
- B) Refleksiya usuli
- C) Og'zaki savol-javob usuli
- D) Kuzatish usuli

14. O'quvchilarda ijodiy va texnik ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan metod nima deb ataladi?

- A) Cho'p va tayoq metodi
- B) Intizom

- C) Fikr almashish
- D) Faqat nazariy bilim

15. “Mini master ustaxonasi” metodi qanday ko’nikmani rivojlantiradi?

- A) Nazariy bilimlarni oshirish
- B) Mustaqil ishlash va texnik ko’nikmalar
- C) Sport qobiliyatlari
- D) Faqat savodxonlik

16. O’quvchilarni loyihalar orqali baholashda qaysi mezonlar e’tiborga olinadi?

- A) Faqat to’g’ri javoblar
- B) Tashqi ko’rinish va ijodkorlik darajasi
- C) O’ziga xos yondashuv va vaqtida bajarish sifati
- D) Faqat intizom

17. “Qurilish poygasi” metodi bolalarda nima shakllantiradi?

- A) Intizom
- B) Jamoaviy ish va texnik fikrlash
- C) Faqat nazariy bilim
- D) O’zini baholash

18. Boshlang’ich sinflarda mas’uliyatli shaxslarni shakllantirish uchun qanday metod samarali?

- A) O’z-o’zini baholash
- B) Ko’rgazma usuli
- C) Kichik ixtirochi
- D) Shakllar va ranglar uchquni

19. Intizom bolalarda qanday xususiyatlarni rivojlantiradi?

- A) Qo’rquv
- B) O’z vaqtini to’g’ri taqsimlash va maqsadlarga erishish
- C) Faqat texnik ko’nikma
- D) Boshqaruv qobiliyati

20. Portfolio baholashning asosiy maqsadi nima?

- A) Faqat vaqtini o’tkazish
- B) O’quvchining rivojlanishini kuzatish
- C) Faqat o’qituvchining ishi
- D) Sinfdoshlari bilan muloqot qilish

3.6.2-mavzu: Tasviriy san’at darslarida ijodiy topshiriqlar yaratish (2soat amaliy)

O’quv bloki	3.Boshlang’ich ta’limda zamonaviy yondashuvlar
O’quv modul	3.6 – modul. Boshlang’ich ta’limda amaliy ishlarni rejalashtirish va tashkillashtirish
Mavzu	2. Tasviriy san’at darslarida ijodiy topshiriqlar yaratish (2 soat amaliy mashg’ulot)
Davomiyligi	80 daqiqa

Mashg'ulotning maqsadi	Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at haqida tushuncha berish, tasviriy san'at darslarini tashkil etishga zamonaviy yondashuv, tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlar yaratish bo'yicha, dars samaradorligini oshiruvchi interfaol metodlardan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berish				
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	Vaqt, daqqa	Metodlar	Zarur jihozlar	Natija
1. Tashkiliy qism	Salomlashish Mavzu, darsning maqsadi, mashg'ulot maqsadi bilan tanishtirish Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	5	Suhbat, tushuntirish	Taqdimot	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
2. Motivatsiya	Qiziqarli jumboq yoki muammoli savol Mavzu yuzasidan qisqa muhokama	5	Muammoli vaziyat yaratish, muhokama	Savolli kartochka	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
3. Amaliy mashg'ulot	Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish Darsliklarda keltirilgan murakkab mavzular bo'yicha muhokama tashkil qilinadi	30	Guruhlarda ishlash,	A3 formatdagi qog'oz da taqdimot tayyorlaydi.	O'qituvchilar da darsliklar bilan ishlashga oid amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
4. Tahlil va muhokama	Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil		O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.
5. Refleksiya	"Mening do'stim" usuli orqali xulosa qilish	5	Refleksiya usullari	Ish varag'i	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
6. Yakunlash va baholash	Mashg'ulot natijalarini umumlashtirish Kelgusi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar berish	5	Suhbat		O'qituvchilar mashg'ulotda qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda fanga oid kompetensiyalar bilan birgalikda tayanch kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab berilgan. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda fanga oid kompetensiyalar bilan birgalikda tayanch kompetensiyalarni shakllantirilishi belgilab berilgan. Amaliy fanlar bloki yo'nalishidagi fanlari orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ular o'zlashtirgan bilimlari asosida egallagan ko'nikma va malakalarini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilishi maqsadga muvofiq. Jumladan, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda davlat tili, horijiy tillarni o'zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, amaliy mashg'ulotlarni o'zaro bajarishda, ijodiy loyiha ishlarini bajarish malakalarini shakllantirishda, yozma va og'zaki ravon bayon etish malakalarini shakllantirish, amaliy fanlarga oid atamalarni to'g'ri talaffuz qilish, izohlab berish hamda erkin muloqot qilishga o'rgatish zarur. Fanlarni o'qitishda axborot bilan ishlash kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy axborot telekommunikatsiya vositalaridan muntazam foydalanish zarur. Bunda o'quvchilarni fanga oid axborotlarni turli manbalardan izlash, tahlil qilish va axborot havfsizligiga rioya qilgan holda axborot vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda mobil qurilma (telefon, planshet va boshqa gadjetlar) lardan foydalanish tavsiya etiladi. O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda umuminsoniy fazilatlariga ega bo'lish, Vatanni sevish, huquqiy, iqtisodiy bilimlarga ega bo'lish, yangiliklarga intilish va o'zlashtirgan nazariy bilimlari asosida mustaqil qaror qabul qilishga, jamiyatda ro'y berayotgan progressiv va innovatsion o'zgarishlardan xabardor bo'lish hamda ulardan kundalik hayotda foydalana olishga o'rgatish zarur. Ijtimoiy - emotsional va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda fuqarolik burch, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo'lish hamda badiiy va san'at asarlarini tushunish hamda ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat.

Tasviriy san'at fanining maqsadi – o'quvchilarda tasviriy savodxonlik, badiiy-ijodiy fantaziyani, badiiy-estetik va ijtimoiy – emotsional ko'nikmalarni, milliy, umummadaniy qadriyatlarga asoslangan shaxsiy fazilatlarini, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

Tasviriy san'at faninining asosiy vazifalari:

– o'quvchilarning badiiy tafakkurini shakllantirish orqali ularda tasviriy va amaliy san'at asarlarini estetik idrok etish kompetensiyalarini takomillashtirish;

– o'quvchilarda san'at asarlarini ijtimoiy mohiyati va ahamiyatini anglash, idrok etish va baholash, ularga estetik munosabat bildirish malakalarini tarkib toptirish;

– atrof-muhit, borliqdagi va san'at asarlaridagi estetik holatlarni anglashga oid bilim va malakalarni shakllantirish;

– o'quvchilarni tasviriy va amaliy san'at, badiiy hunarmandchilik, me'morlik va dizayn san'ati namunalari bilan tanishtirish orqali ularning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi nazariy bilim va amaliy malakalarini tarbiyalash;

– o'quvchilarni tasviriy san'atning turlari (rangtasvir, grafika va haykaltaroshlik), janrlari (portret, natyurmort, manzara), tasviriy san'atning qonuniyatlari (kompanovka, perspektiva, kompozitsiya, ritm, faktura, yorug' va soya), ifodaviy vositalari (rang surtmasi, chiziq, faktura) bilan tanishtirish orqali ularda tasvirlash malakalari, ijodkorlik ko'nikmalarini tarkib toptirish;

– tasviriy san'atning nazariy va amaliy asoslari haqidagi bilim va malakalarni tarkib toptirish vositasida barkamol shaxs tarbiyasining muhim komponentlari o'quvchilarda estetik did, estetik ong, badiiy tafakkur va tasviriy savodxonlikni shakllantirish. Tasviriy san'at (grafika, rangtasvir, haykaltaroshlik), amaliy bezak va milliy hunarmandchilik, arxitektura va dizayn, kompyuter grafikasi va animatsiya, fotografiya, sintetik san'at (teatr va kino) sohasidagi badiiy tajribani rivojlantirish;

– san'at asarlari bilan aloqa qilish ehtiyojini rivojlantirish, semantik, estetik va shaxsan muhim ahamiyatga ega bo'lgan badiiy madaniyat an'alariga faol munosabatni shakllantirish.

Tasviriy san'at fannini o'qitishning asosiy tamoyillari:

– tasviriy san'at fannining aniq maqsadga qaratilganligi;

– ilmiylik (har bir o'quv-tarbiyaviy jarayon elementlarining puxta asoslanganligi, samaradorlikning amaliy faoliyat natijalari asosida baholanishi);

– pedagogik va texnologik shart-sharoitning ta'minlanganligi (ko'zda tutilgan natijaga erishishni tizimli amalga oshirish);

– uzviylik, uzluksizlik (o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma, malakalar negizida yangi bilim, amaliy ko'nikma, malakalarini shakllantirib borish, ularning navbatdagi bosqich uchun asos bo'lishiga erishish);

– individual yondashuv (har bir o'quvchining shaxsi bilan yaqindan tanishish, uning harakteri, ehtiyojlari, hayotiy tajribasi, shaxsiy sifatlarini o'rganish va ularga tayanib ish ko'rish);

– o'quv - tarbiya jarayonida o'quvchilarning ijobiy fazilatlariga tayanish (mavjud ijobiy qobiliyat va fazilatlar negizida yangi sifatlarini rivojlantirish, salbiy illatlarni bartaraf etib borish);

– o'quv - tarbiya jarayonining dinamik xususiyatga egaligi (shakllantiriladigan qobiliyat va fazilat to'g'risidagi tasavvurga ega bo'lish, tushunchani hosil qilish, bilimga ega bo'lish, ko'nikmaning shakllanishiga erishish, malakani hosil qilish, odatning shakllanishiga erishish, muayyan ma'naviy-axloqiy, badiiy - estetik fazilat va amaliy ko'nikmalarning mavjud darajasi);

– o'quvchilarning yosh, pedagogik - psixologik, milliy va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish;

– ta'lim va tarbiya birligi;

– yaxlit yondashuv (o'quv-tarbiya jarayoniga mas'ul subyektlar tomonidan ta'limiy maqsadning bir xil tushunilishi);

– pedagogik hamkorlik (o'quv-tarbiya jarayoni subyektlari – oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish va uni mustahkamlash).

STEAM ta'limini joriy etish orqali maktab o'quvchilarining fanlar integratsiyasiga qurilgan savodxonlik darajasini oshirish.

Tasviriy san'at fanining o'quvchilar faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

– go'zallik va san'atni idrok etish;

– mustaqil ishlashga ijodiy yondashib, kreativ fikrlash;

– yakka va jamoa bilan hamkorlikda ijodiy faoliyat yuritish;

– ijodiy faoliyatini to'g'ri rejalashtirib, erishilgan natijasini tanqidiy baholash va o'z mehnatidan zavqlana olish;

– muammolar yechimiga muqobil yondashish va to'g'ri qaror qabul qila olish;

– mehnatsevarlik, mas'uliyatlilik hamda ishchanlik, faollik sifatlarini shakllantirish;

– mantiqiy fikrlash, g'oyalarni amaliyotga tadbiq etish ko'nikmalarini rivojlantirish;

O'z-o'zini rivojlantirish va asrash kompetensiyasi:

– jismoniy mashqlarni inson salomatligi uchun ahamiyatini bilish va qo'llash;

– mantiqiy fikrlashni rivojlantiradigan o'yinlar orqali intellektini rivojlantirish;

– jismoniy sifatlarni mustaqil ravishda rivojlantirish;

– sog'lom turmush tarziga rioya qilish.

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

– o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholash, faoliyatini oqilona rejalashtirish;

– muammoni yechimini topishda mavjud resurslardan samarali foydalanish;

– faoliyatining barqarorligi va o'zining farovonligini ta'minlay olish;

– faoliyatini tanqidiy baholash, uni yaxshilash uchun o'z ustida ishlash;

- o'z faloyatini texnik va texnologik taraqqiyot o'zgarishlariga moslashtira olish;
- jamoada hamkorlikda ishlash;
- kasb turi va faoliyati yo'nalishini ongli hamda mustaqil ravishda tanlash;
- amaliy ko'nikmalarini o'zi va jamiyatni barqaror rivojlantirishga safarbar qilish ko'nikmalarini tarkib toptirishni nazarda tutadi.

Tasviriy san'at fanining dasturiy-metodik ta'minotini ishlab chiqishga qo'yiladigan talablar. Ushbu fanlardagi amaliy ahamiyatga ega mavzular o'quvchilarda bilim, amaliy ko'nikmalar va ijtimoiy - emotsional fazilatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan holda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos tarzda rivojlantirib boriladi. An'anaviy yondashuvdan farqli ravishda o'quvchilarda zaruriy bilimlarni shakllantirish bilan birga, tayanch va fanlarga oid kompetensiyalar va shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishga erishish lozim. Tasviriy san'at fanining mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida o'qitishning ilg'or metodikalari, maktab, oila, ijtimoiy institutlar va madaniy muassasalarning o'zaro hamkorlikdagi faoliyatiga asoslangan holda tashkil etilishi lozim.

O'quvchilar bilan oilada, dars, darsdan, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etish metodikasi:

- oila, sinf va maktabdagi o'quv faoliyati natijalarini integral diagnostika qilish;
- milliy pedagogik merosdan samarali foydalanish, innovatsion ta'lim texnologiyalarni amalda qo'llay bilish malakalariga ega bo'lish;
- mazkur fanlar darslarida hamkorlik pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalanish;
- o'quvchilar faoliyati natijalarini baholash, tahlil etish va prognozlash;
- darslarda o'quvchilarning individual xususiyatlari, yoshi, bilim darajasi, dunyoqarashi, qiziqishlari, qobiliyatlari, motivatsiya va ruhiy holatlarini hisobga olish;
- kreativ, ilg'or pedagogik texnologiyalari va o'qitish metodlaridan foydalanish orqali fanlarning maqsadlariga va o'qitishda natijaviylikka erishish.

Har bir fan o'qituvchisi kabi tasviriy san'at o'qituvchisi ham pedagogika nazariyasi va uning prinsiplarini mukammal o'rganishlarini talab qiladi. Didaktika (grekcha didasko – o'qitaman) ta'lim va ma'lumot haqidagi fandir. Insonning tarbiyasi rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishida ta'lim va ma'lumot muhim ahamiyatga ega. Didaktika fani ta'lim va ma'lumotning muhim muammolarini o'rganish bilan birga “kimni o'qitish kerak”, “nimaga o'rgatish kerak”, “qanday o'qitish kerak” kabi savollarga ham javob bo'ladi. Hozirgi davrda ham didaktikaning muhim vazifasi ta'limning mazmunini bir asosiy masala barkamol shaxsni tarbiyalash masalasiga qaratish bo'lib qoldi. Ko'pgina tasviriy san'at o'qituvchilarning darslarida didaktik o'yinlar zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, didaktik o'yinlar bolaning ko'rish va sezish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi.

Tasviriy san'at darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish:

“Teginishni bilish” o’yini. Didaktik vazifa: obyektlarni shakli va rangi orqali idrok etish qobiliyatini rivojlantirish. O’yin vazifasi: Qanday sabzavot yoki meva ekanligini bilish, xato qilmaslik. Materiallar: Meva va sabzavotlar to’plami, mato sumkasi.

O’yin harakatlari: Savatda sabzavot va mevalar yotadi. Bolalar o’z navbatida keladi, qo’lini sumkaga tushiradi, mahsulotni sezadi. Bu uning shakli, qattiq yoki yumshoq, uning yuzasi, silliq yoki qo’pol, odatda qanday rang ekanligini va oxir-oqibat u qanday sabzavot yoki meva ekanligini aytishi kerak. Vazifani to’g’ri bajargan kishi meva yoki sabzavot shaklida belgi oladi.

“Quvnoq naqsh” o’yini. Didaktik vazifa: Naqsh va uning elementlari haqidagi tushunchalarni mustahkamlash, estetik hisni rivojlantirish, ritm, shakl, rang hissi. Materiallar: Sabzavotlar, mevalar, gullar, barglar. O’yin harakatlari: Har bir jamoa oldida sinf doskasida naqsh yaratish bo’yicha jamoaviy ish uchun toza qog’oz chizig’i biriktirilgan. O’qituvchining buyrug’iga ko’ra, har bir jamoaning birinchi vakillari o’z guruhlariga mos keladigan, naqshning birinchi elementini tanlaydi va biriktiradi. Keyin ikkinchi vakillar, uchinchisi va boshqalar paydo bo’ladi, har bir kishi naqshning bir elementini tanlaydi va biriktiradi, shakli va rangi hisobga olinadi. O’quvchilar o’yin qoidalarini buzmasdan ishni to’g’ri, chiroyli va tezkor bajaradigan jamoa g’alaba qozonadi.

“Mening do’stlarim” o’yini. Didaktik vazifa: O’zbek xalq ertaklari va qahramonlari haqidagi tushunchalarni mustahkamlash, estetik hisni rivojlantirish, ritm, shakl, rang hissi. Materiallar: “O’yinchoqlar” dekorativ chizig’i, ertak qahramonlariga asoslangan multiplikatsiya (applikatsiya). Darsning vazifalari: Qadimgi o’zbek xalq va zamonaviy ertak qahramonlari va hayvonlarining yaxshi va chiroyli dunyosi haqidagi fikrni chuqurlashtirish.

“Sovuq va issiq ranglar” o’yini. Didaktik vazifa: rang va uning turlari haqidagi tushunchalarni mustahkamlash, estetik hisni rivojlantirish, ritm, shakl, rang hissi. O’yin harakatlari: O’quvchilar ikki guruhga bo’linadi. Bir guruh qor malikasining tojini bezash uchun ranglarni tanlashi kerak, ikkinchi guruh esa qushning patlarida ranglarni tanlaydi. Har ikki guruh ranglar aralashmasi qanday rang hosilasini topadi. Ranglar hosilasini topgan guruh g’alaba qozonadi.

Tasviriy san’at darslarini tashkil etishga qo’yiladigan talablar:

Didaktik talablar:

- o’quv materiallarining to’liq o’zlashtirilishini ta’minlash;
- matnlar axborot berishga emas, balki o’quv fanining mazmunmohiyatini tushuntirish maqsadlariga xizmat qilishi;
- qiziqarli, hamma uchun qulay va tabaqalashtirilgan bo’lishi;
- ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, vatanparvarlik va millatlararo totuvlik talablariga javob berishi, aniq dalillarga asoslangan materiallardan tarkib topishi;

– ta’limning kundalik hayot va amaliyot o’rtasidagi bog’liqligini ta’minlashga, olingan bilimlarni amaliyotda qo’llay olish layoqatlari shakllantirilishiga, boshqa o’quv fanlari bilan uzviy bog’liqlikni ta’minlashga yo’naltirilgan bo’lishi;

– rasmlar ko’rinishidagi ilustrasiyalar: xaritalar, chizmalar, sxemalar, jadvallar, diagrammalar va fotosuratlar bilan bezatilgan bo’lishi;

– yangi tushunchalar, atamalar, qoidalar, formulalar, ta’riflar va shu kabilar lug’at ko’rinishida ifodalangan bo’lishi lozim.

Ilmiy-metodik talablar:

– fan-texnikaning so’nggi yutuqlarini o’zida aks ettirishi;

– o’quv fani mavzulari o’zbek adabiy tili qoidalariga to’liq rioya qilgan holda oddiy va sodda, tushunarli va ravon tilda bayon qilinishi;

– mantiqiy ketma-ketlikka va izchillikka amal qilinishi;

– milliy g’oya va mafkuraga zid bo’lmagan tegishli ilustrasiyalar bilan boyitilishi;

– savol va topshiriqlar aniq ifodalangan bo’lishi;

– o’quvchilarni fikrlashga, yozishga, tasvirlashga, chizma chizishga, hisoblashga, amaliy ishlarni bajarishga, tajribalar o’tkazishga o’rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutilgan bo’lishi;

– kasbga yo’naltirishga oid matnlar va rasmlar, izohli lug’at, texnik ijodkorlik va mantiqiy tafakkurni o’stirishga qaratilgan loyihalash hamda modellashtirish yuzasidan topshiriqlarni qamrab olgan bo’lishi lozim.

Pedagogik-psixologik talablar:

– keng jamoatchilik tomonidan tan olingan ilmiy asoslangan ma’lumotlar, o’quvchilarning bilim darajalari, eslab qolish qobiliyatlari, tafakkuri hisobga olingan holda chizmachilik fani bilan bog’liq voqea va hodisalarning mohiyatini anglashga hamda amaliy qiziqishlarini rivojlantirishga, bilim olishga va amaliy faoliyat bilan shug’ullanishga bo’lgan ehtiyojlarini to’laqonli qondirishga yo’naltirilgan bo’lishi;

– o’quv fani mavzularining o’quvchilarning yosh xususiyatlariga mos holda berilishi, ma’lum faktlar, tushunchalar, qoidalar va fanlararo bog’liqlikni hisobga olgan holda tushunarli bayon qilinishi;

– o’quvchilarning yangiliklarni qabul qilish qobiliyatlari, oldin olgan bilimlarini o’zlashtirganlik darajasi hisobga olingan bo’lishi lozim.

Estetik talablar:

– imkon darajasida yorqin, rangli, qiziqarli va chiroyli bo’lishi;

– matnlar o’quvchi – yoshlarga ma’lum ijobiy hissiy ta’sirlarni o’tkazishi va o’quv faniga qiziqish uyg’otishi;

- bo'lim, bob, paragraf va mavzular matnlarining turli shakl va ranglar bilan ajratilishi, mutanosibli ta'minlanishi;
- rasm va tasvirlar badiiy estetik talablarga javob berishi, aniq va tiniq ifodalanishi lozim.

Gigiyenik talablar:

- matn va ilustrasiyalar sanitariya qoidalari, normalari va gigiena meyyorlariga mos bo'lishi;

- harflarning kattaligi va qog'ozning sifati (og'irligi, qalinligi, oqligi va shaffofligi) me'yoriy hujjatlarda belgilangan talablarga mos bo'lishi lozim.

Bolalikda ma'lum bo'lganidek, bolaning hayollari juda muhim rol o'ynaydi. Ko'pchilik kattalar bolaning hayollarini rivojlantirishga etarlicha e'tibor bermaydi, bu esa kelajakda bolalarning imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Ijodkorlik har bir inson hayotida juda muhim rol o'ynaydi. Tasavvur va fantaziya har ikki munosabatlarda ham, ishdan ham odamlarga yordam beradi, lekin eng muhimi, ijodiy insonlar har qanday biznesda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan o'zligini namoyon eta oladi. Shunday qilib, agar bola tasavvurning etishmasligidan aziyat chekmasa ham, ota-onalar o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor berishlari kerak.

Ijodiy qobiliyatlarni aniqlash va shakllantirish

Kundalik hayotda ijodiy qobiliyatlarning asosiy rivojlanishi o'yin orqali amalga oshiriladi. O'yinda bolalar, ehtimol, bolalarning eng qiziqarli faoliyat doirasini aniqlashga qodir bo'lgan o'yinlarni yoqtirishlari mumkin. Shuning uchun o'yin - bu ijodiy qobiliyatlarni aniqlashning asosiy usullaridan biridir.

Psixologlar sizning tasavvurlaringiz qanday darajada rivojlanayotganini va bolaning fikrlash tarzini belgilashga imkon beruvchi o'yin shaklida maxsus testlarni ishlab chiqdi. Ba'zi bolalar tasavvur kuchi bilan harakat qilishadi, boshqalari esa xotiraning tasvirini suratga olishga moyil. Ba'zan bolalar bunday o'yinlarda qatnashishni rad etishadi, bu esa bolaga alohida yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish ham katta rol o'ynaydi. Ota-onalar bolaga nafaqat rivojlanish imkoniyatini berishlari, balki faol ishtirok etishlari kerak. Har qanday holatda ham bolaga bosim o'tkazmang, unga o'yinni o'ynashga yoki amaliy san'atda ishtirok

etishga imkon bering. Bolalarda har qanday ijodiy qobiliyatni shakllantirish uchun nafaqat chaqaloqning moyilligini aniqlash, balki to'g'ri yo'nalishda rivojlanish istagini kuchaytiradigan jiddiy ishlarni amalga oshirish kerak.

Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari va vositalari

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida deyarli barcha atrofdagi narsalar va vaziyatlardan foydalanishingiz mumkin. Ijodkorlik yaratishni anglatadi. Shuning uchun bolaning darslaridagi asosiy maqsad - uni qanday qilib tasvirlashni o'rgatish va oxirida nimani kashf etganini tushunishdir. Ba'zida, biz bilmagan holda, o'yin va muloqot orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiramiz. Ammo, barkamol rivojlanish uchun mustahkamlik va uslubiyat zarur. Agar qiziqish sizni zaiflashtira boshlaganini his qilsangiz, o'yinni qoldiring. Ammo uzoq muddatli tanaffuslar ham amalga oshirilmaydi. Bolalarda ijodkorlik rivojlanishining barcha usullari – vizual, og'zaki va amaliy bo'lishi kerak. Vizual usullar har qanday suratlarni ko'rish, chizilgan yoki haqiqiy ko'rishni o'z ichiga oladi. Masalan, bulutlarni o'rganayotganda, ular nimaga o'xshashligini aniqlang. Og'zaki usullarga aloqa, hikoyalar, suhbatlarning turli shakllari kiradi. Amaliy usullar o'yinlarni, turli modellarni yaratish va ulardan foydalanishni va rivojlanish mashqlarini bajarishni o'z ichiga oladi. Barcha usullarni birlashtirib, siz o'zingizning intellektual qobiliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan bolaning keng qamrovli rivojlanishiga erishishingiz mumkin.

Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish

Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'atni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, avvalo bu sinflardagi ta'lim mazmuni kichik maktab yoshidagi bolalarning yoshlik xususiyatlari va psixologiyasi, qiziqishi, ulardagi mavjud bilim va qobiliyat hamda layoqatlariga qarab belgilanadi.

Ma'lumki, bolalarda tasviriy faoliyatga, xususan rasm chizishga ishtiyoq nihoyatda erta boshlanadi. Uni 2-3 yoshlardan boshlanishi tarixdan ma'lum. Shunisi xarakterliki, bolalar o'qish va yozishdan ko'ra rasm chizishni juda yoqtiradilar. Biroq ular chizadigan rasmlarning davomiyligi juda qisqa bo'ladi, 1-2 minut, ko'pi bilan 4-5 minutda har qanday rasmni tugallab qo'yadilar. Bolalar tomonidan chizilgan rasmlar savodli bo'lmasa-da, biroq mazmunan biron-bir ko'rinishni, voqeani yoki buyumni o'z iqtidorlariga yarasha, ularning xarakterli belgilarini tasvirlay oladilar. Bo'yoqlar bilan ishlash ularga ma'lum qiyinchiliklar tug'dirishi sababli ulardan foydalanishni aytarlik xush ko'rmaydilar. Lekin turli yorqin ranglar bilan bo'yalgan buyumlar bolalarda katta qiziqish uyg'otadi. Rasmlari yaxshi chiqmagan holda o'z ishlaridan ixloslari tez qaytadi. Bunday sharoitda o'qituvchining bolalarga yordam ko'rsatishi va kayfiyatini ko'tarishga harakat qilishi foydadan holi bo'lmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tasviriy faoliyatlarining xarakterli jihatlaridan yana biri ularning chizadigan rasmlarini soddalashtirishga bo'lgan xarakatlaridir. Ular ayrim narsalarning oldi ko'rinishini (uy, odam, kitob, soat, portfel) ayrimlarini yon tomonidan (mashina, hayvonlar, qushlar, baliqlar, bayroqcha), yana boshqalarini ustki tomonidan (kapalak, barg, ninachi, qo'ng'iz) tasvirlaydilar. Bunga asosiy sabab bu yoshdagi bolalar hali narsalarni yorug' soya, perspektiv qisqarishi va ularning qoidalarini uncha tushunib etmaganliklaridir.

Bolalar ijodiga xos yana bir jihat bor, u ham bo'lsa tasvirlarni (buyumlarni) bir-birlarini to'sib turgan (yoki qisman) holda tasvirlanmasligidir. Chunki bolalar narsalarni doimo butun holda idrok etadilar.

Yuqorida qayd qilingan tasviriy faoliyatlarning bu hususiyatlari bolalar tafakkurining konkret, obrazli va emotsional tarzda bo'lishligi bilan bog'lanadi.

Endi boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at darslarini o'tkazish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtaladigan bo'lsak avvalo uning quyidagi to'rt turi qayd qilinishi lozim:

1. Borliqni idrok etish.
2. Badiiy qurish-yasash.
3. Naturaga qarab tasvirlash (naturaga qarab rasm ishlash, naturaga qarab haykal ishlash).
4. Kompozitsion faoliyat.

Borliqni idrok etish mashg'ulotlari 1-4- sinf dasturida aks etgan bo'lib, uning maqsadi bolalarni o'rab olgan borliq haqida, ulardagi narsa va hodisalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari, o'lchov nisbatlari haqida tasavvur hosil qilishdir. Chunki, bolalar tevarak-atrofni, ya'ni tabiat, hayvonlar va qushlar olami, hashoratlar va baliqlar, odamlar, obi-havo, predmet va buyumlar, qurilish va transport vositalari haqida yaxshi tasavvurga ega bo'lganliklari taqdirdagina ularning rasmlarini aniq-ravshan tasvirlaydilar. Borliqni idrok etish mashg'ulotlarining mazmunidan kelib chiqqan holda amaliyotda ularni o'rganishi kerak bo'lgan quyidagi yo'llar qo'llaniladi:

1. Buyumni, tabiatni o'ziga qarab kuzatish orqali o'rganish.
2. Borliq haqida o'qituvchining suhbatlari orqali o'rganish.
3. Savol - javob orqali o'rganish.
4. Borliqni rasmini chizish orqali o'rganish.
5. O'qituvchining pedagogik rasmi orqali o'rganish.

O'qituvchilar uchun namoyish etiladigan narsalar va tasvirlar avvalo mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq holda bo'lib, ular o'z tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari bilan soddagina, tushunarli, bolalarda his - hayajon uyg'otadigan bo'lishligi maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi, bunday materiallar o'quvchilarni o'ylashga majbur etadigan, bolalarni yangi tushunchalar bilan boyitadigan bo'lishligi muhim.

Namoyish etiladigan narsalar, ularning tasvirlari haqidagi ma'lumotlarni bolalarga og'zaki etkazishda ularning tahlili muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tahlil bevosita narsalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari, ularning mohiyati haqida savol – javob tarzida o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Quyida borliqni idrok etish mavzusiga doir mashg'ulot ishlanmasi beriladi.

Dasning mavzusi: Kuzgi tabiat manzarasini idrok etish.

Darsning vazifalari: Kuzatuvchanlik, sinchkovlik, diqqat va xotirani o'stirish. Tabiatdagi go'zallikni ko'ra bilishga va qadrlay olishga o'rgatish. Kuzgi tabiat manzarasining o'ziga xos xususiyatlari va kuzgi ishlar bilan tanishtirish.

Darsning jihozlanishi: Kuz fasli tasvirlangan rasm. Kuzgi ishlarga doir manzara tasviri. Tabiat qo'yniga sayohat. Uni tashkil etishning imkoni bo'lmagani taqdirda san'at asarlarining reproduksiyalaridan foydalanish mumkin. Masalan: O'.Tansiqboevning "Tog'da kuz", Z.Inog'omovning "Kuz", N.Karaxanning "Oltin kuz", I.Haydarovning "Oltin kuz", H.Basharovning "O'zbek kuzi. Shaftolilar", G.Chernuxinning "Farzandlar va nabiralar", Usta Mo'minning "Xirmonda" asarlarini olishimiz kerak.

Bu asarlarning hammasi bilan o'quvchilarni tanishtirish shart emas. Ulardan ayrimlari (o'z xoxishiga ko'ra) tanlab olinadi.

Darsning mazmuni. Mashg'ulot asosan ikki yo'nalishda olib boriladi. Birinchisi, kuzgi tabiat manzarasining xarakterli xususiyatlarini estetik idrok etish, ikkinchisi kuzgi ishlarning o'ziga xos tomonlari bilan tanishtirish. Bu vazifalarni amalga oshirish maqsadida o'qituvchi shunday obyektни tanlashi lozimki, bu obyekt ham kuz, ham kuzgi ishlar uchun xarakterli ko'rinishda bo'lsin.

Dars o'quvchilarni maktab bog'i yoki dalaga sayohatga olib chiqish va u yerda amalga oshirilayotgan ishlar bilan tanishtirishdan boshlanadi. Sayohat jarayonida o'qituvchi bolalar e'tiborini chiroyli kuz manzarasiga jalb etadi. Ularga kuz fasli va bu vaqtdagi o'zgarishlar haqida so'zlab beradi: "Bolalar, mana hozir kuz fasli. U nihoyatda chiroyli, chunki, kuzda havo soviy boshlaydi, natijada daraxtlarning barglari o'z rangini o'zgartiradi. Ba'zi barglar qizg'ish tusga kiradi. O't-maysalar sarg'aygan bo'ladi, qisqasi, ular oltin rangga burkanadilar. Osmonda yengil parcha-parcha bulutlar paydo bo'ladi. Ertalab kuzgi ekin va o'tlarning usti oppoq qirov bilan qoplanadi. Erga to'kilgan daraxt barglari oyoq ostida shitirlaydi. Oktyabr oyida kech pishar mevalar terib olinadi va tokdagi shirin-shakar uzumlar uziladi. Yong'oq qoqiladi. Kechki kartoshka, sabzi, piyoz, lavlagi kabi savzavotlar yig'ishtirib olinadi. Bunday ishlarni amalga oshirishda o'quvchilar ota-onalariga, maktab bog'ida esa maktab jamoasiga yordam beradilar. Kuzda shahar va qishloqlarda ko'chat o'tkazish oyligi boshlanadi. Bu ishlarda ham bolalar kattalar bilan bir qatorda qatnashadilar. Kuzgi yig'im-terim ishlari nihoyatda zavqlidir.

Sayohat jarayonida o'qituvchi emotsional-estetik vaziyat hosil qilish maqsadida bolalarga kuz va kuzgi ishlar haqidagi she'rlardan namunalar o'qib beradi.

She'r o'qib bo'lingandan so'ng, tabiatning ko'rinishi bolalar bilan birgalikda tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida kuzatilayotgan manzara yuzasidan bolalarga savollar beriladi. Bu savollar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- kuzda tabiatda qanday o'zgarishlar ro'y beradi?
- qarshingizdagi manzarada qanday daraxt turlarini ko'ryapsiz?
- daraxtlarning o'lchovi bir xilmi?
- daraxtlarning shakli bir-biridan qanday farq qilib turibdi?
- e'tibor bering, daraxt shoxlarining yo'g'onligi bir xilmi?
- daraxtlarning tanasi va shox-shabbalarining tuzilishi qanday?
- osmonga ham razm soling, uning rangi qanday?
- osmondagi bulutlarning shakli yoki rangi qanday (bulutlar bor bo'lsa)?
- o't va daraxtlarning rangida farq bormi?
- tabiatni kuzatish jarayonida yaxshi taassurot qoldirgan narsa nima?

Tabiatni kuzatish jarayonida bolalar ba'zi bir tabiiy materiallarni (urug'lar, barglar, mayda hashoratlar, ildizlar) kolleksiya uchun yoki tasviriy ishlar uchun yig'ishlari mumkin.

Kuzatilayotgan obyekt yuzasidan savol - javob tugagach, o'qituvchi suhbatga yakun yasab, bolalarning javoblarini aniqlashtiradi, kamchiliklarini to'ldiradi, xatolarini tuzatadi.

Agar dars sinfda o'tkaziladigan bo'lsa, o'qituvchi yuqorida nomlari qayd qilingan tasviriy san'at asarlarining reproduksiyalari, diapozitivlari, slaydlarini bolalarga ko'rsatib, sinfda o'quvchilar bilan birga tahlil qiladi. Lekin, shuni ham qayd qilish lozimki, dars sinfda qanchalik ilg'or metodlar bilan olib borilmasin, baribir u aynan tabiat qo'yniga qilingan sayohatning o'rnini bosa olmaydi. Shuning uchun o'qituvchi darsni iloji boricha tabiat qo'ynida o'tkazishga harakat qilishi lozim.

Uyga bolalarni yashash joylaridagi bironta oltin rangga kirgan tabiat manzarasini kuzatish vazifa qilib topshiriladi. Badiiy qurish-yasash mashg'ulotlarini boshlang'ich sinflarda o'tkazish rejalashtirilgan. Bunday mashg'ulotlarni o'tkazish uchun bolalarga turli-tuman tabiiy va badiiy materiallar zarur bo'lganligi sababli, o'qituvchi bu masalaga o'z e'tiborini ko'proq qaratishi kerak bo'ladi. O'qituvchi barcha bolalarni bunday materiallar bilan ta'minlay olmagan taqdirda bu ishga o'quvchilarni jalb etishi zarur bo'ladi. Tabiiy va badiiy, tashlandiq materiallarni to'plash uchun sinfda maxsus joy ajratilgan bo'lishligi, uni bolalar ishtirokida to'lg'izib turilishi kerak bo'ladi.

Qurish-yasash mashg'ulotlariga xos bo'lgan bir muhim jihat shundaki, bunda o'qituvchi va bolalar amaliy ishlarning bir vaqtini o'zida bajaradilar. Ayrim

mashg'ulotlarda (ko'pincha 3–4-sinflarda) amaliy ish uchun hamma tayyorgarlik ishlari tugangani va topshiriq barcha bolalar uchun tushunarli bo'lganidan so'ng asosiy ishga o'tiladi.

Badiiy qurish-yasash mashg'ulotlarida o'qituvchi bolalarni faqat bir xil material yordamida ishlash bilan chegaralab qo'ymasligi lozim. Ular ham tabiiy, ham badiiy materiallar bo'lishligi mumkin.

Bunday mashg'ulotlarda o'qituvchi tabiiy materiallar yordamida hashorat, qush, hayvon, odam kabilarning shaklini ko'rsatishi muhimdir. Masalan, ildizda ilon, kaltakesak, ilon baliq, yong'oq po'chog'ida toshbaqa kosasi, tuxum po'chog'ida pingvin, jo'xori o'zagida hayvon tanasi shakllarini ko'rish mumkin. Badiiy qurish-yasash ishlarida o'qituvchi materiallarning xususiyatlari (qattiq, yumshoq, mo'rt, og'ir, engil, yaltiroq, egiluvchan), ular bilan to'g'ri munosabatda bo'lishlik haqida ham bolalarga etarlicha va keng tushunchalar berishi kerak bo'ladi. Turli materiallardan yasalgan narsalarni to'plab, ularni bolalarga tez-tez namoyish etib turish, ularning ijodkorligini faollashtiradi, tabiiy va tashlandiq materiallardan samarali foydalanishga yo'naltiradi.

Mashg'ulotlarning samaradorligi bolalarni uyda, ko'chada, sayohat vaqtida tabiiy va tashlandiq materiallarni ko'plab yig'ish hamda maktabga olib kelishga ham bog'liq. Shuning uchun o'qituvchi har bir darsda bu haqda bolalarga ko'rsatma berishi, yangi bajarilgan original qurish-yasash ishlaridan ularga ko'rsatib turishi yaxshi natijalar beradi.

Tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlar yaratish

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va estetik dunyoqarashini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda san'at fanlari, xususan, **tasviriy san'at** muhim o'rin tutadi. Tasviriy san'at darslari o'quvchilarga atrof-muhitni go'zallik bilan idrok etish, tabiat va jamiyat hodisalarini estetik jihatdan anglash, o'z ichki kechinmalarini badiiy obrazlar orqali ifodalash imkonini beradi.

Shu bois, tasviriy san'at darslarining samaradorligini oshirishda **ijodiy topshiriqlar** katta ahamiyatga ega. Ijodiy topshiriqlar o'quvchilarda san'atga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi, ularni izlanishga, yangi g'oyalarni ilgari surishga undaydi. Bu topshiriqlar orqali o'quvchilar o'z tasavvur doirasini kengaytiradi, estetik didi shakllanadi, badiiy ifoda vositalaridan to'g'ri foydalanishni o'rganadi. Ayniqsa, bugungi tezkor axborotlar davrida bolalarning individual yondashuvi, yangilikka intilishi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Shuningdek, ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchilar faqatgina nusxa ko'chiruvchi emas, balki **yaratuvchi, g'oya egasi** sifatida shakllanadi. Bu topshiriqlar dars jarayonini zerikarli bo'lishidan asraydi, bolalarning ishtirokini

faollashtiradi, ularni darsga jalb etadi. Darsning bunday interaktiv shakllanishi esa nafaqat tasviriy san'at, balki boshqa fanlardagi muvaffaqiyatlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu mavzuda tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlarni to'g'ri tashkil etishning metodik asoslarini, ularning turlarini, amaliy misollarini hamda bolalar ijodiyotiga ta'sirini ko'rib chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy topshiriqlarning ahamiyati

Tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlarning ahamiyati o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, badiiy-estetik tafakkuri va umumiy dunyoqarashining shakllanishida katta rol o'ynaydi. Ijodiy topshiriqlar o'quvchining nafaqat chizmachilik ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki uning ichki dunyosini ochishga, mustaqil qaror qabul qilish, o'z g'oyasini ilgari surish, muammoni badiiy yo'sinda hal etish salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Ijodiy fikrlashni shakllantiradi

Ijodiy topshiriqlar yordamida o'quvchilar tayyor qoliplar asosida emas, balki o'z tasavvuri, his-tuyg'ulari va shaxsiy tajribasi asosida ishlashni o'rganadilar. Bu esa ularning divergent (yo'nalgan emas, keng doiradagi) fikrlash salohiyatini oshiradi, har xil vaziyatlarda noodatiy yechimlar topishga undaydi.

2. Estetik didni rivojlantiradi

Badiiy obrazlar yaratish jarayonida o'quvchi rang, shakl, kompozitsiya, muvozanat kabi san'at elementlariga e'tibor qaratadi. Bu esa unda go'zallikni idrok qilish, noziklikni anglash, atrof-muhitdagi san'atilikni qadrlash ko'nikmasini shakllantiradi. Shu orqali o'quvchi estetik ongga ega bo'lgan shaxs sifatida voyaga yetadi.

3. Ijodiy erkinlik va mustaqillikni ta'minlaydi

Har bir ijodiy topshiriq o'zida erkin yondashuvni talab qiladi. O'quvchiga muayyan mavzu doirasida o'z fikrini erkin bayon etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'z-o'zini ifoda etish, o'zini anglash va ijtimoiylashuv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Shaxsiy qiziqish va qobiliyatlarni aniqlashga xizmat qiladi

Ijodiy topshiriqlar orqali o'qituvchi har bir o'quvchining individual qobiliyatini, qiziqish doirasini, kuchli va zaif tomonlarini aniqlay oladi. Bu esa u bilan keyingi ishlarda individual yondashuvni ta'minlash imkonini beradi.

5. Badiiy tafakkur va obrazli fikrlashni rivojlantiradi

Tasviriy san'at darslaridagi ijodiy faoliyat o'quvchining badiiy tasavvurini kengaytiradi. U har bir mavzuni o'zicha talqin qiladi, real hayotdagi yoki fantaziyaviy obrazlar orqali fikr bildiradi. Bu esa obrazli tafakkur va tushunchalar asosida fikr yuritish ko'nikmasini shakllantiradi.

6. Madaniy va ma'naviy tarbiyada muhim vosita

Ijodiy topshiriqlar orqali milliy urf-odatlar, tarixiy obidalar, xalq amaliy san'ati unsurlari dars mazmuniga kiritiladi. Bu orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, qadriyatlarga hurmat, san'at orqali vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish mumkin.

7. Kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi

Ba'zi ijodiy topshiriqlar jamoaviy ishlashga mo'ljallangan bo'lib, o'quvchilarni bir-biri bilan fikr almashishga, g'oyalarni muhokama qilishga, hamkorlikda rasm yoki loyiha yaratishga undaydi. Bu esa ular orasida ijtimoiy faoliyatni, muloqot madaniyatini va o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

8. O'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi

Oddiy va an'anaviy mashqlar o'rniga ijodiy topshiriqlar berilganda o'quvchilar darsni zavq bilan kutishadi, faol qatnashishadi. Bu esa o'z navbatida o'quv motivatsiyasini oshiradi va o'zlashtirish samaradorligini ta'minlaydi.

Ijodiy topshiriqlar tasviriy san'at darslarining mazmunini boyitibgina qolmay, o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga, o'z ijtimoiy o'rnini anglashiga, jamiyatda faol ishtirok etishga tayyor bo'lishiga xizmat qiladi. Shuning uchun ham bunday topshiriqlarni rejalashtirish va darsga integratsiyalash pedagogning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ijodiy topshiriqlar turlari

1. Ijodiy topshiriqlar – bu o'quvchilarning individual yondashuvini, tasavvur va fantaziyasini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar bo'lib, ularni dars jarayonida didaktik maqsadlarga muvofiq tanlash va qo'llash muhimdir. Quyida bunday topshiriqlarning asosiy turlari keltiriladi:

1. Kompozitsion ijodiy topshiriqlar

Maqsadi:

O'quvchilarni sahna, manzara yoki voqeani badiiy tasvirlashga o'rgatadi. Bu topshiriqlar orqali tasviriy tafakkur, joylashtirish, mutanosiblik, asosiy va ikkinchi darajali elementlarni aniqlash qobiliyatlari shakllanadi.

Xususiyatlari:

Rejaga asoslangan chizma

Markaziy obraz va fon ishlanmasi

Rang va shakl muvozanati

Misollar:

“Do'stlik haqida hikoya” (kompozitsion voqea sahnasi)

“Yozgi bog'da” (manzara)

“Maktabimda bayram” (jamiyat hayotidagi sahna)

2. Obrazli-fantastik topshiriqlar

Maqsadi:

O'quvchilarning xayolotini kengaytirish, ularni real bo'lmagan, ammo tasvir orqali ifodalab bo'ladigan obrazlar ustida ishlashga o'rgatish.

Xususiyatlari:

Fantaziyaga keng imkoniyat

Real va ixtiro qilingan shakllarning uyg'unligi

Ranglarda erkinlik

Misollar:

“Sehrli shahar”

“Kosmosdagi hayot”

“Agar men robot bo'lganimda...”

3. Kollaj va aralash texnikadagi topshiriqlar

Maqsadi:

Turli materiallar bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish, estetik va konstruktorlik yondashuvni uyg'unlashtirish.

Xususiyatlari:

Gazeta, mato, to'qima, tabiat materiallari, fotosuratlar bilan ishlash

Faktura va tekstura bilan tanishish

Tajriba asosida ijod qilish

Misollar:

“Tabiiy materiallardan hayvonlar”

“Gazeta bilan kompozitsiya: Mening oilam”

“Teksturada tajriba: faktura orqali tabiat”

4. Mavzuli-tarixiy topshiriqlar

Maqsadi:

Tarixiy voqealar, milliy qadriyatlar, xalq san'ati bilan bog'liq obrazlarni tasvirlash orqali estetik va vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish.

Xususiyatlari:

Tarixiy kontekstga asoslangan obrazlar

Xalq uslublariga taqlid

Milliy bezaklar, naqshlar

Misollar:

“Temuriylar davri madaniyati”

“O'zbek do'ppilarining naqshi”

“Ipak yo'lidagi karvonsaroy”

5. Jamoaviy ijodiy topshiriqlar

Maqsadi:

Hamkorlikda ishlash, birgalikda qaror qabul qilish va badiiy ifoda ko'nikmalarini shakllantirish.

Xususiyatlari:

Guruh yoki sinf bilan birga bajariladi

Ijodiy muhokama va rollarni taqsimlash

Yakuniy mahsulotni taqdim etish

Misollar:

“Mening maktabim kelajagi” – devoriy maket

“O‘zbekiston – mening Vatanim” – sinfiy rasm

“Ekofestival” – ekologik plakatlar tanlovi

6. Muammoli-topqirlikka asoslangan topshiriqlar

Maqsadi:

Bolalarni izlanishga, muammoni hal qilishga, noodatiy badiiy yondashuvlar topishga yo‘naltiradi.

Xususiyatlari:

Savol asosida boshlanadi

Erkin fikrlash va original yondashuv talab qilinadi

Har xil echimlarga ochiq

Misollar:

“Faqat 3 ta rang bilan rasm chiz!”

“Narsalarni to‘g‘ri joylashtir: nima qayerda bo‘lishi kerak?”

“Shaklsiz shakllar: rasmda voqeani yashiring”

7. Dizayn va loyihaviy topshiriqlar

Maqsadi:

O‘quvchini atrof-muhitni obodonlashtirish, predmetlar dizayni va funksional badiiy ishlarga tayyorlash.

Xususiyatlari:

Real obyektlar va muhit bilan bog‘liq

Raqamli yoki eskizli tasvir

Ergonomik va estetik yondashuv

Misollar:

“O‘quvchi daftarining muqovasini loyihala”

“Bolalar o‘yin maydonchasi maketi”

“Choyshab to‘plami uchun bezak loyihasi”

8. Didaktik-topshiriqlar (o‘rgatuvchi ijod)

Maqsadi:

Tasniflash, solishtirish, ranglarni farqlash, shakllarni aniqlash orqali badiiy bilimlarni mustahkamlash.

Xususiyatlari:

Bilimga asoslangan mashqlar

Nazariy bilimlarni mustahkamlovchi faoliyat

Ijod bilan bilimni uyg'unlashtirish

Misollar:

“Issiq va sovuq ranglar bilan manzara chiz”

“Shakllarni joylashtir va kompozitsiya tuz”

“Naqshdagi simmetriya va ritmni top”

Tasviriy san'at darslarida topshiriqlarning har bir turi o'zining metodik vazifasiga ega. O'qituvchi bu turlarni o'quvchilarning yoshiga, qiziqishiga, dars mavzusiga va maqsadiga qarab muvofiq tanlasa, dars interaktiv, mazmunli va tarbiyaviy jihatdan boy bo'ladi.

Ijodiy topshiriqlarni ishlab chiqishda e'tibor beriladigan jihatlar

Ijodiy topshiriqlar samarador bo'lishi uchun ularni ishlab chiqish jarayonida o'qituvchi nafaqat estetik va metodik talablarni, balki psixologik, pedagogik va individual xususiyatlarni ham hisobga olishi lozim. Quyida topshiriqlarni yaratishda e'tiborga olinadigan asosiy jihatlar bayon etilgan:

1. Pedagogik maqsadga muvofiqligi

Ijodiy topshiriq darsning asosiy maqsadi bilan bog'liq bo'lishi zarur. U nazariy bilimlarni mustahkamlashi, yangi mavzuni o'zlashtirishga xizmat qilishi yoki ilgari o'rganilgan bilimlar asosida yangi g'oya yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Masalan: “Naqshdagi ritm” mavzusiga mos topshiriq – “Naqshdan foydalangan holda idish yoki mato bezak chizish”.

2. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mosligi

Ijodiy topshiriq o'quvchilarning aqliy, emotsional va psixomotor rivojlanish darajasiga mos kelishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun sodda, ko'proq tasvirli, qiziqarli obrazlarga boy bo'lgan topshiriqlar tanlanadi. Yuqori sinflarda esa mavzuning chuqurlashtirilgan, tahliliy va kompozitsion yondashuvini talab qiladigan topshiriqlar maqsadga muvofiq bo'ladi.

Misol: 2-sinf uchun – “Hayvonot bog'i”

8-sinf uchun – “Mening orzu bog'im – landshaft dizayn loyihasi”

3. Ijodkorlik va mustaqil fikrlashga yo'naltirilganligi

Topshiriq o'quvchini takrorlashga emas, balki erkin fikrlashga, fantaziya qilishga, muammoni o'ziga xos tarzda hal qilishga undashi zarur. Har bir o'quvchining ishlanmasi boshqalarnikidan farq qilishi kutiladi – bu ijodiy topshiriqning muhim belgisidir.

Yaxshi savol: “Sen kelajakdagi shahringni qanday tasavvur qilasan?”

Yomon savol: “Ana shu rasmdan ko'chirib chiz.”

4. Ish uslubi va texnikalar xilma-xilligi

Topshiriqlarda turli grafik, rangli, kollaj, bo'yoq, pastel, guash, suv bo'yoq, tuzilmaviy texnikalardan foydalanish imkoniyati bo'lishi lozim. Bu o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularni sinab ko'rishga, tajriba qilishga undaydi.

Misol: "Ranglar bilan hissiyot ifoda etish" – faqat ranglar orqali kayfiyat yaratish

5. Vaqtni inobatga olish

Ijodiy topshiriqning hajmi va murakkabligi dars davomiyligiga mos bo'lishi kerak. Bir darsda tugallanishi kerak bo'lgan topshiriq bir necha bosqichli yoki murakkab bo'lib qolmasligi lozim. Katta hajmli topshiriqlar uchun esa rejalashtirilgan bosqichma-bosqich ishlash shakli belgilanadi.

Masalan: "Sinf devor gazetasi" – 2 darsga rejalashtiriladi.

6. O'zaro hamkorlik va ijtimoiylashuv imkoniyatlari

Ba'zi topshiriqlar o'quvchilar o'rtasida guruhlarda ishlashni talab qiladigan tarzda yaratilishi mumkin. Bu ularning jamoaviy faoliyatga jalb etilishini, muloqot, fikr almashish, ro'l taqsimoti kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Misol: "Maktab bayramiga devoriy rasm" – guruhda bajariladi.

7. Estetik tarbiyaviy yondashuv

Topshiriq nafaqat rasm chizish, balki estetik tarbiyani ham maqsad qilishi lozim. Unda go'zallikni ko'rish, tasvirlash, obrazli fikrlash, muvofiqlik, proporsiya, rang uyg'unligi elementlari ustuvor bo'lishi zarur.

Misol: "Bahor manzarasi" – ranglar uyg'unligini sezishga yo'naltiriladi.

8. Fanlararo integratsiyaga yo'naltirilganlik

Ijodiy topshiriqlar boshqa fanlar bilan bog'liq bo'lishi, interdisiplinar yondashuvni targ'ib qilishi mumkin. Bu o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi.

Misol: Tarix fani bilan – "Amir Temur davridagi me'moriy obidalarni chizish"

Biologiya bilan – "Tabiat va ekologiya" plakatlari

9. Natijani taqdim etish imkoniyati

Topshiriq natijasi o'quvchi uchun muhimdir. Uning ijodiy mehnatini sinfdoshlariga taqdim etish, baham ko'rish, ko'rgazma qilish imkoniyati bo'lishi lozim. Bu motivatsiyani kuchaytiradi.

Misol: "Mening rasmlarim" mini-ko'rgazmasi

10. Baholash mezonlari aniq va rag'batlantiruvchi bo'lishi

Ijodiy topshiriqlarda baholash mezonlari har doim ochiq, tushunarli va qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi kerak. Har bir o'quvchining individual yondashuvi, g'oya yangiligi, mehnati qadrlanishi lozim.

Baholash mezonlari misoli:

- G'oya va mavzuga moslik – 5 ball
- Kompozitsiya va tasvir sifati – 5 ball
- Rang uyg'unligi – 5 ball
- Tinish va tozalikka rioya – 3 ball
- Ijodkorlik – 7 ball

Ijodiy topshiriqni ishlab chiqishda didaktik, estetik, psixologik va pedagogik yondashuvlar uyg'unligi zarur. O'qituvchi topshiriqni o'quvchilarning qiziqishlari va individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda loyihalasa, natijada u nafaqat samarali dars usuliga, balki o'quvchilarni tarbiyalovchi, ruhlantiruvchi vositaga aylanishi mumkin.

Tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlarning samarali tashkil etilishi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, san'atga bo'lgan mehr, va ijodiy salohiyatni rivojlantiradi. Ustozning vazifasi – o'quvchini rag'batlantirish, yo'l ko'rsatish va unga erkin ijod uchun imkon yaratishdir.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at darslarini tashkil etish tamoyillari haqida so'zlab bering?
2. Tasviriy san'at darslarini tashkil etishga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
3. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at darslarida qanday didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin?
4. Tasviriy san'at darslariga qanday ta'ablar qo'yilgan?
5. Tasviriy san'at darslarida orqali o'quvchilarda qanday hususiyatlar shakllanadi?
6. Kompozitsiya nima?
7. Tasviriy san'at darslarini tashkil etishdanimalgarga e'tibor berish kerak?

Foydalanishgan adabiyotlar:

1. S. F. Abdirasulov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi – T.: “Fan va texnologiya”, 2012-y, 232- bet.
2. . Abdirasilov S.F., Tolipov N.X. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. -T ., “Aloqachi”, 2007.
3. Tasviriy san'at [Matn]: 1-sinf uchun darslik / A. Salixova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 72- b.
4. Q. Miraxmedov, Z. Xoshimova “Tasviriy san'at” o'qituvchi uchun metodik qo'llanma 2-sinf uchun / – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021-y, 112 -b.
5. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish <https://uz.everaoh.com/ijodiy-qobiliyatlarni-rivojlantirish/>

6. O'quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda illyustratorlar hayoti va ijodiy faoliyatini o'rganishning ahamiyati <https://ares.uz/storage/app/media/2020-yil/Oktabr/pp.%20370-1377.pdf>

7. S. F. Abdirasulov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi- T.: "Fan va texnologiya", 2012-y, 232- bet.

8. Abdirasulov S. F., Tolipov N. X. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. – T., "Aloqachi", 2007-y.

9. Q. Miraxmedov, Z. Xoshimova Tasviriy san'at. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent – 2021-y, 121- bet.

10. Tasviriy san'at [Matn]: 1-sinf uchun darslik / A. Salixova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021-y, – 72- b..

3.6.3-mavzu: Informatika va axborot texnologiyalari darslari orqali o'quvchilarni hayotiy vaziyatlarga tayyorlash.

(2soat amaliy)

Maktab.uz - bu xalqaro standartlarga javob beradigan va maktab o'quvchilari uchun yuqori sifatli uzluksiz masofaviy ta'limni ta'minlaydigan ilg'or raqamli ta'lim texnologiyasi. Platforma o'qituvchilarga ham, ota-onalarga ham o'quvchilarning rivojlanish darajasini kuzatish va mavzular mazmuni bilan tanishish uchun keng imkoniyatlar beradi. Nafaqat masofaviy, yanada mukammal qo'shimcha bilim olishlari hamda o'qituvchilar darslari davomida foydalanishlari mumkin bo'lgan videodarslar mavjud.

Platforma o'qituvchilarga ham, ota-onalarga ham o'quvchilarning rivojlanish darajasini kuzatish va mavzular mazmuni bilan tanishish uchun keng imkoniyatlar beradi. Nafaqat masofaviy, yanada mukammal qo'shimcha bilim olishlari hamda o'qituvchilar darslari davomida foydalanishlari mumkin bo'lgan videodarslar mavjud

Kundalik. com

Kundalik.com platformasi bilan yanada kengroq va mukammal ishlash, barcha bolalarni ta'limga to'liq ta'minlanishiga erishishdir. Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida muntazam aloqa o'rnatish, bolalarning yutuqlari va qiyinchiliklari haqida mulohaza yuritish.

EDUCARE.UZ

<https://educare.uzedu.uz/>

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ko'magi bilan ITSM- Innovatsiya, texnologiya va strategiya markazi, Respublika tashxis markazi- O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik pedagogik tashxis markazi hamkorligida tashkil etilgan loyiha.

Google Classroom – o'qituvchilar va o'quvchilar uchun mo'ljallangan, o'qitish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beruvchi online platforma. O'qituvchilarga o'quvchilar bilan ishlashda bir qator afzalliklar taqdim etadi:

1. Oson tashkil etish va boshqarish

- Darslarni rejalashtirish: O'qituvchilar darslarni osongina tashkil etishi va ularga kerakli resurslarni qo'shishi mumkin.

- Beshta tartibi: Mazkur platforma strukturalashtirilgan tarzda darslarni yuritish imkonini beradi va dars materiallarini to'g'ri joylashtirishga yordam beradi.

2. Resurslar va materiallarni ulashish

- Hujjatlar va materiallar: O'qituvchilar Google Drive orqali resurslar, fayllar va materiallarni osonlik bilan ulashishi mumkin.

- Multimedia: Video, audio va boshqa formatdagi materiallardan foydalanish mumkin, bu o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

3. Qayta aloqa va baholash

- Dars natijalari: O'qituvchilar o'quvchilarning ishlarini baholashi va ular bilan tezkor aloqada bo'lishi mumkin.

- Kirish va qabul qilish: O'quvchilar ishlarini topshirishlari va natijalarini olish oddiy, bu esa baholash jarayonini soddalashtiradi.

4. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik

- Hamkorlik projeklari: O'quvchilar guruhlar shaklida ishlashlari va birgalikda loyihalar ishlab chiqishlari mumkin.

- Forum va muhokama: O'quvchilar o'z fikrlarini bildirishlari va muhokama qilishlari uchun platformada joylar mavjud.

5. Shaxsiylashtirilgan ta'lim

- Individuallashtirilgan materiallar: O'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda materiallarni tayyorlashlari mumkin.

- Qobiliyatga mos darslar: O'quvchilarning qobiliyatiga qarab darslar o'tkazilishi orqali o'rganish jarayoni moslashtiriladi.

6. Vaqtning tejash

- Avtomatlashtirish: Topshiriqlar berish va baholash jarayonlarini tezlashtirish mumkin, bu esa vaqtning tejashga yordam beradi.

- Eslatmalar va xabarnomalar: O'quvchilar uchun muhim ma'lumotlar va vazifalarga oid xabarnomalar jo'natish orqali tartibni saqlash mumkin.

7. Nazorat qilish va monitoring

- Izohlash va baholash: O'qituvchilar o'quvchilarning faoliyatini nazorat qilishlari va ularning rivojlanish jarayonini kuzatishlari mumkin.

- Natijalarni ko'rish: Har bir o'quvchining yutuqlari va muammolari haqida yaxshiroq tushuncha hosil qilish uchun statistik ma'lumotlar olish mumkin.

8. Bepul va foydalanish oson

- Yoshga moslik: Google Classroom bepul foydalanish mumkin bo'lib, o'qituvchilar uchun yaxshi imkoniyatlarni taqdim etadi.
- Qulay interfeys: Platforma oson va intuitiv foydalanish imkonini beradi, bu esa o'qituvchilarga va o'quvchilarga tezda ko'nikma hosil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Google Classroom platformasi o'qituvchilarga o'quvchilar bilan samarali ishlashda ko'plab afzalliklarni taqdim etadi. Bu platforma o'rganish jarayonini soddalashtirib, o'qitish sifatini oshirishga va o'quvchilar bilan ishlashni yanada samarali o'tkazishga yordam beradi.

Khan Academy

MATEMATIKA:◻ Boshlang'ich matematika —
@kau_boshlangich_matematika

Ibrat farzandlari – nodavlat notijorat tashkilot bo'lib, dastlab xorijiy tillarni ommalashtirishga qaratilgan loyiha sifatida ish boshlagan. 2024-yil 5-mart kuni Adliya vazirligi tomonidan nodavlat notijorat tashkiloti sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

"Ibrat farzandlari" platformasi quyidagi tarzda ishlaydi:

- Ta'lim resurslari: Platforma orqali turli tillarni o'rganish uchun ta'lim materiallari va resurslar taqdim etiladi. Bu materiallar o'quvchilarning o'zlashtirishini yaxshilash maqsadida ishlab chiqildi.
- Interaktiv kurslar: Yoshlar uchun interaktiv darslar va onlayn kurslar tashkil etildi. Bu kurslar orqali o'quvchilar o'z bilimlari va ko'nikmalarini oshirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.
- Mutaxassislar ishtiroki: Til o'rgatishda malakali mutaxassislar ishtirok etadi, ular o'quvchilarga o'z bilimlarini taqdim etish va individual yondashuvni ta'minlashga yordam beradi.
- Muloqot platformasi: O'quvchilar o'zaro muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun maxsus forumlar va suhbat guruhlar tashkil etiladi.
- O'rganishning rag'batlantirilishi: O'quvchilarning muvaffaqiyatlari va yutuqlari tan olinadi, sertifikatlar beriladi, bu esa ularni til o'rganishga yanada rag'batlantiradi.

Bu usullar orqali "Ibrat farzandlari" platformasi O'zbekiston Respublikasi yoshlarini til o'rganishda mustaqil bepul ta'lim olishlarini qo'llab-quvvatlaydi va ularning bilim doirasini kengaytirishga yordam beradi.

O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida qandaydir masalalarda fikr almashish, savollar berish va o'zaro yordam ko'rsatish uchun ijtimoiy aloqa vositasidir. Bu o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishlari va o'quvchilarning qo'llab-quvvatlanishlarini kuchaytiradi.

Quyida ta'limda onlayn platformalardan foydalanish mavzusida 10 ta test savollari keltirilgan:

1. Google Classroom platformasining asosiy afzalliklaridan biri nima?
  - A) Hamma darslar faqat bitiruvchilar uchun
  - B) O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida oson aloqa o'rnatish
  - C) Faqat nazoratlarni o'tkazish imkoniyati
2. Edmodo platformasi qanday xizmatlar taklif etadi?
  - A) Faqat video darslar
  - B) O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik va muloqot
  - C) Yozma ishlarni baholash
3. Onlayn ta'lim platformalarida qanday baholash usullari ko'rsatiladi?
  - A) Faqat mustaqil ishlar
  - B) Sinovlar, vazifalar va ishtirok baholari
  - C) Hech qanday baholash usuli yo'q
4. Qaysi platformada o'qituvchilar o'z darslarini va materiallarini tashkil qilishi mumkin?
  - A) Facebook
  - B) Google Classroom
  - C) Instagram
5. Masofaviy o'qitish uchun eng ko'p qo'llaniladigan video konferensiya platformasi qaysi?
  - A) Zoom
  - B) TikTok
  - C) Twitter
6. Onlayn ta'lim platformalarida o'z-o'zini baholash qanday amalga oshiriladi?
  - A) O'qituvchi tomonidan har bir talabaning nazorat qilinishi
  - B) O'quvchilar tomonidan faoliyatlarini kuzatib borishi
  - C) Faqat qog'ozda yozilgan baholar
7. Qaysi onlayn platforma o'quvchilar uchun ta'lim materiallarini yuklash va baholash imkoniyatini taqdim etadi?
  - A) YouTube
  - B) Google Classroom
  - C) Reddit

Quyida "Onlayn resurslar: video darslar, taqdimotlar va interaktiv qo'llanmalar" mavzusiga oid 10 talik test savollarini keltiraman:

Test: Onlayn Resurslar

1. Video darslar qanday foyda keltiradi?
  - A) O'quvchilarning ko'rish qobiliyatini oshiradi
  - B) O'qitish jarayonini jonlantiradi va osonlashtiradi
  - C) Faqat ma'lumotni yozishga yordam beradi
2. Taqdimotlar uchun eng mashhur platforma qaysi?
  - A) Google Slides

- B) Telegram
  - C) Instagram
3. Interaktiv qo'llanmalar qaysi xil o'qitish usulini taqdim etadi?
- A) Faol ishtirokni rag'batlantiradigan
  - B) Faqat o'z-o'zini o'qish uchun
  - C) Murakkab tushunchalarni osonlashtirish uchun
4. Video darslarni kimlar yaratishi mumkin?
- A) Faqat professional o'qituvchilar
  - B) Har qanday shaxs, o'quvchilar va o'qituvchilar
  - C) Faqat universitet professorlari
5. Interaktiv qo'llanmalar qaysi imkoniyatlarni taklif etadi?
- A) Faqat matn va tasvirlar
  - B) O'z-o'zini baholash va sinovlar
  - C) Faqat videolar
6. Taqdimotlarda qaysi usullar qo'llaniladi?
- A) Faqat matn
  - B) Grafikalar, diagrammalar, va animatsiyalar
  - C) Faqat ovozli ingredientlar
7. Onlayn video darslar qanday formatlarda bo'lishi mumkin?
- A) Faqat 2D
  - B) 2D va 3D
  - C) Faqat 3D formatda
8. Qaysi platforma interaktiv qo'llanmalar yaratishga imkon beradi?
- A) Canva
  - B) Telegram
  - C) Facebook
9. Video darslarni qanday qilib samarali amalga oshirish mumkin?
- A) Faqat bir narsani ko'rsatish
  - B) Vizual va audiovizual elementlarni kombinatsiyalash
  - C) Faqat ovozli izoh berish
10. Interaktiv qo'llanmalar qanday yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi?
- A) Passiv o'quvchilarni rag'batlantirish
  - B) Faol va ijodiy fikrlashni rivojlantirish
  - C) Faqat bajariladigan vazifalarni ko'rsatish
- Ushbu testing javoblari:
- 1-B, 2-B, 3-B, 4- B, 5-A, 6-B, 7-B, 8-A, 9-B, 10-B

Test

Onlayn platformalar va resurslar

1. Ta'limda onlayn platformalardan foydalanish
1. Google Classroom nima uchun mo'ljallangan?
- A) Video darslar tayyorlash
  - B) Ta'lim jarayonini boshqarish
  - C) O'yinlar o'ynash

2. Edmodo platformasi qaysi funksiyani taqdim etadi?
    - A) O'quvchilar o'rtasida aloqani o'rnatish
    - B) Raqamli kontent yaratish
    - C) O'yinlar o'tkazish
  3. Duolingoning asosiy maqsadi nima?
    - A) O'qituvchilarga yordam berish
    - B) Til o'rganishni osonlashtirish
    - C) Videolar tayyorlash
  4. Qaysi platformada o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish imkoniyati mavjud?
    - A) YouTube
    - B) Edmodo
    - C) Wikipedia
  5. Google Classroomda qanday xujjatlar yuklanishi mumkin?
    - A) Faqat video
    - B) Hujjatlar, taqdimotlar
    - C) Faqat rasmlar
  6. Masofaviy o'qitish jarayonida qanday baholash usullari qo'llaniladi?
    - A) Faqat yozma ishlar
    - B) Onlayn testlar va sinovlar
    - C) Sifatli baholashlar
  7. Onlayn platformalarda me'yoriy hujjatlar qanday muhim ahamiyatga ega?
    - A) O'quvchilarni jazolash
    - B) O'qitish sifatini oshirish
    - C) Muloqotni cheklash
  8. O'quvchilar o'zaro baham ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun qaysi platformalarni tanlashlari mumkin?
    - A) TikTok
    - B) Google Classroom
    - C) Instagram
  9. Qaysi platforma o'qituvchilarga o'z darslarini yaratish va boshqarishga yordam beradi?
    - A) Facebook
    - B) Zoom
    - C) Google Classroom
  10. Edmodo platformasida vaqtni qanday boshqarish mumkin?
    - A) Taqvim funksiyasi yordamida
    - B) Faqat qo'lma-qo'l usuli orqali
    - C) O'z-o'zidan
- Ushbu testning javoblari:
- 1-B, 2-A, 3-B, 4- B, 5-B, 6- B, 7-B, 8-B, 9-C, 10- A

Glossariy

Moslashtirilgan ta'lim - bu ta'lim jarayonini har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga va imkoniyatlariga ko'ra moslashtirishni anglatadi. Bu jarayon o'quvchilarning turli darajadagi ta'lim talablari va qo'shimcha yordamga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga oladi.

Differensiyalash - o'quvchilarni qobiliyati va o'qish usullariga ko'ra turlicha o'qitish.

Individual yondashuv - har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish.

Qo'shimcha yordam - o'quvchilarga ta'lim jarayonida qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun beriladigan qo'llab-quvvatlash va resurslar.

Moslashtirilgan ta'lim ning asosiy maqsadlari quyidagilar:

1. Har bir o'quvchining qobiliyatlaridan maksimal darajada foydalanish.
2. O'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va mustaqil o'qish imkoniyatlarini oshirish.
3. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning motivatsiyasini va qiziqishini oshirish.

Umumiy jihatdan, moslashtirilgan ta'lim har bir o'quvchining o'z potentsialini amalga oshirishiga imkon yaratishga qaratilgan.

Akkomodatsiya - bu tushuncha psixologiya va pedagogikada muayyan bir kontekstdagi (masalan, ta'lim jarayoni) o'zgartirish va moslashuv jarayonini anglatadi. Odamlar yangi ma'lumotlar yoki tajribalar bilan uchrashganda, ularni ilgari mavjud bo'lgan bilim yoki tushunchalarga moslashtirish mexanizmini ifodalaydi.

Kognitiv akkomodatsiya - Odamning yangi ma'lumotlarga qarshi turib, o'zining aqliy strukturasini o'zgartirishi.

Akkomodatsiyaning asosiy maqsadlari quyidagilar:

1. O'quvchilarni yangi bilimlarni qabul qilishga tayyorlash.
2. Muammolarni hal qilishda kreativ yondashuvlarni rag'batlantirish.
3. Ta'lim jarayonida o'zgaruvchan va murakkab darslarni boshqarish imkoniyatlarini oshirish.

Modifikatsiya - Bu tushuncha biror narsaning, jarayonning, rejaning yoki tizimning o'zgarishi yoki yangilanishini anglatadi. Odatda, modifikatsiya muayyan maqsadlar yoki shartlarga javob berish uchun amalga oshiriladi. Bu jarayon turli sohalarida, jumladan biotexnologiya, dasturlash, psixologiya va ta'limda qo'llaniladi.

Psixologik modifikatsiya - shaxsning fikrlash, xulq-atvor yoki his-tuyg'ularida o'zgarishlarni keltirib chiqarish jarayoni. Bu ko'pincha terapevtik yondashuvlar orqali erishiladi.

Modifikatsiya jarayonining asosiy maqsadlari:

1. O'zgarishlarga moslashish va rivojlanish.
2. Qiyinchiliklarni yengillashtirish va yanada samarali yechimlarni topish.
3. Muayyan ehtiyoj yoki talablarni qondirish.

Modifikatsiya jarayoni ta'limda o'qituvchilar darslarni modifikatsiya qilib, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarga moslashishi va ularning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishlari mumkin.

3.6.4-mavzu: Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari va inklyuzivlik.(2 soat amaliy)

Boshlang'ich sinf tarbiya (ma'naviyat, odob-axloq va ijtimoiy ko'nikmalar) darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari qanday qo'llanilishi va ularni inklyuziv muhit bilan uyg'unlashtirish bo'yicha nazariy va amaliy tavsiyalar, misollar va dars rejalarini tahlilida bir qancha muammo va munozarali jarayonlarga to'qnash kelamiz. Muammo va maqsadni aniqlash har bir dars yoki fanning asosiy jarayoni hisoblanadi.

Tarbiya darslari o'quvchilarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ijtimoiy-muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish hamda empatiya, hurmat kabi xislatlarni mustahkamlash vazifasini bajaradi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari bu jarayonni interaktiv, individualga mos va qiziqarli qilish imkonini beradi.

Inklyuzivlik esa har bir bolaning — imkoniyati cheklangan yoki turli ijtimoiy va madaniy kontekstdan kelgan bolalarning — darsga to'liq, samarali va hurmat bilan qo'shilishini ta'minlaydi. *Maqsad:* texnologiyalar yordamida tarbiya darslarini barcha o'quvchilar uchun kirishimli, moslangan va samarali qilish.

Bunda asosiy e'tibor o'quvchilarning individual ehtiyojlari, imkoniyatlari va rivojlanish darajasini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga qaratiladi. Zamonaviy texnologiyalar orqali tarbiya darslarida turli o'quv uslublari (vizual, eshitish, kinestetik) uyg'unlashtirilib, har bir bola uchun qulay o'quv muhiti yaratiladi. Natijada, o'quvchilar o'zlarini teng va muhim shaxs sifatida his etadi, jamoa bilan hamkorlik qilishga, o'z fikrini erkin ifodalashga hamda ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga muvaffaq bo'ladilar. Shu tariqa, inklyuziv yondashuv va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi tarbiya darslarining samaradorligini oshirib, barkamol, bag'rikeng va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari — asosiy turlari va tarbiya darslarida ishlatish imkoniyatlarini ko'rib chiqadigan bo'lsak:

1. Interaktiv ta'lim resurslari (smart-board, interfaol taxtalar), ya'ni vizuallashtirish orqali axloqiy vaziyatlarni ko'rsatish (stsenariylar, rolly o'yinlar) kollektiv muhokama uchun “think–pair–share” kabi faoliyatlarni qo'llab-quvvatlash. Interaktiv ta'lim resurslari (smart-board, interfaol taxtalar) — tarbiya darslarida eng samarali zamonaviy vositalardan biri bo'lib, u orqali ma'naviy-axloqiy mazmundagi tushunchalarni o'quvchilarga obrazli, jonli va hayotga yaqin shaklda yetkazish imkoniyati yaratiladi. Vizualashtirish orqali axloqiy vaziyatlarni ko'rsatish (stsenariylar, rolly o'yinlar, rasmiy epizodlar, animatsion ketma-ketliklar)

bolalarning diqqatini jalb etadi va mavzuni faqat tinglash emas, balki faol idrok etish jarayoniga aylantiradi. Masalan, interfaol taxtada “Yolg‘on va rost”, “Do‘stlikda sadoqat”, “Kattalarga hurmat” kabi tarbiyaviy mavzularda qisqa vaziyatli sahnalar namoyish etilib, o‘quvchilardan ushbu holatga nisbatan o‘z munosabatini bildirish so‘raladi. Bu jarayonda “think–pair–share” (o‘yla – juftlikda muhokama qil – umumiy fikrni baham ko‘r) texnologiyasi qo‘llanilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, tahlil qilish ko‘nikmalarini va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Avval har bir bola vaziyat yuzasidan individual mulohaza yuritadi, so‘ng sinfdosh bilan juftlikda fikr almashadi va oxir-oqibat umumiy sinf muhokamasida o‘z xulosasini taqdim etadi.

Interaktiv taxta yordamida o‘qituvchi real hayotga oid axloqiy muammoli vaziyatlarni modellashtirishi, bolalarni ushbu vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga yo‘naltirishi mumkin. Masalan, “Agar do‘sting sening daftarini ruxsatsiz olgan bo‘lsa, qanday yo‘l tutasan?” kabi savollar interfaol slaydlar orqali berilib, javob variantlari taxtada belgilanadi va muhokama qilinadi. Bu nafaqat axloqiy tanlov ko‘nikmasini shakllantiradi, balki o‘quvchilarda mas‘uliyat, empatiya va o‘zini boshqara olish kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Shuningdek, interaktiv resurslar inklyuziv ta‘lim uchun ham qulay sharoit yaratadi. Eshitish yoki ko‘rish bilan bog‘liq muammolari bo‘lgan o‘quvchilar uchun subtitrlı matnlar, yirik shriftlar, rangli belgilar, piktogrammalar orqali ma‘lumot taqdim etilishi mumkin. Harakatida cheklov bo‘lgan bolalar esa sensorli ekran yordamida faol ishtirok eta oladi. Natijada har bir o‘quvchi dars jarayonida o‘zini teng va muhim ishtirokchi sifatida his etadi.

Demak, interaktiv ta‘lim resurslari tarbiya darslarini faqat nasihat tarzida emas, balki faol, muammoli va hamkorlikka asoslangan jarayonga aylantiradi. Bu esa o‘quvchilarning axloqiy tushunchalarni chuqur anglashiga, ularni kundalik hayotga tatbiq etishiga hamda ijtimoiy ongli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

2. Ta‘limni boshqarish tizimlari (LMS: sinf portali, Telegram, Google Classroom guruhi) — tarbiya darslarida ta‘lim jarayonini tizimli, uzluksiz va nazorat ostida olib borish imkonini beruvchi samarali raqamli platformalardan hisoblanadi. Ushbu tizimlar orqali dars mazmuni faqat sinf bilan chegaralanib qolmay, balki o‘quvchining kundalik hayoti, oilaviy muhiti va ijtimoiy tajribasi bilan ham uzviy bog‘lanadi, ota-onalar bilan aloqa va resurslar almashinuvi.

LMS platformalari tarbiya darslarida uyga vazifalar, oilaviy vazifalar va ijodiy topshiriqlarni yagona makonda jamlash, taqdim etish va monitoring qilish imkonini beradi. Masalan, “Mehr-oqibat haftaligi”, “Ota-onaga yordam” yoki “Yaxshi xulq kundaligi” kabi tarbiyaviy loyihalar sinf portali orqali e‘lon qilinadi va o‘quvchilar o‘z bajarilgan ishlarini rasm, video, audio yoki matn ko‘rinishida

yuklash orqali hisobot taqdim etadilar. Bu esa o'quvchilarda mas'uliyat, o'zini nazorat qilish va refleksiya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, LMS orqali o'quvchilarning ijodiy ishlari (insho, hikoya, rasm, videorolik, sahnalashtirilgan vaziyatlar) raqamli portfoliolar ko'rinishida saqlanib boradi. Bu esa o'qituvchiga har bir bolaning shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatish, uning tarbiyaviy kompetensiyalaridagi o'sishni tahlil qilish imkonini yaratadi. O'quvchi esa o'z yutuqlarini ko'rib, o'z-o'zini baholash va motivatsiyani oshirishga erishadi. LMS tizimlarining muhim jihatlaridan biri — ota-onalar bilan samarali aloqa va hamkorlikni yo'lga qo'yishdir. O'qituvchi tarbiya darslarida berilgan topshiriqlar, tavsiyalar, tarbiyaviy yo'nalishdagi maslahatlar va haftalik xulosalarni ota-onalar bilan muntazam ulashadi. Natijada tarbiya jarayoni “maktab – o'quvchi – oila” uchligi asosida yaxlit tizim sifatida shakllanadi. Ota-onalar farzandining xulq-atvori, ijtimoiy faolligi va axloqiy rivojlanishini kuzatib borish imkoniga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, raqamli platformalar orqali resurslar almashinuvi ham yo'lga qo'yiladi. Tarbiyaviy videolar, metodik tavsiyalar, maqolalar, ertaklar va audio hikoyalar ota-onalar va o'quvchilar uchun qulay formatda taqdim etiladi. Bu esa tarbiya darsining ta'sir doirasini kengaytirib, uni faqat dars vaqti bilan cheklanmaydigan uzluksiz jarayonga aylantiradi.

Inklyuziv ta'lim nuqtayi nazaridan ham LMS tizimlari muhim ahamiyat kasb etadi. Imkoniyati cheklangan yoki darsda faol ishtirok eta olmagan o'quvchilar dars materiallarini qayta ko'rish, audio shaklda tinglash yoki soddalashtirilgan topshiriqlarni bajarish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ularning ta'lim jarayonidan chetda qolmasligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ta'limni boshqarish tizimlari tarbiya darslarida pedagogik jarayonni raqamlashtirish bilan birga, uni shaxsga yo'naltirilgan, ochiq va hamkorlikka asoslangan muhitga aylantiradi. Bu esa o'quvchilarning axloqiy yetukligi, ijtimoiy mas'uliyati va ma'naviy dunyosini uzviy rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

3. Ta'limiy ilovalar va o'yinlar (gamifikatsiya). Qahramonlar orqali axloqiy tanlovlar, ball tizimi, belgilashlar. Motivatsiyani oshirish: “yaxshi xulq” uchun virtual yulduzcha yoki sertifikat. tarbiya darslarida o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularni faol ishtirok etishga undash va axloqiy qadriyatlarni ongli ravishda o'zlashtirishga yo'naltirilgan samarali zamonaviy texnologiyalardan biridir. Gamifikatsiya orqali tarbiyaviy jarayon o'yin elementi bilan boyitilib, o'quvchilar uchun tabiiy, zavqli va motivatsion muhit yaratiladi.

Ta'limiy ilovalarda qahramonlar orqali beriladigan axloqiy vaziyatlar o'quvchilarning real hayotiy tanlovlarini modellashtiradi. Masalan, virtual qahramon “Tohir” yoki “Zulayho” ma'lum bir vaziyatda tanlov oldida qoladi: do'stiga yordam berish yoki befarq qolish, rost gapirish yoki yolg'on gapirish,

navbatni kutish yoki buzish. O‘quvchi ushbu vaziyatda qahramon nomidan qaror qabul qiladi va tanlov natijasi darhol ko‘rsatiladi. Bu orqali bolalar “yaxshi – yomon”, “to‘g‘ri – noto‘g‘ri” tushunchalarini nafaqat nazariy, balki amaliy tajriba orqali anglay boshlaydi.

Gamifikatsiya tizimida ball, reyting va belgilashlar (badge) muhim motivatsion vosita sifatida xizmat qiladi. Har bir to‘g‘ri axloqiy qaror, ijobiy xulq yoki faol ishtirok uchun o‘quvchiga ball, nishon yoki maxsus belgi beriladi. Masalan:

“Mehribon qahramon” belgisi – boshqalarga yordam bergan o‘quvchi uchun,

“Halollik yulduzi” – rostgo‘ylikni namoyon etgan bola uchun,

“Eng namunali sinfdosh” – ijtimoiy faolligi yuqori bo‘lgan o‘quvchi uchun.

Bu belgilar vizual tarzda ekran orqali namoyish etilishi o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni oshiradi, ijobiy xulqni mustahkamlaydi va sog‘lom raqobat muhitini shakllantiradi.

Shuningdek, “yaxshi xulq” uchun virtual yulduzcha yoki sertifikatlar taqdim etish tarbiya jarayonini rag‘batlantiruvchi tizimga aylantiradi. Masalan, hafta davomida yaxshi xulq namoyon etgan o‘quvchi “Haftaning eng odobli o‘quvchisi” nomi bilan virtual sertifikatga ega bo‘ladi. Bu esa bolalarda mas’uliyat, o‘zini nazorat qilish va o‘z ustida ishlash motivatsiyasini kuchaytiradi.

Gamifikatsiyaning muhim jihati shundaki, u inklyuziv muhitni ham qo‘llab-quvvatlaydi. Turli darajadagi o‘quvchilar uchun o‘yin darajalari moslashtiriladi, murakkablik bosqichma-bosqich oshiriladi. Natijada har bir bola o‘z imkoniyatiga mos muvaffaqiyatni his qiladi va jarayondan chetda qolmaydi.

Umuman olganda, ta’limiy ilovalar va gamifikatsiya tarbiya darslarini rasmiy nasihat shaklidan chiqarib, interaktiv, hissiy va qiziqarli jarayonga aylantiradi. Bu esa o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni mustahkam shakllantirishga, ijobiy xulq-atvorni ongli tarzda rivojlantirishga hamda shaxsiy kamolotga yo‘naltirilgan barqaror motivatsiyani yuzaga keltirishga xizmat qiladi.

4. Multimedia (video, animatsiya, audio hikoyalar). O‘quvchilarga murakkab axloqiy vaziyatni ko‘rsatish: qisqa roliklar, multfilm sahnalari. Esda qolishni oshirish uchun hikoya va musiqadan foydalanish. Albatta. Quyida “Multimedia (video, animatsiya, audio hikoyalar) orqali murakkab axloqiy vaziyatlarni yoritish” masalasi kengaytirilgan, metodik asosda bayon qilinadi. Multimedia vositalari orqali murakkab axloqiy vaziyatlarni yoritish. Zamonaviy ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axloqiy tasavvurlarini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Video, animatsiya va audio hikoyalar yordamida o‘quvchilarga murakkab axloqiy vaziyatlar jonli, tushunarli hamda emotsional ta’sirga ega shaklda namoyish etiladi. Bu esa ularning axloqiy qadriyatlarni

anglash, baholash va shaxsiy hayotiy tajribasi bilan bog‘lash jarayonini osonlashtiradi.

1. Video roliklar orqali axloqiy vaziyatlarni ochib berish. Qisqa video roliklar o‘quvchilarga real hayotga yaqin bo‘lgan vaziyatlarni ko‘rsatish imkonini beradi. Masalan:

- ✓ yolg‘on gapirish va rostgo‘ylik o‘rtasidagi tanlov;
- ✓ do‘stlik va xiyonat;
- ✓ kattalarga hurmat, kichiklarga mehr;
- ✓ adolat va nohaqlik kabi tushunchalar.

Video orqali ko‘rsatilgan vaziyatlar vizual obrazlar, harakatlar va dialoglar yordamida bola ongida tezroq aks etadi. O‘quvchi voqeani tomosha qilish jarayonida qahramonning xatti-harakatlarini kuzatadi, uning oqibatlarini ko‘radi va o‘zicha xulosa chiqarishga harakat qiladi. Bu jarayon axloqiy mulohaza yuritish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

2. Animatsiya va multfilm sahnalari orqali qiziqishni oshirish. Animatsiya va multfilmlar boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar psikologiyasiga mos vosita hisoblanadi. Ranglar, musiqa va obrazlarning jonli harakati o‘quvchilarda kuchli emotsional ta‘sir uyg‘otadi. Multfilm sahnalari yordamida quyidagilar ta‘minlanadi:

- ✓ axloqiy muammolar sodda va obrazli tarzda tushuntiriladi;
- ✓ qahramon orqali ijobiy xulq namunasi ko‘rsatiladi;
- ✓ bolalar qahramon bilan o‘zini qiyoslay boshlaydi.

Masalan, yordam berish, mehribonlik, saxiylik, sabr-toqat kabi fazilatlar multfilm qahramonlari misolida ko‘rsatilganda, bu tushunchalar bolalar xotirasida uzoq saqlanadi.

3. Audio hikoyalar va musiqaning tarbiyaviy ta‘siri. Audio hikoyalar va fon musiqalari axloqiy tarbiyada emotsional muhit yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Ovozni eshitish orqali bolalar voqeani tasavvur qiladi, qahramonning his-tuyg‘ularini his etishga harakat qiladi. Ayniqsa:

- ✓ mehr-shafqat,
- ✓ kechirim,
- ✓ vijdon,
- ✓ mas‘uliyat hissi kabi tushunchalar audio shaklda taqdim etilganda, bola ularni chuqurroq his qiladi.

Fon musiqasi esa vaziyatning ruhiy holatini kuchaytiradi: qayg‘uli, quvonchli, xavotirli yoki taskin beruvchi kayfiyatni yuzaga keltiradi. Bu esa hikoyaning ta‘sirchanligini oshirib, xabarni mustahkamroq singdiradi.

4. Esda qolishni oshirish va refleksiya jarayoni. Multimedia vositalarining yana bir muhim jihati – materialning uzoq muddat xotirada saqlanishidir. O‘quvchi

ko‘rgan va eshitgan axloqiy vaziyatni eslab qoladi, uni kundalik hayoti bilan bog‘lashga harakat qiladi. Shundan so‘ng quyidagi faoliyat turlari amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

- ✓ muhokama: “Qahramon to‘g‘ri yo‘l tutdimi?”
- ✓ savol-javob: “Siz shu vaziyatda nima qilgan bo‘lardingiz?”
- ✓ rolli o‘yinlar: voqeani qayta sahnalashtirish.
- ✓ Xulosa chiqarish va umumlashtirish.

Bu faoliyatlar orqali o‘quvchilarda axloqiy tafakkur, mustaqil fikrlash va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi. Demak, multimedia vositalari yordamida murakkab axloqiy vaziyatlarni yoritish o‘quvchilarda:

- ✓ axloqiy tushunchalarni to‘g‘ri anglash;
- ✓ hissiy sezgirlikni rivojlantirish;
- ✓ ijobiy xulq-atvorni shakllantirish;
- ✓ real hayotda to‘g‘ri yo‘l tanlash ko‘nikmasini hosil qilishga xizmat

qiladi. Video, animatsiya va audio hikoyalar tarbiya darslarini jonlantiradi, ularni qiziqarli va samarali qiladi hamda axloqiy tarbiyaning ta‘sir kuchini bir necha barobarga oshiradi.

5. Mobil o‘qitish va mikrodarslar. Kichik topshiriqlar, refleksiya savollari, o‘z-o‘zini baholash shakllari. Ota-onalarning ishtirokini rag‘batlantirish (uyda davom ettirish). Mobil o‘qitish va mikrodarslar orqali tarbiyaviy ta‘sirni kuchaytirish. Zamonaviy ta‘lim sharoitida mobil texnologiyalar va mikrodarslar tarbiya jarayonining uzluksizligini ta‘minlash, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undash hamda tarbiyaviy ta‘sirni maktabdan tashqariga ham olib chiqishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, axloqiy-tarbiyaviy yo‘nalishdagi darslarda mobil o‘qitish bolalarning kundalik hayoti bilan ta‘limni uyg‘unlashtirib, tarbiyaning real hayotdagi amaliy ko‘rinishini mustahkamlaydi.

1. Mobil o‘qitishning tarbiyaviy jarayondagi o‘rni. Mobil o‘qitish – bu smartfon, planshet, kompyuter kabi qurilmalar orqali qisqa, mazmunli va maqsadli ta‘lim materiallarini yetkazish jarayonidir. Tarbiyaviy yo‘nalishda mobil o‘qitish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ✓ o‘quvchining mustaqil ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi;
- ✓ tarbiyaviy mashg‘ulotni istalgan vaqtda davom ettirishga sharoit yaratadi;
- ✓ bolani ongli ravishda o‘z xulqini baholashga undaydi.

Masalan, o‘qituvchi ota-onalar guruhiga yoki maxsus platformaga (Telegram, Google Classroom va boshqalar) axloqiy mazmundagi qisqa video, audio yoki matnli vaziyat joylashtiradi va o‘quvchi uni uy sharoitida ko‘rib chiqadi.

2. *Mikrodarslar orqali axloqiy kompetensiyani shakllantirish.* Mikrodarslar – 3–7 daqiqalik qisqa, aniq maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv materiallaridir. Ular tarbiya jarayonida ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki:

- ✓ o‘quvchini zeriktirmaydi;
- ✓ diqqatni muayyan muammoga jamlaydi;
- ✓ aniq xulosa chiqarishga yordam beradi.

Masalan, “Mehribonlik nima?”, “Yolg‘onning oqibatlarini”, “O‘zaro hurmat” kabi mavzularda qisqa video yoki slaydli mikrodarslar tayyorlanib, ularning oxiriga muammoli savollar qo‘shiladi. Bu bolani o‘ylashga, tahlil qilishga undaydi.

3. *Kichik topshiriqlar orqali mustahkamlash.* Mobil o‘qitishning muhim tarkibiy qismi – kichik topshiriqlardir. Ular mikrodars mazmunini hayot bilan bog‘lab, o‘quvchini faol harakatga chorlaydi. Masalan:

- ✓ “Bugun kimga yordam berding? Qanday his qilding?”
- ✓ “Oilangda kimga mehr ko‘rsatding?”
- ✓ “Yaxshi ish qilganingni rasmga tushir yoki yozib kel.”

Bunday topshiriqlar orqali bola ijobiy xulqni nafaqat tushunadi, balki amalda bajaradi va buning natijasini his etadi.

4. *Refleksiya savollari orqali o‘zini anglash.* Refleksiya savollari o‘quvchining ichki dunyosiga murojaat qilish, o‘z xatti-harakatini baholash va xulosa chiqarishga yordam beradi. Masalan:

- ✓ “Men bugun qanday yaxshi ish qildim?”
- ✓ “Agar yana shunday vaziyat bo‘lsa, qanday yo‘l tutaman?”
- ✓ “Qahramon o‘rnida bo‘lsam, nima qilardim?”

Bu savollar bolaning axloqiy tafakkurini chuqurlashtirib, ongli xulq-atvorni shakllantiradi.

5. *O‘z-o‘zini baholash shakllari.* Mobil platformalarda soddalashtirilgan o‘z-o‘zini baholash shakllari joriy etilishi mumkin. Masalan:

- ✓ “Bugun o‘zimni qanday baholayman?” (😊 yaxshi / 😐 o‘rtacha / ☹️ yaxshilash kerak).
- ✓ Rangli belgilash tizimi (yashil – bajardim, sariq – qisman, qizil – bajarmadim)
- ✓ Mini test yoki belgilash jadvali.

Bu orqali bola o‘z xulq-atvorini nazorat qilishni o‘rganadi va mas’uliyat hissi rivojlanadi.

6. *Ota-onalarning ishtirokini rag‘batlantirish va uyda davom ettirish.* Tarbiyaning samaradorligi ota-onalarning faol ishtirokiga ham bevosita bog‘liq. Mobil o‘qitish bu jarayonda pedagog va ota-onalar o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi. Ota-onalarni jalb qilish quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- ✓ uyda bajariladigan tarbiyaviy topshiriqlarni ota-ona bilan birga bajarish;
- ✓ “Farzandingiz bugun qanday yaxshi ish qildi?” mavzusida fikr almashish;
- ✓ ota-onalarga yo‘naltirilgan qisqa metodik tavsiyalar yuborish.

Masalan, o‘qituvchi ota-onalarga quyidagicha yo‘riqnoma berishi mumkin:

“Bugun bolangiz bilan mehribonlik haqida suhbat quring va birgalikda kamida bir yaxshi ishni amalga oshiring.” Bu orqali tarbiya faqat maktab doirasida emas, balki oilada ham davom etadi. Mobil o‘qitish va mikrodarslar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy faoliyat:

- ✓ o‘quvchilarda ongli xulq-atvorni shakllantiradi;
- ✓ reflektiv fikrlashni rivojlantiradi;
- ✓ o‘zini baholash va mas’uliyat hissini kuchaytiradi;
- ✓ ota-ona, o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligini mustahkamlaydi.

Natijada tarbiya jarayoni uzluksiz, tizimli va samarali ko‘rinishga ega bo‘lib, bolaning shaxsiy kamolotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

6. Adaptiv va shaxsiylashtirilgan dasturlar. O‘quvchining qobiliyatiga mos topshiriqlar; tarbiyaviy vazifalarni darajaga moslashtirish.

7. Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) — boshlang‘ichda soddalashtirilgan variantlar. Madaniy holatlarni, turli kasblar yoki yordam vaziyatlarini “jonlantirish” orqali empatiyani rivojlantirish.

8. Assistiv texnologiyalar. Ekran o‘qiydigan dasturlar, kattalashtirish, subtitrlar yoki vizual yordamlar imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun.

Inklyuzivlik tamoyillari va texnologiyalarni uyg‘unlash

Universal dizayn tamoyili (UDL): darslarni “taqdim etish”, “amalga oshirish” va “baholash”ning kamida uch turli usulini rejalashtirish (vizual, eshitish, amaliy).

Differentsial yondashuv: bitta topshiriqni turli darajada bajarish imkonini beradigan resurslar (masalan, rasmlari variant, audio hikoya, oddiy yo murakkab topshiriq).

Qo‘llab-quvvatlash: yordamchi mutaxassislar (psixolog, logoped, maxsus pedagog) bilan hamkorlik; ota-onalar bilan muntazam aloqalar.

Ijtimoiy integratsiya: guruh ishlarida rol taqsimoti orqali har bir bolaning kuchli tomonlarini ishga solish.

Tillar va madaniyatga hurmat: turli tilli yoki madaniyatli o‘quvchilar uchun tarjima, foto va vizual materiallar.

Amaliy misollar: tarbiya darslari uchun texnologik-integratsiyalashgan faoliyatlar

1. “Axloqiy karusel” (interaktiv taxta + kichik guruh)

Interfaol taxtada bir nechta real hayot vaziyatlari (rasmlar yoki qisqa videolar). Guruhlar navbatma-navbat muhokama qiladi va echimlar taqdim etadi. Inklyuzivlik: rollarni guruh a'zolari orasida adolatli taqsimlash; maxsus yordam kerak bo'lsa, yordamchi ko'rsatma fayli.

2. “Yaxshi ishlar jurnali” (LMS yoki Google Forms)

Har hafta o'quvchilar o'zlari yoki sinfdoshlari tomonidan qilingan yaxshi ishlarni yozadi. Teacher yoki sinf ovozi bilan eng yaxshi amallar tanlanadi. Inklyuziv: har kim ishtirok etishi uchun audio yozib yuborish imkoniyati.

3. “Empatiya multfilmi” va refleksiya.

Qisqa animatsiya ko'rsatib, keyin kichik guruhlarda “agar men o'sha qahramon bo'lganimda nima qilardim?” savoli muhokama qilinadi. Inklyuziv: subtitrlar, rasmiy izohlar va rolli o'yin variantlari.

4. Gamifikatsiya: Tarbiya ballari

Muayyan ijtimoiy ko'nikmalar uchun (bir-biriga hurmat, yordam, tinglash) ballar. Ballar LMSda yoki taxtada ko'rsatiladi. Inklyuziv: individual darajalar va mikromaqsadlar belgilash.

5. Dars namunasi (qisqa — 35–40 daqiqa)

Mavzu: Do'stlik va yordam.

Ma'ruza maqsadi: O'quvchilar do'stlik va yordam ko'rsatish muhimligini tushunishlari, oddiy amaliy ishlar orqali bu xislatlarni amaliyotga joriy etish.

Texnologiyalar: interfaol taxta, qisqa video (2–3 min), Google Form orqali refleksiya yoki sinf blogiga yozuv.

Bosqichlar:

1. *Tashkiliy (5 daq)* — salomlashish, kun tartibi.

2. *Ishga kirish (7 daq)* — video ko'rsatish: “do'stga qanday yordam berish mumkin?”

3. *Guruh ishlari (12 daq)* — kichik guruhda 2 vazifa: 1) real vaziyatga echim topish; 2) qisqa rolli o'yin sahnalari. Interfaol taxtada guruhlarining fikri yoziladi.

4. *Refleksiya (8 daq)* — Google Form yoki qog'ozda “meni bugun kim yordam berdi?” savoli. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun audio javob qabul qilinadi.

5. *Yakuni (5 daq)* — o'qituvchi umumlashtiradi, uyga kichik amaliy vazifa: uyda katta bilan yaxshilik qilish.

6. *Baholash va monitoring.* Kriteriyalarga asoslangan baholash: o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari (tinglash, yordam taklif etish, hurmat) uchun aniq mezonlar.

Formativ baholash: kichik testlar, o'z-o'zini baholash, keksa bilan intervyu, portfoliolar.

Inklyuziv baholash: baholash usullarini moslashtirish (audio, rasm, oddiy variant) hamda bahoga emotsional va ijtimoiy kontekstni inobatga olish.

Muammolar va yechimlar

Muammo: texnika yoki internet yetishmasligi.

Yechim: oflayn tayyorlangan materiallar (printerda rasm, qog'ozli topshiriqlar), mobil telefon orqali SMS/WhatsApp qo'llab-quvvatlash.

Muammo: o'qituvchi digital malaka yetishmasligi.

Yechim: professional rivojlanish kurslari, hamkasblar bilan tajriba almashish.

Muammo: ayrim oilalarda texnologiyaga kirish cheklangan.

Yechim: maktabda qo'shimcha sharoit yaratish, o'qituvchi va ota-onalar hamkorligi.

Ushbu jarayondan qanday xulosa qilishim mumkin?

1. Darslarni rejalashtirayotganda har doim UDL tamoyillarini hisobga oling — bir vazifani kamida uch usulda taqdim eting.

2. Texnologiyani maqsad uchun, emas — texnologiya uchun ishlatib; har bir vosita dars maqsadini qo'llab-quvvatlasin.

3. Inklyuzivlikni sinf madaniyatiga aylantiring: hurmat, yordam va hamkorlikni muntazam rag'batlantiring.

4. Ota-onalarni dars jarayoniga jalb qiling — texnologiyalar va uy vazifalarini qanday qo'llab-quvvatlash mumkinligini ko'rsatib bering.

5. Rivojlanish uchun kichik pilot loyihalarni sinab ko'ring, natijalarni kuzatib tahlil qiling va boshqalar bilan tajriba almashing.

3.6.5 mavzu. Boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ma'naviy ma'rifiy ishlarini tashkil etishi.

(2 soat amaliy mashg'ulot)

Boshlang'ich ta'limda beriladigan ma'naviy tarbiya. Sinf rahbarining ma'naviy ma'rifiy ishlarni tashkil etishga zamonaviy yondashuvi. O'quvchi shaxsini — xarakteri, irodasi, qobiliyatlari va qiziqishlarini shakllantirishda ma'naviy ma'rifiy ishlarning o'рни. O'quvchilar bilan darsdan tashqari ma'naviy tadbirlar (savodxonlik, she'rxonlik, kitobxonlik kechalari, viktorina va ko'rgazmalar)ni zamonaviy yondashuvlar orqali tashkil etish.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, darsdan tashqari tashkil etiladigan ma'naviy ma'rifiy tadbirlar o'quvchilarda axloqiy fazilatlar, ijtimoiy faollik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, madaniyatli muomala va sog'lom hayot tarziga intilishni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida sinf rahbaridan faqatgina an'anaviy tarbiyaviy ishlarni emas, balki innovatsion pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim vositalaridan samarali foydalanish talab etiladi. Shu bois mazkur mavzu sinf rahbarining kasbiy kompetentligini oshirishda dolzarb hisoblanadi.

1. Darsdan tashqari ma'naviy ma'rifiy tadbirlar tushunchasi. Darsdan tashqari ma'naviy ma'rifiy tadbirlar – bu o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish, ijobiy xulq atvorni shakllantirish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashga qaratilgan tarbiyaviy faoliyat shakllaridir.

Bu tadbirlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ✓ o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash;
- ✓ vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish;
- ✓ milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish;
- ✓ jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish;
- ✓ ijtimoiy mas'uliyatni oshirish;
- ✓ mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish.

2. Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyatdagi vazifalari. Sinf rahbari darsdan tashqari ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

- ✓ sinf jamoasining tarbiyaviy ehtiyojlarini aniqlash;
- ✓ yil davomida tarbiyaviy ishlar rejasini tuzish;
- ✓ tadbir mavzularini dolzarb va yosh xususiyatlariga mos tanlash;
- ✓ har bir o'quvchining qiziqishi va imkoniyatini hisobga olish;
- ✓ ota onalar, mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- ✓ tadbir natijalarini tahlil qilish va baholash.

Sinf rahbari tarbiyachi sifatida nafaqat tashkilotchi, balki yo'lboshchi, motivator va maslahatchi vazifasini ham bajaradi.

3. Ma'naviy ma'rifiy tadbirlarning asosiy shakllari. Darsdan tashqari tadbirlar quyidagi shakllarda o'tkazilishi mumkin: a) ma'rifiy tadbirlar (ma'naviyat soatlari, suhbatlar va davra suhbatlari, ma'ruza va uchrashuvlar, kitobxonlik kechalari). b) madaniy tadbirlar (bayram tadbirlari, ijodiy kechalar, konsert va sahna ko'rinishlari). c) ijtimoiy ma'naviy loyihalar ("Mening oilam – mening faxrim", "Mehr oqibat haftaligi", "Yashil makon" aksiyasi). d) tarbiyaviy o'yinlar (rolli o'yinlar, intellektual musobaqalar, viktorinalar).

4. Zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish.

✓ Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. Har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasini hisobga olishga asoslanadi.

✓ Kompetensiyaviy yondashuv. Tadbirlar o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

- ijtimoiy kommunikativ kompetensiya
- axloqiy madaniy kompetensiya
- fuqarolik kompetensiyasi
- ✓ Interaktiv metodlardan foydalanish
  - “Aqliy hujum”
  - “Klaster”
  - “Debat”
  - “Rol o'ynash”
  - “Case study”
- ✓ Raqamli texnologiyalar
  - Multimedia taqdimotlar
  - Videoroliklar
  - Onlayn viktorinalar
  - QR kodli topshiriqlar

5. Darsdan tashqari tadbirlarni rejalashtirish bosqichlari

- 1) Maqsad va vazifalarni aniqlash
- 2) Mavzuni tanlash
- 3) Tadbir shaklini belgilash
- 4) Metod va vositalarni tanlash
- 5) Ishtirokchilarni jalb etish
- 6) Tadbirni o'tkazish
- 7) Natijalarni tahlil qilish

6. *Namunaviy tadbir ishlanmasi.*

Mavzu: “Vatan – muqaddas maskan”

Maqsad: O'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish. Uni bosqichlari quyidagilardan iborat:

- ✓ Kirish suhbat
- ✓ Videorolik namoyishi
- ✓ She'r va qo'shiqlar
- ✓ Sahna ko'rinishi
- ✓ Savol javob
- ✓ Yakuniy xulosa

7. *Amaliy mashg'ulot tuzilishi (2 soat)*

1 soat:

- ✓ Mavzu bo'yicha nazariy ma'ruza
- ✓ Zamonaviy yondashuvlar tahlili
- ✓ Guruhlarda muhokama

2 soat:

- ✓ Guruhlar tomonidan tadbir loyihasi ishlab chiqish
- ✓ Taqdimot
- ✓ Baholash va refleksiya

Ma'lumki, sinf rahbari o'z sinfidagi o'quvchilarning bevosita ta'lim tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga mas'ul shaxs hisoblanadi. ya'ni sinf rahbari maktabda va keng jamoatchilik orasida sinf o'quvchilarining (ota onalari bilan birgalikda) tarbiyalanganlik darajasiga javobgar shaxs hisoblanadi. O'qituvchi kasbini tanlagan har bir inson kimlarni o'qitayotgani va tarbiyalayotganligi uchun o'ziga javobgarlikni oladi. U o'zining kasbiy tayyorgarligiga javob berish bilan birga pedagog, o'qituvchi, tarbiyachi, muallim bo'lish huquqiga ega bo'lishi uchun juda ko'plab majburiyatlarni olishi zarur. Muallimlik kasbining sharafliligi, nafaqat, uning o'qituvchi, turli bilimlarni o'rgatuvchi va mohir tarbiyachi bo'lganligi uchungina emas, balki uning o'zi tanlagan kasb hunar yo'nalishidagi barcha mutaxassisliklar bo'yicha maxsus fanlarni va ularning poydevori bo'lgan fundamental fanlarni hamda o'qitish va tarbiya berishni, psixologiya va pedagogika asoslarini a'lo darajada egallagan bo'lishi shart. O'qituvchi mehr bilan ta'lim bersagina u o'zining qiyofasini o'quvchilarida ko'ra oladi. Nainki o'z ishini aql bilan, tushunib bajaradigan kishida mehnatidan faxrlanish, hayotidan zavqlanish tuyg'usi kuchli bo'ladi.

Sinf rahbarining asosiy maqsadi boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ish tizimini, uni takomillashtirishning samarali yo'llarini o'rganish, umumlashtirish, metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Asosiy maqsad esa, boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ish faoliyatini hozirgi kundagi holatini o'rganish, boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ish faoliyatining o'ziga hosligini aniqlashdan iboratdir.

O'quvchilarning birinchi tarbiyachisi va murabbiysi sinf rahbaridir. U tarbiyachi sifatida o'quvchilarni har tomonlama kamol topishi to'g'risida, ularni mehnatsevarlik, jamoaviy ruhida tarbiyalash to'g'risida, o'quvchilar bilimini oshirish va sinfda tartib intizomni mustahkamlash to'g'risida g'amxo'rlik qiladi. Sinf rahbari bu ishlarning hammasini havaskor kishi sifatida emas, balki rasmiy, mas'ul shaxs sifatida bajaradi. U maktab rahbarlari oldida, xalq maorifi uchun, sinf rahbarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tarbiya berish va ularni do'stona bir jamoa qilib jipslashtirish o'qitish, tarbiyalash, aniq maqsadga yo'naltirilgan ishchan jamoani tashkil qila olish va ularni ta'lim tarbiyali shaxslar, kelajagi buyuk davlatning haqiqiy egalari, komil insonlar etib voyaga yetkazish va hayotga tayyorlash ishlari o'z o'ziga xizmat qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Sinf rahbarining faoliyatiga nisbatan qo'yilgan talablar quyidagilardan iborat.

1. Yuqori g'oyaviylik va onglilik.
- 2 Sinf rahbari kata obro'ga ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi
- 3 Pedagogik mahorat
- 4 Madaniy qobiliyatning mavjudligi
- 5 Pedagogik odobga ega bo'lish
- 6 Yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtiromda bo'lish
- 7 Tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bulish
- 8 Tarbiya ishlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish
- 9 Sinf rahbari kasbini yuqoriga ko'tarish va mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Sinf rahbarining sinf o'quvchilarini o'rganish metodikasi

1. O'quvchilar to'g'risida umumiy ma'lumot.
  - ✓ o'quvchi qayerda yashaydi;
  - ✓ ota onasini kasbi va ish joyi;
  - ✓ oila a'zolari va ularning moddiy ta'minlanganligi;
  - ✓ oilada ota onasining o'zaro munosabati;
  - ✓ o'quvchi rejimi;
  - ✓ oilaning xo'jalik ishlarida o'quvchining ishtiroki;
  - ✓ o'quvchining hayotida eng muhim voqyealar;
  - ✓ o'quvchi sog'ligi to'g'risida ma'lumot
2. Yoshlar taraqqiyotining umumiy holati.
  - ✓ umumiy taraqqiyot (nutq madaniyati, dunyoqarash, xarakteri, kino, teatr, muzey, stadionlarga borish);
  - ✓ o'qishga bo'lgan munosabati;
  - ✓ o'quvchining davomati;
  - ✓ o'quvchining jismoniy mehnatga munosabati;
  - ✓ o'quvchining intizomi, xulqi, tirishqoqligi;
  - ✓ o'quvchining qiziqishi (o'qishga, sportga)

Muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning birinchi sharti bu sinf rahbarining talabchanligi. Dastlab talabni u o'ziga qo'yishi kerak, chunki o'zingda bo'lmaganni o'zgadan talab qila olmaysan. Talabchanligi bilan birga oqilona tarbiyachi ham bo'lishi lozim. Pedagogik jarayonlarda yuz berib turadigan keskinliklarni bartaraf etish uchun tarbiyachiga hazil mutoyiba tuyg'usi yordam beradi. Uning ko'lamida tayyor hazil, maqol, yaxshi, do'stona piching – ijobiy emotsional holat yaratishga imkon berib, o'quvchilarni o'ziga jalb qildiradi.

Kutiladigan natijalar:

O'quvchilarda ijobiy xulq atvor shakllanadi

Ma'naviy dunyoqarash kengayadi

Ijtimoiy faollik ortadi

Jamoadi ishlash ko'nikmalari rivojlanadi

Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Shuningdek, sinf rahbarining tashkilotchilik funksiyasi tarbiya jarayonida muhim vositadan talab qiladi. Chunki, tashkilotchilik tushunchasining o'zi keng ma'noga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni tadbiriy choralarni tashkil etish sinf rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi.

Quyida keltirilgan ish faoliyati ham o'quvchilarning ma'lumotlarini qamrab oluvchi hujjat hisoblanadi.

SINFNING IJTIMOIIY PASPORTI

(2024-2025-o'quv yili) _____ sinf

Sinf rahbari _____

O'quvchilar soni _____

Jumladan: _____ qizlar
 _____ o'g'il bolalar

Yoshi (tug'ilgan kun, yil) _____ qizlar _____ o'g'il bolalar

Oilalar tarkibi:

— ko'p bolali oilalar (soni va ismi sharifi) _____

— to'liq bo'lmagan oilalar _____

— homiylik va vasiylikka olingan bolalar _____

— bobolari va buvilari bilan birga yashaydigan (soni, ismi sharifi) _____

— oilada yakka farzandlar (soni) _____

opa singil va aka ukalari borlari (soni) _____

Yashash sharoitlari:

— kommunal kvartirada (soni) _____

— alohida kvartirada _____

mahalla, xonadonda _____

— dars xonasi mavjudmi? _____

O'quvchilarning bilim darajasi: _____

namunali, yaxshi, qoniqarli, qoniqarsiz

Ota onalarining ma'lumot darajasi:

— oliy ma'lumotli _____ ota _____ ona _____

— o'rta maxsus _____

— o'rta _____

to'liqsiz o'rta _____

— ilmiy darajasi bor _____

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar (soni, ismi sharifi) _____

Sinfning milliy tarkibi (soni) _____

O'quvchilarning salomatlik holati: _____

— yakka tartibda o'qitiladi (ismi sharifi) _____

— xronik kasallangan _____

— ko'rish holatlari _____

— boshqalar _____
 O'quvchilarning maktabdan tashqari ta'limga jalb etilganligi:
 — musiqa maktabida _____
 — sport seksiyalari, klublarida _____
 — teatr studiyalarida _____
 — ijodiyot markazlarida va boshqa faoliyat turida _____
 — fan to'garaklarida _____
 (va hokazo)
 Sinf rahbari _____

Bundan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmga bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim. Bizningcha, o'quv vaziyati ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi o'zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat:

- o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligi;
- o'quvchilarning o'zaro bir birlari bilan hamkorligi.

Har bir bolada qiziqish va qobiliyat bor. Bolalar tabiatan qiziquvchan va o'rganishga intiladi. Ularga o'z sovg'alarini qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun kattalarning aqlli yo'l yo'riqlari kerak bo'ladi.

Ijodkorlikni rivojlantirish muammosi ko'p qirrali va qiyin. Ijodkorlik deganda bilim, ko'nikma, malakalar bilan cheklanib qolmay, balki ularni tez egallash, mustahkamlash va amaliyotda qo'llashni tushuntiruvchi narsa tushuniladi.

Metodik tavsiyalar

Tadbirlar muntazam va tizimli bo'lishi

O'quvchilarni faol ishtirokga jalb etish

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Ota onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish

Har bir tadbirdan so'ng tahlil va xulosa chiqarish

Sinf rahbarining darsdan tashqari ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni zamonaviy yondashuvlar orqali tashkil etishi o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishida muhim omil hisoblanadi. To'g'ri rejalashtirilgan, mazmunli va innovatsion asosda tashkil etilgan tadbirlar o'quvchilarning ma'naviy barkamolligini ta'minlaydi hamda ularni jamiyatda faol fuqaro sifatida shakllantiradi. Pedagog yana bir qancha jarayonlarni tahlil qilishi kerak, ya'ni samarali ta'lim jarayoni amalga oshishi uchun sinfdan tashqari faoliyat ham alohida e'tiborda bo'lishi kerak.

“Sinfdan tashqari ish” deyilganda o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtda tashkil qilingan, dastur bilan bog'liq bo'lgan material asosida ixtiyoriylik prinsipiga asoslangan mashg'ulotlar tushuniladi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning umummaktab rejasini tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarining bevosita rahbarligida, sinf rahbarlari, metodik birlashmasi, tajribali o'qituvchilar, maktab kutubxonasi, o'quvchi yoshlar tashkiloti, o'quvchilar qo'mitasi. Ota-onalar qo'mitasi hamda to'garak rahbarlarining faol ishtirokida tuzish hamda uni maktabning yig'ilishida muhokamadan o'tkazib tasdiqlash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jahon andozalariga moslashuv ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'qituvchilarning asosiy qismi yangi texnika va texnologiyani chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratilish darajasiga ega bo'lishi juda muhim. Buning uchun darsni tushuntirish jarayonida barchaga mo'ljallangan ammo uncha murakkab bo'lmagan usullarni qo'llash, ko'rgazmali qurollardan foydalanish, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiq qilish, ko'proq ta'lim oluvchilarni ijodiy ishlashga undash, ilg'or tajribalardan saboq berishning turli yo'llaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda yosh avlodda mustaqillik tafakkurini rivojlantirish yangilanayotgan jamiyat qurishda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan bo'lib hisoblanadi. Chunki bu sohadagi ishlarimizning asosiy vazifalaridan biri ham mustaqil, erkin fikrlaydigan, dunyoqarashi keng, ma'naviy yuksak shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Bunday shaxs esa o'zligini anglab etgan, o'z faoliyatini to'g'ri, ongli tashkil eta oladigan, jamiyat va o'z manfaatini uyg'unlashtira oladigan va buning uchun kurasha oladigan inson bo'lishi talab etiladi.

3.7-modul. TANLOV MODULI

3.7.1-mavzu: Boshlang'ich ta'limda inkluyuziv ta'lim yondashuvlari (2 soat amaliy mashg'ulot)

Reja:

1. Inklyuziv ta'limning xalqaro va milliy huquqiy-me'yoriy asoslari
2. Inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari
3. Nogironlikka zamonaviy yondashuvlar
4. Ta'lim modellari

Inklyuziv ta'limga huquqiy tarafdin birinchi maratoba 1994-yilda nazar tashlandi. Inklyuziv ta'lim termini ilk bor Ispaniyaning Salamanka shahrida 1994-yilning 7-10-iyunida o'tkazilgan Maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan shaxslarning

ta'lim sohasidagi prinsiplar, siyosati va amaliy faoliyati haqidagi Salamanka Deklarasiyasining 25-bayonotida rasman belgilangan.

Mazkur Deklarasiyasida 92 hukumat va 25 xalqaro tashkilot vakili bo'lgan uch yuzdan ortiq ishtirokchilar 1994 yil 1-10 iyun kunlari Salamankada (Ispaniya) barcha uchun ta'lim maqsadlarini ilgari surish va ta'lim uchun zarur bo'lgan asosiy siyosatga kiritilishi kerak bo'lgan o'zgarishlarni ko'rib chiqish uchun yig'ilishdi. Unda inklyuziv ta'lim yondashuvini ilgari surish, ya'ni maktablar barcha bolalar, ayniqsa, alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun ochiq bo'lishini ta'minlash masalalari ko'rib chiqildi hamda Ispaniya hukumati tomonidan YUNESKO bilan hamkorlikda tashkil etilgan konferensiyada oliy darajadagi ta'lim xodimlari, ma'murlar, rahbarlar va mutaxassislar, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va ixtisoslashtirilgan idoralar, boshqa xalqaro hukumat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va donorlik agentliklari ishtirok etdilar. Konferensiyada Alohida ehtiyojli shaxslarni ta'lim olish tamoyillari, siyosati va amaliyoti va Harakatlar asosi to'g'risidagi Salamanka deklaratsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatlar barchani birlashtiradigan, farqlarni hurmat qiladigan, o'rganishni rag'batlantiradigan va individual ehtiyojlarga javob beradigan institutlarni – Maktablar hamma uchunni yaratish yo'lida harakat qilish zarurligini tan olgan

1holda inklyuzivlik tamoyiliga asoslanadi. Ushbu maktablar barcha uchun ta'lim maqsadlariga erishish va maktablarning o'qitish samaradorligini oshirishga muhim hissa qo'shadi.

Keyingi o'rinda, Inklyuziv ta'liml termini 2006-yilning 13-dekabrida «Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida»gi Konvensiyasiumumiy yig'ilishining 61/106-rezolyutsiyasida rasman qayd etilgan.

Ushbu Konvensiyaning maqsadi barcha nogironlarning barcha inson huquqlari va asosiy erkinliklaridan to'liq va teng foydalanishini rag'batlantirish, himoya qilish va ta'minlash, shuningdek, ularning ajralmas qadr-qimmatini hurmat qilishni rag'batlantirishdan iborat. Nogironlarga uzoq muddatli jismoniy, aqliy, intellektual yoki hissiy nuqsonlari bo'lgan shaxslar kiradi, ular turli to'siqlar bilan o'zaro ta'sir qilish natijasida boshqalar bilan teng ravishda jamiyatda to'liq va samarali ishtirok etishlariga to'sqinlik qilishi mumkin.

Inklyuziv ta'limning xalqaro huquqiy-me'yoriy asoslari:

1. Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiya.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1948 yilda qabul qilingan “Inson huquqlari” Umumjahon Deklaratsiyasi barcha insonlarning huquq va erkinliklarini, Ta'lim olish har bir insonning asosiy va ajralmas huquqi, uning barcha moddasi maxsus ehtiyojli insonlarga ham tegishli ekanligini kafolatlaydi.

2. Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1989-yilda ishlab chiqilgan Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilgan davlatlar ko'ngilli tarzda zimmlariga mazkur kelishuv qoidalarini ma'muriy qonunchilik, sud va boshqa chora-tadbirlar yordamida hayotga tatbiq etish majburiyatini oldilar.

Konvensiyadagi barcha huquqlar maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun ham tegishli bo'lib, ularga barcha bolalar qatori teng munosabatda bo'lish

kafolatlanadi. Kelishuvning 23 va 28-moddalarida ishtirokchi davlatlar barcha bolalarning ilm olish huquqini teng imkoniyatlar asosida amalga oshirishga asta-sekin erishish maqsadida, bepul va majburiy boshlang'ich ta'limni joriy etishlari,

2-nogiron bolaning maxsus ehtiyojlarini aniqlab, uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi va shaxs sifatida rivojlana olishiga yetaklovchi vosita hisoblangan ta'lim olishga har tomonlama yordam berilishi lozimligi ko'rsatilgan.

3. Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya

Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2006-yilda qabul qilingan Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasida nogironlar shaxsiyatini hurmat qilish huquqining tug'ilishi bilan mavjud bo'lishi, nogironlikning kelib chiqishi, darajasidan qat'iy nazar, fuqaro o'z yoshidagi tengdoshlari bilan bir xil huquqlarga ega bo'lishi, ular mumkin qadar to'laqonli yaxshi hayot kechirish huquqiga ham ega ekanliklari ta'kidlanadi.

4. Inchxon Deklaratsiyasi.

Koreyaning Inchxon shahrida Butunjahon ta'lim forumida sayyoramizdagi barcha shaxslarning ta'limi hamda zaruriy bilim va malakalarni egallashlarini ta'minlashga qaratilgan 2030-yilga qadar Rivojlanish Deklaratsiyasi hamda Global rejasi qabul qilinib, ularda ta'lim shaxsning rivojlanishi, o'z-o'zini namoyon etishi, jamiyat hayotiga uyg'unlashuvi, ijtimoiylashuvi hamda shaxsiy hayotida muvaffaqiyatga erishishining zaruriy sharti ekanligi alohida ta'kidlanib, 2030-yilga qadar barcha shaxslarga maktabgacha, boshlang'ich, o'rta, yuqori va kasbiy-texnik tayyorgarlik pog'onalarida sifatli ta'lim olishlari uchun inklyuziv va teng ravishdagi sharoitlarni yaratishni rasman qabul qildilar.

Inklyuziv ta'limning milliy huquqiy-me'yoriy asoslari:

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonun.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi 637-son Ta'lim to'g'risidagi Qonuni asosan deskreminatsiyani oldini olish, ijtimoiy hayotda teng huquqlilik asosida, hech qanday cheklovlarisiz ishtirok etish, barcha jabhalarda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishga va umuman olganda nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiylashuviga qaratilgan.

2. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi qonun.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi 641-son Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi qonunning 5, 9, 15, 20, 34, 38, 51,

355-moddalari nogironligi bo'lgan bolalar ta'lim olishlari borasida - jumladan, 5- moddada nogironligi bo'lgan bolalarning ota-onalar bolalari uchun ta'limni tanlash huquqiga ega ekanliklari; 9-moddada nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlari ko'rsatilgan; 15-moddada inklyuziv ta'lim shakli ta'kidlab o'tilgan; 20-moddada nogiron bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv talim tashkil etilishi; 34-moddada nogiron shaxslar alohida dasturlar asosida o'qitilishi; 38- moddada nogironligi bo'lgan bolalar TPPK (tibbiy pedagogik-psixologik komissiya) bilan ta'limga qabul qilinishlari; 51-moddada nogiron bolalar uchun uyda yakka tartibdagi nizomni qo'llash; 55-moddada nogiron bolalar uchun bepul ta'lim shakllari ta'kidlab o'tilgan.

3. Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun.

O'zbekiston Respublikasining 2007-yil 23-noyabrdagi Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunda 29-moddasida jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar va nogiron bolalar ular uchun maxsus ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari bo'yicha ta'lim muassasalarida o'qish va tarbiyalanish hamda o'z jismoniy, aqliy qobiliyatlari va xohishlariga mos bo'lgan ta'lim olish huquqiga ega.

4. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risidagi qaror.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son 'Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida'gi qarori asosida maxsus ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish, shu jumladan inklyuziv ta'lim joriy etish va inklyuziv ta'lim jarayonining tashkil etish masalalari batafsil tarzda yoritib berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son 'Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida'gi qaror asosida inklyuziv ta'limni targ'ib va tashkil etish tartibi belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 638-son qarori asosidagi inklyuziv ta'limning maqsadi:

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 638-son qarori asosidagi inklyuziv ta'limning vazifalari:

1. rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

2. jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

3. ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

4. barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

5. o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

6. alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Xozirgi kungacha ko'pgina pedagoglar nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda turli xil yondashuvlardan foydalanib kelmoqdalar. Masalan, o'qituvchilar aksariyat hollarda quyidagi 2 xil yondashuvdan foydalanadilar:

1-yondashuv. Nogironligi bo'lgan o'quvchi oxirgi partalardan birida. O'qituvchi dars yakunida nogironligi bo'lgan o'quvchiga vaqt ajratadi. Aksariyat

Eksklyuziya – (lot. exclusio istisno qilish) Bola ta'lim olishda qiyinchiliklarga uchraganligi uchun mos ta'limni taqdim etish imkoni bo'lmaganligi sababli ta'limdan chetlatish holati.

hollarda vaqt kam qoladi va oqibatda nogironligi bo'lgan o'quvchi e'tiborsiz qoladi.

2-yondashuv. Nogironligi bo'lgan o'quvchi birinchi partada va asosiy e'tibor nogironligi bo'lgan bolaga qaratiladi. Oqibatda sog'lom o'quvchilarga kam vaqt ajratiladi.

Bundan tashqari, nogironligi bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga yo'naltirish maqsadida quyidagi yondashuvlarni amalga oshirish mumkin:

1. Tibbiy – bu nogironlikni operatsion aralashuvlar asosida to'g'irlash va nogironlarni sog'lomlashtirish jarayoni.

2. Ijtimoiy – afsuski, so'nggi tibbiyot yangiliklari ham nogironlikni to'g'irlashda ojizlik qiladi va ijtimoiy yondashuv ularni jamiyatning qarashlari asosida ularni ijtimoiy hayotga yo'naltirishga yordam beradi. Masalan, nogironligi bo'lgan shaxslarga qo'maklashuvchi yordamchi texnologiyalar va korreksiya, kompensatsiya jarayonlari.

Turli ta'lim modullarining ta'rifini ko'rib chiqishdan avval, biz ta'lim modullari turlarini sanab o'tamiz:

Eksklyuziya

Segregatsiya

Integratsiya

InklyuzivEksklyuziya ta'limida quyidagi ta'lim sharoitlari kuzatiladi:

An'anaviy ta'lim

Sog'lom bolalar

An'anaviy pedagoglar

Eksklyuziya ta'limida ta'lim olishga qodir bo'lgan bolalardan ta'lim olishga qodir bo'lmagan bolalarni ajratib olgan holda, ta'lim olishga qodir bo'lgan bolalarga ta'lim berish jarayoni hisoblanadi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ilk maktablar XVII asr o'rtalari tashkil etilishni boshlagan. Ilk maktab ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan. XVIII -asrgacha dunyo ko'zi ojizlar uchun ta'lim muassasalarini bilmas edi. Valentin Gayui birinchi bo'lib o'zi ixtiro qilgan shrift yordamida ko'rlarni uslubini uslubini ko'rsatdi. Valentin Gayui 1784-yilda Parijda hukumat va xayriya jamiyatlari ko'magisiz, o'z uyida o'z mablag'lari evaziga ko'zi ojiz bolalar uchun dunyodagi birinchi —Ishchi ko'zi ojizlar ustaxonasini ochdi. Valentin Gayuining birinchi talabasi cherkov ayvonida tilanchilik qiluvchi bola Fransua de Lesueur edi. Keyin yana 11 nafar uysiz tengdoshlari maktabga jalb qilinadi.

Ko'zi ojiz bolalarni o'qitish va tarbiyalash Valentin Gayui tomonidan ilmiy asosga qo'yilgan. U —unsiall relyef-chiziqli yozuvni ishlab chiqdi. Ushbu shrift o'z nomini lotincha so'zdan olgan, —uzunligi bir untsiyaga teng degan ma'noni anglatadi. Bu qalin qog'ozga bo'rtma naqshli katta harflar edi. —Uncialal ning asosiy afzalligi shundaki, bu shrift yordamida ko'zi ojiz bolalarni ko'zi ojizlar uchun mo'ljallangan kitobni o'qish va chop etishga o'rgatish mumkin edi. Shrift mobil edi va bu ko'r bolalarga to'g'ri matnni yozishga yordam berdi. Bundan tashqari, Valentin Gayui ko'zi ojizlar uchun moslamalar va relyefli ko'rgazmali qurollar, geografik xaritalar va globuslar tayyorlash uchun matritsalarini ishlab chiqdi. U shogirdlariga bu hunarni o'rgatgan. Ko'zi ojizlar uchun kitoblar yaratish g'oyasi ham Valentin Gayuiga tegishli.

Katta moliyaviy qiyinchiliklarga qaramay, Valentin Gayui maktabda bosmaxona qurdi va unda bir nechta kitoblarni chop etdi. Bu ko'rlar uchun birinchi kitoblar edi. Ko'rlar Lui Brayl bo'rtma olti nuqtali shriftni ixtiro qilguniga qadar (1829 yilda) Valentin Gayui kitoblariga ko'ra o'qitilgan.

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun keyingi maktablar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan. Vyborg tumanidagi 1-sonli maktab-internat Rossiyadagi kar bolalar uchun birinchi ta'lim muassasasidir. U 1806-yil dekabrda imperator Pol I ning rafiqasi Mariya Fedorovna hisobidan tashkil etilgan. 200 yildan ortiq vaqt mobaynida ta'lim muassasasi kar bolalar uchun tovushlarga to'la dunyo eshigini ochmoqda.

Keyingi o'rinda, aqliy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan maktablar tashkil etilgan. Birinchi tajribalar 1871-yilda Hansen (Hans Hansen) va Lippestad (Johan Anton Lippestad) surdopedagoglar tomonidan o'tkazildi. 1877-yilda ular aqli zaif bolalar uchun birinchi maktabni yaratdilar. Undan keyin o'g'il bolalar va qiz bolalar uchun alohida o'qituvchilar tomonidan yaratilgan boshqa maktablar paydo bo'ldi.

1892-yilda Norvegiya —Majburiy maktab ta'limi to'g'risidagi qonunni qabul qilib, barcha maktablarni, shu jumladan, korreksion maktablarini ham davlat nazoratiga o'tkazdi. Natijada, Norvegiya va Saksoniya Evropada aqli zaif shaxslarni o'qitish majburiy bo'lgan yagona davlatlarga aylanadi.

Albatta bu ma'lumotlarni berishdan maqsad, Segregatsiya ta'limining paydo bo'lish tarixini ochib beradi va keyingi o'rinda Segregatsiya ta'limini ko'rib chiqamiz.

Segregatsiya - (lot. segregatio — ajratish, izolyatsiya qilish, olib tashlash, ajratish) — kundalik hayotda odamlarni irqiy, etnik yoki boshqa guruhlariga majburan ajratish.

Segregatsiya ta'limida quyidagi ta'lim sharoitlari kuzatiladi:

Maxsus maktab

Nogironligi bo'lgan bolalar

Maxsus pedagoglar

Maxsus shart-sharoitlar

8Segregatsiya ta'limida qobiliyatlari, imkoniyatlari va shaxsiy sifatlarini inobatga olgan holda ta'limga ajratish, bo'lish jarayoni kuzatiladi.

Integratsiya - (lot. integratio - tiklash, to'ldirish, bog'lanish so'zidan) - qismlarni bir butunga birlashtirish jarayoni.

Integratsiya ta'limida quyidagi ta'lim sharoitlari kuzatiladi:

Ta'lim tizimi o'zgarmas

Bola talablarga moslashishga majbur

Bola tizimga moslashadi yoki tizim murakkablik qiladi

Sog'lomlashish jarayoni oqsaydi

Integratsiya ta'limi birgalikdagi, biroq alohida ta'lim turi hisoblanadi.

Inklyuziv – (lot. include – o'zi ichiga olish, kiritish) – nogironligi bo'lgan

shaxslarni faol ijtimoiy hayotga qo'shilish jarayoni. Ta'lim sohasida esa ularga barcha kerakli shart-sharoitlarni yaratgan holda ta'limga jalb etishdir.

Inklyuziv ta'limida quyidagi ta'lim sharoitlari kuzatiladi:

Barcha bolalar turlicha

Barcha bolalar ta'lim shaklini tanlay oladilar

Bolalarning qobiliyatlari, imkoniyatlari, yoshi, turli darajadagi kelib chiqishi inobatga olinadi

Tizim bolalarga moslashtiriladi

Inklyuziv ta'lim bolaning ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashuvchi ta'lim jarayoni hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. Qaysi qaror asosida inklyuziv ta'limni tashkil etish va targ'ib etish tartibi belgilanadi?

2. Inklyuziv so'zining ma'nosi nimani anglatadi?

3. Inklyuziv ta'limga qanday bolalar jalb qilinadi?

4. —Inklyuziv ta'lim termini ilk bor qaysi hujjatda qayd etilgan?

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim ilk bor Xalqaro Yunisef tashkiloti tomonidan moliyalashtirilgan “Do'stona munosabat muhitidagi maktab” loyihasi doirasida 2005-2006-yillar davomida boshlangan.

Loyihani amalga oshirishda Respublikamizdagi barcha yetakchi defektolog olimlar, muaxassislar, psixonevrolog, pediater, oftalmolog ixtisosligidagi shifokorlar ishtirok etib, 4 ta viloyatning 10 ta tumani o'rganildi. O'rganilgan 4 ta viloyatning 10 ta tumanidan ta'limga jalb qilinmagan va uyda ta'lim olayotgan 741 nafar bola o'rganilgan (tashxis qilingan).

150 nafar rahbar xodimlar seminarlarda va tadqiqot jarayonida ishtirok etishdi (Xalq ta'limi boshqarmasi, sog'liqni saqlash, Hokimiyat, mahalla vakillari);

220 nafar inklyuziv sinf o'qituvchilari birinchi bosqich o'qishda qatnashdilar;

80 nafar ota-ona ishtirok etdi;

711 ta oilaga kirib borilda, joylarda ularga pedagogik, maxsus psixologik korreksiya ishlari bo'yicha maslahat va metodik yordam berildi;

Loyiha tatijasida integratsiya asosida 2005-2006-o'quv yillaridan boshlab O'zbekistonda ilk bor 102 ta maktabda dastlabki inklyuziv ta'lim boshlandi.

Keyingi o'rinda, 2006-2008 yillarda “Imkoniyati cheklangan bolalar umumiy ta'limi” (JFPR- Yaponiya kambag'allikni kamaytirish jamg'armasi 9091- UZB)

ORB loyihasi doirasida inklyuziv ta'limning birodarlashgan maktablar tarzidagi inklyuziv ta'lim sinovdan o'tkazildi. Loyiha doirasida Respublikamizning

16 ta viloyatida 8 ta maxsus maktab va maktab-internatlar va 16 ta umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflari tashkil etilib, 350 nafar alohida ehtiyojli maktab-internat o'quvchilari umumta'lim maktablarida integratsiyalashgan ta'lim asosida ta'limi tashkil etildi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishda quyidagi tayyorgarlik ishlari amalga oshirildi:

loyiha ishtirokchilari bo'lgan maxsus maktab-internatlar va birodarlashgan umumta'lim maktablari binosi va maktab-internatdan birodarlashgan maktabgacha bo'lgan yo'llarni ta'mirlandi;

maktablar nuqson turlarini inobatga olgan holda rekonstruksiya qilishga erishildi;

o'quvchilarni maktabga to'siqsiz qatnovini ta'minlash maqsadida maxsus avtobuslar ajratildi;

maxsus ta'lim muassasalarini korreksion texnik vositalar, maxsus jihozlar bilan ta'minlashga erishildi;

o'quv metodik baza yaratildi, metodik ta'minot ishlarini mustahkamlandi; umumta'lim maktablari o'qituvchilari uchun maxsus seminar o'quvlari

tashkil qilindi joylarda ilgg'or pedagogik tajribalarni o'rgatish orqali ta'limning integratsiyalashgan jarayoniga tayyorlandi;

modernizatsiya qilingan umumta'lim DTSlarni maxsus inklyuziv ta'limga moslashtirildi;

Bugungi kunda esa, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida inklyuziv ta'lim tan olinmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini jahon standartlariga tenglashtirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimizning inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan farmonlari, qarorlari:

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi 637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni; O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktyabrdagi 641-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonuni;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori.

Inklyuziv ta'limning maxsus ta'limdan afzalligi

Inklyuziv ta'lim – bu rivojlanishida va ta'limda alohida ehtiyoji bo'lgan bolalarning umumta'lim maktabida alohida sinfda emas, balki sog'lom tengqurlari bilan bir sinfda ta'lim olishidir.

Hamkorlikdagi (inklyuziv) ta'lim, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan. Respublikamizda inklyuziv ta'lim jahon tajribasi va siyosati kabi eng muhim, zamonaviy siyosat bo'lib kelmoqda.

inklyuziv ta'lim – bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoni-ki unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda o'z uyi va hududida ularning ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan, ularning ta'limdagi ehtiyojlari hisobga olingan holda maxsus yordam ko'zda tutilgan maktablarda o'z tengqurlari bilan ta'lim olishi demakdir.

Inklyuziv ta'limning joriy etilishida yuzaga kelayotgan muammolar

Ko'p yillar davomida nogironligi bo'lgan shaxslar ijtimoiy tengsizlik oqibatida ko'pgina to'siqlar va muammolarga duch kelganlar. Aynan inklyuziv ta'lim ularga ijtimoiy hayotda tenglikni ta'minlash garovi bo'lishi mumkin.

Eng avvalo inklyuziv ta'limga o'tishdagi muammolarni sanab o'tamiz. Bu jarayonlarni ko'rib chiqish orqali inklyuziv ta'lim jarayonida kelib chiqishi mumkin bo'lgan muammolarni bilib olamiz. Demak, inklyuziv ta'limga o'tishdagi muammolar quyidagilardan iborat:

- Moliyaviy; - butun tizimni o'zgartirish va moliyalashtirish eng asosiy va eng qiyin jarayonlardan biri ekanligi, inklyuziv ta'lim maktabida maktab yangi ko'rinishlarga ega bo'lgan holda yangicha talarlarga ega bo'lishi zarur, ya'ni alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlariga javob beruvchi

3shart-sharoitlarni ta'minlash hamda ularga ta'lim beruvchi o'qituvchilarni rag'batlantirish va ularni kasbini jozibali qilish orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limini yanada sifatli qilish mumkin.

- Muhit; - inklyuziv ta'limga kirishdan avval odatiy ravishda ko'rishimiz mumkinki, umumta'lim maktabi shart-sharoitlar jihatidan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlariga va talablariga javob bermaydi. Buning oqibatida esa, turli xil to'siqlar va qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratish uchun to'siqlarsiz va bolalarning ehtiyojlariga mos muhitni yaratish ham juda zarur masalalardan biri hisoblanadi. Muhitga nafaqat shart-sharoitlar balki, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan butun jamoaning qarashlari ham kiradi.

- Steriotiplar; - hozirgi kunda nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan umuman olganda jamiyatning qarashlari va munosabatlarini ijobiy deb bo'lmaydi. Aksar jamiyat a'zolari sog'lom bolalari bilan nogironligi bo'lgan bolalar birgalikda ta'lim olishlariga qarshilik bildiradilar. Inklyuziv ta'limni maqbul darajada targ'ib qilish uchun eng avvalo jamiyatning sseriotiplari ya'ni, qarashlarini ijobiy tarafa o'zgartirishimiz kerak. Bu ishlarni jamoatchilik asosida turli xil treninglar va seminarlar orqali amalga oshirishimiz mumkin. Ota-onalar, pedagoglar va bolalarning barchasida qotib qolgan sseriotiplarni o'zgartirganmizdan so'ng alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limda ishtirok etishlari qulay kechadi.

- Manbalar; - inklyuziv ta'limni joriy qilishda manbalar va tadqiqot ishlari hamda ma'lumotning kamligi ham asosli qiyinchilik bo'lishi mumkin. Inklyuziv ta'limni targ'ib qilayotgan maktab rahbari xorijiy tajribalarni o'zganish va tahlil qilish uchun majbur bo'ladi, negaki, milliy manbalar yetarli emas. Eng katta muammo rahbar til bilmakligi yoki mazkur manbani tushunmasligi emas, balki bu manbalarni bizni mentalitetimizga to'g'ri kelmasligi yoki uni bizni

madaniyatimizga moslashtirish kerakligidir. Bu kabi murakkab jarayonlardan iborat bo'lgan qiyinchiliklarni oldini olish uchun inklyuziv ta'limni joriy qilish

4sohasidagi milliy manbalar va tadqiqot ishlari ko'paytirishga talabni kuchaytirish zarur.

- Pedagogik tayyorgarlik; - umumta'lim maktablari pedagoglarining tayyorgarlik darajasi va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari haqida bilimlarning yetarli emasligi ham odatiy muammo hisoblanadi. Chunki, umumta'lim maktabi uchun inklyuziv ta'lim yangilik va yangiliklarga tezda moslashib bo'lmaydi. Bu kabi qiyinchiliklarni yengish maqsadida turli xil kurslar tashkil etilgan va o'qituvchilarni kurslarga jalb etish orqali bu kabi muammolarni bartaraf etish mumkin.

-Ota-onalar; - sog'lom bolalar ota-onalarning alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan ijtimoiy munosabatlarining yaxshi emasligi va ularning ijtimoiy qiyinchiliklari va nuqsoniga nisbatan befarqliklari juda jiddiy qiyinchiliklardan biri hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan bolalar ota-onalarning kechinmalarini his qilmasliklari oqibatida bu kabi qiyinchiliklar kelib chiqadi. Inklyuziv ta'limni targ'ib etishda eng katta muammo bu sog'lom bolalar ota-onalarning qarshiliklari hisoblanadi. Bu kabi qiyinchiliklarni yengish maqsadida turli toifadagi bolalarning ota-onalari bilan uchrashuvlar va yig'ilishlar o'tkazish kerak. Bu kabi uchrashuvlar va yig'ilishlarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalari o'z kechinmalari va hayotda uchrashlari mumkin bo'lgan to'siqlar va ularni qanday qilib yengishlari haqida gapirib o'tadilar. Bu ko'rinishdagi ishlar turli xil ijtimoiy tabaqadagi ota-onalar o'tasida katta tajribalarni orttirishga yordam beradi.

Albatta barcha muammolar sekin-astalik bilan vaqt o'tishi bilan va albatta tajriba ortishi bilan yechish mumkindir. Bu kabi muammolar jarayonda yengib o'tiladi va faqatgina vaqtni talab etadi.

Inklyuziv ta'lim sinfida yuzaga keluvchi muammolar

Ba'zi muammolar faqatgina vaqt o'tishi bilan emas balki, mehnatni talab qilish mumkin. Biz sizlar bilan mehnatni talab qiluvchi muammolar va ularning yechimlarini ko'rib chiqamiz.

Inklyuziv ta'lim sinflarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar: 51-muammo. O'qituvchi say-harakatlari o'quvchilarni o'zaro birlashtira olmasligi va tarbiyaviy soatlarning besamar bo'lishi;

Yechim: Inklyuziv ta'lim sinfi o'qituvchisi sinf oltin qoidalarini ishlab chiqishi kerak. Bu qoidalarga amal qilish naqadar zarurligini ham o'qituvchi tushuntirib o'tishi kerak.

2-muammo. Bola darsda turib yurishi va darsni tinglashni xohlamasligi; Yechim: Aksar hollarda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar dars

qiziqarli bo'lmasa yoki o'qituvchi uni darsga qiziqтира olmasa darsda turli ko'rinishdagi noqulayliklarni tug'dirishi mumkin. Bu kabi holatlarga uchramaslik uchun o'qituvchi darslarda ko'rgazmalilikni ko'paytirishi va guruhli ishlarni mutazam olib borish kerak.

3-muammo. Bolani tilini tushunmaslik (masalan imo-ishora nutqi yoki bolani gapira olmasligi);

Yechim: Yordamchi pedagog yordamida uning nutqini tarjima qilish orqali yoki nutq yo'qligida yozishmalar orqali muloqot qilish mumkin.

Bundan tashqari, doimiy ravishda yechimini hal qilish kerak bo'lgan muammolar ham mavjud. Bu sog'lom bolalar ota-onalarining qarshiliklaridir. Bu kabi qarshiliklarni yengish maqsadida quyidagi ishlar amalga oshirilishi kerak:

- Sinf rahbari kamida har chorakda volontyor ota-onalar jamoasini tuzgan holda nogiron bolalar ota-onalarining psixologik xususiyatlari haqida majlislar o'tkazish, ularning qiyinchiliklari haqida ma'lumotlar berish;

- Nogironligi bo'lgan bolalarning ota-onalari boshlaridan kechirgan va kechirayotgan qiyinchiliklar va kechinmalarni qolgan ota-onalar jamoasiga so'zlab berish. Ularning asosiy maqsadlari bolalarini sog'lom bolalarga qo'shish orqali ijtimoiy hayotga tayyorlash ekanligini tushuntirish.

Inklyuziv ta'lim jarayonida ta'limiy ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda qo'llaniluvchi usullar quyidagilarga tayanishi kerak:

- ko'rgazmalilikka;
- o'quvchining amaliy faoliyatiga;
- yetakchi o'yinli faoliyatga;
- qisqa va aniq ko'rsatmalarga;
- o'quvchilarning shaxsiy tajribalariga;
- o'quvchilarning shaxsiy tajribalariga.

Inklyuziv ta'lim jarayonida faoliyat yurituvchi har bir pedagog yuqorida berilgan usullarga tayangan holda darslarini olib borsalar samaraliroq bo'ladi va bolalardan natijalarni tezda olishlari mumkin bo'ladi.

Keyingi o'rinda, yuqoridagilarga tayangan holda guruhda ishlash jarayonini ko'rib chiqamiz.

Nogironligi bo'lgan bolalar va sog'lom bolalar o'rtasida o'zaro to'g'ri munosabatlarni shakllantirishda guruhli ishlarning ahamiyati ham kattadir. Masalan, guruhda ishlash jarayonida bolalar bir guruhga birlashadilar va ma'lum bir muammoni yechish borasidagi malakalarini rivojlantirishga imkon beruvchi faoliyat turi yo'lga qo'yiladi.

Guruhda ishlash bolalarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirga yordam beradi:

- Fikrlar birlashadi va bir-birlarini to'ldiradilar;
- Guruhdagi ishlar aksariyat hollarda yutuqlarga olib keladi;
- Guruhda o'zaro muloqot qiladilar hamda tajriba va fikrlar almashinadi;
- Guruhda ishlash jarayonida hamkorlikda ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Guruhli ishlar - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va sog'lom bolalar

o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tezroq yaxshilashga va do'stona munosabatlarni o'rnatishga imkon beradi. Shuning uchun ham, guruhli ishlarni muntazam ravishda olib borish tavsiya etiladi.

Inklyuziv ta'limda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchrashi mumkin bo'lgan muammolarni rahbariyat yoki ota-onalar jamoasi yoki bolalar jamoasi alohida-alohida qatlamga bo'lingan holda yenga olmaydilar.

Bu kabi qiyinchiliklarni barcha birgalikda birlashgan holda yengishi mumkin.

Demak, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuvi uchun barchamiz birgalikda harakat qilishimiz kerak!

1. O'zbekistonga inklyuziv ta'limning kirib kelishi
2. Inklyuziv ta'limning joriy etilishida yuzaga kelayotgan muammolar
3. Inklyuziv ta'lim jarayonida qo'llanuvchi metodlar

3.7.2.Mavzu: Amaliy topshiriqlarni kompetensiyaviy yondashuv orqali rejalashtirish. (2soat)

Mashg'ulotning texnologik xaritasi

O'quv bloki	3.Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar	Zarur jihozlar	Natija
O'quv modul	Tanlov moduli	1- 3-slaydlar	O'qituvchilar mashg'ulotga tayyor bo'lishadi.
Mavzu	Amaliy topshiriqlarni kompetensiyaviy yondashuv orqali rejalashtirish	4-slayd	O'qituvchilar mavzuga qiziqadi va ishtirok etishga rag'batlanadi.
Davomiyligi	80 daqiqa	5-13-slaydlar	O'qituvchilar yangi texnologiyalarni nazariy jihatdan o'rganadi.
Mashg'ulotning maqsadi	1. O'qituvchilarga kompetensiyaviy yondashuvining ahamiyati va afzalliklarini tushuntirish. 2. Amaliy topshiriqlarni kompetensiyaviy yondashuv orqali o'qitish usullarini ko'rsatish. 3. Dars rejasida kompetensiyaviy yondashuvidan foydalanish uchun zarur vositalar va g'oyalarni taqdim etish.	14-21-slaydlar	O'qituvchilar interfaol vositalar yordamida amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.
Mashg'ulot bosqichlari	Faoliyat tavsifi	22-23-slaydlar	O'qituvchilar o'z tajribalarini o'rtoqlashadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradi.

1. Tashkiliy qism	- -Salomlashish - -Maqsad va reja bilan tanishtirish - -Mashg'ulotning dolzarbligini asoslab berish	24-slayd	O'qituvchilar o'z faoliyatini baholaydi va o'rganilgan ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqadi.
2. Motivatsiya	- -Qiziqarli muammoli savol - -“Mavzuning dolzarbligi” haqida qisqa muhokama	So'rovnoma tashkil qilish	O'qituvchilar mashg'ulotdan qoniqish bilan chiqadi va yangi maqsadlar bilan yo'naltiriladi.
3. Nazariy qism	5E yondashuvning ta'limdagi ahamiyati va roli Boshlang'ich sinflarda 5E yondashuvining amaliy topshiriqlarga qo'shgan hisssasi - -Slaydlar bilan tushuntirish	15	Taqdimot, ko'rgazmali tushuntirish
4. Amaliy mashg'ulot	- - Guruhlarda ishlash: amaliy topshiriqlar bajarish - Misollar va vaziyatlarni muhokama qilish	30	Guruhlarda ishlash
5. Tahlil va muhokama	- Guruhlar ishlari bo'yicha taqdimotlar - Qiyinchiliklarni muhokama qilish - Mashg'ulot jarayoni bo'yicha fikr-mulohazalar olish	15	Suhbat, muhokama, tahlil
6. Refleksiya	Qiziqarli savollar	5	Refleksiya usullari
7. Yakunlash va baholash	- Savollarga seminar va dars haqida fikrlar	5	Suhbat

Zamonaviy ta'lim jarayonida amaliy topshiriqlarning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu topshiriqlar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim vositaga aylanadi. Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Amaliy topshiriqlarni tuzishda quyidagi tamoyillarga rioya qilish zarur:

Mazmun va maqsadga yo'naltirilganlik – topshiriq o'quv dasturidagi maqsadlarga mos bo'lishi lozim.

O'quvchi faoliyatiga yo'naltirish – o'quvchi darsda faol ishtirok etadi, fikr yuritadi, muammoni hal qiladi.

Hayotiylik – topshiriqlar real hayot bilan bog'liq bo'lishi, o'quvchida qiziqish uyg'otishi kerak.

Yosh xususiyatlarini inobatga olish – topshiriqlar bolaning psixologik, intellektual va jismoniy rivojlanishiga mos bo'lishi zarur.

Mustaqil fikrlashni rag'batlantirish
 Interfaollik va kreativlik
 Amaliy topshiriqlarni rejalashtirishda: dars maqsadiga mos kompetensiyalarni aniqlash.

Ularni tashkil etishda: guruh va juftlik shaklidan faol foydalanish.

5E modelini joriy qilishda: har bir bosqichni sinchkovlik bilan rejalashtirish

Baholashda: nafaqat to'g'ri javoblar, balki o'quvchining fikrlashi, izlanishi, harakatini ham inobatga olish.

Kompetensiyaviy yondashuv – o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini integratsiyalashgan, real hayotga tatbiq qila oladigan holatda rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvdir. Bu yondashuvda o'quvchi markazda turadi. Kompetensiyaviy yondashuvda asosiy e'tibor o'quvchining bilimni egallashiga emas, balki uni **hayotiy vaziyatlarda qo'llashga** qaratiladi. Shu bois amaliy topshiriqlarni rejalashtirishda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

O'quvchi qanday kompetensiyalarni egallashi kerakligi aniq belgilanadi. Har bir amaliy topshiriq o'ziga xos kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Baholash mezonlari aniq bo'lishi – o'quvchining faol ishtiroki, ijodkorligi, muloqot ko'nikmasi hisobga olinadi. Guruhiy va juftlikda ishlashga yo'naltirilgan topshiriqlar kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali bo'ladi.

5E modeli va uning ta'lim sifatini rivojlantirishdagi roli

5E modeli – bu konstruktiv yondashuv asosida yaratilgan o'quv jarayoni modeli bo'lib, quyidagi bosqichlardan iborat:

1. **Engage (Jalb qilish):** O'quvchilarning diqqatini jalb qilish, muammoli savol yoki hayotiy vaziyat orqali darsga kirish.
2. **Explore (O'rganish):** O'quvchilar tajriba asosida mustaqil izlanish olib boradilar.
3. **Explain (Tushuntirish):** O'quvchilar o'zlari kashf qilgan bilimlarni tahlil qiladi, o'qituvchi umumlashtiradi.
4. **Elaborate (Chuqurlashtirish):** Yangi bilimlar boshqa kontekstlarda qo'llaniladi, amaliy topshiriqlar orqali mustahkamlanadi.
5. **Evaluate (Baholash):** O'quvchilar o'z-o'zini va o'zaro baholaydi, o'qituvchi yakuniy baho beradi.

5E modeli orqali o'quvchilar o'zlashtirish darajasini chuqurlashtiradi, mustaqil fikrlashga o'rganadi va yangi bilimlarni real hayotda qo'llay oladi.

1. Namunaviy dars ssenariysi (Matematika, 2-sinf)

Mavzu: To'g'ri to'rtburchak perimetri

Dars turi: Yangi bilim berish

Metod: 5E modeli asosida

Kompetensiya: Matematik fikrlash, amaliy qo'llash, muammoli vaziyatni hal qilish

1. Engage (Qiziqtirish):

Topshiriq: O'quvchilarga oddiy bir tajriba ko'rsatib, ular nima sodir bo'layotganini tushunishga harakat qilishlarini so'rash. Masalan, bir necha turdagi o'simliklar (yashil, sariq va qizil barglar)ni ko'rsatib, "Bu barglarning ranglari nima sababdan o'zgaradi?" deb savol berish.

Ma'lumot: O'simliklarning fotosintez jarayoni, meva va o'simliklarning o'sish davrlari haqida qisqacha tushuntirish.

2. Explore (O'rganish):

Topshiriq: O'quvchilarga tabiatda mavjud bo'lgan turli o'simliklar va hayvonlar haqida kichik guruhlarda tadqiqot o'tkazish vazifasini berish. Har bir guruh o'zi tanlagan o'simlik yoki hayvonning o'zgacha xususiyatlarini o'rganib, natijalarni taqdim etadi.**Ma'lumot:** O'simliklar va hayvonlar dunyosida mavjud bo'lgan o'zgarishlar, ularning yashash sharoitlari, va ularga ta'sir etuvchi omillar haqida mavzularni yoritish.

3. Explain (Tushuntirish):

Topshiriq: O'quvchilarga o'simliklarning fotosintezi haqida qisqacha tushuntirish berish va ularga fotosintez jarayonini raqamli yoki rasmi diagramma yordamida tushuntirishni so'rash.**Ma'lumot:** Fotosintez jarayoni, suv, quyosh nuri, karbonat angidridning rolini tushuntirish.

4. Elaborate (Kengaytirish):

Topshiriq: O'quvchilarga ekosistemalardagi o'zgarishlar haqida masala qo'ying. Masalan, "Agar biror o'simlik turi yo'qolsa, bu ekosistemaning boshqa qismlariga qanday ta'sir qiladi?" deb savol bering.**Ma'lumot:** Ekosistemalarning uyg'unligi, hayvonlar va o'simliklarning bir-biriga ta'siri, shuningdek inson faoliyatining ekologik ta'siri haqida maslahatlar.

5. Evaluate (Baholash):

Topshiriq: O'quvchilarga tadqiqotlar va tajribalar natijalari haqida qisqacha hisobot yozishni va guruh bo'yicha baholashni taklif qiling. Masalan, "Fotosintez jarayonining asosiy elementlarini qanday aniqlash mumkin?" deb savolni qoldiring.**Ma'lumot:** O'quvchilarning fotosintez haqidagi bilimlarini baholash, ularning savol va javoblarini qayta ko'rib chiqish.

O'qituvchining kasbiy mahorati – muvaffaqiyat garovi Amaliy topshiriqlarni mazmunli tashkil etish va 5E modelini samarali joriy etishda o'qituvchining kasbiy mahorati katta rol o'ynaydi. Quyidagilar muhim hisoblanadi:

Innovatsion yondashuv – zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlar, STEAM usullaridan foydalanish.

Pedagogik refleksiya – o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolardan saboq olish.

O'quvchilar bilan samarali muloqot – har bir bolaning shaxsiga e'tibor qaratish, motivatsiyani shakllantirish.

Doimiy o'z ustida ishlash – yangi metodikalarni o'rganish, tajriba almashish

Boshlang'ich ta'limda amaliy topshiriqlarning mazmunli tashkil etilishi o'quvchilar bilimini chuqurlashtiradi, ularni faol fikrlashga undaydi va hayotga tayyorlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv va 5E modeli esa ushbu jarayonni samarali yo'lga qo'yishga xizmat qiladi. O'qituvchining kasbiy mahorati esa barcha pedagogik yondashuvlarning muvaffaqiyatli qo'llanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shuning uchun:

1. Har bir dars uchun kamida 1 ta 5E asosidagi topshiriq kiritish
2. O'quvchilarni baholashda kompetensiyalarni e'tiborga olish
3. O'z ustingizda ishlashni to'xtatmang – innovatsiyalarni sinab ko'rish

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni / O'RQ -637-son 23.09.2020 y.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni/“Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi O'RQ-641-son 15.10.2020 y.
3. O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni». // – Toshkent, 2008.
4. «2017-2021yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi».
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-oktyabrdagi 638-son “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”gi qarori.

Internet resurslari:

1. . <https://inclusionbc.org/our-resources/what-is-inclusive-education/>
2. <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education>
https://karnatakaeducation.org.in/KOER/en/index.php/Portal:Inclusive_Education/Resources